3 1761 06558618 2

N. P. LERCHES
BOGBINDERI
SKAGEN

291

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/aforlalehmannspa00lehm

AF ORLA LEHMANNS PAPIRER

AF

ORLA LEHMANNS PAPIRER

BIDRAG TIL DANMARKS TIDSHISTORIE
I DET 19. AARHUNDREDE

UDGIVNE AF

JULIUS CLAUSEN

KØBENHAVN
DET NORDISKE FORLAG
ERNST BOJESEN
1903

Oplag: 1000 Ekspl.

brief
DL
0014642

AARHUS STIFTSBOGTRYKKERI.

Foruden Efterladte Skrifter, som udgaves kort efter Orla Lehmanns Død af Hother Hage og Carl Ploug, og som i fragmentarisk Form indeholder hans Levnetsskildring til 1849 sammen med et Udvalg af hans Taler og Afhandlinger om forskellige politiske og sociale Spørgsmaal, fandtes der i Lehmanns Bo en meget stor Samling Papirer, som i sin Tid af hans Arvinger afgaves til det store kongelige Bibliothek.

Meget af dette Materiale, som Hage og Ploug maatte lade ligge urørt af Hensyn til endnu levende Personligheder og Begivenheder, paa hvilke man dengang ikke kunde se historisk, har imidlertid betydelig Interesse baade som Bidrag til Belysning af Tidsstemninger og som et værdifuldt Supplement til Orla Lehmanns Karakteristik. Og nu, da mere end tredive Aar ere forløbne siden hans Død, og de Begivenheder, i hvilke han spillede en saa betydelig Rolle, ere blevne til Historie for os, medens der dog endnu ikke er falden Støv over dem — nu turde der vel være Anledning til at gøre Efterslægten bekendt hermed. Skønt Orla Lehmann vel var hildet i mange af sin Samtids Illusioner og Fordomme, og skønt han visselig har sin Part af Skylden for Danmarks Skæbne, vil der dog altid vedblive at staa et Pust af Ungdom og Friskhed om denne Frihedens gæve og modige Bannerfører, særlig da i Tiden, indtil det Ideal, han havde kæmpet saa trofast for, blev ført ud i Livet.

De efterladte Papirer bestaar dels af en meget stor Samling Breve til Lehmann og en mindre Række Koncepter til Breve

fra ham, dels af en Samling Indlæg i forskellige offenlige Sager, i hvilke han har været Medarbejder, og af en Række løsrevne Skildringer fra forskellige Episoder i hans Liv. Som man vil se, udgøre Brevene en meget væsenlig Part af Indholdet i denne Samling. Brevene fra politiske og personlige Venner giver vel særlig Bidrag til Tidshistorien, medens hans egne tegner hans Livssyn og uddyber hans Livshistorie — de sidste ere ganske vist i Mindretal, da Lehmann kun sjældnere skrev Koncepter til sine Breve, og det selvfølgelig kun er muligt at hidskaffe et Mindretal af de Breve, som Lehmann i Aarenes Løb har afsendt til saa vidt forskellige Personer. Men til Gengæld supplerer da Skildringen af forskellige Episoder, hvad her maatte savnes.

Pladshensyn har nødvendiggjort en ret stræng Kritik overfor, hvad der maatte medtages og udelades. Saaledes har næsten alle Breve, der ikke kunde bringes i Forhold til Historien eller til Lehmann som offentlig Personlighed, maattet forbigaas. Endvidere ere alle tidligere trykte Taler og Afhandlinger udeladte, skønt Helhedsindtrykket ofte kunde have gjort deres Medtagelse ønskelig. Det samme gælder hans Korrespondance, saaledes f. Eks. med P. H. Lorenzen, fordi den i sin Tid er benyttet af Joh. Ottosen i hans Bog om Danskhedens Forsvarer i Slesvig. Andet er udeladt — saaledes Lehmanns store Indlæg i Communesagen, hvor han varmt anbefaler Selvstyre, og hans Reformer til Skatteväsenet — som formentlig for specielt og omfangsrigt til at kunne paaregne almindelig Interesse; andet, som hans Bidrag til det græske Tronfølgevalgs Historie, har ikke kunnet medtages af andre nærliggende Hensyn.

Hvad selve Brevenes Tekst angaar skal bemærkes, at kun rene Ubetydeligheder og Personalia, der ingen Interesse have for Offentligheden eller Historien, ere udeladte. Men disse Steder ere overalt markerede. Tekstnoterne ere affattede saaledes, at de i de Tilfælde, hvor Dansk biografisk Lexikon giver tilstrækkelig Besked, kun meddeler det til Forstaaelsen af paagældende Sted fornødne.

Endnu skal bemærkes, at den kronologiske Ordning er

valgt fremfor en Gruppering efter Personer, fordi Udviklingen i Lehmanns Liv og selve Dagshistorien formentlig tegner sig tydeligst paa denne Maade.

Maa det endelig være Udgiveren tilladt at bringe Bestyrelsen for den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse en ærbødig og erkendtlig Tak for den Bistand, der er ydet ham til dette Arbejdes Fremkomst, ligesom han retter en varm Tak til Hr. Justitsraad *Oluf Hall*, til Hr. kgl. Fuldmægtig *Hother Plouy* og til Orla Lehmanns Dattersøn, Hr. Redaktionssekretær *Ove Rode* for de Bidrag og den Støtte, han fra dem har modtaget.

Julius Clausen.

1. H. C. Ørsted til Lehmann.

Med H. C. Ørsted, en Ven af det Lehmannske Hus, som Mellemmand har Orla Lehmann tilstillet Professor J. F. Schouw en Afhandling om Trykkefriheden til Optagelse i dennes »Dansk Ugeskrift«.

1. Septbr. 1832.

Jeg har nu atter modtaget Deres Afhandling om Trykkefriheden af Schouw og tilbagesender Dem den herved. Han vedbliver, ogsaa efter Forandringerne, ikke at finde den ganske egnet til Optagelse i hans Blad. Det gør mig ondt, at jeg har givet Dem Anledning til saa megen Ulejlighed: men jeg kan ikke andet end tiltræde Schouws og flere Mening, at Afhandlingen ikke er skikket til det Øjemed, man havde med den, at virke mod det en fornuftig Frihed skadelige Indtryk, som Nutidens uhyre Misbrug af Trykkefriheden maa frembringe endog hos de sandeste Frihedsvenner . . . Den forekommer mig at være holdt i en saadan Almindelighed, at den ikke kan frembringe nogen ny Overbevisning hos nogen. Skønsomme Læsere ville sige, det er en ung Forfatter af Aand, der har skrevet dette: men han har gjort sig Arbejdet for let. De veed, at jeg er en Ven af Trykkefriheden og frygter for enhver ny Indskrænkning deri: men naar jeg ser de mange modbydelige Logne og Fordrejelser og Bagvadskelser, som ikke blot de saakaldte Obscuranter, men ogsaa de saakaldte Liberale tillade sig, synes det mig, at man ikke kan drøfte Spørgsmaalet om Trykkefriheden uden at handle derom. At sige, at saadant bør straffes er endnu intet: thi Spørgsmaalet er just om, hvorvidt det er muligt at forhindre de groveste Misbrug uden at forstyrre den rette Brug. Dersom De ikke vil nøjes med at uddrage det bedste af det, som herom for er sagt,

troer jeg ikke, at De uden et langt Studium kan levere et virkelig godt Arbejde herover. Jeg taler her ikke om en Afhandling, der godt lader sig læse, men om en, der frembringer en god og kraftig Virkning.

Jeg har endnu en Ting paa Hjærtet at sige Dem som en sand Ven af Dem og Deres Fader. De har viist Dem flere Gange som en altfor varm Ven af Bevægelsespartiet. De ønsker at indføre det hos os. Jeg beder Dem først at overveje, om det ikke er bedst at lade dette Parti udrase i andre Lande, og se, hvad godt der efter mange Kampe vil blive tilbage. For det andet maa jeg bede Dem overveje, om der er mindste Udsigt til, at De derved kan udrette noget godt her. Jeg tror, at De meget lettere derved kan spilde Deres og andre unge fyrige Mænds Lykke. De har de skønneste Udsigter til at arbejde Dem frem til en Stilling i Livet, hvor De kan virke meget for de store Menneskehedsanliggender; hvorfor vil De nu spille i et Lotteri, hvori Tabet er vissere end i Tallotteriet? Skriv, indtil videre, kun engang imellem, for at forsøge, hvad De formaar, men bland Dem ikke ind i borgerlige eller literæriske Foretagender, der ere saa vidt udseende, at De let kan spilde Deres bedste Kræfter paa enten intet at udrette eller noget skadeligt. De kan vorde en hæderlig Embedsmand og en udmærket Skribent tillige, og vil da kunne virke for de Goder, en modnet Eftertanke og Erfaring har viist Dem som det rette. Tror De ikke, at *Börne* og *Heine* ville misunde Dem dette?

Maatte De nu optage dette ligesaa venskabeligt, som jeg har ment det, saa er mit Ønske opfyldt. Jeg har skrevet det i den Tanke, at De ingen Opmuntrer behøver, men vel en Advarer.

Deres hengivne

H. C. Ørsted.

S. T.

Hr. Studios. jur. Lehmann.

2. Lehmann til H. C. Ørsted.

[2. Septbr. 1832.]

Jeg har igaar modtaget et Brev af Dem, Hr. Etatsraad, som fra nu af skal udgøre et af mine dyrebareste Klenodier; den

derved mig givne Tilladelse til at svare Dem skriftligen, benytter jeg saa meget hellere, som den Ærefrygtens, jeg kunde næsten sige Frygtens Aand, som griber mig hvergang jeg staar ligeoverfor den Mand, der fra min Barndom af har foresvævet mig som et Ideal, afholder mig fra det, mit Hjærte stærkest driver mig til, nemlig personligen at takke Dem for den faderlige Velvilje, De saa ofte har udvist imod mig, men hvorpaa dette Brev er mig det stærkeste Pant. - - Ikke for at retfærdiggøre det Skridt, jeg stod i Begreb med at gøre, men for at retfærdiggøre mig selv i Deres Øjne, maa det være mig tilladt at tilføje et Par Ord.

— — —

Jeg erkender tilfulde, at jeg ikke uden langt Studium, og maaske ikke engang da, kunde skrive noget om det store Problem, hvorledes Trykkefrihedens Misbrug kunde hindres uden tillige at hindre dens Brug. Jeg har derfor aldrig tænkt paa at vove mig til dette store Arbejde, ligesom jeg heller ikke tror, at De ved Deres Opgave vilde paalægge mig noget for mig umuligt. Hvad jeg derimod har prøvet paa, var at fremstille Trykkefriheden i sin Fornuftnødvendighed som en Fordring af Menneskets moralske Værdighed. Jeg skrev altsaa ikke for Regeringen, som jeg maa overlade det til selv at løse en af sine største og vanskeligste Opgaver; ikke heller for Trykkefrihedens Fjender, til hvis Omvendelse jeg ikke tror mig stærk nok. Men jeg skrev for den langt talrigere Klasse af lunkne og halve Venner af Trykkefriheden, som jeg haabede at kunne meddele noget af den Varme og Energi, der gløder i mit Bryst.

Jeg har nu i 3 - 4 Aar med temmelig megen Opmærksomhed fulgt den danske Litteratur, men har, naar jeg undtager, hvad Sibbern nyligen har skrevet derom [1]), ikke truffet paa noget, der har indskærpet Folket Vigtigheden af dette Gode, som hos os knap betragtes som saadant. Jeg maa derfor tilstaa, at jeg har anset det for nyttigt at udgive disse Linjer, som det paa en anden Tid og under andre Forhold aldrig vilde falde mig ind at offentliggøre. —

---

[1]) Bemærkninger ved den kgl. Anordning angaaende Provindsialstænders Indførelse i Danmark med nogle almindelige Forerindringer; Undersøgelse og Forslag betræffende det endnu ubestemte, samt et Tillæg om Trykkefriheds-Tilstanden hos os. Kbh. 1832.

— — —

De advarer mig for de Farer, som en Tendens er udsat for, til hvilken jeg synes at have viet mig. Men jeg kan forsikre Dem, at jeg ikke tilhører noget Parti, at jeg knap veed, hvorved disse Partier adskille sig fra hinanden; eller hvad det er, som de vil. Heller ikke frygter jeg for at blive en Heine eller Börne, thi dertil mangler mig ikke blot deres Aand og Talent, men ogsaa deres Mangel paa Religiøsitet, paa Moralitet, paa ærlig, selvfornægtende Kærlighed til det Gode og Sande. Men den vigtige Sandhed, den som De paa en saa indtrængende Maade har stadfæstet mig, er, at det nu er Tid for mig ikke til at skrive, men til at læse; ikke til at handle, men til at forberede mig til engang at kunne virke med Kraft og med Udsigt til derved at udrette noget. Det er denne, jeg lover Dem paa det alvorligste at lægge mig paa Hjærtet.

[Orla Lehmann.]

3. Tscherning til Lehmann.

I 1833 fik Tscherning, der ved Smaaskrifter om de preussiske Stænderforsamlingers Historie og om det danske Væbningssystem havde vakt megen Misfornøjelse paa allerhøjeste Sted, Paalæg om at foretage en Undersøgelsesrejse i Udlandet paa ubestemt Tid, idet man forbeholdt sig efterhaanden nærmere at meddele ham, hvorhen Regeringen ønskede, han skulde rejse. I det efterfølgende Brev, der iøvrigt nærmest omhandle de politiske Forhold i Frankrig, giver T. sin Misfornøjelse over dette Forhold Luft i følgende Linjer:

Wien, 7. April 1834.

. . . Til Bülow[1]) har jeg skrevet og viist ham, at de handlede meget upolitisk ved saaledes uden mindste skellig Grund og uden at vide, hvorvidt det convenerede mig at sende mig snart hid, snart did, og derimod forhindre min Ankomst til de Lande, hvor jeg efter Bestemmelsen først skulde hen, og hvor jeg maaske kunde være til nogen Nytte: thi har jeg sagt: er det deres Hensigt at holde mig fra Landet, saa maa min Indvilling dog i Grunden til Planens Opfyldelse; thi kommer det mig for,

[1]) Franz Christopher Bülow, Chefen for den militære Højskole, hvor Tscherning havde været Lærer.

at jeg behandles, saaledes at jeg hellere vil søge min Afsked, saa kan den ikke billigen nægtes mig, og jeg gaar da hjem. Iovrigt kan jeg gerne for en Tid og paa billige Vilkaar finde mig i en Expatriation, for at man kan komme til den Overbevisning, at jeg ikke har skabt de Meninger, som generer dem, at de findes der og udbredes, skønt jeg er borte, og at jeg kun har udtalt dem i en tidlig Periode. For at han ikke skulde være uvis om mine Tanker i det hele taget, har jeg iøvrigt sagt ham, at jeg fremdeles som før vilde af al Magt stræbe for at bekæmpe de Fordomme og hæve den Sløvhed, som jeg troede førte direkte til Statens Ophør. — Hvilken Virkning nu denne Epistel vil gøre hos de højmægtige og højvise Herrer, veed jeg ikke, mig hjælper den i det mindste til at føle dem paa Tænderne, og maaske til at faa et Aktstykke i Hænderne, som kan oplyse hele deres Fremfærd mod mig.

— — —

Deres venskabeligst forbundne

A. F. Tscherning.

4. Tscherning til Lehmann m. fl.

Wien, i Maj 1834.

Kære Landsmænd og gode Venner[1]).

Idet jeg tilskriver Eder disse Linjer fra mit fjærne Opholdssted, tænker jeg mig, at vort gensidige Forhold i Intet har forandret sig, siden jeg rejste, og haaber, at denne ukunstlede Fremsætning af mine Anskuelser om offentlige Anliggender ligesom tilforn kunde finde nogle villige Læsere iblandt Eder. Oftere have de fremkaldt Diskussioner, maaske kan dette ogsaa denne Gang blive Tilfældet. Det skulde da glæde mig, thi ved Diskussionen udvikle Meningerne sig, og bestemte, klart bevidste Meninger ere nødvendige i den politiske Verden. Jo kraftigere de fremtræde inden Lovlighedens Grænser, des større Haab er der om en dygtig Udvikling for det Hele.

[1]) Adresseret til Lehmann, med hvem Tscherning for sin Rejse havde omgaaedes fortroligt i Kbhvn. Se Noten S. 25.

Til den Lyst, jeg i Almindelighed har til at underholde mig med mine gode danske Venner, kommer idag en særdeles Grund, som sætter min Pen i Bevægelse. Aarsdagen af det for Landet saa vigtige Løfte om visse Institutioner til at fremme Almenhedens Vel, er atter forhaanden, og vil, som jeg haaber, ikke blive tavs forbigaaet, thi skønt Løftet endnu ingen Realitet har faaet, saa bestaar det derfor ligefuldt: ja det forekommer mig næsten, at det største Værd for os er denne Ubestemthed som almindeligt Løfte, som et Kald fra Statsstyrelsen til Almenheden om kraftig Medvirkning i de offentlige Sager.

Straks i Begyndelsen, da denne Sag kom paa Bane, har jeg søgt i al Beskedenhed at fremhæve den Fare for det meget lille Lands Enhed, som Indførelsen af afsondrede repræsentative Forsamlinger for de forskellige Provinser kunde medføre [1]). Den samme Mening har jeg meget stærkere nu efter i Nærheden at have set det opstillede Forbillede. Mig forekommer det ogsaa, at denne Afsondring er hos os aldeles unødvendig, thi jeg kan ingenlunde tiltræde de Forfattere, som tro, at Jyllands og Øernes Interesser ere saa meget forskellige, at der ikke kunde raadslaas om dem i een Forsamling og man der komme tilrette om Love, som passede for begge Parter eller i værste Tilfælde enes om Afvigelserne. De virkelig afvigende Interesser ere mere underordnede og høre følgelig under en Repræsentation af en underordnet Art, saasom Kommunalrepræsentation, Municipalvæsen, om man vil Stiftsforsamlinger etc., men ingenlunde under en Repræsentation, hvis Hovedsyssel er at give Statsstyrelsen gode Raad med Hensyn til den almindelige Lovgivning. Man behøver jo kun under denne at omfatte de ganske almindelig gældende Bestemmelser, efter de gyldne Regler kun saa lidt som muligt at regere i første Instans, og indrømme Underafdelingerne en sømmelig Frihed, med en stræng Ansvarlighed, saa vil jo vistnok de saa tit nævnte og saa lidet paaviste Lokalinteresser kunne gøre sig gældende. Hvorfra skulde da vel ogsaa disse store Forskelligheder komme? At Jylland har en Landgrænse paa 11 Mile kan næppe bevirke dem. Fra dets Middelpunkt til Havn og til Kyst er næppe stort længer end fra Midten af Sjælland eller Fyn,

[1]) Se De preussiske Provindsialstænders Historie i korte Træk. K. 1831.

saa at den Jyde, der boer dybest inde i Landet, næsten kan høre Havet bruse, naar det blæser. Hvad man taler om Virkningerne af Smugling med Vold og Magt paa Landgrænsen, da træffer det kun en smal Strimmel og rører lige saa lidt den øvrige Befolkning af Provinsen som Bestikkelsesystemet i Søstæderne. Hvad Skik og Brug angaar, da ere de vel ikke stort forskellige i de danske Provinser. Overalt pynter man sig, spiser og drikker, saa godt man kan, og bedre, om det er muligt; heri have vi en vis kosmopolitisk Retning, idet vi laane lidt fra hvert Folk, vi staa i jævnlig Berøring med. Med Hensyn til et vist Nationaltræk, vor Stræben efter Rang og Titler, uden nogen sand Agtelse for dem, hvilket maaske nøjere betragtet maa anses som en instinktmæssig Hyldest af det store Lighedsprincip, da har jeg ikke hørt Tale om stor Forskellighed. Det er endnu ikke ved nogen statistisk Undersøgelse oplyst, i hvilket Forhold Titlerne ere udbredte over Landets Overflade: dog er det rimeligt, at den, der staar Naadens Dør nærmest, ofte finder Lejlighed til at smutte ind, medens den Fjærnere, hvis Lyst er ligesaa stor, endnu maa staa udenfor: men dette kan dog ikke være en tilstrækkelig Grund til afsondret Repræsentation. Jeg veed nok, at den Tid, da vi Laborrerede (sic) af slette Bankosedler, og som var det værste af en springende Kurs, da havde den forsigtige Jyde en egen Forkærlighed for det gode Sølv, han hentede fra Hamborg, og var maaske endnu ugunstigere stemt end Indbyggerne paa Øerne, især i København, hvor Børsen var blevet til en Art nødtvunget Spillehus: men det gjorde intet til Sagen, Seddelfalliten og Rigsbankkatastrofen traf dem alle ens, og Nationalbanken, hidtildags det eneste quasinationale Institut hører Jylland til saa godt som Øerne. Betragte vi Næringsveje, Landsbeskaffenhed, Formuetilstand, Religion, Folkeslag, fornemmelig Sprog og Sæder, da tykkes mig, at selv med en velslebet Brille opdages ingen væsentlige Forskelligheder. Det lidet, som en og andet har ladet forlyde om Brænderivæsen, er knap værd at lægge Mærke til; hvem der kun veed nogen Besked med denne Industrigren, behøver ikke at rejse til Jylland for at indse, at den staar i et besværligt Forhold til Lovgivningen, og at den i alle Provinser vil give et rigt Stof til Diskussion, som saa meget andet vor Industri betræffende, naar de engang med Alvor og

Sagkundskab behandles, og den bekvemme Oppebørsel ikke bliver Hovedsynspunktet.

Nogle have villet sige, at Kjøbenhavn opslugte Jyllands Erhverv; men hvad forstaar man da ved Kjøbenhavn? Forstaar man derved den kjøbenhavnske Handel, og alt hvad Kjøbenhavn er andet end Handelsstad, er det som Regeringssæde, som Hofborg, ikke som Borgersamfund, som Del af Landet, da er vel intet mere ugrundet end denne Bebrejdelse. Dog jeg vil intet mere sige herom, thi hvad jeg tror med Sandhed at burde sige, klinger for sørgeligt. Man læse iøvrigt hin Forfatter[1], som saa vidtløftigt har søgt at bevise, at Landet aarligt bliver rigere, og at dets Lykke, forsaavidt den er gjort i de seneste Decennier, skriver sig fortrinligen fra C. VI, og man vil se, at han har meget støttet sine Argumenter paa Kjøbenhavns Forhold som Handelsstad ved Siden af de andre danske Stæder. Siden Statsforandringen 1660 (der alle historiske Grunde til Trods fremkaldtes af Havblikkets Nødvendighed) kommer det mig desuden for, som om der ikke har været Lejlighed for nogen Del af Landet indenfor Skodborgaa til at udvikle sig paa en ejendommelig Maade, hverken hvad angaar Stænder eller Provinser. Alt er siden den Tid saa temmelig skaaret over een Kam. Samme Lovgivning, samme Rettergang, samme Maal, Mynt, Vægt, samme Form af Administration har hersket overalt; samme Skole har dannet alle Statens Embedsmænd. Netop i Nivelleringen af alle Forskelligheder have vi i denne Periode gjort saare store Fremskridt. Selv vore Tab have bidraget hertil. Der skal, tykkes mig, virkelig Kunst til igen at fremkalde Forskelligheder. Men er det saa — hvi da ønske paa engang at se opgivet en mojsommelig erhvervet Fordel, Hovedresultatet af den hele Statsomvæltning: en større indre Lighed og Enhed? Ville vi endelig benytte et fremmed Eksempel, hvorfor da søge et, vi ikke forstaa (thi knap forstaa vi preussisk, langt mindre preussisk-polsk-westphalsk eller -nederlandsk), fra et Land, hvor Virkningerne af det indførte repræsentative System er mer end problematisk — hvorfor ikke hellere holde os til det, hvis Sprog vi forstaa, til den re-

[1] Talen er om N. L. Nathansons Skrift: Danmarks Handel, Skibsfart, Penge- og Finantsvæsen fra 1730—1830. 1—3. K. 1832—34.

præsentative Form, som virker i et Land, hvor hver Vraa er os bekendt, som skylder sin Tilværelse til en Fyrste, der tilhører os — til Norge?

Vende vi os derhen, da spørger jeg, har Jylland ikke mere fælles Interesse med Kjøbenhavn, end Bergen med Hedemarken, end norsk Opland med norsk Kyst? Har dog ikke disses fælles Repræsentation tjent dem godt? Kan man forlange mere af en Statsstyrelse, end hvad der siden 1815 er sket i dette Land? Er da de Danske *nu* ikke saa modne som de Norske *da*? Kunde Danmark forholdsvis gøre saa store Fremskridt i de kommende 20 Aar, da kunde vi vistnok være meget tilfredse. Nej, skulde vi engang i en kommende Tid raadslaa om Grundsætningerne for Statens Styrelse, da lader os ønske at gøre det for hele Landet tillige og ikke glemme vort skandinaviske Slægtskab. Alt, hvad man fortæller os om de materielle Interessers særskilte Udvikling, om Trykkefriheds og Statsgarantiers Unødvendighed, ja Skadelighed for disse, ere Opdigtelser, der intetsteds findes realiserede: det er en urigtig Opfatning af et naturligt Fænomen, at nemlig under almindelige Forhold de rask fremskridende Stater udbrede deres fremskridende Tendens, selv til deres Modstandere, der da tage denne mærkelige Fremskriden for Resultatet af deres eget System, og i deres Forundring udraabe den som noget overordentligt.

Hvem der ikke ser Tingene i Nærheden, ikke forstaar at vurdere Efterretningerne om Lande med Trykkefrihed og Lande uden Trykkefrihed, overser, at i hine udmales alle Mangler med de stærkeste Farver, i disse forties de alle. Var Lykken og Udviklingen størst der, hvor ingen Klager lyde i vore Ører, da gratulerer jeg Indvaanerne af det store Tartari. Nej, hine Fortællinger ere lige saa store Usandheder som de gejstlige Historieskriveres Beretninger om de Fyrster, der beskænkede Klostre og Stifter og hyldede Pavevælden, de adeliges om dem, der befordrede Feodalvæsnet, eller Embedsmændenes om dem, der hævede Bureaukratiet. Skønt hver især maaske har sagt, hvad han troede var sandt, og altsaa været ærlig, saa have de dog sagt Usandhed. Skulde jeg bruge en Lignelse om de Stater, i hvilke vi finde Trykkefrihed, da vilde jeg sige: de ere som de Skribenter, der ikke kunne taale at lastes: Egenkærlighed bedaarer dem og

gøre dem sløve og uproduktive. Saalænge jeg har tænkt over denne Materie, har jeg betragtet vor Trykkefrihed som temmelig ringe eller, om man vil, for ikke at komme i Strid med de udmærkede Mænd, der mene det modsatte, som et lille Stykke Gummielasticum, der ved behændig og forsigtig Behandling kunde udstrækkes til en stor Flade, og saaledes betragter jeg den i det hele taget endnu, især med Hensyn til vort Lands Beliggenhed og Beskaffenhed. Men fra mit nærværende Standpunkt forekommer den mig uendelig stor — den er som en Størrelse divideret med Nul. Vel have vi en Mand, der til daglig Brug kaldes Censor, men lovligen har han dog ingen Magt til, uden at søge Rettens Kendelse, at undertrykke noget. Prøver han end af og til at gøre Forfatterne Livet surt, saa deler han ogsaa undertiden de dem tilfaldende Bebrejdelser, og staar til andre Tider som en Skærm for Vinden og tager Uvejret af, indtil han bliver gjort opmærksom paa, at intet ulovligt er passeret. Noget er altid vundet ved at faa Tid til at udtale Ordet *Lov:* i dette Ord ligger der gerne nogen Kraft. Man tro ikke, jeg dermed vil sige, at denne Mands Tilværelse er mig kær: jeg mener, som altid, at det var bedre, han ikke var der, og især at hans Tilværelse var mere nøje begrænset og han ganske fremmed for Politiet, hvilket efter sin Natur er mistænkeligt og ængsteligt; men i Relation til hvad jeg har set visse andre Steder, er han et lidet Onde. Ja saa meget er mit relative Begreb om vor Trykkefrihed de sidste Maaneder steget, at jeg til dens Ære har besluttet for Fremtiden, naar jeg skriver offentligt i Danmark, at sige mine Tanker endnu mere ærligt og ligefrem end tilforn; saaledes har jeg dog haft nogen Nytte af min Rejse. Tilforn naar jeg skrev, opstod undertiden Tvivl om, hvor Grænsen for min Pens Brug burde sættes; nu er det mig klart, at man, hvor der findes Indskrænkninger, skal gaa til den yderste lovlige Grænse, thi Faren ved den for *meget* brugte Trykkefrihed er for det offentliges samlede Vel langt ringere, end ved den *ikke* brugte.

En anden Skaal, som jeg ved samme Lejlighed kunde ønske at foreslaa, skulde være for *Folkets kraftige og nidkære Deltagelse i alt, hvad der kan fremdrive og paaskynde det offentliges Vel.* Det er mere og mere blevet mig klart, hvor nødvendigt dette er for Statens Velgaaende. Hvor denne Deltagelse ophører, hvor

Folket døsigt og mat hengiver sig til Administratorernes Omsorg, der udarter Administrationen, Statens Livsprincip svækkes mer og mer, idet dens Indbyggere gradevis gaar en slettere, en lavere moralsk og fysisk Tilstand imøde, og den staar Fare for en total Opløsning. Denne Tilstand er saa meget mere at frygte, som den indtræder ubemærket af Vedkommende selv, idet en Svækkelse i Selverkendelse, ja en Uvilje imod den, indtræder samtidig dermed, og de faa, der ifølge Modsætningens Nødvendighed erkende og forkynde Faren, anses for avindsyge Profeter. Staten er i denne Tilstand ikke ulig visse Syge, der føle sig lettere og stærkere, alt som de nærme sig Døden og ligge under en Art glad Delirium. Det er netop fra dette Synspunkt, at de forjættede Institutioner fortjene vor særdeles Opmærksomhed, de skulle være for os et lovligt Middel til at holde Administrationen i kraftfuld Tilstand ved at oplyse og kontrollere den. Det er herved, at de Stater, hvor Institutioner bestaa, der virkelig kalde Folket til denne Virksomhed, have i de længere Tidsrum en fastere og kraftigere Tilværelse, en stadigere og sikrere, til Tidsfornødenheden mere svarende Udvikling, end de andre. Man ser vel ogsaa disse til enkelte Tider gøre et langt Skridt i en eller anden Retning, men da igen at staa dobbelt saa længe stille, ja ofte at forskrækkes over det gjorte Skridt, fordi det, ved sin uvante Længde har sprængt flere Dele af den snævre Klædning. Naar derfor saa mange sige, det er ligegyldigt, hvilken Form Statsstyrelsen har, naar kun dens Virkninger ere gode, saa kan jeg ingenlunde bifalde det; mig tykkes, det er, som sagde man: Tagets Form er ligegyldigt, naar kun Taget er tæt. Men er da ogsaa det sletformede Tag tæt imorgen, om et Aar, om ti Aar, naar Sneen har tynget paa det, Stormen rystet det af, og hvad der endnu mere virkede, Tidens Tand gnavet det? Kan det med Lethed og til Nytte udbedres, naar det trænger dertil? Det være langt fra mig at nægte Muligheden af, at en kraftig og god Administration kan træde frem under enhver Statsform: Historien, selv den, der ikke ligger os fjærn, maa lære os, at Statsomvæltninger — de komme inden- eller udenfra, fra Hoffets Kreds eller Fjendens Hære — kunne pludselig bryde den daglige Slendrians administrative Hierarchie, hvor hver, efter sin bedste Evne og Fordel, har bidt sig fast paa et Trin af den lange Stige,

og paa engang bringe paa dens Tag Mænd, der forene alle de Egenskaber, som udfordres til, i slig en Post, til Trods for alle Hindringer, at virke det Gode. De staar paa deres Post ved en Reaktion, ville de holde sig der, maa de forvandle den til nyttig Aktion. De staa som en Modsætning til det Foregaaende, og tør kun vente at sikre deres Sejr ved at sætte *de* gode Ting kraftigt igennem, som forgæves bleve forlangte af deres Forgængere. De behøve kraftige Redskaber for at understøtte deres Virksomhed og ryste derfor hin lange Stige, saa at de Sovende vaagne og de Døde falde af. Men alle slige Administrationer savne for sig selv det genfødende Princip og har kun det korte Menneskeliv, ikke det gennem Rækker af Generationer bestaaende Statsliv, og heri ligger den væsentlige Mangel. De dø snart i Realiteten, og leve kun i Erindringen, der ofte til stor Skade maa tjene til at dække paafølgende Svagheder og Misgreb, saaledes som en rig Faders Arvegods og Anseelse bliver Børnenes Fordærv. Ogsaa dette sidste lærer Historien os. Hvor derimod en slig Administration møder en repræsentativ Forfatning, eller i det mindste et kraftigt og nidkært Publikum, hvilket er Udtrykket fra Statslivets objektive Side, ligesom Administrationen er det for den subjektive — der fremstaar den vedvarende Stræben af vexelvirkende Kræfter, hvorpaa al vedvarende Virksomhed beror. Det er Svinghjulet i Maskinen, som ved den i sig opsamlede Kraft holder Gangen vedlige, medens Kraftytringen veksler.

Mange have søgt at afholde de veltænkende, virkelig patriotisk sindede Mænd fra at træde virksomt frem paa den statsborgerlige Bane, sigende dem, at de kun aabnede Vejen for Intriganter og Ærgærrige til endelig Skade for Almenheden, og at deres Maal var et Hjærnespind uden praktisk Mulighed. Jeg kan ikke bifalde disse Paastande. Har man ikke ved hvert nyt Forsøg paa at afskaffe Misbrug sagt alt det samme? Og var det sandt? Sagde man det ikke om de religiose Reformatorer og deres hele Parti? Brændte man ikke Huss for at bevise det ugyldige i hans Lære og straffe hans Anmasselse mod den historisk begrundede Kirke. Statens hellige Convent etc. etc. — men fik han derfor Uret, blev han eller Ziska derfor erkendte Intriganter? Traadte Luther og Kalvin ikke sildigere op med større Sikkerhed og større Hæder? Er da intet andet fremgaaet

af Reformationen, end at enkelte Mænd, paa en maaske ikke aldeles retlig Maade, tog det gejstlige Gods til sig? Trænge desuden de Ærgerrige og Intriganterne sig ikke frem under alle Forhold, og er der anden Forskel end den, at de, der vælge Oppositionsvejen, ofte ere de talentfuldeste? Hvor mange vigtige Forbedringer have vi ikke i vor Levetid set fremkaldt, først af enkelte, der næsten stedse overdøvedes af den herskende Del og denunceredes som Ærgerrige eller mildest som Forblændede, dernæst af flere, der taaltes som uskyldige Prædikanter og velmenende Teoretikere, og tilsidst af Flertallet, der satte Sagen igennem, og nu ikke sjældent maatte høre Bebrejdelser, fordi de havde tøvet for længe. Hvad den Indvending mod det fremadstræbende Parti angaar, at dets Ønsker gaar langt ud over Mulighedens Grænser, da er dette ikke heller saa ganske bevist. Hvad der synes den dorske, Slendriansmennesket, umuligt, forekommer den ivrige, den selvstændige, let. Mig tykkes, de handle her som de Krigsøverster, der i et afgørende Øjeblik plantede Banneret ind i Modstandernes Midte og derved opmuntrede Soldaterne til overordentlige Anstrængelser. Selv de Mænd, som faldt i Udførelsen af en saadan Handling, priste man højt og fremstillede os til Eksempel. Naar man desuden betragter de tvende Meninger og deres Forfægtere, de Fremskridende og de Konservative, som staar mod hverandre, saa kommer det mig for, som ere disse sidstes Grundsætninger og Formaal end mere Hjærnespind end de førstes. Vel kan man forekaste mig, at jeg i min Dom herom ikke kan være upartisk, da jeg afgjort deler de moderate Fremskridendes Mening; men dels bestræber jeg mig med al Redelighed for at sætte mig udenfor mig selv, naar jeg dømmer imellem de tvende Anskuelser, dels tænker jeg, at det ikke skader at fremsætte min Dom, om den endog maa betragtes som det ene Partis Dom om det andet. Jeg for min Del kan ikke indse, hvi den Mening kan kaldes Hjærnespind, der antager, at Intet kan staa stille i Tidens Løb, hvoraf følger Ønsket om at gaa et til Omstændighederne passende raskt og stadigt Skridt fremad, ved ordentlig at sætte det ene Ben foran det andet. Det forekommer mig langt naturligere end at prøve paa at sætte sig i Position som en ægyptisk Statue med Benene sammen og Armene fast til Kroppen og lade sig af Tilfældet

slæbe frem paa Hælene. Dette nemlig forekommer mig er de Konservatives Stilling og Bevægelsessystem. Praktisk har denne Maade at komme gennem Verden paa heller ikke vist sig, thi tilsidst gled dog Benene fra dem, og de faldt paa deres Bag med større eller mindre Dron, altsom de mere eller mindre bevarede deres genstridige Stilling og drog Omsorg for Manschetter og Kalvekrys.

Det er den historiske Grund, som maa bære Skylden for denne de Konservatives synderlige Bestræbelse. — Ja, Du historiske Grund! hvad maa Du ikke grundløs begrunde. Daglig maa jeg høre tale saare smukt om den historiske Grund, hvorpaa de ville, at alting skulde bygge: og er der da noget større Hjærnespind end den historiske Grund, saaledes som de bruge den? Ideen om denne Grund for alt, hvad der sker, er i sin store Almindelighed vist saare rigtig og falder ganske sammen med den simple Sandhed, at der for os Mennesker er ingen Virkning uden Aarsag, og omvendt, at hver Aarsag maa have sin Virkning. Alle vore Ideer og Begreber have saaledes en historisk Grund: hvad der tænkes idag, er avlet af, hvad der tænktes igaar osv. Alt har sit Antecedens. Det er netop Tegnet paa Menneskeligheden, paa det underordnede Væsen, at det kan avle, ikke skabe. Hvor Mennesket maatte betragtes som skabende, der træder det frem som identisk med Guddommen, thi hvilket andet er Guddomsbegrebets Væsen og Særkende? Og da, tænker jeg, falder al Talen om historisk Grund bort: mod det, som virkelig skabes, hjælper hverken Segl eller Pergament. Vi have altsaa kun at betragte det avlende Menneske, og da har hver hans Tanke, hver hans Idræt en historisk Grund (man kunde vel og sige: Hvad han avler, er Guddommens Skabning, det har altsaa dertil en Nødvendighedens Grund). Historisk begrundet Ret bliver saaledes, hvad hver Tidsalder anser derfor, intet Skrift, intet Pergament kan for evig Tid begrunde noget: det kan kun bære Vidne derom: dets Værd og Væsen er relativt til den Tid, da det blev til, og maa i en anden Tid forstaas anderledes. Selv Sprog, Ord, Udtryk betyde til en anden Tid noget ganske andet, da ældre Dokumenter maa undergaa en Oversættelse efter de nyere Anskuelser og Forhold. Midlerne til denne Oversættelse er det, vi skulle søge i Historien — det er den historiske Grund,

vi skulle give vore Foretagender: en redelig Udtydning af, hvad enhver Ret til sin Tid betydede; herefter, ikke efter Bogstav, skal deles os imellem. Man skal ikke hænge ved et dødt Bogstav fra et enkelt Tidsrum og lukke Historiens Bog for de foregaaende og de efterfølgende. Gør man det, da bliver den historiske Grund et modbydeligt Spøgelse, ranglende med store ulæselige Pergamenter og prægløse Segl, et evindelig omvankende fremmed, ildevarslende Væsen, en Jerusalems Skomager. Alle Institutioner have i sin Tid haft en Nødvendighed, som fremkaldte dem; naar den ikke mere er forhaanden, saa har Institutionen ingen Ret mere til at bestaa i den oprindelige Form; den maa, lig den udslidte Embedsmand, gaa af med Pension, i Forhold til de ydede Tjenesters Værdi, og vegetere til den dør. Ser vi tilbage til den Tidsalder, da Europa hjemsøgtes af idel Krig, paaført af fremmede Folk, da Lande erobredes af fremmede Stammer og nye Stater bleve til, da se vi disse improviserede Stater holde sig oprette derved, at Erobrerne fordelte sig i hele Landet, og hver gjorde sig til Herre i sin Del. De alene udgjorde Staten, Resten var Landet, var kun Midlet til deres Tilværelse. De tiltoge sig derfor al Ret og skrev efter disse Anskuelser deres Pergamenter. En saadan Tilstand kan ikke vedvare; den er begrundet paa det laveste Retsprincip, den Stærkeres, den Enkeltes Ret, som, naar det daglig og idelig gør sig gældende, fører til Strid, Undergang og Ødelæggelse, og igennem denne Yderlighed til et højere Retsprincip, det selskabeligt Betingede.

Midt i den største Forvirring kan derfor Religionen (den var dengang demagogisk) i kirkelig Form fremtræde og sætte Skranken. I sine Fremskridt mod Undertrykkerne hørte den ikke paa historiske Grunde, den fandt sin Styrke i den forkuede Almue og hentede sine Retsgrunde fra en Autoritet, som den satte udenfor menneskelig Kontrol (Kristenkærlighed er Lighedsprincipets simpleste Form). Hvormangen Banstraale slyngede ikke Kirken mod dem, der forsvarede Vold med Hævd og Pergament? For at kunne virke med Kraft maatte Kirken have Enighed og Magt, Pavedom, gejstlig Hierarchie. Munkevælden udviklede sig, og den fuldbyrdede sit Kald. Men efter at have endt sin Mission vilde den bestaa til egen Fordel, glemmende sin Oprindelse, og greb til fortvivlede Midler, mørk Overtro, Coelibat, Aflad, In-

kvisition og Jesuiter. Ved hvert af dens Skridt aabenbarede den nu mere og mere det falske i dens Stilling, og da dens Fald endelig kom, hjalp det ikke, at den forsvarede sig med historiske Grunde. Kirken havde faaet sin Styrke for i en barbarisk Tid at sikre Religionens Magt og Herredomme til Fordel for Almenvæsnet, Religionen er ikke mere i Fare, efter at dens Grundsætninger er gaaede over i alle Love, alle Institutioner, efter at Staterne selv have gjort den til et Paladium: Kirken er for Fremtiden kun nødvendig som belærende og oplysende, ikke som herskende; Midlerne til at haandhæve den som saadan er ikke mere nødvendige for den: den mister dem, og det ikke alene der, hvor man brød ganske med den gamle Kirke, men tildels endog der, hvor man blev i Forbindelse med den.

Saaledes er det med alle Institutioner, de have som sagt kun en gyldig Ret i den Tidsalder, hvori de vare nødvendige. De kunne da ved en lang Slendrian, ved en gammel Hævd, have faaet et tvetydigt Udseende af Ejendomsret for enkelte Personer; der skal Aarhundreder til, førend foregaaede Forandringer bemærkes, og der kan, for selv at undgaa Skinnet af at krænke en saa væsentlig Ret, tages et Billighedshensyn til dem, og herefter, ikke som Ret, gives Skadeserstatning ved deres Ophævelse, men mere ingenlunde. Man betænke vel, at hvad der kan ejes, ogsaa er forskelligt i forskellige Tidsaldre. Kun i faa Stater tænker man nu paa at kunne eje Livegne: den i Indien købte Slave hører ofte op at være Ejendom, saasnart han kommer paa europæisk Grund.

Til hvilke Vildfarelser vilde ikke en saa forkert Anvendelse af den historiske Grund, som den, der nu hyppig gøres, føre, om den sattes konsekvent igennem fra alle Sider, og ikke alene brugtes af enkelte snu Førere som et mildt blændende Sand til at strø i Øjnene paa den store Hob. Ifølge historiske Grunde nægter man f. Eks. Jøderne lige borgerlige Rettigheder med de Kristne; men om nu Jøderne med samme historiske Grund svarede: da vi vare Eders Kammerknægte, sugede vi Folket til Eders Fordel, derfor beskyttedes vi og holdtes i Underdanighed. Skulde vi altsaa fremdeles trykkes af historiske Grunde, maa vi igen have Ret til at suge, det er Ækvivalent. I bebrejde dem deres Aager, deres Afsondring fra Samfundet, men læs da Historien, som I frækt paakalde, og læs, hvorledes de ere komne

til at fortjene denne Bebrejdelse, og hvorledes I ved en modsat Fremfærd maa naa et modsat Resultat. I Konservative ere især omhyggelige for at haandhæve en forherskende Kaste i dens Rettigheder, ved Majorater og lignende Fortrin at sikre den varig Vælde; men ere da de Tider mere, hvor denne Kaste som Krigsmænd vare Landets vigtigste Forsvarere, for hvilken Pligt de fik deres Forrettigheder? Da var dens Talrighed vigtig, men er den det nu? Det er endnu uløste eller kun halvløste Problemer, hvorvidt den kan være et vigtigt Stabilitetselement, men er det i saa Fald ikke ved ganske andre Midler, den som saadan maa vinde sin Anseelse, er dens Indskrænkning ikke netop da en Hovedbetingelse? Det vilde føre til en uendelig og unyttig Undersøgelse af den traditionelle Ret, om man blindt hen lod sig beherske af tidligere Facta og ikke holdt sig til Nutidens Fornuft og Erkendelse. Den historiske Grund, hentet paa denne platte Maade fra Bogstav og Pergament, er efter min Mening ingen endelig gyldig Grund; den er kun et Motiv, ofte endog et meget underordnet mellem saa mange andre, som Statsfornuften maa tage i Overvejelse for at fælde sin endelige Dom. Svagt er kun det Argument, at man hyppig herved vil komme til smertelig at berøre enkeltes Interesser. Hele Staten maa høre op den Stund, den Enkelte ikke vil opofre noget af sit for det Hele. Det er ingenlunde min Mening, at man skal kræve slige Ofre uden Nød, uden Overlæg og Skaansel, tværtimod man skal anvende al Forsigtighed og især, hvor det gaar an, give Tid til at læge de slaaede Saar; men man skal vedgaa, at man vil kræve dem, hvor det behøves; man skal vedgaa, at det er Bestyrelsens Grundsætning.

Dette er det fremskridende Partis Fordringer. Skadeligt og farligt anse de det, naar den Ret, som Tid og Nødvendighed skaber for den store Masse, eller selv kun for den oplyste, den videre tænkende Masse, med Grund tror sig tilsidesat for Enkeltes forældede Rettigheder eller af sløv Stivsindethed. Ogsaa den Konflikt, som herved fremstaar, hæves bedst ved aaben og redelig Raadslagning mellem de forskellige Meninger. Ved at se dette Misforhold, denne historiske Grund og dens platte Anvendelse mere i Nærheden, er jeg bleven inderligere overbevist

om Værdien af Almenaand og Borgernidkærhed og af lovlige Midler til at lade den blive virksom for Statsstyrelsen.

A. F. Tscherning.

5. Welhaven til Lehmann.

Christiania, d. 14. Oktober 1835.

I Christiania have vi graat Vejr; her er fugtigt og frostigt og flovt. Uhrene gaa, det er det Hele. Jeg vil ikke nægte, at jeg kukkelurer. Hjemrejsen var over al Maade ubehagelig: Himlen taaget og regnfuld, Havet uroligt, bevæget efter en stor Storm, der nylig var forbi, ingen rigtige Kamme, men traurige Veer med lamme, bjerghøje Dønninger, hvori Dampskibet stønnede og slingrede. Vi havde ret en storartet Søsyge ombord. Dunker[1]) holdt sig længe tappert, men omsider . . . Det var om Natten, og jeg laa ved Siden af ham, lykkeligvis til Luvart. Han havde spist godt: Smørrebrød, Bêf og mehrere Schnäpse. Nu gik det altsammen ned til en rejsende Haandværkssvend, der laa paa Gulvet. Madame Fonseca-Müller sov i en Køje ligeoverfor med et Nor paa 3 Uger. Den stakkels Kone! Hun havde desuden kun en Hatteæske og et stort sort Brød med! Madammen vaagnede og brækkede sig formidabelt, og den lille peb og vrælede. Derimellem snøftede Kornhandler Lauritzen som en Hval: der ramlede alskens Grejer overende, kvalfulde Stakler, der søgte Trappen, famlede sig fast mellem Borde og Stole — et Hundeliv i den sorte Grube. Om Morgenen var Luften atter skiden, og alle Mennesker huløjede. — Kaffe! Kaffe!! — min sorte Kjole for en Kop Kaffe!!! — I Gothenborg havde vi en Smule smukt Vejr, og der sad Tandlæge Frænkel og ventede med Chocolade og en kogt Hummer.

Med Hensyn til det Industrielle ser Gothenborg ud til at være en solid By, og der laa tre blanke Amerikanere i Havnen og ladede med Jærn. En saadan Tingest har en Rigg som Spindelvæv, og den ligger saa let paa Vandet som en Antilope i Græsset,

[1]) Den senere bekendte norske Højesteretsadvokat Bernh. Dunker f. 1809, dengang ung juridisk Kandidat, der sammen med Welhaven havde været i Besøg i København.

naar den har vejret Jægeren. Frænkel siger, at Kunsten skal være i Forfald her. Komedierne med stærke Laster og Fanden i komme direkte fra Ramløsa[1]; Skuespillerne have den gyseligste Methode, og Fanden kryber op paa Scenen og kniber dem. Forresten stod der nede paa Skibsbroen et forfinet Fruentimmer, som jeg ikke turde betragte nøjere, for hun havde saa godt som ingen Skørter paa, men hun bar et broderet Slør for Ansigtet, formodentlig af Blussel.

Mellem Sverrig og Norge havde vi atter Uvejr. Jeg kortede mig Tiden ved at passiare med en ung Lots, der kom ombord til os i Helsingør . . .

Vi kom ikke til Christiania om Søndagen, men maatte ligge Natten over i Drøbak for Mørkets Skyld. Der havde imidlertid samlet sig en umaadelig Mængde Passagerer paa det lille Skib, »Constitutionen«[2], og der var en ganske snurrig Mylren paa Dækket. Vi havde Lanterner i Raanokkerne, og det gav en Hoben ret artige Natstykker: Henne ved Spillet stod en Gruppe Matroser og lovede nogle fede Tjenestepiger Køje til Natten. Madame Fonseca-Müller sad under et lidet Skur og gav sin stakkels Orm Die af en Flaske. Skuespiller Sanne hvilte med sin Kæreste paa en Presenning og saa til. Kornhandler Lauritzen stod ved Jernrøret og underholdt mig med Lovtaler over den gode Tone i de selskabelige Kredse i »Norges Hovedstad«, og jeg holdt mig ganske rolig derved, fordi Lysningen fra hans uhyre Pibehoved gjorde en interessant Virkning i Mandens mærkværdigt storslagne Ansigt. De fleste af Damerne sadde i Klynger og klynkede. Siden spenderede Capitainen bengalsk Ild og Raketter, og dette virkede saa meget, at nogle af de friskere Passagerer raabte Hurra. Jeg var denne Aften kommet i et stærkt Snakkehjørne, og jeg havde siddet længe mellem nogle Fruentimmere, hvoriblandt Schweigaards Kone[3] og faaet dem lystige. Dette var en Letsindighed, thi jeg burde have sørget for et

[1] Ramløsa var allerede da et meget udviklet Badeetablissement, besøgt af det fineste Publikum.

[2] »Constitutionen« var det første og i lang Tid eneste norske Dampskib. Det var kgl. Postskib og begyndte sine Farter i 1830.

[3] Schweigaard (s. n.) var i September s. A. bleven gift med Frk. Caroline Homann fra Kragerø.

Unterkommen til Natten, og det saa meget mere, da min Kappe var kommet bort. Jeg maatte nu lægge mig plat paa Dækket, og jeg sov af Træthed, men Regnen strømmede den hele Nat over mig, og vi havde en kold Luft. Det er underligt, at man ikke faar Snue af saadanne Foretagender.

Christiania tog sig ret jammerlig ud, da vi ankrede, og jeg var yderlig ilde til Mode derved. Neppe var jeg kommet i Land, før man regalerede mig med en Masse kummerlige Rygter om mit Liv i Kjøbenhavn. Mine aldrig hvilende Fjender havde læst Røverhistorier om, hvorlunde jeg havde faaet Prygl af Skuespillere, var bleven trukket i Hovedvagten (sic), havde været grov mod denne i Theatret, var bleven udvist fra et Bal osv. Alt dette har jeg maattet høre atter og atter paa mine Visitter i Byen. Man har beklaget mig, raadet mig Forsigtighed og trøstet mig — o, de fede Spidsborgere og Spidsborgerinder! Hvor er det slemt, at ikke Kometen ret alvorligt stryger dem om Ørene og giver dem en ordentlig Historie at meditere over. De to første Dage efter min Hjemkomst var jeg virkelig noget nedslagen og begyndte halvvejs at angre, at jeg ikke var bleven i Kjøbenhavn. Nu er det bedre, og jeg danner mig ganske taalelige Udsigter til Vinteren; desuden maa jeg vel snart ud at kampere igen. Der er ingen Fred at tænke paa med disse Philistre. Her er et Vrøvl om de dannede Mennesker og den bedre Del osv., og jeg kunde have Lyst til at raabe: Herud da I Dannede! at Folket kan se Eders Ansigter, saa at nogle kunde grue og andre glæde sig! Dog — I har maaske ingen rigtige Ansigter, men bare saadanne Quasilineamenter af Smør og Flødeskind, eller maaske I ogsaa her høre til Justemilieu og ere udvortes betydningsfulde, indvortes lurvede, saa at det hele gaar op i op, og I blive nul og nichtige? Derfor er det da, at I vrænge Øjnene mod hverandre og vogte paa hverandres Manerer, saa at I ordentlig have faaet en fælles Mening, den nemlig, at man under alle Omstændigheder først bør tælle til tyve og saa stadigen begynde forfra igen, paa det at I ikke pludselig skulle tabe Ligevægten og dermed blive til Pøbel igen, hvoraf I ere tagne! O, I der skulde være Nationens Salt, hvor ere I ikke blevne smagløse! O, I der skulde slukke Folkets Videtørst og give det Næring — hvor ere I dog selv nyfigne og Halm-ædende! Ja, min kære Lehmann,

det bliver derved: der mangler et Aandens Samfund i Norge, og heri, synes mig, ligger ganske tydelig Kilden til al vor Kummerlighed. I det middelmaadige er ingen produktiv Kraft, men vort Universitet, vor Regering, vort Storthing er idel Middelmaadighed, en stabil Sejghed, der udvirker, at intet skinbarligen gaar istykker. Hos Eder er det dog ganske anderledes. Jeg kan ikke forstaa, hvad man i dette Forhold vil sige med den Bemærkning, at der ogsaa i Kjøbenhavn er megen Trivialitet og Generthed. Thi her skulde blot være Tale om, hvad der har Herredømmet. Man gør hos os en Hoben Kunster med Forfatningens Organisme, og dette kalder man Statsliv! Det er som efter et Skibbrud, hvor man af Hunger bider Stykker af sit eget Kød og lever deraf.

Schweigaard [1]) holder, som De veed, Forelæsninger over Videnskabernes almindelige Methode. Jeg har endnu ikke været der, men jeg hører idelige Klager over, at han river for stærkt ned, at man paa denne Maade ikke længere veed, hvilke der ere sande og hvilke falske Profeter, eller om der overhovedet gives Profeter. Ligeledes skal man have ondt ved at fatte, hvilken der er den falske og hvilken den sande Methode, eller om der overhovedet gives nogen Methode. Disse Klager have dog vel ikke andet at betyde, end at Auditoriet endnu ikke er rigtig forberedt til hans Foredrag. Schweigaard burde have en henrivende Svada og det folkeligste Sprog . . .

»Den Constitutionelle [2]) skraber sig lidt efter lidt et Publikum sammen, men det gaar naturligvis langsomt. Redaktørerne have en Slags Ængstelighed for, at de komme til at mangle Stof, og deres Hverv kan blive dem vanskeligt nok: thi her er jo ingen Penne, og Bladet er anlagt efter en stor Maalestok. Her ville alle fodres, men ingen vil skaffe Foder: her ville alle vide Nyt, men ingen vil kaste Tøllerne og gaa ud og se sig om. Boghandler Dahl [3]) siger, at nu er Landets Nød forbi, »for nu

[1]) Anton Martin Schweigaard (f. 1811) var i Maj s. A. bleven udnævnt til Lektor i Lovkyndighed ved Norges Universitet.

[2]) Dagbladet »Den Constitutionelle« var dengang lige begyndt at udkomme under et redaktionelt Triumvirat, bestaaende af C. A. Fougstad, W. A. Motzfeldt og Anton Schweigaard.

[3]) Johan Fjeldsted Dahl, f. i Kbhvn 1807, grundlagde 1832 i Christiania en Forlags- og Sortimentsboghandel, som i en lang Aarrække blev af storste

kommer »Den Constitutionelle«, og den skal vegud blive god, naar man »bare ikke ruinerer sig derved«. Dahl er ellers et af de driftigste Mennesker i Christania, og han er dog »en Jyde«. Ved alle Lejligheder er han paa en eller anden Maade med og teer sig ret lovende. Selv i denne Kongekvalme har han vist sig fra en lys Side: Hele Byen skulde en Aften illuminere: Dahl havde stillet sine Billeder og andre Kunstsager i en smuk Orden bag sine Lys, og mine Landsmænd gik udenfor og sagde: Besynderlig, dette har Dahl gjort, og han er dog bare »en Jyde«. De kunde mærke, at hans Dekoration tog sig meget bedre ud end alle de skrækkelige og kostbare Transparenter med Guder og Gudinder og Løver paa. Af Festiviteter for de Kongelige har jeg ellers intet set, og nogle af mine Bekendte mene, at jeg har tabt adskilligt derved. De vide ikke, hvorledes jeg har glædet mig hos Eder, kunne heller ikke vide det, eller forestille sig det, da de aldrig have været udenfor Norge. Dunker og jeg, traurige Fugle, sidde i Skumringen og nyde et Genskin af mangen god Time. Dunker siger, at Husene her ere saa lave, og alting saa fladt og tomt. Jeg ser da ud af Vinduet efter Egebjerg, men det er for Tiden skjult af Taage. Vi spørge begge mange Gange: wo ist Lehmann? Jeg har ordentlig ondt ved for det første at goutere mine gamle Venner her, blot fordi de ikke rigtig kunne dele denne nylig erhvervede Fylde med mig. Jeg fortæller alt, hvad jeg kan og bliver varm derved, og medens jeg saaledes genoplever de rige Dage, tænker jeg alvorlig paa at komme tilbage for at tage Fænomenerne i ordentlige Portioner og med passende Mellemfrist. Jeg kan ikke nægte, at jeg føler store Savn deri, at jeg i den knappe Tid ikke kunde hvile rigtig i et eneste af mine danske Bekendtskaber. Jeg traf gode Folk, begyndte at holde af mange, saa enkelte af deres Træk, ahnede dog kun de fleste, og sagde Farvel. Det er uden Tvivl en Grundfejl ved saadanne Besøg, at man lægger sin Sjæl mere i Ting end i Personer. Selv i Beskuelsen af de ypperligste Kunstværker er der ikke halv saa megen Befrugtning som i en gedigen Omgang med dygtige Individer. Der kan ligge sød Ro og

Betydning for Norges litterære Liv. I selskabelig Henseende indtog D. ogsaa en meget repræsentativ Stilling i Norges Hovedstad. Han var Bjørnsons og Ibsens første Forlægger.

sublime Drømmerier i den første, der er Fart og æggende Opfordring i den sidste. Jeg maa nu nøjes med at tænke paa de gode Mennesker og sende dem min Hilsen og Tak . . .

D. 16. Novbr.

Hermed var Brevet færdigt, og saaledes blev det, Guderne vide af hvad Grund, liggende i min Skuffe. Nu skal det afsted med Magt, men først nogle Supplementer.

Jeg har nu oftere hørt Schweigaard, og hans Mening er tydelig nok. Han prædiker, som De kan vide, den rene Empiri og forkynder Systemtvangens Undergang. Uagtet hans Foredrag nu ej mangler Instruktion, maa jeg dog kalde det maadeligt, fordi det er kvæstet, uordentligt og koldt. Schweigaard aner formodentlig ikke, at det virkelig er en Pine at høre ham. Det er hvert Øjeblik, som om han skulde komme fra det, der er en idelig Søgen, en Frem- og Tilbage-Løben i hans Satser og Ordføjninger, der baade er trættende og foruroligende. Han vender ikke Blikket mod sit Auditorium, men mod Gulvet, uagtet han ikke er bundet til noget Koncept. Jeg troer, at alt dette er en vis Forplumring af Uvanthed og Forknythed, og at det vil give sig med Tiden. Herved søger jeg i det mindste for mig selv at fritage mig fra den ubehagelige Pligt at sige ham min og hvad jeg hører af Publikums Mening om hans egen Methode i at foredrage den almindelige.

. . . Jeg sidder nu igen, som jeg formodede, i Lag med *Stormerne*[1]), jeg har allerede en stærk Matador paa Haanden, som jeg trumfer ud med det første[2]). Det er Tid nu. Stortingsvalgene have givet nyt Røre, desuden er jeg atter bleven ægget . . . Vort jammerlige Theater er brændt, som De vel veed. Byen vandt derved usigelig meget i Livlighed: thi nu havde man pludselig noget at tale om. — Ak, Glæden er lig en flygtig Ven — nu er der ganske stille igen. Jeg var nylig i et Selskab, hvor man i dybeste Nød greb den forslidte Topik og regalerede

[1]) Hermed sigter Welhaven til sine Modstandere, det ultra-nationale norske Parti.

[2]) Dette synes dog ikke at være sket. (Sml. A. Löckens Bog om Welhaven. Kra. 1900.)

hinanden med Dumheder og staaende Indfald om Branden, som enhver havde hørt hundrede Gange før. Der arbejdes ellers med megen Ivrighed for en ny Theaterbygning, og jeg har allerede set et Par ret smukke Tegninger og Projekter. Men nu begynder *Stormerne* tillige at fordre, at Personalet skal være norsk, og dette er da en Urimelighed, som man ikke kan føje dem i, saa længe man ikke kan vænne de norske Genier af med at sige Jomfru Mãriä.

. . . . . Farvel — Farvel! De er jo et paalideligt Menneske, — send endelig den Epistel, De vil unde mig, saa snart De har den færdig. — Uudslukkelig Tak fra Deres hengivne

Johan Sebastian Welhaven.

6. Lehmann til Tscherning.

Kjobenhavn, d. 12. Marts 1838.

Kjære Ven!

Siden De var i Wien og jeg i Berlin [1]), har jeg ikke tilskrevet Dem. I denne lange Tid have vi begge oplevet en Del, og har De kun halvt saa ofte tænkt paa mig, som jeg paa Dem, saa har jeg derved opsamlet et Fond til Stolthed, af hvis Renter jeg kan leve flot mit hele Liv, selv om jeg skulde blive saa gammel som Jerusalems Skomager. Naar jeg taler om Jerusalems Skomager, saa er det ikke for at lade Dem høre ilde for Deres ufrivillige og evige Omflakninger, for hvilke jeg hjertelig misunder Dem, da det herhjemme er forbistret kedeligt, og skont det for Dem i Frankrig just heller ikke gaar videre brilliant, saa maa det dog, naar der endelig skal drives, være ulige interessantere at drive om paa Boulevarderne i Paris end paa Østergade i Kjøbenhavn.

Paa det nær, at jeg Ingenting er og har fortræffelige Ud-

[1] Vinteren 1833—34. Rimeligvis har Lehmann og Tscherning, der allerede vare gode Bekendte fra Kobenhavn, truffet hinanden i Berlin i Efteraaret 1833. Samlivet har dog ikke været af lang Varighed, da Lehmann først ankom til Berlin d. 23. Oktober og Tscherning rejste herfra de første Dage i November.

sigter til heller aldrig at blive til noget, har jeg det forresten personlig ret godt: min Appetit og Søvn er upaaklagelig, og mit Humør som mit en-bon-point i bestandigt Tiltagende. Mere kan man jo ikke forlange i disse slette Tider, og naar jeg undtager, at min Arm for Øjeblikket er sat i non-activité paa Grund af et Fald, som jeg er faldet, uagtet jeg dog ellers har nogen Routine i at gaa paa glat Is — hvorfor dette Brev skrives Dem til ved Dictat, — saa har jeg intet andet Ønske tilbage, end at jeg maatte være hos Dem. Jeg har det endog saa godt, at jeg har Raad til at have diverse Luxusartikler, f. Ex. gode Grundsætninger — ja, uden at rose mig selv, endog meget gode Grundsætninger. De veed bedst, hvem der har uddrevet af mig den sidste Rest af den gamle Adam, jeg mener naturligvis det gamle Lirumlarum om »den gode Vilje«; og hvad der ved vore *rendez-vous* i Madam Lynges Have [1]) og hos Stéhély [2]) endnu muligen manglede mig i at være en komplet Radical, eller som De jo nu kalder det, en ægte Puritaner, kan jeg forsikre Dem senere at have erhvervet mig i den Grad, at jeg, naar vi atter komme sammen, vil komme i Spektakler med Dem for Deres juste-milieu-Principer. Men denne Tro er en Sjældenhed i Israel — jeg mener naturligvis den radicale — ikke den juste-milieuske, og derfor kunne vi endnu godt have Brug for Folk af Deres Grundsætninger, og her vil jeg nu straks anføre, hvad der egentlig er Øjemedet med dette Brev og Grunden til, at jeg efter saa lang Tavshed med ét har faaet saa stor Hast med at skrive Dem til, at jeg ikke engang kan oppebie min Arms fuldkomne Heldbredelse, men dertil maa afbenytte en fremmed (forresten fuldkommen diskret) Haand. De vil rimeligvis have hørt, at vi i Danmark nu ogsaa have faaet Noget, som kaldes Stænder — »et Træ, som den ejegode Fredegods landsfaderlige Haand har plantet i Danas Herthalund« — en overmaade fortræffelig Indretning, hvorefter Folkets Udvalgte komme sammen i Viborg, bekendt ved sit Snapsthing,

[1]) »Tracteurinde« Md. Lynge i Frederiksberg Allé Nr. 9 (gml. Nr.).

[2]) Stéhélys og Jostys Conditorier vare blevne aabnede i Berlin i Beg. af Trediverne. Det var de forste Steder, hvor de udenlandske Aviser vare almindelig tilgængelige i den preussiske Hovedstad, og Tilløbet af politisk Interesserede var derfor meget betydeligt.

Tugthus og derved, at det var der, den sidste danske Konge myrdedes, og i Roskilde, bekendt af sit Landemode, Kvægmarked og deraf, at det er der, hvor Danmarks »gode Villier« begraves, for inden lukte Døre at give Raad til den, som alene veed, hvad der tjener til Begges (det er Landets og Folkets) sande Tarv. Men hvad De maaske ikke veed, er, at disse Udvalgte udvælges paa 6 Aar, at der skal foretages nye Valg i Efteraaret 1840, at man for der at kunne vælges maa være valgbar, at man for at være valgbar maa have haft Skøde i to Aar forinden 1ste Maj i det Aar, hvori Valget foretages, paa en Grundejendom af forskellig Kvalitet, f. Ex. af en Købstadgaard af 2000 Rdl.'s Assurance-Værdi, og endelig, at jeg kan disponere over flere saadanne Ejendomme for derved at gøre rette Vedkommende valgbare. Min ærbødigste Begæring til Dem er nu, at De vil tillade, at en saadan Gaard bliver Dem tilskødet, naturligvis uden mindste Risiko og Bekostning for Dem, hvilket allernemmest kan ske saaledes, at Gaarden tilskødes Dem og den nuværende virkelige Ejer i Compagni, hvornæst hin i sin Tid tildeler Dem den Valgret og Valgbarhed, som af dette Sameje maatte rejse sig. Da der gives flere Byer, hvori Folk af gode Grundsætninger have Magten, saa vilde det være let at sætte Deres Valg igennem, selv hvis dette ikke var seconderet af et saa berømmeligt Navn. Er De til den Tid herhjemme, eller maatte De ellers være tilsinds at modtage Valget, saa vil De altsaa tage Sæde i den hæderlige Stænderforsamling; hvis ikke, vilde det altid være en ret betydningsfuld Demonstration og et ganske smukt Souvenir, og man sørgede da for til Deres Suppleant at erholde den, som man ellers vilde have taget til Deputeret. Det er dette Tilbud, jeg i største Hast har villet lade Dem tilkomme, og da Sagen, som bemærket, maa være bragt i Rigtighed forinden 1ste Maj, saa vil De indse Nødvendigheden af at svare mig med omgaaende Post. Jeg haaber, at dette Svar bliver bekræftende, og vil i saa Henseende kun erindre Dem om, at der til det derpaa følgende Valg fra nu af er 8 Aar, og at det Summa Summarum dog er igjennem Stænderne, at ethvert fremtidigt Fremskridt, hvis ikke alle Julemærker slaa fejl, maa ske . . . . .

Jeg beder Dem nu om snarest mulig at give mig et, jeg haaber bekræftende, Svar paa mit Spørgsmaal. Tingen er let

bragt istand, saasnart vi kun have Deres Consens. Paa denne Maade er f. Ex. bleven forvandlet til Vælger og Valgbar

Deres hengivne

Orla Lehmann.

7. Tscherning til Lehmann.

München. d. 2. April 1838.[1]

Kæreste Ven.

Deres meget venskabelige Brev var mig meget kærkomment, da det paa en saa smuk Maade viste mig, at De endnu stedse har det samme venskabelige Sindelag imod mig. Det er smukt, at De har villet sørge for at gøre mig valgbar[2], maaske er det mindre smukt af mig, at jeg ikke vil være det, men saaledes er det, og derfor skylder jeg Dem fuldstændig Grund og Regnskab, thi det var ikke sømmeligt alene at sige, jeg er for radikal, og dog er dette egenlig hele Svaret.

Fra det første Øjeblik, vi fik det stænderske Væsen, havde jeg især imod det, at det var provincialt, og at Valgloven var et miserabelt Makværk stykket sammen af politisk Uvidenhed, juridisk Ængstelighed og tysk Abelyst, jeg havde desuden imod, at de vare raadgivende, og at man i Danmark havde stræbt efter Lighed med Holsten i Forfatningens Form. Ved at have i denne Vinter set Tyskland har jeg endnu faaet mere imod vore Stænder for deres Tyskheds Skyld — Navnet Stænder gør mig ækel. Tysk kan være godt for Tyskere, som Wiensk er det for Wienere, og for mange andre; men jeg siger, Herren bevare alle Folk derfor, som ikke er opdraget i et durchlauchtigt Forgemak eller i en Knejpe. Men lad de andre ligge i Ro og lad os blive ved vort eget. — Det provinciale har jeg imod, fordi det er imod Tingenes Natur, at Provinser særskilt raadslaa over Rigsanliggender, fordi de — om de virkelig holdtes til blot at beskæftige dem med Provinsanliggender, som det burde være, ikke ere repræsenterende de naturlige Provinsinddelinger lige saa lidt som Rigets

[1] Det er saaledes ikke rigtigt, naar det i Tschernings Efterl. Papirer II S. 213 bemærkes, at hans Svar paa Lehmanns Brev ikke findes.

[2] Til Valg til Stænderforsamlingerne krævedes Grundejendoms Besiddelse.

administrative Inddeling; kort som Provincialstænder repræsentere de ikke, og Rigsstænder ere de ikke i Danmark. I Holsten, der er et Rige, hørende til den tyske Konføderation, hvilket vi aldrig bør forglemme, bestaa Stænderne de facto som raadgivende Rigsstænder; i Slesvig, om vi virkelig bør betragte det som et suverænt Hertugdømme, er det samme Tilfældet. Danmark derimod er delt i tvende vilkaarlige Stykker. Jeg kunde nu ikke sidde i nogen dansk Forsamling, hvor jeg ikke gjorde dette gældende, og hvor jeg ikke gjorde Indsigelse mod enhver fuldstændig Behandling af en Sag, der angik Riget; dette vilde føre mig i Modstrid med mine politiske Venner og for lang Tid til at staa ganske ene, og da er det bedre at blive udenfor det hele indtil videre. Valglovens Fejl fra den politiske Side er, at den er uden alt Sammenhæng med vores Sæder og politisk Antecedens. Siden Revolutionen 1660 har vores idelige Stræben været at udslette stændiske Forrettigheder; i de sidste halvhundrede Aar have vi især stræbt at indsætte som Arristokrati (sic) noget, vi kalder den dannede Klasse, det vil sige en kun af Mening og Omdømme begrænset Klasse; pludselig slaar vi en Streg over denne hele Stræben, idet vi i Valgloven grunder Valgbarhed, det vil sige hvad Manden er værd ifølge Medborgernes Mening, paa Ejendom, paa den plattest definerede Ejendom, og det gøres i en Tidsalder, hvor man maa begynde at erkende det ufornuftige, det umoralske i en saadan Betingelse; det gør man i et Land, hvor man siger: Om Du er saa rig som Crøsus, bliver Du ikke Lysestøber uden at tage Lysestøberexamen. Vi prale af vores Undervisningsvæsen og optager den lovlig stemplede laveste Klasse til Valgbare, medens man udelukker den hele oplyste Klasse. Juridisk Ængstelighed har indført Herremandsret og Købstadsafsondring og mange lignende Historier, har skaffet Deputerede, der kan hentes til København og tildeles Stokkeprygl i en Brandstue etc. etc. Tysk, ja hvad som er værre, preussisk Aberi er jo den hele Surdej, derfor er den saa raadden, som den er.

Stændernes Raadgivenhed (undskyld Udtrykket) er Castreringen af den hele Indretning, derved taber de endog den Smule Kraft, som de kunne give en veltænkende Bestyrelse ved at laane sit uantastelige Collektiv til at bære Skylden for dens kraf-

tige, enkelte Private mishagende, Foretagender. Dog er endda Raadgiveriet det, jeg bedst kan fordøje af den hele Kramkiste, thi egenlig ere alle Rigsforsamlinger kun raadgivende, ligesom den raadgivende Forsamling bliver lovgivende, hvor den i vigtige Sager giver det Raad, Nødvendigheden paatvinger. Naar jeg paa Grund af, at jeg var et skikkeligt, agtværdigt, politisk ærligt Menneske, blev valgt til at være mine Medborgeres Repræsentant i en raadgivende Rigsforsamling, da vilde jeg sætte Pris derpaa; men at jeg skal hæve mig i mine Medborgeres Agtelse ved at simulere Købet af en ringe Ejendom og endda derved kan komme til at provincialere, det er hvad jeg ikke vil, det er hvad jeg tror, det er godt, at nogle ikke vil, ligesom jeg tror, det er godt, at nogle vil det. Det er nemlig godt, at nogle benytter de anlagte Irgange for dog at blive bekendt med Haven, medens andre staa udenfor og kaste Vrag paa de saa udskregne Anlæg, til en ordenlig Vej anlægges til at vandre det igennem paa.

Jeg vilde meget ønske, at jeg virkelig var værd, meget værd at være Medlem af en Forsamling, hvor Landets Sager forhandledes, netop for at min Protest mod at komme derind ved andet Middel end mine Medborgeres Tillid og gode Mening kunde faa Vægt, thi jeg tror, at et af de vigtigste Skridt, der staar tilbage at gøre paa den politiske Stige eller rettere et af dem, der staar nærmest forhaanden, er Valgrettens Association.

Jeg læste for nogen Tid siden, at man troede, en Klub kunde have Valgret og give Valgbarhed, og skrev straks for at faa dette nærmere at vide, thi gennem en Klub at blive Medlem af Stænderne var at blive det ved Indballotteringen i Klubben . . . . . Der kom en Mand og rev uheldigvis i mit Bordtæppe ved at sætte sig, saa at Blækket blev stænket over mit Papir, dog jeg frelser det beskrevne halve Ark uagtet Klatterne og tager et andet Halvark til Omslag. — Det er maaske et heldigt Varsel, at jeg ikke skal tvære denne Materie længer ud. De har desuden for længe siden forstaaet min Anskuelse af Sagen: naar Nøglen først er givet, kan enhver lukke op.

En anden Række Betragtninger, der ogsaa bringer mig til at være mindre begærlig efter at optræde i vores Lappeskrædderforsamlinger, er personlige. 5 Aars Fraværelse har gjort mig og det danske Publikum fremmede for hverandre: det Bekendtskab,

vi forud havde gjort med hverandre, var baade for kort og af for ringe Betydenhed, til at det kunde holde ud en saadan Prøve. De Forholdsregler, jeg vilde sætte igennem, ligge maaske endnu længer borte og finder næppe Folkets (Middelklassens) Tilstemning, og saalænge Fletværkperioden endnu skal prøves, saa staar jeg heller udenfor og binder mig ikke til noget. Give en god Haandsrækning med Fornøjelse af bedste Evne — hvorfor ikke levere Lapper med til Kappen — men staa for Fabriken vil jeg ikke. Dertil kender jeg for lidt mit Talent for at virke i en slig Forsamling; det savner den Uddannelse, det skulde faaet i fem Aar som de henrundne. Kun ved saa at sige at være i en Forsamling identificeret med min hele Anskuelse, eller dog hvor denne fandt en betydelig Understøttelse, lod det sig tænke, at Dygtigheden kom frem som naturlig Medgift til at procurere for, hvad man kun mener halvt skal Vane og Øvelse til, og til at være Medstemmende finder man nok af andre. Endnu en Ting for at sikre mod Illusioner — tror De ikke, at det lidet, vores Stændervæsen virker og udretter, det virker det ved sin Svaghed, derved at de Stærke kun ere i Minoritet, saa at det Hele kan vedblive at være det, hvortil det opfandtes: Sand i Øjnene paa den Del af Folket, der begyndte at bortrive Kærlighedens Bindsel. Fik dette Misfoster et virkelig kraftigt Liv, da blev jo Fanden løs, og næppe var der Kraft nok, til at nye Hoveder vokste op, om det første stænderske Hoved blev afhugget — endnu er ikke Konstitutionalismen saa mægtig rodfæstet i Danmark. Maaske var dette den største Nytte, der kunde gøres, at man bragte dem til at dræbe dette Uting, førend det bliver ret fuldbaaret, men Experimentet er vanskeligt, thi Opløsningen af Dramaet maatte blive saaledes, at Publikum betragtede Tilbagekaldelsen af Stænderloven som et sandt Barnemord.

. . . . . For nu dog inden Enden at komme ud af den negerende Sindsstemning og paa et positivt og praktisk Gebet, saa vil jeg i faa Ord sige Dem, at jeg stedse mere har den inderlige Overbevisning, at en simpel passiv Økonomi, saaledes som Stænderne forlange den, ikke kan frelse os ud af vores Ulykke, det vil sige gøre os til et Statsindivid, der saa meget kan værne

om sin Uafhængighed, at det i det mindste behandles med Agtelse, naar det underordnes eller forenes med en anden Stat. Vi maa udvikle Kræfter, som endnu slumre, og derfor behøve vi kun at fortsætte og udvikle overensstemmende med Tidsaanden, hvad Struensee og Bernstorff har begyndt, nemlig virkelig emancipere Bondestanden og danne en mere omfattende tiers état. Vejen hertil gaar gennem Væbningsvæsnet, hvis rette Indretning stedse staar i nøjeste Forbindelse med et Folks Regeneration, dernæst fremme Industrien, det vil sige lade den gaa sin egen Vej, ikke indknibe den i Formaliteter, hvor den ikke er naturlig, og reducere Lovene til Forbindelser uden Monopol. Bringe Detailadministrationen, som vore tvende Statsmænd udrev fra de Enkeltes Hænder og ordnede ved Kongemagtens, over i Kommunernes egne Hænder, og forbeholde Centralbestyrelsen Kontrol og Overtilsyn. Fortsætte, hvad dengang saa fortræffeligt var begyndt, med at knække det latinske Arrestocrati (sic) og skaffe en Del af Landet Undervisningsmidler til Brug for en højere borgerlig Undervisning. Det første Skridt hertil er at tage Embedseksaminer fra Universitetet og give dem til de forskellige Grene selv, at afskaffe Artium for enhver, som ikke efterstræber Stipendier, og gøre den filosofiske Eksamen meget fuldstændigere og til egenlig Universitetseksamen. Være streng med Hensyn til Konkurrence om Stipendier. — Men her er mere end nok for flere Aar, og mit Papir lader knap Plads mer til at tale om saa mange andre Ting, som endnu staar tilbage, da vi dog saa sjælden tale sammen.

Jeg har bemærket Deres Resignation og Deres Udholdenhed i alle disse politiske Kampe; der skal gode Lunger til at blæse Liv Dag ud og Dag ind i disse halvd osende Mennesker, thi vi ere kendelig i en Afslappelsesperiode, efter at 1830 havde bragt os noget i Gæring. Denne Tilstand er fælles for hele Middelevropa, Men netop derfor maa De ikke undre Dem over at finde mange, selv opvakte fornuftige Mennesker, som ikke følge deres Kald. Det er ikke enhver givet at søge sit højeste Formaal i en Virksomhed som Deres, og som Bisag holder ingen den ud; dertil ere Besværlighederne for store. Gid De nu maa høste den første billige Løn for Deres Stræben og blive valgt til Deputeret ved de første nye Valg . . . . . Nu nok engang Tak

for Deres venskabelige Bestræbelser for mig, bring min Hilsen til alle gode Venner og tænk af og til paa Deres meget

hengivne

A. F. Tscherning.

8. P. C. Koch til Lehmann.

Haderslev, d. 24. Juli 1838.

Højstærede Herre!

Det er paa hoj Tid, at jeg viser Erkendtlighed og frembærer min varme Taksigelse for Dem, især for de mig nylig tilsendte Artikler til Dannevirke: — og i Almindelighed for den inderlige Deltagelse, Deres Velædelhed skænker den dansk-slesvigske Sag, der for en stor Del kan takke Dem for det, uagtet endnu kun spæde, Liv, der begynder at røre sig hos os, til hvis Tilværelse De i hin Tid, ved kraftig og værdig Paatale, gav en saa mægtig Impuls.[1])

Uagtet vi, som bekendt, nu have begyndt med at opkaste den saa nødvendige Vold, og uagtet der allerede samler sig gode Kræfter til Fortsættelse deraf, saa vil der dog nok medgaa god Tid og koste uendelig Møje, forinden vi med Fred kunne lægge Sværd og Spade tilside; thi Thyra er jo død og har, aandeligt talt, ingen Successor eller Successorinde efterladt sig paa Sædet. Det er da ogsaa nok den eneste Grund til, at Sagerne staa saa bedrøvelige hos os, og at Vagrerne have faaet os saaledes opfostrede og indstuderede i deres Maal, at mange af Slesvigs Sønner ikke mere kende deres Modersmaal uden af Navn, og vedbliver Regeringen, uden at understøtte et af Landets retfærdigste Anliggender, at holde Hænderne i Skødet — ja, gribes af Engstelighed over den uforskammede Holstenske Skraal, saa veed jeg ikke, hvem der vil løbe af med Sejren — enten vi eller vore Modstandere. Sandsynligvis vil da Slesvigs Danskhed for evig bukke under, og det Liv, det nu giver tilkende, kan da

[1] Det var ved Trykkefriheds-Selskabets Møde den 9. Novbr. 1836, at Orla Lehmann tog Ordet for at udstrække Selskabets Virksomhed til den dansktalende Del af Slesvig.

betragtes som de Krampetrækninger, der sædvanlig gaa foran Døden!

(Skade, at jeg dennesinde ikke kan detaljere mine Tanker tilstrækkelig, da det er Markedsliv og jeg har saa mange andre Sysler). Regeringen har jo ingensinde hævdet Slesvigs Ret og Nationalitet, og da det er lænkebundet til Holsten, saa har det ikke selv kunnet holde sig selvstændig i saa Henseende. Haabet om en tilfredsstillende Sejr beror derfor mest paa, om Regeringen vil skride ind og træffe mere energiske Forholdsregler eller Foranstaltninger end saadanne som f. Ex. Cirkulæret af 19. Jan. 1811, hvilke vedkommende Embedsmænd ikke have ænset eller agtet mere end den simpleste Visk af Papir, og da det aldeles har stridt imod deres Tyskhed og Magelighed, saa have de fra den første Dag af ladet det ligge under Bænken.

Da Kongen, som vi Slesvigere vide, selv er dansksindet, og da han sidste Vinter, uagtet dette vistnok stred imod de i den senere Frihedstid fastsatte Regeringsprincipper, skænkede os Sønderjyder Lov til i et Blad at tale for vor Sag, saa have vi Haab om fremtidig Medhold. At føre os op i Medfør heraf, byder os vor Politik. Thi vor Kraft er for liden, vore Midler for faa og vore Modstandere for mange og for mægtige til at vi skulle æske flere ud imod os, ihvor nødvendigt det end maatte være at sætte Skræk i dem ved vore Vaaben. Vor Sag er ejendommelig og har kun lidet tilfælles med de øvrige Dags-Journal-Anliggender. Den har *Intet* paa Hjærtet uden *det*, der luede i Niels Ebbesens Hjærte, og naar Landet er frelst, saa døer den som han. — Det maa meget mere være vor Omsorg at faa Regeringens Interesse vakt og faa dens Bistand endelig kaldt i Virksomhed. — Alle slesvig-holstenske Blade, Hamborger- og alle udenlandske Blade forsendes tildels *frit* med Brevposten. Vort Blad kan ingen Post komme med.[1]) Det maa forblive i Omegnen som en Fugl med stækkede Vinger. — Hvor nødvendigt er det ikke, at vi søge at faa den fornødne Frihed. — Vi have besluttet foreløbig at være rolige og vente paa bedre Lejlighed end den nærværende Tid. — At begynde paa selv at

[1] Avisernes Forsendelse med Posten var et Privilegium, der for danske Blades Vedkommende kun var knyttet til Stiftstidenderne og Berl. Tidende.

fordærve vor egen Kaal vilde være saa daarligt, at vor Sag aldeles og for stedse vilde gaa tabt — til uendelig Jubel for vore Modstandere.

Af det foregaaende vil De nærmere kunne erkende Dannevirke's foreløbige Aand, og da jeg ikke et Øjeblik tvivler paa, at De vil være en af vore vakreste Medarbejdere, thi De har baade *Kraften* og *Lysten*, saa vil Deres Visdom lede Deres Pen ved det, hvad Dannevirke skal bære om i Hytterne og formelde til Hove. I min, maaske for store, Ængstelighed har jeg ikke turdet optage Deres sidste ellers saa herlige Meddelelse, da den russiske Sag omtales for meget deri. Iøvrigt er der indløbet saa mange Afhandlinger, dels gode, dels middelmaadige og daarlige, og da Dagens Begivenheder bestandig føder nyt Skue, saa er jeg nødsaget til nu og da at lade et Extra-No. medfølge. Det havde allerede været i Gang, men min Bogtrykker er saa vranten og saa svag, at jeg kun meget langsomt kan komme fremad med ham. — Alt er imod, kun Lidet med . . . . Jeg kunde have nødig at lade Bladet gaa ud 2 à 3 Gange ugenlig.

Men jeg faar saa lidet derfor, saa at Skade kun kan høstes paa den Fod, jeg nu har det — hvad da, hvis jeg vilde yde mer. Paa Grund af Mangel paa Frihed til at forsende det som andre Blade, faa alle mine Abonnenter, der bo i de andre Provinser, Kbhvn. fraregnet, slet ikke Dannevirke : thi dette vilde koste en Abonnent 3 à 4 Gange saa meget som selve Bladet. — Derfor bliver Kredsen kun lille og Udbyttet intet.

Med megen Højagtelse

Deres ærbødige

Pet. Chr. Koch.

9. Til Formanden for den Ærøeske Afdeling af Trykkerifrihedsselskabet.

Kbhvn. 1838.

I Gensvar paa Deres ærede Skrivelse, for hvilken jeg paa det forbindtligste takker Dem, har jeg den Ære at tilmelde Dem, at jeg med stor Fornøjelse modtager det Valg, hvormed den Ærøske Afdeling af Trykkefrihedsselskabet har hædret mig.

De har i Deres Skrivelse omtalt den Interesse, jeg har lagt for Dagen for det dansktalende Slesvig, for Trykkefriheden og for vort Selskab, navnligen for de enkelte Afdelingers størst mulige Betydning. Jeg skal bestræbe mig for at fortjene den gode Mening, De i saa Henseende har fattet om mig.

I Nationaliteten og dennes reneste og mægtigste Udtryk, i Sproget, ser jeg ethvert Folks helligste Ejendom, og jeg troer derfor, at det maa opvække enhver retskaffen og frisindet Mands dybeste Medfølelse, saa ofte han ser disse Rettigheder traadte i Støvet enten af dynastisk Egennytte eller af deres Overmod, som ere kaldede til at være Folkets Tjenere og ikke dets Herrer. Det skulde derfor glæde mig, hvis jeg nogensinde skulde faa Lejlighed til at kunne være til nogen Nytte for en saa retfærdig Sag som at understøtte de dansktalende Slesvigere i at genvinde den Agtelse for deres Nationalitet og Sprog, som hidtil er bleven nægtet dem.

Jeg ser i Trykkefriheden, i en kun ved fornuftige og liberale Love indskrænket og af uafhængige Domstole beskyttet Trykkefrihed, det kraftigste Middel til et Folks Dannelse og Forædling, til Udviklingen af en oplyst, endrægtig, og derved mægtig offentlig Mening, til Aandens Seier og til det Heles Fremgang til Frihed og til Velbefindende, og jeg troer derfor, at alle forstandige og fædrelandssindede Mænd bør samvirke til at værne om dette Folkets Palladium mod ethvert Indgreb af Magtens Vilkaarlighed, til fast at begrunde den i Folkets Kærlighed — deriblandt ogsaa ved at modarbejde dens Misbrug paa en Maade, der ikke hæmmer dens uhildede Brug — at tilvejebringe en Tilstand, hvorunder den, hævdet af gode og samvittighedsfuldt overholdte Love, og garanteret af Almenhedens selvbevidste og urokkelige Vilje, kan udfolde sine Velsignelsers hele rige Fylde.

Dertil haaber jeg, at vort Trykkefrihedsselskab vil kunne bidrage, thi ligesom det er Samfundsaanden, en velorganiseret, men indenfor betryggende Formaal sig frit bevægende Forening af manges Kræfter, der er mest skikket til at frembringe store og vedvarende Virkninger, saaledes troer jeg, at dette Selskab, naar det ledes med Talent og med Mod vil kunne stifte megen Nytte ikke blot ved at udbrede gavnlige Kundskaber i vide Kredse, men ogsaa ved at vække og nære en levende Interesse

for Trykkefriheden og ved stedse mere at udbrede og befæste Tilliden til en folkelig Foreningsaand, Folkelivets skønneste Frugt og kraftigste Støtte. Men dertil er det ikke nok, at Mod og Talent træde i Spidsen for Foreningens Bestyrelse, og heller ikke at dens samtlige Medlemmer gennem frie Valg medvirke til dette Øjemed, men dertil udfordres tillige, at enhver udfolder al den Selvvirksomhed og direkte Indflydelse paa alle Selskabsanliggender, som kan bestaa med det Heles Eenhed. Navnligen troer jeg, at de enkelte Afdelinger, der ligesom Kommunerne i en Stat have dannet sig af Selskabets Medlemmer, bør erholde en meget udstrakt Delagtighed i Ledelsen af alle dets Anliggender, og at de tillige i samme Grad, som den rette Samfundsaand iblandt os vinder i Kraft, ville kunne erholde en gavnlig Indflydelse ikke blot paa at hæve den lokale Presses Betydning, men ogsaa ved i andre Henseender at vorde en Planteskole for liberale Ideers Udbredelse hver i sin Kreds.

— — —

Orla Lehmann.

10. J. C. Hauch til Lehmann.

Soro, d. 5. Decbr. 1839.

Ved en Samtale med Professor Hiort[1]) erfarede jeg nylig, at De havde været i Sorø under mit sidste Ophold i København, og at De den Gang vilde vise mig den Ære at anmode mig om ogsaa at bidrage min Skærv med til det Blad, De med flere agter at udgive[2]). Hiort fortalte mig ogsaa, hvad han havde svaret Dem med Hensyn herpaa, nemlig at jeg skulde være for klog for at ville indlade mig paa noget, paa hvis Udfald jeg ikke var sikker Da jeg imidlertid ikke er fornøjet med dette hans Svar, og da jeg overhovedet helst svarer for mig selv, saa tager jeg mig den Frihed at tilstille Dem disse Linier. Hvad det Slags Klogskab angaar, som Prof. Hiort tillægger mig, saa besidder

[1] Peder Hiort, siden 1820 Lektor i tysk Sprog og Litteratur ved Soro Akademi.

[2] „Fædrelandet", der i 1835 var begyndt som Ugeskrift, gik fra 7. Decbr. 1839 over til at blive Dagblad.

jeg den aldeles ikke og ønsker ej heller at besidde den. Mit hele Liv, hvori jeg, om jeg selv tør sige det, bestandig har opofret ydre og tilfældige Fordele for det, jeg troede var mit indre og egentlige Kald, taler derimod. Jeg vilde overhovedet anse det for uværdigt, naar der spørges om redelig Samvirken til et højere Maal, med diplomatisk Klogskab at ville vente for at se, fra hvilken Side Strømmen kommer. Hvis De har værdiget at betragte min literære Virksomhed, saa vil De desuden let have bemærket, at der ligefra »Tiberius« til mit sidste Digt gaar een Traad derigennem, nemlig Kærlighed til Frihed og Had mod enhver Undertrykkelse; ja, jeg har endog meget forundret mig over, at man saa ganske i Almindelighed har klaget over, at de danske Digtere ikke brød sig om de politiske Spørgsmaal, thi jeg bildte mig ind, at jeg idetmindste havde viist, at jeg ikke var ligegyldig derved. Jeg mener derfor, at vi i Grunden ere Allierede, uagtet vi vel i enkelte Punkter kunne afvige fra hinanden, og jeg kan, efter at have læst Deres Anmeldelse, ærlig række Dem Haanden, hvilket jeg saa meget hellere gør, da jeg alt længe har skattet Dem som en Mand, hvis sjældne stilistiske Talent, forenet med Kraft og Varme for den Sag, De forsvarer, upaatvivlelig er og kan blive vigtig for vort Land.

Jeg lover Dem altsaa, at jeg gærne, naar jeg har et eller andet at sige, hvis De ikke vil forsmaa det, skal vælge Deres Blad til Organ derfor, hvortil selv den Klogskab, som Hr. Prof. Hiort tillægger mig, hvis jeg virkelig besad den, maatte lede mig, da jeg ikke behøver at vente, men kun at kende flere af Medarbejdernes Navne for at vide, at her den mest liv- og talentfulde Debattering af de Spørgsmaal, hvis Besvarelse skal bringe Tiden fremad, vil finde Sted. Da Prof. Hiort imidlertid med sin Bemærkning mig angaaende, sikkert ikke har villet saare eller krænke mig, saa beder jeg, at han aldeles maa forblive uvidende om dette Brevs Indhold, ligesom jeg overhovedet ønsker, at De behandler denne mit Hjærtes Udgydelse som en Sag, der for det første ikke kommer nogen Tredjemand ved.

Med sand og oprigtig Højagtelse

Deres ærbødigst hengivne

J. C. Hauch.

11. J. C. de Falsen til Lehmann.

Ligesom de to følgende Breve er dette skrevet umiddelbart efter Højesteretsdommen, der idømte L. 3 Maaneders Fængsel for hans Falster-Tale, i hvilken han havde udtalt det Ønske, at alle Danmarks Konger vilde vedblive at nære samme venlige Sind overfor den danske Bonde som den nys afdødeFrederik VI.

Taarnholm, d. 24. Jan. 1842.

Altsaa dog en Domfældelse! Jeg veed ej, hvorfra jeg havde hentet Overbevisningen om, at Højesteret ved denne Lejlighed vilde hævdet sin gamle Selvstændighed.

Men — never mind — uagtet domfældt, gaar De dog, ædle Ven, sejrende ud af Sagen: den høje Erkendtlighed og Deltagelse, hele den bedre Del af Nationen viser Dem, er vel 3 Maaneders Indeslutten værd, helst paa en Tid, da Deres Knæ dog fordrer Rolighed. Selv i Lænker er en Mand med Deres Aand fri. Saaledes trøstede jeg mig, da man satte mig i Castellet, fordi jeg opsagde Napoleons Tjeneste, da han behandlede den danske Marine uværdig [1]. — Og Lænker, der bæres for vores alles Sag, ville ikke falde en Lehmann tunge.

Som jeg bad Müller sige Dem, at jeg var kommen til København for at høre Deres brillante Forsvar, dersom mit Helbred nogenlunde havde tilladt dette — saaledes tillader jeg mig at berede Dem selv mit Besøg i Raad- og Domhuset, saasnart det bliver mig muligt at slæbe mit daarlige Skrog til Hovedstaden. Jeg tænker mig Deres Detention som en sand Triumph for Dem og den gode Sag — og det vilde smerte mig dybt, om jeg ikke skulde blive istand til at være blandt de mange, som ved denne Lejlighed bragte Dem vores alles Hylding og Taknemmelighed.

Med uskromtet Højagtelse Deres

Falsen.

[1]) Jørgen Conrad de Falsen (1785—1849), der fungerede som ung Officer paa den danske Eskadre paa Schelden, som i 1809 skulde forene sig med den franske, gjorde først hos de franske Chefer Modforestillinger i Anledning af den raa Maade, hvorpaa det danske Mandskab behandledes; da dette ikke hjalp, opsagde han sin Tjeneste. Han hjemsendtes nu, idømtes paa Skromt et halvt Aars Fæstningsstraf, men udnævntes kort efter til Ridder af Dannebroge. (Se O. Lütken: De Danske paa Schelden 1808—09. K. 1885, passim.)

12. Tscherning til Lehmann.

Paris, d. 31. Januar 1842.

Højstærede Ven!

Igaar fik jeg Efterretningen om Udfaldet af Deres Sag og Deres derpaa fulgte Fængsling, og jeg haster derfor snarest muligt at besøge Dem, saa godt som jeg kan, maaske fik jeg ikke Lov til at besøge Dem anderledes, om jeg var i Kobenhavn: jeg kender ikke Fængselsreglementerne i Civilarresten, veed altsaa ikke, om alle og enhver har fri Adgang: endnu mindre veed jeg, om man i denne særdeles Anledning har troet at burde udelukke Besøgende, frygtende det altfor store Slid paa Trapperne. Saavidt har De bragt det, om deri ligger nogen Trøst og Tilfredsstillelse, at De er bleven den første Martyr i den danske Friheds Sag, den første af de Stormende, som Titanerne have styrtet ned fra det halvt nedtagne Brystværn. Har man naaet det tilsigtede Maal at knuse Deres politiske Lemmer? Dette er det store Spørgsmaal, som endnu staar tilbage at faa besvaret. Det er en Ildprøve, De endnu har at gennemgaa: endnu engang maa De give Dem til Føde for et Par af vore gode danske delibererende Forsamlingers højlærde og uformuende Betragten og Befølen: endnu engang skal De neddrikke den hele Væmmelse af den Snak, hvormed vi paa det mest patriotiske lægge for Dagen, at vi hverken vide, hvor vi ere, hvor vi ville hen, eller hvad vi ere istand til. Jeg beklager Dem af Hjærtet, men jeg begriber, at det nu hedder: Frem Bondemænd! Frem! Holdt kan først gøres paa den anden Side af denne Prøve. Imidlertid er det saa vigtigt, at den bliver gjort, at De, saa synes mig, foreløbig bør holde et politisk Bad, intet foretage, der kunde tiltrække ny Forfølgelser, indtil denne Prøve er overstaaet. Lod det sig gøre, da kommer det mig for, som De ikke efter overstaaet Arrest burde præsentere Dem i de 36 Mænds Forsamling, for ikke at skaffe Stænderforsamlingen et Antecedens i Magistratens og Cancelliets Decision, men oppebie en Stænderforsamling og lade den afgøre Sagen med sin Magtfuldkommenhed. De kan nok se af det foregaaende, at jeg ikke venter mig stort af Stænderforsamlingen, dens lærde Jurister vil i deres juridiske Nidkærhed optræde som Lovens smaalige Fortolkere og i den absolutistiske Stat, hvor Loven jo er Kongens Vilje, der er For-

tolkningen fornuftigvis inspireret af hans Ønske, thi ellers var jo Absolutismen gjort til Nul ved sin egen Virken, men det var jo mod Naturens Orden, altsaa maa den Straf, som Højesteret aabenbart har idømt Lehmann for at tilvejebringe hans politiske Inhabilitet ogsaa medføre samme. Hertil vil en eller anden uafhængig Deputeret svare, at han ingenlunde bifalder denne Anskuelse, men derimod raader han at tilraade Regeringen at tillade Hr. L. at tiltræde sine Funktioner som Deputeret; dog da han veed, at Forsamlingen kun er en raadgivende, ingen lovgivende Forsamling, saa mener han, det var bedst at indgive en Petition. Endelig kommer en tredje frem og erklærer, at han for sin Part ikke fragaar, at han Djævlen gale sig nødig saa Lehmann indtræde, men mod en Petition sætter han sig ikke, da det er bedre at unddrage sig alt Ansvar. Petitionen kommer istand; Sagen overlades Regeringens Visdom, og Kongen afgør, at L. kan om fire Aar, ifald han vælges paany, indtræde, thi da har Vælgerne sket deres Ret, idet de som Mandanter har valgt Hr. L. i den straffende Skikkelse, hvori han ikke befandt sig, da de sidst valgte ham. Bravo! Bravo! udraaber det gode gediegne Folk, der just faar Efterretningen om denne Afgørelse, som det i stor Mængde er beskæftiget med at oprejse Kong salig Frederik VI's Rytterstatue, og at lade udgaa en Subskription for at oprejse Statuer for alle de Konger af den oldenborgske Stamme, som endnu ingen har, da jo dog Oppositionen saa godt som har bevist, at de i det mindste er saa gode som Christian IV, der jo dog var en stor Konge og stod i højen Mast, og desuden Højeste-Rets Dom over L. har hævdet disse hedenfarne Regenters Reputation mod de lemfældigste Angreb. Al denne Snak har De endnu at nedslukke, og det er højst ubehageligt, men lykkeligvis har jeg en Trøst at bringe Dem, at naar De vel er udelukket fra Stænderforsamling og Borgerrepræsentantskab, saa er De udelukket fra meget lidt, ja fra mindre end intet, fra et negerende Element, thi saaledes fremtræder begge endnu i vores politiske Tilværelse: de negerer, forkludrer, anarkiserer det kraftige Absoluti og frembringer ikke en Draabe konstitutionelt Blod, skaber Illusioner, destillerer narkotiske Straffe for at indslumre Smerten, til Dødsstunden kommer. Nu dette kan ogsaa have sin Nytte, naar dog Døden er uundgaaelig, men med Bevidsthed at være en af disse

Paliativdoctore(!), det er dog næppe Umagen værd. Og dertil haaber jeg, Deres klare Indsigt efterhaanden har ført Dem, at Danmarks Udvikling for længe siden ikke mere kommer fra inden, af selvfølt Nødvendighed, men aldeles fra uden og tilfældigen tilføres af Tidens Strøm, det vil sige, at Danmark alt for længe siden er bortdød som evropæisk Stat og kun er til som evropæisk Land. Bondefrihed, Slavefrihed, Skolevæsen, Rigsbankforordning og Bankerot, Stænderomordning etc. etc. betegne ligesaa mange evropæiske Nødvendigheder; disse Ting ere komne til os som Hvidkaal og Kartofler, ingen af dem ere saaledes hjemlede, at de skyde op af Jorden uden Dyrkning; vi leve med dem, men ikke i dem. Paa denne Maade kan den Ligegyldighed forklares, hvormed det danske Folk har optaget de Amputationer, Staten har lidt, den Glemsel, hvormed saa faa Aar have dækket dem. Statslivet var borte, derfor var Lidelsen ringe. Vi maa engang i Verden alvorligen tale om denne Sag; i Forventning heraf prøv, om det constitutionelle Liv, hvorfor De stræber og har ofret saa meget, virkelig har vundet synderligt Terrain, prøv om jeg ikke har Ret, at alt hvad der kan gøres for det første er at bringe det absolute Element til at komme frem og til at virke, saa at det enten forløser eller tilintetgør sig selv.

— — —

Og saa Farvel for denne Gang. Godt Mod, det vil sige god Helbred til de tre Maaneders Hjemmeliv.

Deres meget hengivne Ven

A. F. Tscherning.

P. S. I de 3 Maaneders Fængsel har De dog vist opnaaet noget, som ingen af de ærede danske Medborgere misunder Dem. Det er allerede noget.

13. Blicher til Lehmann.

Jan. 1842.

Idet jeg lykønsker Dem til Deres Fangenskab, indbyder jeg Dem til vor jydske — og som jeg venter snart — *nordiske*

Folkefest paa Himmelbjærget den 3. August (at møde senest Middag den 2.) — hvis ikke Privatejeren skulde under Skørteregimentets — jeg mener Collegiernes — Indflydelse blive tilsinds at gøre som den forrige Ejer[1]). — Vi fjorten provisoriske Bestyrere, blandt hvilke 4 Stænderdeputerede, og alle Karle med Ben i Næsen og Hjærne i Hovedet, have søgt om Fornyelse af den mig forhen skænkede Tilladelse.

Jeg har fra Christiania haft gode Breve, og tænker at rejse derop om faa Dage.

Kan De, saa virk i Lund! og se at drage os herhid af de svenska Bröder! — Kommer der nogen, holder jeg Tale til dem i deres Modersmaal.

Naar De har læst dette Brev, er det bedst, De brænder det; thi man har ogsaa Øje paa mig, og jeg vilde nødig tages ved Vingebenet, inden de nordiske Ørnevinger ere blevne saa stærke, at de ikke kunne stækkes.

Deres oprigtige

St. St. Blicher.

14. de Coninck[2]) til Lehmann.

Kbhvn., 17. Juli 1842.

Kære Lehmann!

Den Velvilje, som De, efter at jeg i de sidste Aar har haft Lejlighed til at lære Dem nøjere at kende, stedse har vist mig, giver mig Haab om, at De ikke vil finde det paatrængende eller ubeskedent af mig, naar jeg i dette Øjeblik tilstiller Dem disse Linjer, der ere fremkaldte ene af Kærlighed til den Sag, for hvis ædleste Kæmpe jeg antager Dem at være. Saaledes har De staaet for mig fra mine første Studenterdage. Som saadan har jeg fulgt Dem med spændt Opmærksomhed og levende Interesse

[1] Se Borchsenius, Fra Fyrrerne II, S. 194 ff.

[2] Adolph Louis Charles de C., f. 1814; paa det her givne Tidspunkt Kopist i Overretten og Medudgiver af Jurid. Ugeskrift. Senere Bureauchef i Rigsdagen og Chef for Overrettens Justitskontor. Iøvrigt kendt som Forf. af politiske Piecer (»Politiske Breve« m. fl.) og scenisk Bearbejder.

ligefra Deres første offenlige Fremtræden og til Natten den 3. Decbr. 1839 [1]), og ligefra den Nat, igennem Højesteretssalen og Fængslet, til jeg nu ser Dem i Roskilde Stændersal. I al den Tid er min Agtelse, Kærlighed og Hengivenhed for Dem gradvis steget, saa at jeg tør udtale, at om jeg end i Talent staar langt tilbage for mange af Deres Venner, saa viger jeg dog for ingen af dem i ærlig og redelig Vilje til at bidrage mit til Deres Vel og til, at Deres offentlige Karakter og Popularitet, hvorpaa hint saa væsentligt baseres, til enhver Tid staar uangrebet og usvækket. Naar jeg opdager blot mindste Spor af Angreb herpaa, kommer jeg straks i Bevægelse, og hvor jeg i saa Henseende tror at kunne være til Nytte blot ved mindste Vink, der har jeg lovet mig selv ikke at tie, men, selv med Risiko af Deres Mishag, at udtale for Dem, hvad der ligger mig paa Hjærte, og hvorved jeg tror at kunne gavne saavel Sagen som, hvad der er det samme, — Orla Lehmann. *Sandhed* gavner efter min Formening dem begge bedst, og denne skal De derfor her høre af min Mund.

Som et Produkt af, hvad jeg, der dagligen har Lejlighed til at bevæge mig i de mest forskellige Livsforhold og Selskabskredse, har erfaret, udtaler jeg derfor uden Sky, at indtil Dato er man ikke tilfreds med Deres Færd i Stænderne. I Deres Fjenders Mund hører man Ordet „Fusentast", og Deres Venner, skønt de vel kunne forstaa Motivet, der bragte Dem til at tilskrive Præsidenten det meget omtalte Brev i den Castenskjoldske Affære [2]) beklager dog dette Skridt som en paa Illusion baseret og paa Individer som Castenskjold og Consorter spildt Ridderlighed. Der er udbredt en Mismod og Ængstelighed over det liberale Parti, som jeg hidtil ikke til den Grad har kendt, og det er med en Slags Mistillid, at man tager den i Begyndelsen med saa megen Velvilje og Tillid forventede Roskilde-Stændertidende i Haanden. Der er ytret — og hvorfor skulde jeg, der har lovet mig selv at sige Dem Sandheden, fortie dette: — at Lehmann, skøndt dette er nok en Illusion under det nærværende Regimente, vistnok ikke har opgivet Haabet om at blive Højeste-

[1] Som bekendt var L. med til at sammenkalde Studentermodet i Hotel d'Angleterre umiddelbart efter Fr. VI's Død, ved hvilket en Petition til Chr. VIII vedtoges, og han var en af Hovedtalerne ved dette Møde.

[2] Se herom Roskilde Stændertidende 1842, Nr. 4 ff.

retsadvokat, er bleven ked af at virke med samme Iver for det dorske danske Folk, for hvilket han alt har gjort saa meget, er bleven fornuftigere og nu — for at bruge hans egne Ord — stræber efter, hvad der er et lovligt og sømmeligt Maal for hver Mands Stræben, en fast Livsstilling, en bestemt Virkekreds, et sikkert Erhverv . Se! her har De den fulde, den uforfalskede Sandhed i hele sin nøgne Skikkelse, aldeles skaanselsløst fremsat. Tillad nu *mig*, kære Lehmann, hertil at føje et Par Ord.

Skulde denne sidste Forudsætning, hvad jeg for min Del dog ikke antager, maaske Dem selv ubevidst udøve Indflydelse paa Dem, da vilde ikke blot jeg — (dog jeg er for ubetydeligt et Individ til at min Mening betyder noget) — men mange andre og deriblandt meget fornuftige og Dem hjærtelig hengivne Mænd — ogsaa dette skylder jeg Sandheden at sige — ikke i mindste Maade bryde Staven over Dem, ikke i mindste Maade føle deres Agtelse eller Kærlighed til Dem formindsket, *men* — jeg maa og bør udtale det, *Folket*, som, man sige hvad man vil, lige til de laveste Klasser med Enthusiasme hænger ved Dem, *Folket*, ved hvilket De hidtil har været og i Fremtiden vil blive stærk, *Folket*, der med saa store Forhaabninger for den constitutionelle Sag har sendt Dem og følger Dem — thi det er ene Lehmanns Navn, man leder efter i Stændertidende — i Deres nuværende Stilling i Roskilde — *Folket*, det vilde vel ej heller bryde Staven over Dem, men det vilde sige: Ogsaa Lehmann kunde ikke holde ud til Enden, ogsaa han vilde og kunde ikke være, hvad man troede ham født til, vor *Fører*. Vee over *Sagen* for lang, lang Tid! Vee over de andre Førere, Schouw bliver om 1 Aar blot Botaniker! Clausen blot Theolog, og Tutein vil dyrke Runkelroer! Vee over enhver kommende Fører!

Skulde disse Betragtninger udøve nogen Virkning og hvor bør jeg egentlig tvivle herom? — da vare Trykkefriheds- og Constitutionssagen det Middel, hvorved De bringer Mindet om den Castenskjoldske Sag til for evig at forstumme, hvorved De bringer baade oprigtige Venner og oprigtige Fjender til kun at være besjælede af dyb Respekt, hver Gang Deres Navn nævnes baade nu og i Historiens Aarbøger. Træd med dette Banner atter ind i Stænderforsamlingen, udfold det for den røde Bænk i Stænderne og for Folket udenfor Stænderne, drag den Klinge,

De saa ofte og saa hæderligen har brugt, ud af Skeden — og vil De end komme til at staa i Minoriteten, saa vil De komme til at staa i en hæderlig Minoritet . . . . Vend saaledes tilbage fra Roskilde, og De vil være stærk som Ingen, ej blot hos Folket, der vil hilse Dem med Jubel, men ogsaa hos Regeringen.

Dette, kære Lehmann! var, hvad jeg vilde sige Dem, og hvad mange have ønsket Dem sagt. Bliv vred paa mig, om De vil, smil ad mig, om De vil, men tvivl ikke om, at jeg nu som altid er og forbliver

Deres oprigtigt hengivne

de Coninck.

15. Ploug til Lehmann.

Kbhvn., d. 18. August 1842.

Kære Lehmann!

Jeg har længe haft i Sinde at skrive Dig et Par Linjer til og har ogsaa flere Gange været saa vidt, at jeg har dyppet Pennen dertil, men ligesaa ofte har jeg kastet den igen med den Tanke: Hvad kan det hjælpe? Imidlertid hvorfor skulde jeg ikke udføre mit Forsæt, selv om det ikke kan hjælpe. Jeg skriver jo hverken til Dig for at lade Dig høre nye eller gamle Bebrejdelser, thi min egen Bevidsthed om slet intet at have udrettet i politisk Henseende er tilstrækkelig til at afholde mig fra at pukke paa nogen, heller ikke for at plage Dig med paatrængende Raad, thi det vilde passe sig daarligt for mig at optræde især som din Raadgiver, men kun for at befri min Samvittighed, kun for at meddele Dig mine Iagttagelser af og mine Betragtninger over den med Hensyn til Dig her herskende Stemning, en Meddelelse, som Du kan benytte og lade upaaagtet efter Godtbefindende, thi den gøres Dig uden alle Fordringer og uden anden Hensigt end den at opfylde — saa synes det mig — min personlige Pligt imod Dig.

Komitébetænkningen over Meddelelsen om de stænderske Komiteer er sendt os: det kan vel være, at det er for tidligt at fælde en afgørende Dom om den, men jeg skulde tage meget fejl af den almindelige Stemning, dersom den ikke, naar den

snart vil komme til det store Publikums Kundskab, vil gøre et uhyggeligt, et for den Roeskildske Forsamling lidet fordelagtigt Indtryk, og dersom ikke alle dine mange Venner, Velyndere og Tilhængere ville samstemme i det Ønske: Gid dog ikke *Han* havde underskrevet den. Imidlertid tror jeg dog ogsaa, at i det mindste alle de, der er Dig oprigtigen hengivne, let vilde undskylde dette med en i de Omgivelser, hvori Du der befinder Dig, let forklarlig mismodig Stemning eller med et Savn af trodsigt Mod, som man vel nødig vil finde hos den, til hvem man sætter sin Lid og Fortrøstning, men som en senere hæderlig Færd og Holdning dog let vil udslette for bestandig af Erindringen.[1])

Vi have fremdeles hørt Nys om, at denne Sag imorgen vil komme under Forhandling: men af Komitebetænkningen med dit Navn under følger det, at Uvisheden, om hvilken Plads Du under Debatten vil indtage, maa fylde os med en højst pinlig Bekymring. Det er denne Bekymrings Tilstedeværelse, der er det *Faktum*, som jeg fremfor alt vil sætte Dig i Kundskab om. Man mener, og jeg deler denne Mening med fuld og fast Overbevisning, at Du under denne Forhandling vil befinde Dig i en højst farlig Situation, at den vil være den Rubicon, over hvilken Du maa gaa med en kæk Beslutning eller ogsaa — for lang Tid eller for stedse — nedlægge dine hidtil sejrrige Vaaben som en af Folkets — for Tiden eneste — Feltherre[r] for at træde tilbage blandt de Ligegyldiges blege Skygger. Siden Du tog til Roskilde[2]), eftersom flere og flere Stændertidender ankom uden at indeholde noget ret slaaende Vidnesbyrd om Virkningen af din Tilstedeværelse i Forsamlingen, ere Tvivlerne om din Dygtighed og Kraft blevne mere højrostede end nogensinde før, og de Tillidsfulde brænde af Utaalmodighed. Endelig kom da din glimrende Replik i Jagtsagen[3]): den har atter genrejst din Reputa-

[1] Lehmann forklarer sit Standpunkt først i Talen d. 19. Aug. (se Roskilde Stændertid. 1842, I, S. 226 ff).

[2] Stændermoderne aabnedes her i 1842 d. 8. Juli.

[3]) Lehmann var Referent for den nedsatte Komité og oplæste dennes Betænkning i Modet d. 12. August. Samme Dag faldt den omtalte Replik som Gendrivelse af de forskellige fremsatte Indvendinger (se Roskilde Provindsialstænders Frhdl. 1842, I, S. 1923 ff.)

tion og forynget manges Tillid og Haab, men denne Sag er altfor ubetydelig til at den ikke skulde overskygges aldeles af din Færd og Holdning under Komitésagen, hvad enten den nu falder ud til din Fordel eller din Skade. Derfor, kæreste Lehmann, betænk for Guds Skyld, hvad Du gør imod Dig selv under denne Sag. Træd ikke i Opposition mod dem, der opponere mod Komitébetænkningen fra det konstitutionelle Standpunkt. Overlad dem dens Forsvar, hvis Bornerthed og Kortsynethed finder sin Trøst og Hvile i denne ynkelige Halvhed, og befat Dig ikke med at forsvare Sætninger, for hvilke Du dog i din inderste Sjæl dissenterer! Kast ikke dine svorne Venner, dine trofaste Tilhængere, der, de være nu dygtige eller udygtige, de være Majoritet eller Minoritet, dog mene det ærligt mod Dig og den fælles Sag, kast ikke dem bort for Moderationens kummerlige Liv, et tvungent og koldt Bifaldssmil af de upaalidelige og historisk fordomte Justemilieuer, hvis ene Halvdel ere Spækhøkere, hvis anden Halvdel ledes af usle, egennyttige Bevæggrunde. Det er jo dog med hine, Du skal staa, stige og sejre, ja man kan maaske sige, at paa den Afmagt, Du ikke uden Grund tillægger dem, grunder sig Sikkerheden af din Stigen og Sejr, men i Partiet Scavenius-Bangs Rækker er der ikke andet end en Trosknægts Plads ledig for Dig.

Konstitutionssagen selv er altfor dybt rodfæstet og altfor mægtig til at afhænge af Majoriteten i den Roskildske Stænderforsamling — et Nederlag, det vil maaske for den være Kilden til nye Sejre — men hvis Du min Ven! skiller Dig fra den i et Øjeblik, da der er en hvilkensomhelst Afgørelse for Haanden, saa skiller du *din* Sag fra den, *din* Sejr fra dens Sejr. Jeg veed meget godt, og hverken har jeg eller skal jeg, hvad der saa end sker, nogensinde tvivle om, at Du *aldrig kan* erklære Dig direkte mod Sagen selv, men selv det ringeste Skin af, at din Begejstring for din egen Livssag er kølnet, eller dit Haab til dens sejrende Magt svækket eller dit Mod til at stride for den sunket, vil være farligt for Dig. Allerede den Omstændighed, at Du ikke selv har været at bevæge til at komme frem med noget Forslag i denne Retning, hvilket Du jo tidligere havde foresat Dig, og som alle maatte vente, har været til større Skade for Dig, end det vil være for Sagen, men hvis Du nu virkelig staar fast ved

dit seneste Forsæt, hvis Du offenlig vil erklære en Konstitution for *ubetimelig* — den Grund, som Du hidtil bestandig har *forhaanet*[1]) — saa kan Du uhyre let overskære din egen Livsbane, som vel endnu er langt fra at være Maalet nær, men som dog er saa vel og ærefuldt gennemstridt, at det vil blive et surt Arbejde at begynde den forfra. Det kan være vanskeligt nok med en ærefuld og veldækket Retirade at opgive en Betænkning, som man nylig har underskrevet, men det vil være et langt mere halsbrækkende Kunststykke med frelst ridderlig Ære at gribe den Fane, fra hvilken man vitterligen engang er deserteret: det kan maaske være haardt nok offenlig at bekende, at man i Mistillid til sin egen Kraft og i Mistvivl om sin gode Sags egen Magt har et Øjeblik været ifærd med at lade denne falde, men det vil være langt mere haardt og ydmygende at bejle til Præsteværdigheden for den Menighed, af hvilken man først engang har været anset som Kætter.

Dog kære Lehmann! Jeg spilder uden Tvivl din Tid og din Taalmodighed med disse Bemærkninger, jeg vil derfor holde op. Hvad jeg her har ytret, er et kort og ufuldstændigt Resumé af hvad der i mange Dage har hvilet tungt paa mit Sind, og Du vil vel indrømme Billigheden af, at jeg udøser mig for Dig, da *Du* er mine Bekymringers nærmeste Genstand. Kun skulde det gøre mig meget ondt, hvis jeg ved disse Ytringer forøgede Din egen Forstemthed, men jeg har tænkt mig et af to, *enten* vil Du give mig Ret, og saa være tilfreds med min Frimodighed, *eller* Du vil slaa med Nakken deraf, og saa vil det ikke afficere Dig. Endnu et: vel har jeg sagt Giødwad, at jeg vilde skrive til Dig og i kort Begreb, hvorom jeg vilde skrive, men dette Brev er hverken læst af ham eller bestemt til at læses af nogen anden end Dig, ligesom jeg heller ikke tror at være dreven til at skrive det af Partipligtfølelse, men af min personlige Følelse mod Dig. Og hermed Gud befalet.

Din

Carl Ploug.

[1]) Der er al Grund til at tro, at Indledningen til Lehmanns Tale den følgende Dag er et indirekte Tilsvar til Ploug.

16. P. C. Koch til Lehmann.

Haderslev, d. 31. Aug. 1842.

Højstærede!

Den Visdom og Takt, som De har lagt for Dagen under den Deltagelse, De har haft i den nedsatte Komitées Betænkning over Forslaget til stænderske Komiteers Oprettelse [1], har opfyldt mig og vistnok enhver Fædrelandsven, som tager Hensyn til alle Forhold, med inderlig Glæde. Jeg tør nok forsikre Dem, at De har det store Flertal af Nationens Liberaltænkende paa Deres Side.

Jeg vil nok tro, at De ikke uden stor indvortes Kamp og med Opofrelse af meget af Deres ædle selvstændige Vilje er gaaet ind paa Komitéens Forslag; men denne Selvfornægtelse forhøjer end mere det ædle i Deres Adfærd og vil finde den inderligste Paaskønnelse hos alle Redelige og Klartseende.

Paa vor politiske Udviklingsbane stødte vi paa en høj og fast Mur; — sammes Bevogtere have endelig troet at maatte aabne en lille lav Dør, at Strømningen dog kunde tage een Udvej, for ikke at vorde voldsom. Jeg mener de stænderske Komiteer. Det er kækt at støde mod Muren med Panden alligevel og fordre den helt nedreven og ikke at ville bukke sig en Smule i Fædrelandets Tjeneste og stige igennem den snevre Aabning — men de fleste ville kalde denne Kækhed mindre fornuftig. Held vor Sag, at der dog findes dem, som agte Tidens Vink, og, villig renoncerende paa Øjeblikkets korte, men smigrende Bifaldsraab, med profetisk Øje vide at finde og slaa ind paa de rette, men ofte krumme Stier, der lede til vort store Maal. Saaledes ere mine Tanker om Dem, om Hvidt og om flere i disse Dage.

Jeg har i den senere Tid destoværre mere og mere maattet anerkende, at det kunde være vanskeligt nøjere at konsolidere

[1] Lehmann var bleven Medlem af det Udvalg, der skulde udtale sig om Regerings-Forslaget om Stænderkomiteers Oprettelse. Skønt Forslaget personligt var ham imod som en Halvhed og en Ventil, der skulde aabne for den megen opsamlede Damp, stemte han dog derfor af opportunistiske og praktiske Hensyn, hvad der tilfredsstillede de moderat-liberale lige saa meget, som det irriterede de radikale. Se iøvrigt herom Reinhardt: Orla Lehmann, 1871, S. 79—84 og nedenfor S. 55 ff. gengivne Valgtale efter Stænderforsamlingens Afslutning.

Hertugdømmerne med Kongeriget under en Konstitution end under Souveræniteten. Hvorledes det store Drama, en Konstitutions Indførelse, saaledes som vi ønske den, omtrent vilde vise sig i Henseende til en samlet Rigsdag for alle Statens Dele, det kunde vi faa at se ved den højst interessante Prøve: stænderske Komité-Møder. Disse vilde give os Lærdomme ihænde af højeste Værdi, og som vi nu forgæves maa lede om. Ogsaa vænnede man de vanartede Hertugdømmer noget til det Fællesskab med Kongeriget, som ved en Konstitution, i det mindste i Henseende til Slesvig, var saa ønskeligt, førend denne traadte i Virksomhed. Efter mit Skøn vilde det stænderske Komité-Kammer være det allerfortrinligste Værksted for Tilberedelsen af en friere Forfatning. Her er alle Statens Dele repræsenteret, og hvad Afsendingerne saaledes i Forening tilkæmpe sig, vil man siden i Forening finde større Behag i. En alene af Danske vunden Konstitution smager ikke de Tyske i Hertugdømmerne, om den endog var nok saa lækker.

Kort sagt — jeg sætter den højeste Pris paa de stænderske Komiteers Oprettelse, saafremt dette sker paa saadanne folkelige Principer, som Komiteen i Roskilde har foreslaaet. Jeg anser det for alle Fædrelandsvenners højeste Pligt at virke derhen, at denne Institution snarest muligt kan komme ilive. Da Kongen vil det samme, saa er Vanskeligheden, ihvor stor den end vil være, dog ikke saa stor, som straks i at faa en fri Forfatning. Jeg haaber nok, at den Viborgske Stænderforsamling vil være saa snild at slutte sig rolig til den Roskildske: bare Spørgsmaalet saa kunde gaa heldigt igennem i Slesvig, saa havde vi dog Majoriteten af de fire Stænderforsamlinger, hvorved de væsenligste Hindringer vare overvundne. Men jeg nærer stor Frygt ogsaa for Slesvig, hvorhen hele det Raseri, som nu hersker i Itzeho, vil vende sig, saasnart dette og lignende Spørgsmaal komme paa Bane[1]). Destoværre lytter vor kære Ven, H. P. Lorenzen for meget i disse Dage til den uforstandige »Kjøbenhavnspost«[2]) og tror i denne at høre Orakelsprog. Jeg har be-

[1]) Som bekendt vægrede den slesvigske Stænderforsamling sig ogsaa ved at gaa ind paa Forslaget, hvorefter Regeringen lod dette falde.

[2]) »Kjøbenhavnsposten« fra 1840 redigeret af Grüne) repræsenterede paa sin

gyndt at bearbejde ham paa det bedste: men veed endnu ikke, med hvilket Held. Det var saare rigtigt, at han i den slesvigske Stænderforsamling med Klogskab søgte at sammenbringe en Majoritet for det stænderske Komitee-Anliggende, end at virke for et direkte Konstitutionsspørgsmaal, hvorom han mumler, men som nu maatte stilles en Stund i Baggrunden.

I Almindelighed frygter man saa meget for, at Stænderforsamlingerne vilde tabe i Betydning ved Oprettelse af stænderske Komiteer. Lad dem tabe! Deres Betydning har man dog ikke skatteret saa stort, og hvad Stænderne tabe, det vinde Komiteerne.

Jeg tænker mig gærne de stænderske Komiteer som den unge Spire, hvoraf et konstitutionelt Folkekammer lettest kan udvikle sig. Vi bør værne om og beskytte den spæde Plante. Men med hvilken Grund kunne Stænderdeputerede protestere mod de stænderske Komiteer, naar de forud, ved hvad de ved Valg ere blevne, tilfulde have anerkendt de raadgivende Stænder, mod hvilke de da ogsaa burde protestere, og mindst have modtaget noget Valg!

Men jeg maa slutte mine flygtige, men oprigtige Linier. Modtag Forsikringen om den Højagtelse, jeg nærer for Dem, ædle Fædrelandsven og Folkemand! Give Gud, at De i Deres Dage maa se rige Frugter modnes af de Bestræbelser, De saa inderlig redeligen vedbliver at lægge for Dagen i Folkets og Frihedens hellige Tjeneste!

Med Højagtelse

ærb.

Pet. Chr. Koch.

17. Tscherning til Lehmann.

Kbhvn., d. 9. Septbr. 1842.

Højstærede Ven!

De er nu kommen paa det Punkt i Verden, at De enten maa gribe Marschalstaven og anføre den saakaldte liberale Cohorte

Vis de demokratisk-politiske Idealer alm. Valgret osv. som »Fædrelandet«: de nationale. Bladet fik dog aldrig nogen stor Betydning.

eller være fattet paa at synke lidt efter lidt ned i Tidens malende Strøm, henslæbet i uvis Retning, Gud ved mod hvilken Strandbred, mod Hus og Hjem og Familie, som Individ. Hvilken af begge Veje det er rigtigt at følge, derom kan kun Deres indre Overbevisning sige noget fornuftigt og afgørende, deri blander jeg mig ikke, men har De først valgt, da kan maaske et Vink om, hvorledes der, maaske netop i dette Øjeblik, lod sig gøre en Anførerskridt, ikke være uvelkomment. De vil sikkert indse, hvor vigtigt det er at komme ud af den nærværende Tvivlraadighed paa en kæk, men dog fredelig og anstændig Maade.

De har jo ogsaa fattet, at Stænderne ikke ere og ikke kan blive politisk Institution, ligesom og at Folket til Trods for det Røre, som findes, ikke er et politisk Folk. De billiger sikkerlig efter gjorte Erfaringer, at Stænderne virkelig kun fremstiller Ejendomsforholdet, og at Ejendomsforholdet er paa Bunden af Bevægelserne i Publikum; vil vi altsaa midt ind i Striden, da maa vi ikke afstaa denne Kampplads, men møde til Kamp om Ejendomsfordelingen med Kraft og Alvor, og det saaledes, at dette af sig selv udvikler de politiske Forhold.

Til et Foretagende af denne Art synes mig Stænderforsamlingen iaar har givet klækkelig Anledning, idet den næsten daglig har pillet derved med ængstelig Haand, aabenbaret den nærværende Tilstands Svaghed og Mangler, uden dog at prøve alvorlig paa at rette dem. Jagtsag, Husmandssag, Consumptionssag, Værningsag etc. etc. ere ligesaa mange uheldige Forsøg paa at ordne Ejendomsforholdene og deraf udlede Forrettigheder og Forpligtelser. Under disse Forhold forekommer det mig, at det vilde være passende at danne en Forening for Reguleringen af Ejendomsforholdet, bestemt til i de 2 Aar, der forløber til næste Stænderforsamling, at samle alle de Oplysninger, som maatte anses for nødvendige for at fremkomme med bestemte Forslag og for at være i Stand til med fuld Sagkundskab at fægte dem igennem mod alle Modstandere. Det kan vel være, at vi, ved denne Fremfærd, i Begyndelsen synke ned til en Minoritet, men snart vil vi, paa en fast Grundvold, vinde Kraft og Anseelse, ja praktisk Indflydelse. Sætter jeg mig, saavidt jeg kan, i Deres Sted, forudsat at De billiger den hele Plan, da vilde jeg (altsaa De) kort efter Stænderforsamlingens Slutning lade udgaa følgende

Proklamation og Indbydelse. Førend jeg forlod Roskilde, vilde jeg overlægge Sagen med alle Ligesindede.

Lehmann til sine politiske Venner.

Jeg har nu gennemgaaet en Stænderforsamling: skønt den ikke har forskaffet mig Anledning til at fremme de offentlige Anliggender, der ligge mig mest paa Hjærte i nogen betydelig Grad, saa haaber jeg dog, at den heller ikke skal gaa over, uden at afkaste nogen Fordel for den gode Sag.

Jeg er kommen til den Erkendelse, at medens de politiske Forhold næsten ligge udenfor Stændernes Virkekreds, saa ligge derimod Ejendomsforholdene og de Forhindringer, som disse lægge Statens Udvikling i Vejen, ganske indenfor samme, men jeg har tillige set, at alle de Bestræbelser, som gøres for at ordne dem, ere ufuldstændige, usammenhængende, uden almindelig Betydning. En af Hovedaarsagerne, hvorfor dette er saaledes, har jeg fundet deri, at der paa deres Side, som stride for at opretholde det bestaaende, ja endog for at udvikle det videre til Privilegieprincipets Fordel, findes en praktisk Sagkundskab, en Dristighed til at fremføre Kendsgærninger og til at tale af Erfaring, som vi paa den modsatte Side savner. Vil vi derfor med Alvor fremme vor Sag, saa maa vi søge at forskaffe os i Overmaal denne samme Art Sagkundskab, den samme Art Sikkerhed med Hensyn til Kendsgærninger. Dette kan imidlertid kun ske ved at tilvejebringe en Samdrægtighed og en Vedholdenhed i vore Bestræbelser, som de hidtil have savnet. For at opnaa dette, foreslaar jeg de Mænd, som dele mine Anskuelser og ville virke til det samme Maal, at sammentræde med mig i et Selskab, hvis Formaal skal være at samle, ordne og forberede alt Ejendomsforholdet angaaende inden næste Stænderforsamling. Selskabets Centralsæde skulde være i København, hvorfra jeg enten selv skal lede dets Virksomhed eller udnævne en anden i mit Sted, om jeg skulde være fraværende. Herfra holdes en livlig Forbindelse vedlige ved alle dets Forgreninger i Landet. Disse Forgreninger skulle bestaa, som Filialselskaber, hver under sin Formand. Det heldige Udfald af Bestræbelser af denne Art beror ikke alene paa, at de drives med Nidkærhed, men ogsaa, at de understøttes af en betydelig Mængde. For at give An-

ledning hertil og dog tillige skaffe Foreningen de Midler, som ere uundgaaelig nødvendige for at bestride en saa vidtløftig Korrespondence og for at betale de Mænd, der udelukkende ofrende sig til at arbejde for Selskabet, samle og bearbejde de indkomne Materialier, foreslaar jeg, at hvert Medlem, som indtræder i Selskabet, forpligter sig til at bidrage 3 Mk. aarlig. Da det hele Foretagende endnu kun maa betragtes som Forsøg, saa oprettes Selskabet foreløbigt kun for 2 Aar indtil næste Stænderforsamling.

Det er naturligt og behøver næppe, at vi forsvare os derimod, at vor Hensigt ikke er og ikke kan være at berøve nogen noget af sin lovlige Ejendom uden passende Erstatning, men vi ville søge at komme til at fastsætte Værdien af de Erstatninger, som bør gives, og at formaa Statsstyrelsen til at benytte sin Souverænitet for ved en passende Expropriationsakt at befri al Ejendom fra de ulige Vilkaar, hvorunder den befinder sig, hvilke efter vor Anskuelse er til største Hinder saavel for Forøgelsen af Statsformuen som for Individernes almindelige Velvære og for Statens rolige politiske Udvikling.

De Genstande, som især burde være Genstand for Selskabets Virksomhed blev da:

1) Værnepligtens ensformige Fordeling for derved at udslette d[en ved] de nu bestaaende Love fremkaldte Afsondring af visse Klasser af Befolkningen, og befordre en ligeligere Skattefordeling.
2) Afskaffelsen af Fæstevæsnet (Livsfæsteriet) og som Følge deraf den endelige Overdragelse af Bøndergodset til fuld Ejendom (Arvefæste). Det vil altsaa sige Ophævelse af den Fællesbesiddelse, som nu finder Sted, mellem Godsejer og Bondealmue.
3) Afskaffelsen af Købstadret, for saa vidt som denne forhindrer Industriens Fremme, Handlens Udbredelse og Købstædernes egen Opblomstren som Centralpunkter for en levende Omsætning. I nøjeste Forbindelse hermed
4) Laugsmonopolernes Ophævelse, saa at Laugene bringes tilbage til Privatforeninger oprettede mellem Interessenterne til fælles Fordel, men uden Ret til at udelukke udenfor Laugene staaende Konkurrenter.

5) Gods- og Lehnsvæsens Afskaffelse, for saa vidt som disse forhindre Salg, Overdragelse, Behæftelse og Udstykning af Sædegaarde og underlægger dem andre Betingelser end Resten af Landejendomme.

Disse ere de væsentligste Punkter, hvormed jeg tror, vor Forening for det første maa beskæftige sig. Jeg tvivler ingenlunde om, at vi ved alvorlig Stræben i to Aar vil være istand til saavel klart at oplyse det mislige i de bestaaende Forhold som og at udarbejde politisk mulige Forslag, der forelagt Regeringen maa finde dens Bifald.

Der har De et løst Udkast, der viser Dem min Idee i en realiseret Form, benyt den nu, om De synes, og som De synes; for mig er De Hærens General, med hvem jeg trolig marscherer, om det ogsaa ikke ganske gaar min Vej.

Jeg begriber godt, at dette Skridt vil forbavse, men jeg tror, det er gørligt og tjener fortræffeligt til at definere Deres Stilling. De vil krympe Dem ved selv at gøre Dem til Formand, men saaledes maa det være, eller Sagen maa aldeles ikke bringes frem. Kan Folk ikke finde sig deri, saa staa vi endnu kun i Gæringstiden og kan intet andet gøre end røre med Sløven og holde Temperaturen i passende Tilstand. Folk maa vide, hvem De er, og De maa vide, hvad Folk er — Bønhasene maa bringes under Disciplin.

Glück auf med Enden paa Stænderiet.

Deres meget hengivne

A. F. Tscherning.

---

18. Til mine Vælgere.

Denne Tale maa være nedskreven i September 1842 kort efter Afslutningen af den Roskildske Stænderforsamling, ved hvilken Lehmann til Forbavselse og Forargelse for adskillige af de yderliggaaende Liberale havde stillet sig imødekommende — om end med motiveret Ændringsforslag — overfor Regeringens Forslag om Indforelse af Stænderkomiteer. Talen er dog ikke bleven holdt, da Lehmann i Mellemtiden til sin Afrejse til Udlandet i Novbr. s. A. ikke var i Svendborg, som han med Tilliggende repræsenterede i Stænderforsamlingen. Muligvis har den forudgaaende Kritik, Talen blev underkastet, været Skyld heri: thi paa Omslaget findes skrevet med Blyant med en fremmed Haand:

by no means to be presented or published, og rundt om i Afhandlingen findes flere, som man af nedenstaaende vil se, paa tysk skrevne kritiske Marginalnoter, der næppe kan hidrøre fra andre end Lehmanns Fader, Konferensraad Martin Chr. Gottl. Lehmann. Sandsynligvis er det Udfaldet af Talen paa Falster det foregaaende Aar, som har bevæget L. til iforvejen at underkaste den Faderens Censur.

Talen giver imidlertid et karakteristisk Vidnesbyrd om Lehmanns selvsikre Livssyn paa dette Tidspunkt, hvorfor den aftrykkes her.

Efter mine Forestillinger om Forholdet mellem en Deputeret og hans Vælgere har jeg stedse betragtet det som en Selvfølge, at jeg efter et endt Stændermøde ligesom ved andre vigtige Anledninger umiddelbart og uforbeholdent maatte udtale mig om mine Anskuelser og min Færd for dem, jeg nærmest skal repræsentere. Denne Gang vil det imidlertid blive noget udførligere, end jeg havde tænkt mig; og noget mere personligt, end jeg kunde ønske, da jeg har maattet erfare, at jeg ikke skal have fyldestgjort den Tillid, man havde sat til mig. Skønt jeg nu aldrig har forpligtet mig til andet end at handle efter min bedste og redeligste Overbevisning, og altsaa med denne Bevidsthed roligen kan overlade det til andre at synes og dømme om mig, hvad de ville — og skønt det vel ikke kan nægtes, at urimelige Fordringer og ubillig Dadel ere stærke Fristelser til at hylle sig i sin gode Samvittigheds ensomme Stolthed, saa erkender og føler jeg dog, at en Folkerepræsentant vel tør eller endog bør være kold ligeoverfor, hvad »Folk« sige, men dog stedse ved al sin Gøren og Laden maa erkende Folket som sin Herre, og Vælgerne, det er det Led, hvorigennem den Deputerede maa føle sig i dybt Sammenhæng, i inderlig Vexelvirkning og i ærefrygtsfuld Afhængighed af sit Folk. Det er altsaa mere end en Beretning — det er en Retfærdiggørelse, jeg tilsigter med disse Linjer.

Man er misfornøjet med den nu tilendebragte Roskildske Stænderforsamling. Den har, siger man, spildt megen Tid med ufrugtbare Diskussioner over højst uvigtige Genstande, og er, som Følge deraf, med en beklagelig Ilfærdighed gaaet hen over betydningsfulde og følgerige Sager: eller har endog ladet dem aldeles uomhandlede, blandt hvilke sidste man da især nævner Trykkefriheden, almindelig Folkevæbning og Selvejendoms Fremme. Denne Bebrejdelse er meget almindelig — jeg modsiger den ikke.

Kun vil det, for at fælde en retfærdig Dom, være nødvendigt vel at tage i Betragtning, at der kun var indrømmet Forsamlingen en aldeles utilstrækkelig Tid, — at Regeringen havde overlæsset den med en Mængde Lovforslag, hvis Forhandling lige saa lidet kunde indeholde Stof til nogen Sjælens Opløftelse, som dennes Resultater kunde være til væsentlig Nytte for Landet [1], og hvis anordningsmæssige Fortrin for alle private Propositioner nødvendigvis maatte tilbageholde og tilbagetrænge mangfoldige af disse, — at Regeringens Forslag ikke vare i Forvejen bekendtgjorte, tildels ikke engang færdige, saa at deres blotte Fremlæggelse medtog en uforholdsmæssig Tid, — at det hører til de uundgaaelige Skyggesider ved en offentlig Diskussion, at det gehaltløse og unødige ikke kan afværges uden at hindre Ordets Frihed, og at den parlamentariske Takt, som herimod er den eneste Garanti, ikkun er Frugten af en Erfaring, som Flertallet af Medlemmerne først skulde erhverve, — at det endeligen i Sandhed ikke har manglet paa Arbejdsomhed, hverken i Komiteerne eller i Forsamlingen selv, og at det altsaa kun er den rette Økonomi med Tiden og Kræfterne, der fra denne Side kan lægges Forsamlingen til Last.

Men rigtigere er den Anke, at Forsamlingens Nidkærhed især skal have vist sig i den ensidige Forfægten af smaalige materielle Interesser, at disse aldrig tilforn skulde være fremtraadte med en saa egoistisk Nøgenhed, aldrig i den Grad have fordunklet Følelsen for Fædrelandets Brøst og Begejstringen for dets Velfærd. Hvor haard end denne Anklage er — desværre! jeg drister mig ikke til at benægte samme. — Men overser man da, hvor stor en Del af Skylden der ligger i selve Institutionen? Overser man, hvorledes Adskillelsen mellem de forskellige Provincialstænder maa fjærne Tanken fra den Fædrelandets Enhed, som næsten ene findes i dunkle Drømme om dets fremtidige Genfødelse? Hvor vel skikket den er til at opamme de særlige Interesser og systematiske Tendenser, som true Danmark med Undergang, og som Regeringen desværre er langt fra alvorligen at bekæmpe? Overser man, hvilken Spire til Sondring og Sønderlemmelse, der ligger i en Valglov, som henviser de enkelte

[1] Den firkantede Parenthes skyldes Talens Censor.

»Stænder«s Repræsentanter til at betragte og gerere sig som Standsinteressernes beskikkede Advokater, og fører det frie og ufrie Hartkorn, Købstad og Land, Hovedstaden og de mindre Byer ind i en næsten uundgaaelig Kiv og Strid af den uhyggeligste Art? Eller kan man miskende den store politiske Lære, som stedse kraftigere maa paatrænge sig Nationen, jo klarere de fejlagtige Principer udvikle deres sørgelige Konsekvenser?

Dog, det er ikke min Sag at forsvare den Roskildske Stænderforsamling; thi hvor overdrevne end de Fordringer ere, som jeg ser, man har gjort til mig, gaa disse dog vel ikke saa vidt, at man vil gøre Enkeltmand ansvarlig for hele Forsamlingens Aand og Færd. Og hvilken Enkeltmand? I et Land, hvor Alder, Rang, Titler og Ordener gælde alt — en ung candidatus juris — i en Institution, hvis Udgangspunkt og Endemaal er Ejendom — en uformuende Mand — i en Forsamling, der har sine færdige Grundanskuelser, sine hævdede Vedtægter, sine anerkendte Autoriteter og øvede Ledere — en Begynder, der først skal lære Formerne, Traditionerne og Personerne at kende, — først gennem sin Person skal skaffe sit Ord Gehør, sine Anskuelser Indgang. Og hvad giver man ham til Erstatning for alt dette? En Popularitet, der hverken er eller fornuftigvis kan være saa fast begrundet, at den kunde give ham sikkert Fodfæste eller tilforladeligt Rygstød, allermindst i en Forsamling, hvor den for den ene var Grund til Animositet, for den anden til Misundelse. Det er altsaa ikke Forsamlingen, det er kun mig selv, jeg har at retfærdiggøre.

Jeg tør da uden Betænkelighed paastaa, at jeg ikke har spildt Forsamlingens Tid med unødig Tale. At hvert Ord, jeg har sagt, skulde være sært betydningsfuldt, er jeg vistnok langtfra at paastaa eller tænke; men det veed jeg, at jeg aldrig har trængt mig frem, og ofte har holdt mig tilbage, at hvor jeg har tilladt mig enkelte Bemærkninger, var det stedse for at berigtige en Misforstaaelse, eller udfylde et Hul i Diskussionen, og at jeg, hvor jeg i vigtigere Sager har udtalt mig udførligere, troede at have noget ordentligt at sige. Om med Rette, maa Andre bedømme.

Endnu tryggere føler jeg mig ligeoverfor den anden Bebrejdelse, der gøres denne Forsamling. Jeg regner mig det ikke

til Ære; thi jeg ejer hverken frit eller ufrit Hartkorn, jeg er hverken Købstadborger eller Københavner, jeg hverken har eller attraar noget Embede, — mine Fordringer til Livet er overhovedet saa ringe, at de sandelig ikke skulle kunne hilde mit Sind. Det er derfor ingen Ros for mig, kun den ligefremme Følge af mine Forhold, at Intet har Magt over mig, undtagen min Overbevisning om Sandhed og Ret, at Intet kan gøre mig varm, undtagen Tanken paa Danmarks Ulykke og Kærligheden til dets Frihed og Frelse. Derfor, naar hver fægtede for Sit, havde jeg ikke andet at kæmpe for end Danmark; derfor naar man ikke sjelden syntes at glemme det Hele over det Enkelte, behøvede jeg ikke nogen Selvherskelse [1]) for ikke at fortabe mig i slig Smaalighed, ikke nogen Kraftanstrængelse for alvorligen at hævde det Synspunkt, der for mig var det nærmeste og naturligste. Skulde man imidlertid finde, at jeg alligevel har været for tom og spag, da tør jeg vel vente, at man ikke vil glemme, hvor stor Forskel det gør, om den Luft, hvori man aandede, er fuld af kolde, klamme Taager eller af høje, begejstrende Ideers Elektricitet. Det er let at hæve sig, naar man bæres af Omstændighedernes Gunst, — det er vanskelig at holde sig oprejst, naar man skal virke under Trykket af nedtyngende Forhold.

Sagens Akter ligge saa fuldstændigen for Alles Øjne, at jeg roligen kan overlade Dommen til hvo som dømme vil. Heller ikke skal jeg opholde mig ved, hvorledes jeg har talt og stemt i de forskellige Sager, der have været under Forhandling; thi ogsaa dette viser Stændertidenden, og jeg har ikke hørt, at man i saa Henseende vil bebrejde mig noget. Kun ved een Sag vil jeg dvæle — jeg mener naturligvis Spørgsmaal om Konstitution og stænderske Komiteer — thi skønt jeg troede ogsaa deri at have gjort tydeligen Rede for min Færd, saa ser jeg dog, at det ikke har været tydeligen nok.

Saa meget troer jeg dog, man nu er kommet til Erkendelse af, at jeg ikke i Stænderne har fornægtet min Overbevisning om den paatrængende Nødvendighed af en forfatningsmæssig Ordning af det statsretlige Forhold mellem Rigets forskellige Dele og mellem Fyrste og Folk. Jeg skulde tværtimod mene, at talt — og

[1]) Udfor disse Linjer staar skrevet: Könnte leicht missverstanden werden.

mere end talt derom har endnu Ingen — har jeg i det mindste i lige saa stærke og bindende Ord om Folkets Selvregering og Selvbeskatning, som nogen anden, og om Danmarks Forhold til Holsten og til Slesvig har, saavidt jeg mindes, i Stænderne Ingen tidligere præsteret mere end almindelige Klager over beklagelige Forviklinger. Men jeg har stemt for stænderske Komiteer, og dermed skal jeg have viist Mangel paa borgerligt Mod, viist mig uskikket til at være den konstitutionelle Fører i Danmark [1]).

Jeg maa herved tillade mig foreløbigen at søge at oplyse tvende ikke uvigtige Punkter.

Der hørte maaske nogen Styrke i Viljen dertil, da jeg forlod den banede Vej, der let og hurtigen vilde have ført mig til et gemytligt Livs sikrede Betingelser, for følgende min Overbevisnings Stjerne at betræde Resignationens trange Sti, ikke for af et forspildt Livs Skibbrud at redde det haabløse Vrag, men med den frejdigste Beslutnings fulde Bevidsthed. Maaske der ogsaa — for at jeg mod en saa haard og ufortjent Beskyldning skal paaberaabe mig et bestemt Factum — hørte noget Mod dertil, da jeg ved Tronskiftet var blandt de første, der rejste det konstitutionelle Banner og udfoldede det ligeoverfor Tronen [2]), eller da jeg i en højst vanskelig Stilling forfægtede den samme Sag for Landets Højesteret. Men hvad særdeles Mod der hørte til for en Stænderdeputeret, der var valgt til Medlem af en Komité, for deri at sige sin Mening, at sige Nej fremfor at sige Ja, det tilstaar jeg, at jeg ikke formaar at indse, især da jeg vidste, at dette Nej vilde finde Medhold hos mange i Forsamlingen og hos endnu langt flere udenfor samme. Jeg har ofte, baade ved tidligere Anledninger og ogsaa i denne Stænderforsamling viist, at det ikke manglede mig paa Kraft til at staa imod, og det ogsaa ved Lejligheder, hvor min Berettigelse ikke var uimodsigeligen given som her i denne Komité, men først skulde tages, jeg kunde næsten sige erobres, og det er, for at jeg skal anføre et Exempel, ikke i fjærneste Maade faldet mig ind, at jeg gav noget Bevis paa Courage, da jeg i Komitéen om almindelig Værnepligt dissentierede fra Majoriteten, og det, uagtet

[1] Darf nie gesagt, selbst so ausgesprochen, werden.

[2] Müsste weniger krähend ausgedruckt werden.

den Bevisbyrde jeg derved paatog mig, baade paa Grund af Sagens egen Vanskelighed og af dens af Majoriteten vel benyttede forviklede Stilling i Forsamlingen, for mig maatte være langt tungere end at skrive et Votum mod Stænderkomitéer. Men jeg vilde, som sagt, dermed ikke have staaet ene: tværtimod vidste jeg, at dette vilde have fundet stort Bifald ikke blot hos den almindelige Mening, men ogsaa hos mine nærmeste politiske Venner. Hvad man derfor end kan bebrejde mig for mit Votum i Stænderkomité-Sagen — Mangel paa borgerligt Mod beviser det ikke; thi derpaa har det aldrig skortet mig, og deraf hørte der mere til et Ja, end til et Nej.

Det andet, jeg ønskede straks foreløbigen at klare, er »det konstitutionelle Partis Fører«, saaledes som jeg ogsaa i Stænderne har udtalt. Jeg tror, at den hele dannede Del af den yngre Generation i Sind og Skind er konstitutionel, og jeg troer, at den har megen Tillid og Velvilje for mig. Denne Tro er min Lykke og min Stolthed: thi ligesom jeg er Kød af dens Kød og Blod af dens Blod [1]), saaledes er det i den, at jeg ser Danmarks Fremtid. De Ældre skulle vandre i Ørkenen, indtil de ere døde, den sidste iblandt dem, og da først skulle vi skue det forjættede Land. Men om end de Yngre betragte mig som den af deres Midte, de helst ville følge, saa er det dog kun undtagelsesvis og ved sjældne Lejligheder, at de virksomt kunne gribe ind i Begivenhedernes Gang. Indtræde saadanne, da skulle vi vel vide at finde og forstaa hinanden — derfor er jeg fuldkommen rolig — men derom er ikke her Tale. Jeg troer ogsaa, at mit Navn har en god Klang paa forskellige Steder blandt den mindre dannede og indflydelsesrige Del af Folket, navnligen blandt Bønderne i enkelte Egne, og jeg troer, at hvis det skulde lykkes mig virkelig at udrette noget til dets Bedste, da vil dette kunne blive for mig et vigtigt Middel for politisk Indflydelse: men hverken er denne store Masse af det danske Folk indtraadt i Bevidstheden af sin Ret og Magt og Nydelsen af sin sande Betydning, ej heller har jeg Adkomst til andet end til den Hengivenhed, en hjertelig Sympathi kan vække. Men nu de, der ere det nærværende Øjebliks Herrer, den oplyste og formuende Middelstand — hvad i

[1] Lächerlicher Ausdruck — das weiss ich besser.

Verden skulde berettige mig til at betragte mig som Fører for den konstitutioneltsindede Del af samme? At den i mig ser en ærlig og brugbar Arbejder i den fælles Sags Tjeneste, det veed jeg vel, og at den har givet mig mange hædrende Beviser paa Velvilje, paaskønner jeg med taknemmeligt Sind. Men jeg vilde sikkert meget have overvurderet dettes sande Betydning, dersom jeg deri havde set en Berettigelse til at betragte mig som det konstitutionelle Partis Leder, og der gives sandelig ikke noget ynkeligere end Prætensioner, der ikke anerkendes: det er ingen Mand, men det er en fejg Usling, som af noget Hensyn eller af nogen Autoritet lader sig holde tilbage, hvor han veed, at han bør gaa frem, men det er en forfærdelig Daare, som af berusende Illusioner eller lokkende Blændværk lader sig drive videre, end han føler fast Jordbund under sine Fødder. Er det lykkedes mig at holde mig fri for begge disse Fejl, saa ligger maaske deri et Bevis paa, at jeg engang kan blive, hvad jeg hverken er eller har været — »den konstitutionelle Sags Fører i Danmark«[1]).

Det er visseligen ingen Fornøjelse offentligen at tale om sig selv: men jeg troer, at baade Ven og Fjende vil erkende, at det var en Nødvendighed for mig, saaledes som Sagerne staa, uforbeholdent at gøre Rede for min Stilling. Jeg haaber derved at have godtgjort, at hvad jeg end kan have fejlet ved at gaa ind paa de stænderske Komitéer, er det ikke sket af Mangel paa Mod, og at hvad jeg har gjort, er gjort ikke af Føreren, men af et Medlem af det Parti, som hvis hidtilværende Førere Schouw, Hvidt og Clausen maatte betragtes. Naar jeg ikke ved denne Lejlighed tillige nævner Tutein, der maaske besidder mest af en Førers Egenskaber, saa er det kun, fordi han desværre ikke har kunnet deltage i denne Session, og jeg altsaa ikke veed, hvad han under de foreliggende Omstændigheder vilde have gjort.

Naar jeg nu i dette Stændermøde har sluttet mig til de ovennævnte Mænd, — hvilket jeg længe forud havde erklæret for alle mine Venner — saa skete dette ikke, fordi jeg hos dem fandt et saa omfattende Overblik, en saa urokkelig Energi eller en saa aarvaagen Utrættelighed, som jeg kunde ønske hos Lederne af et Parti, men fordi jeg der saa en dyb Overbevisning

[1]) Gewiss nicht, wenn du dich so ankündigst.

og usvigelig Troskab forenet med saa megen Dygtighed og Anseelse, at de kunde samle mange og gode Kræfter omkring sig, og derved give det konstitutionelle Parti den Styrke og Indflydelse baade hos Regering og Folk, uden hvilken det ikke kunde vinde Fremgang og Sejr. Jeg siger med velberaad Hu »i dette Stændermøde« — og det ikke blot, fordi jeg ikke uforsigtigen vil binde min Fremtid, men ogsaa fordi jeg erkender, at hverken Troskab eller Dygtighed eller Anseelse er nok til at konstituere et Centrum for en forenet Virken, naar disse Egenskaber ikke ere forbundne med den Daadkraft, hvori Tiltrækningens og Sammenholdets Trylleri ligger, og fordi jeg endelig med Hensyn Spørgsmaalene om Slesvig og Holsten, der snart ville vise sig at være Hovedspørgsmaalene, ikke hos dem finder en saa dyb Indsigt og saa energisk Vilje, at man i den Henseende med fuldkommen Fortrøstning ubetinget kan slutte sig til dem.

Af det Anførte vil det allerede indlyse, hvorfor jeg ikke vel i denne Session kunde indbringe noget Konstitutionsandragende. Efter Sagens hidtilværende Udviklingsgang maatte det desuden være de Mænd, der i Stænderne alt havde ikke blot erhvervet sig en fast Position, men ogsaa beredet deres konstitutionelle Anskuelser Vejen, som maatte fremkomme med bestemte Propositioner, og jeg maatte da have forholdt mig dertil, omtrent som til de Ørsted-Bangske Stænderkomitéer — understøttet Sagen som en Tilnærmelse til hvad jeg vilde, men med en egen Motivering og de fornødne Reservationer, navnlig med Hensyn til Slesvig og Holsten, men selv afset derfra beder jeg at betænke følgende Omstændigheder. Det er min faste Overbevisning, hvad jeg i Stænderne har udtalt, at Flertallet af sammes Medlemmer ere konstitutionelt sindede; men ikke mindre vis er jeg paa, hvad jeg ligeledes der har sagt, at denne Overbeviisning hos mange af dem ikke er saa energisk, at den under alle Forhold er lige rede til kraftig og udholdende Virken. Nu er i hele Europa Øjeblikket ugunstigt, — og Danmark har alt længe været vant til væsentligen at lade sig bestemme af fremmede Impulser, — og hertil kommer for vort eget Vedkommende, at hvor lavt man end vil anslaa de Reformer, der her ere skete, maa man dog erkende, at den administrative Virksomheds Tider ikke ere heldige

for Forfatningsreformen. Endelig forelaa et Forligstilbud fra Regeringens Side, og hvor begærligen alle de blødere Gemytter selv blandt de konstitutioneltsindede greb dette Forsøg til en Mægling, viste især Udfaldet af det uskyldige Amendement, jeg havde troet at burde stille, uagtet jeg meget vel veed, at Verdenshistorien ikke er en Domstol, for hvilken det er nødvendigt at reservere sin Ret. Under saadanne Omstændigheder troer jeg, vi vel kunde anse det for en uklog Taktik [1]) at byde et Slag, og det navnligen ogsaa af den Grund, at Folket udenfor Stænderne ikke er stort bedre end Folket i Stænderne. Ogsaa udenfor — det er min faste Overbevisning — er det konstitutionelle Sindelag det langt overvejende og vokser daglig i Omraade og i Dybde; men saa lidet som Stænderne have Kraft til nogen Bedrift, naar de ikke drives af Folkeviljens mægtige Strøm, saa lidet har denne indre Livsfylde nok til at sætte sig i Bevægelse, naar den ikke opsvulmes af særlige Omstændigheders bydende Magt.

Naar saaledes Valget var — ikke mellem Stænderkomitéer og et direkte Konstitutionsandragende — men mellem Stænderkomitéer og Ikke-Stænderkomitéer, saa vil det væsentligen komme an paa, om man anser disse for et Tilbageskridt eller for et om end nok saa utilfredsstillende og nok saa betinget Fremskridt. Grunden, hvorfor jeg efter min bedste Overbevisning har antaget det sidste, finder jeg i Stændertidenden; jeg skal her kun fremhæve det, der er Hovedsagen. Den vanskeligste og beklageligste af alle de Opgaver, den nærværende Regering har taget i Arv af den foregaaende, er Forholdet mellem Rigets forskellige Dele og det dermed forbundne Arvespørgsmaal; dets Løsning er derfor det først og fremmest alt Fornødne — fremfor selv Forfatningsspørgsmaalet i Danmark og Tronfølgen. Efter min Overbevisning kan det kun løses af Magten — altsaa enten ved en Revolution eller ved Souveræniteten [2]), og jo mere enhver god Borger maa grue for det første, desto mere maa han længes efter, at Regeringen vil alvorligen stræbe at gøre Ende paa det Anarki, der findes baade i Begreberne og Bestræbelserne. Hvad er der da nu fra Folkets Side at gøre? Intet, saavidt jeg skønner,

[1] Das ist der Punct! der wahre!

[2]) Bewahre! Wecke nicht die Löwen hier oder ausser den Grenzen!

uden à tout prix at komme ud af den fortvivlede Isolation, der — saaledes som navnlig den sidste holstenske Stænder-samling har viist — med hver Dag kun strammer Knuden mere. — Intet, uden at faa Delegerede sammen, være sig *ad hoc* eller *ad illud*[1]), for at det kan vise sig, hvad der ved Mægling kan jævnes, hvad der uafviseligen fordrer den højeste Statsviljes kraftige og afgørende Mellemkomst. Dette er min Hovedgrund; thi saameget ville Stænderkomitéerne, hvis de komme istand, idetmindste udrette, at de ville udsondre Spørgsmaalene af al den Virvar af Usandhed og Uret, hvori de nu ere forviklede, og gøre Nødvendigheden af deres Løsning indlysende selv for de Blindeste. Jeg ønsker derfor, at de, i Mangel af noget bedre, virkelig maa komme i Stand.

De, der nu anse Stænderkomitéer, selv saaledes, som Stænderne have foreslaaet deres Organisation og Virkekreds, for et Onde, kunne naturligvis ikke heri være enige. En saadan Uenighed viste sig alt under Forhandlingerne mellem mig og en af mine kæreste politiske og personlige Venner, og denne Meningsforskel deler nu det hele konstitutionelle Parti. En Meningsulighed om, hvad der under en given Kombination af Omstændigheder havde været taktisk rigtigt, kan imidlertid ikke have anden Virkning end at overtyde enhver om Nødvendigheden af en fastere Organisation af Partiet. Thi at Nogle ere gaaede saa vidt at snakke om Frafald og Forræderi[2]), deriblandt vel ogsaa dem, for hvis plebejiske Sind det sikkerlig maa være en stor Lise nu drabeligen at kunne nedrive, hvad de til deres store Hjertesorg tidligere har maattet bære Sten til, kan naturligvis kun forsaavidt have en Slags historisk Interesse, som det viser, hvor liden Disciplin der endnu er i Konstitutionalismens Landeværn, og vilde kun da være beklageligt, naar det skulde kaste den almindelige Mening, der saa længe har været lænkebunden i Autoritetens blinde Overtro, ind i en politisk Vantro, der vilde fordærve dens bedste Nydelse og lamme dens egen Fremgang til Frihed og Sejr. Dog dette har ingen Nød. Et gammelt engelsk Ordsprog siger, at den offentlige Mening og en stolt Pige ikke

[1]) Latein ist gut, aber nicht in einer Erklärung an deine Wähler.

[2]) Muss gar nicht ausgesprochen werden; das Positive widerlegt es von selbst.

lide alt for kælne Bejlere. Og saaledes vil den — for at vende tilbage til mig selv — ikke blot tilgive mig, men tilsidst synes godt om, at jeg, der intet har gjort *for* at vinde dens Gunst, heller intet har gjort *for* at bevare den.

Det er med disse Bemærkninger, at jeg anbefaler mig til mine Vælgeres fremtidige gode Mening og velvillige Tillid.

Orla Lehmann.

19. Tscherning til Lehmann.

Kbhvn., d. 20. Oktbr. 1842.

Kære Ven.

Jeg veed ikke, om jeg ser Dem idag, derfor skriver jeg Dem disse Linjer, da jeg ikke kan modstaa Fristelsen til at udtale mig for Dem angaaende Brevet fra de 46 Sogneforstandere til B. Christensen [1]).

Det er jo meget smukt af disse gode Mænd at hædre den velfortjente Deputerede, men desværre bliver det soleklart ved denne Lejlighed, at vore bedste Bønder ikke forstaa sig mere paa Politik end paa Agurkesalat, hvor meget Pæremost de saa end drikke og betale for Champagne til Smaakøbstædernes Borgerskab. »Vi have stedse *mest* glædet os ved Stænderinstitutionen, fordi vi saa i Stænderne Bonden sidde ved Siden af Herremanden.« — Deri altsaa ligger det folkelige, som man efterstræber, at Bonden har Ret til at lade Herremanden lugte Tran, jeg tror for Sandten, at Bonden lod sig sætte under dobbelte Herremænd, naar disse gav ham Lov til at overøse deres Fruers Silkekjortel med Tran og spiste af Fad med dem. — Derfor ønskede vi, at Stænderne skulde erholde større Betydning og i *Særdeleshed*, at der skulde gives dem Skattebevillingsret.« Skattebevillingsret til disse firkløvede Stænderier! Gud forlade dem, de vide ikke, hvad de sige! De stakkels Folk har virkelig taget

[1] Balthazar Christensen var i 1841 valgt af Bønderne paa Laaland til Ostifternes Stænderforsamling. 1842 optraadte han næsten ene mod Regeringens Forslag om Stænderkomiteer som efter hans Mening dræbende for Stænderinstitutionen.

Skattebevillingspetitionerne som noget alvorligt og ikke indset, at de kun vare et Agitationsmiddel for at komme til en konstitutionel Forfatning, eller i det mindste til en saadan Centralisation, at Finans- og Beskatningsvæsenet kunne tages under fornuftig Overvejelse. De gode Mænd frygte for de fornemme Herrer, som komme til at sidde i Stænderkomiteerne; men hvorfor sende de da slige fornemme, frygtelige Herrer derhen, eller tror de maaske ikke paa deres egne Repræsentanters Magt i Stænderne til at sende andre? Begribe de da ikke, at dersom denne Indflydelse er dem berøvet, saa har de ej heller Magt til at forhindre Standens Undertrykkelse i Stænderne selv. Jeg gad nok vide, hvad der i Stænderne skulde forhindre Herremænd og Borgere fra at vælte Byrderne paa det ufri Hartkorn. Netop i Stænderforsamlingerne, hvor de bedre ved Voteringen kan stikke sig ind under de Maadeliges Standsfordomme under Paaskud af ikke at ville vække Splid i Standen, kan alle langt bekvemmere varetage Standsinteresserne end i et senere Udvalg, hvor hvert Medlem har en egen Betydning, og Votummet for stedse hefter til hans Navn. Jo mere Bondealmuen arbejdes fri fra Herremanden, medens dog frit og ufrit Hartkorn, Sædegaarde og Herrelehn blive staaende, des mere staar det ufri Hartkorn ene og slet forsvaret i Stænderne, desmere vil Herremænd og Borgerskab slaa sig sammen for at vælte Byrden paa Bonden, som det nu sker med Værnepligten, og desmere trænger denne til Regeringens Understøttelse. Med Stænder som vore kan Bonden kun vinde Fremgang ved at sætte sig mellem de andre Stænder og at gøre sin Masse udenfor Stænderne gældende hos Regeringen. »Stænderne, disse det stændiske Ulighedsvæsens elendige Repræsentant, er ligefrem indrettet til, saafremt Regeringen gennem den blev indskrænket i sin Myndighed, at føre først Bondestanden og dernæst Resten der tilbage, hvor vi vare førend 1660, og hvorfra Bondestanden knap er kommet ud endnu. De gode laalandske Bønder indser nok ikke, at dersom Adlen i 1660 ikke havde haft en direkte og personlig Interesse af at forsvare det ufri Gods tilligemed deres eget, saa havde den snart forenet sig med Borgerstanden om at paalæsse det fælles Trækdyr. Saae man vel dengang Borgeren alvorligt bekymre sig om Bonden? Bondens Magt i nærværende Tid er udenfor Stænderne, det er

den agiterende Magt, den stærkeres Magt, dens Magt, som har Retten paa sin Side og Tidsanskuelserne; men disse Midler virke lettere paa de centraliserede Komiteer end paa de adspredte Stænder, de virke især paa Regeringen og vinder Bureaukratiets, ja Kongens Sympatier mod enhver Forsamling, der for Alvor træder disse hæmmende imøde, og dertil kan Stænderkomiteerne, men aldrig Stænderforsamlingerne komme. Stænderne, uden Komiteer, er et rent Nonsens, et politisk Anarki; om det er folkeligt, veed jeg ikke, men i saa Fald er det højst folkeligt Nonsens; med Komiteerne er det en højst maadelig Organisme, men i det mindste kan hermed forbindes en gouvernemental Idee. De gode Laalandske Bønder, i deres antikomiteiske Nidkærhed, springer det lille Punkt aldeles over, at vi ingen lovgivende Forsamling har, af den simple Grund, at vi kun har en Stat gengem Dynastiet, men ingen gennem Folket, saasom vi intet begrænset Folk have, og efter at de have gjort dette Luftspring danse de ça-ira paa Luftkastellets Tinding; sligt lader sig gøre i »Corsaren«, men ikke i Politikens legemlige virkelige Verden. Det er mærkeligt nok, at det ingen falder ind, at denne Maade at tænke paa netop fører lige ind i Sæbekælderen [1]), idet man fastholder Stænderinstitutionen og lader, som man virkelig troer paa, at man gennem Stænderne kan naa et praktisk Resultat, thi som saadant maa jo dog anses den paatalte Skattebevillingsret og den Sikkerhed, som Bønderne vente af Stænderne i de frygtede Aar: hvor meget mere havde ikke disse Folk talt i deres egen Interesse, om de havde sagt: vi indser vel, at Stænderne, hvor vi desuden ere for svagt repræsenterede i Forhold til vore naturlige Modstandere, ikke kan udøve en Skattebevillingsret paa en for Staten vedbørlig Maade; vi indser, at dette kun kan ske ved en Institution, som centraliserer Staten ligeoverfor de andre Regeringsorganer, men vi tror dem utilstrækkelige, og tror, at de undslipper vores Indflydelse, siden vi alt i Stænderne ikke have Indflydelse nok. Derfor ønsker vi dem ikke og forudsige den alvorligste Modstand mod dem fra vores Side, naar det i Gerningen viser

[1] En i liberale Kredse i fortrolig Samtale almindelig brugt Betegnelse for det konservative og moderate Parti. Udtrykket, der egentlig ikke var synderlig vittigt, skrev sig fra en Kælderbutik paa Ulfeldts Plads, der reklamerede for sig »som den gamle Sæbekælder«, hvor »de gamle Sæbekælderfolk bo«.

sig, at vor Frygt er begrundet. — Men som sagt — Bønder forstaa sig hverken paa Politik eller Agurkesalat: desværre frygter jeg, at mange af vore Liberale og konservative Politikere nok forstaa sig noget mere paa Agurkesalat end hine Bønder, men ikke mere paa Politiken. Jeg takker min Gud for, at jeg ikke har ladet mig forlede af min Iver for den gode Sag til at blande mig ind i disse Sager, idet jeg forudser, at vi have endnu meget langt tilbage, inden vi faar rystet Stænderne af os.

Jeg vilde helst fortalt Dem alt dette, men saa faldt Pennen mig i Haanden, og jeg skrev Dem til som en Lykønskning til den forestaaende Rejse [1]) ud af Illusionernes Land.

Deres meget hengivne

A. F. Tscherning.

20. Ploug til Lehmann.

Kbhvn., d. 6. Januar 1843.

Kæreste Lehmann!

. . . Mod Forventning ere vi paa en Maade komne til at bytte Roller: Du, som drog til Verdens Hovedstad, har muligvis fundet det mere dødt og øde der, end vi i en Maanedstid have fundet det i vort lille København, hvor der var tomt og trist, da Du rejste, men nu er Liv og Bevægelse.

. . . Den slesvigske Sag staar hidtil godt, og Fædrelandets Aktier — dog endnu ikke de pekuniære — ere stegne betydeligt ved den. Vor første Omtale af denne Sag paadrog os en Aktion; Giødwad fordrede med ustyrlig Heftighed det mere end nødvendigt massive Udtryk, der foranledigede den, brugt, og min egen irriterede Nationalfølelse formaaede kun at gøre ringe Modstand imod hans Ønske. Vi have søgt Kongen om Fritagelse for Aktionen, men faaet Afslag: at vi imidlertid blive frifundne med al Eclats derfor, er utvivlsomt. I mere end 8 Dage gik vi med Lorenzens Klage til Kongen i Lommen uden at prøve noget andet Skridt end at faa det væsentligste af dens Indhold trykt, men

[1] Lehmann rejste i Efteraaret 1842 til Paris for at gøre politiske Studier og blev der den følgende Vinter.

det mislykkedes; Reiersen spiste to Numere for Meddelelse af Stænderefterretninger mod Rescr. 25. Sept. 1835. Kun i Stilhed agiterede vi de Gamle til at gøre noget, men da vi hørte, at de raadvilde og vaklende gik fra hinanden, tog vi Mod til os, smurte en Adresse sammen til Kongen og indbød Folk til Møde i Hotel d'Angleterre d. 1. Decbr. Reiersen lod Adressen passere, Politiet gjorde intet Skridt til at forhindre Mødet, og fra nu af gik alt fortræffeligt. Mødet blev holdt. Tscherning gjorde overordentlig Lykke for det forsamlede Publikum, og i 8 Dage derefter strømmede et Par Hundrede Daler ind i Markstykker paa vort Kontor, der holdtes i Giødwads Værelse. Adresserne fik hver 7 til 800 Underskrifter, det var jo ikke videre brillant, men naar Du husker, at Embedsmændene maatte være bange for at underskrive den til Kongen, og de mere Frygtsomme heller ikke turde sætte deres Navne under den til Lorenzen, saa er det endda ikke saa daarligt. Grundtvig skrev under den til Kongen: paa Lorenzens stod f. Ex. H. N. Clausens og J. L. Heibergs Navne . . .

Du spørger og gør Forslag til Marksubskriptionens Anvendelse, som forekommer mig smukt, men det kommer for sildigt. Det er allerede bestemt at forære Lorenzen et Drikkehorn med Indskrift: »Han vedblev at tale Dansk«, hvorpaa hans Medaillon og Navnene paa hans 4 Medkæmpere.

Du véd vel Besked om den schleswigholsteinske Regerings Cirkulære til Censorerne og om det danske Cancellis dumme Kopi deraf; imidlertid byder Sandheden mig at tilstaa, at Justitsraad Reiersens nationale Sympathi har været større end hans Lydighed mod Cancelliet; thi vi have aldeles ingen Ulempe haft af Cirkulæret. Du kender vel ogsaa Kongens vaklende og forsagte Reskript af 2. Decbr., som den schleswigholsteinske Majoritet i Forsamlingen da har været fræk nok til at protestere imod, medens de paa den anden Side ere blevne kendelig forskrækkede over den i Danmark rejste Bevægelse, og som lader Lorenzen uforstyrret tale Dansk til Forsamlingens Slutning.

Efter Forventning kom da vor brave Lorenzen her til Byen 3. Juledag og løb straks til Kongen, hvor han har været en Gang siden og er bleven venligt nok modtaget, men uagtet han har sagt ham, at han billigede, at han havde talt Dansk, og kun vilde, at han skulde have adlydt Præsidenten, uagtet han

har sagt, at han aldrig vilde opgive Slesvig, saa har den energiske Lorenzen ikke kunnet afpresse ham Løftet om en eneste kraftig Forholdsregel; Statholderen bliver næppe afskediget ligesaa lidt som Criminil. Kongen har advaret ham for hans radikale Venner, »der vilde omstyrte alting«, hvortil han svarede, at af den Slags kendte han ingen. Kronprinsen har taget særdeles fidelt imod ham og udtalt sin Danskhed i de mest energiske Udtryk; Stemann har talt ligefremt, men noget koldt med ham; A. W. Moltke derimod meget venligt. Af Stadens øvrige Notabiliteter f. Ex. Clausen, Schouw m. fl. er han bleven overordentlig vel modtaget, end sige af os, hvem han viser den mest uindskrænkede Fortrolighed og Tillid; han besøger os tidlig og silde, og en hel Del Tid har han naturligvis spildt os, men det er sjældent, vi faa vor Tid spildt paa en saa glædelig Maade.

Ved Hjælp af vort Maskineri istandbragtes et Gilde paa Skydebanen i Onsdags d. 4., som var det talrigste og respektableste politiske Festmaaltid, København i flere Aar har præsteret. 200, saa mange, som Salen paa nogen Maade kunde rumme, var mødte, blandt dem Clausen, Larsen, Bornemann, 3 medicinske Professorer, Resten Borgere, Embedsmænd, Officerer og Studenter. Clausen holdt en ypperlig Tale, hvori han indsæbede den gamle Sæbekælder saa betydeligt, at der nu blot fattes en Kniv til ganske at rasere den. En Skaal for »Fædrelandet« og »Dansk Ugeskrift« blev særdeles vel optagen og ledsagedes af særdeles venlige Hilsner fra Clausen og Larsen. Lorenzens Skaal udbragtes af Guldberg[1]), der præsiderede, naturligvis under stormende Jubel. Desværre var Lorenzen saa bevæget og imponeret, at han kom mindre godt fra den Tale, hvormed han besvarede Skaalen, saa at Folk troede, at han havde stor Vanskelighed ved at tale Dansk. Han er forøvrigt en overmaade interessant Mand, og, som Du af hans Færd véd, en højst respektabel Karakter, og uagtet han vistnok staar paa Umiddelbarhedens Standpunkt og i meget ledes mere af en rigtig Takt end af et rigtigt Ræsonnement, dog en særdeles klog og besindig Taktiker, der ved denne Lejlighed i alle mulige Henseender har taget Lurven fra sine Modstandere. Paa Mandag

[1]) Ove Emmerich Hoegh-Guldberg, Højesteretsadvokat 1798—1843.

rejser han hjem, jeg haaber veltilfreds med Københavnerne: om muligt skal jeg paa Søndag Aften skaffe ham et Hurra i Theatret, hvorhen han følges med mig.

Idag har Clausen atter leveret en fortræffelig Artikel om den danske Propaganda i »Dansk Ugeskrift«, hvori han ligefrem siger, at »Fædrelandet« har vist sig det Navn, det bærer, værdigt, og at man maa erkende, med hvor stor Dygtighed det *ogsaa* har ført denne Sag, og skønne paa, hvilket Gode man besidder i en uafhængig, national Journalistik. . . . Heiberg har ogsaa talt Nationalitetens Sag i sine »Intelligensblade«, og det med en knusende Kraft, men naturligvis i hans sædvanlige abstrakte Sfære . . .

Din

Carl Ploug.

21. Tscherning til Lehmann.

Kobenhavn. d. 7. Marts 1843.

Kære Lehmann!

Jeg skriver Dem disse Linjer, mere som en Erindringsseddel, end fordi jeg har noget opbyggeligt at skrive Dem til. Om den personlige Verden veed De maaske mere, end jeg kan fortælle, thi jeg omgaas ikke mange og veed i det hele kun lidt af Personalia.

Om den politiske Verden er kun fortrædelige Ting at berette. Det korte, noget nøjere Bekendtskab, jeg har gjort, siden De rejste, med Landets politiske Tilstande, har kun bidraget til at forøge min Modbydelighed for vort hele Væsen, og til tydeligere at indse Hulheden af alle vore Bestræbelser, især af det saakaldte liberale Partis Sammenhæng og Virksomhed, og jeg venter kun med Længsel paa den første, gode Lejlighed til at frasige mig enhver Deltagelse som Fører i denne Retning. Uden Sammenhold, uden Indflydelse, uden Rigdom, uden Mod, uden Talrighed og uden Organisation raver det liberale Parti i en Taagesky af store Indbildninger og Forhaabninger, ødelægger de faa Mænds borgerlige Stilling, som have den Ulykke varmt at slutte sig til samme, og vækker dog ikke det hedengangne

danske Folk af sin dybe med tunge Stene af Aarhundreders Jammerlighed belagte Grave. Spidsborgerlig Misundelighed, ungdommelig Kaadhed og Kedsomhedens Nyfigenhed ere Partiets Rekruteringsofficerer. Et Øjeblik var dette Parti gaaet udenfor sin elendige Natur, idet det havde dannet sig en Dyrkelse i en enkelt Personlighed[1]) og lod til at faa nogen Tro og Overbevisning, men da det ikke fik sit ventede Skuespild (!), sin Charivari-Fornøjelse, saa rev det sig selv, sin egen Personifikation af Piedestalen og klappede glædelig i Hænderne over sin nye Heltegærning. Jeg har prøvet daglig at bygge op igen, hvad den liberale Kaadhed har nedrevet, jeg har muret paa Breschen for at være beredt paa Stormen: men desværre kun lidt har jeg udrettet, skønt jeg dog tror at have bragt dem (Partiet) til at føle Savnet af, hvad de saa letsindig have bortkastet. Man vil have en fri Presse, og man lader den frieste og mest uforfærdede Journal dø af Svindsot: man vil Lighed i Stænder og i Ejendomsforhold, og man lader sig vælge efter Ulighedens Princip, og veed ingen Vej til at finde Bønderne og deres Interesser. Man vil have Landet forsvaret, men vil ikke ofre sig for Forsvaret. Man vil ikke have Slesvig fortysket, men man vil ikke give 1 Mk. pro persona for Forsvaret, eller — hvilket er lige saa galt — man veed ikke i hele Landet at udfinde 12000 Mennesker, som vil give 1 Mk. hver for denne Sag: thi næppe faar vi 2000 Rdlr. samlet ved Marksubskriptionen, medens Lorenzen rimeligvis ødelægger sig for at bevare Danmark en Provins, som de Danske kun vil give Snak, jydsk Stændersnak og vore egne Avisartikler for at beholde. — Formodenlig afholdes her et Møde om faa Uger for at aflægge Regnskab over Marksubskriptionens Udfald: deri skal jeg lade Publikum vide alt dette, for at det ikke længer skal lege Blindebuk med sig selv. Da jeg optraadte med Subskriptionen, ventede jeg ikke noget godt og erklærede derfor straks ved første Møde i den slesvigske Komité, at jeg ikke ønskede at optræde som dens Formand, saasom jeg ingenlunde følte mig et passende Centralpunkt for den offenlige Mening i Danmark. Jeg forbeholdt mig ogsaa, naar mit Markexperiment fik et saa maadeligt Udfald, som jeg ventede, at frasige mig al

[1] Nemlig Lehmann.

fremdeles Deltagelse i de politiske Bestræbelser, saasom jeg ikke følte mig selv en Herkules, alene istand til at rokke den svære Byrde. Uden Penge og uden Folk kan ingen Hær sammensættes og ingen Krig føres. — En dansk politisk Don Quichote vil jeg ikke være. Kun ved Mirakler kan døde opvækkes til nyt legemligt Liv, og Død! Død! Ti Gange Død! er alt Folkesind i det fordums Danmarks Befolkning.

Brug Deres Tid som Europæer, som Verdensborger, som anticiperet Rus om De vil, men spild ikke en Minut paa at lade som De var Dansk, thi det er at gøre Dem selv til Genganger og Deres Virken til forstyrrende og ængstende Spøgeri. Næsten fortryder jeg, at jeg ikke har ydet min Skærv til Frederik VI's Mindesmærke: det har dog en stor Betydning i Historien, eller rettere det udgør Summen af hele Danmarks Historie, hvis Facit er ubevidst Nullitet, thi ikke engang dertil have vi bragt det, at vi tør føre os vor Nullitet til Skillingsfordel. Hvor er det tungt ikke at kunne sige en fraværende Ven et eneste Trøstens Ord, men der er intet at sige. Tro vor politiske Tilstand saa slet, saa lav, saa maadelig som muligt, og De vil komme Sandheden nær.

De har formodentlig læst eller hørt om vore Forsøg paa at benytte Nationalfølelsen i Statens Interesse: vore Bestræbelser have haft saa ringe Fremskridt, at den slesvigske Sag er bleven til en Art Fugleskræmme. Man begyndte lidt efter lidt at bebrejde Lorenzen hans kække Optræden og os andre, at vi forstyrrede Vinterens Fornøjelser med at vække Krigsluen. Uden vor ubetimelige Indblanding var al denne Forstyrrelse ikke opstaaet, uden den var Lorenzen kommen til bedre Besindelse, og hvortil hjælper nu al den Støj og Alarm? Danmark er død og bliver død, det eneste fornuftige, hvorpaa vi kunne henvende vore Kræfter er at sørge for den Dødes Balsamering for at afværge Raadenhed, og uforstyrret Ro for ikke at befordre Opløsningsprocessen.

Vor nuværende Konge, som er en Mand af Smag, er ikke ilde valgt af Forsynet til at foranstalte Jordefærden, og Prins Ferdinand, som let kan overleve Prins Frederik Christian, vil ikke være ilde til at danse paa Graven.

Se Dem vel for, kære Ven, med nogterne Blikke i det saakaldte Danmark: thi Synd, himmelraabende Synd vilde det være,

om en saa vakker Mand blev hængt blot til Lyst, og nu er der ikke meget andet tilbage for at interessere vor nyfigne Race end at lade sig hænge til en Afveksling. Vil De det imidlertid, saa lad mig vide det betimeligt, at jeg kan leje en Etage for det Halvaar, hvori Eksekutionen skal ske, og søge Vinding ved at udleje Vinduer; jeg er sikker paa, at Spekulationen bliver god, og jeg vil paa denne Maade faa Anledning til at vise, at jeg med ærlig Hu er traadt ind i den danske Letsindigheds ægte Lav.

Tro nu ikke, at jeg i et mismodigt Øjeblik har malet med sorte Farver, eller at jeg har stræbt efter at være parodoks; jeg er i ganske godt Lune, har fuldført den 10de dette Brev, som er begyndt d. 7de og har læst en Del af Brevet igennem for at se, om det var lykkedes mig nogenlunde at give Dem et Begreb om vor politiske Elendighed, og tro mig, jeg siger ikke for meget, naar jeg saaledes paastaar, at vi ere politisk døde og ikke mere til at opvække. Der findes ingen politisk Idee til at besjæle Folket, og intet Folk, der kan besjæles af en politisk Idee. Ved indre Kraft og egne Bestræbelser lykkes ingen Regeneration. Der maa, saa frygter jeg, fremmed Erobring, fremmed Herredømme, fremmed Undertrykkelse til. Alt, hvad vi gøre og have gjort, er Spilfægteri.

Hils gode Venner fra Deres hengivne

A. F. Tscherning.

22. Lehmann til Ploug.

Paris, d. 28. Febr. 1843.

Kære Ploug!

Grunden til, at jeg ikke forlængst har takket Dig for dit indholdsrige og interessante Brev — som rigtignok vilde have været endnu interessantere, dersom det var kommet paa en Tid, da det kunde være mere end en Bekræftelse paa andetstedsfra erholdte Efterretninger — er den, at jeg arbejdede paa en stor, nu færdig fransk Afhandling om Skandinavien og ikke vilde skrive Jer til, forinden jeg vidste, at jeg kom istand dermed, og at den skulde ud. Dette sidste blev ved forlængede Diskussioner

med de herværende Landsmænd mere og mere tvivlsomt, og ved de seneste Efterretninger er det næsten afgjort, at den bliver kasseret; thi ikke blot er det nærmeste Øjemed at modvirke det Arrangement, der skal sætte en russisk Bojar[1]) paa vor Trone, forspildt, men jeg er end ikke rolig for, at de politiske Canailler og Landsforrædere hjemme ikke betragte Sagen som en Lykke, og en tordnende Protest vilde se underligt ud ved Siden af den Efterretning, at København var illumineret i Anledning af hans Ankomst. Idet jeg derfor gør det til hellig Pligt for Dig ikke med et Ord at omtale, hvad jeg her har fortalt, til noget Menneske paa Jorden, undtagen Giødwad, med samme Tavshedsforpligtelse, beder jeg Dig med omgaaende Post at skrive mig meget udførlig, hvorledes Sagen og hvorledes Stemningen staar. Jeg er aldeles bestemt paa hellere at falde paa Valpladsen og skal det være endog paa Skafottet, førend jeg vil taale det, og jeg har altsaa, for straks at kunne rette mig derefter, god Føje til at fordre nøje Underretning. Hvorledes jeg med denne Stemning i Hjærtet og med dette Arbejde under Hænderne har smilet over din Glæde, over at jeg var borte ved Jeres slesvigske Bedrifter, behøver jeg ikke at sige Dig, og er meget for stolt til at minde Dig om, at det var mig og mig alene, der paa eget An- og Tilsvar brød med Sæbekælderen og kun har nærmet mig den i Anledning af et ligegyldigt Middagsmaaltid og ved et Spørgsmaal, hvor kun en Sammenvirkning med den kunde føre til et politisk Maal[2]): men aldrig hvor der var noget at gøre f. Eks. den 3die December. *Mais laissons cela.*

Naar jeg maa raade Jer, skal I slet ikke indlade Jer paa Realiteten af Arrangementet[3]), men derimod hver evige Dag med Kulde og Moderation urgere paa, at selv fra den absoluteste Absolutismes Standpunkt er Kongen ikke berettiget til ensidigen, uden Nationens Samtykke, at forandre den grundlovsmæssige

---

[1]) Her tænkes paa Christian VIII's Sosterson Prins Friedrich af Hessen-Cassel, den senere Dronning Louises Broder, der i Sommeren 1843 blev formælet med den russiske Prinsesse Alexandra, som dode kort efter Formælingen. Herved faldt den Arvefølgediskussion, som Lehmann gennem dette Brev søgte at rejse, forelobig bort.

[2]) L. sigter antagelig her til Debatten om Stænderkomiteer.

[3]) Giftermaalet med den russiske Prinsesse.

Arvefølge, og at Undladelsen af en saadan Legalisation nødvendig bærer Borgerkrigen i sit Skød, da ingen kan bestige Danmarks Trone, som ikke efter Kongeloven dertil er berettiget, og Modstand derimod er legal; da de Berettigedes Renunciation ikke er bindende for dem, end sige for deres Efterfølgere, og i hvert Fald kun kan gøre Tronen vakant, ikke gøre en Uberettiget berettiget. Endelig at Stænderne ikke ere kompetente til at forandre Arvefølgen, men at dertil maa en konstituerende, ad hoc valgt, forenet Forsamling.

Orla Lehmann.

23. Lehmann til Ploug.

Paris, d. [illegible] Marts 1842 (ɔ: 1843).

Hjærteligen Tak, kære Ploug, for dit hurtige og indholdsrige Brev[1]). Hvad der bevægede mig og os alle her til at anse Tingen for klappet og klar[2]), er at det med tørre Ord stod i Moniteuren og det paa samme Maade, som vi alt i et Aar havde hørt ymte om, og som har stor indre Sandsynlighed for sig, hvortil for mit Vedkommende endnu kommer, at jeg aldeles samtidigt dermed fik Brev fra Fader, hvori der var slaaet paa en nær forestaaende Opløsning. Selv endnu tror jeg derfor, at det vil komme saaledes, men ogsaa at det ikke er saa ganske nær forestaaende.

Min franske Afhandling er i Hovedsagen god, og især aldeles fransk; den vilde med de behørige Korrektioner og Avistrommerier gøre Lykke. Men dog er det bedre, at jeg tager den hjem med — aufgeschoben ist nicht aufgehoben. Jeg vil da, naar jeg igen er hos Eder, voldsomt studere Nordens Historie, skrive en skandinavisk Pjece[3]), der skal blive et af de Blade, som ikke visner, og da, naar man enten deri gør mig Hinder,

[1]) Dette findes ikke mellem Lehmanns Papirer.

[2]) Se foregaaende Brev.

[3]) Dette gjorde L. dog ikke, men istedenfor holdt han i Sommeren 1845 sin berømte skandinaviske Ridehustale, hvis Virkning blev større end noget skrevet Ord.

eller der kommer modsatte og præjudicerlige Facta, eller ogsaa naar Fuldbyrdelsens Time nærmer sig, tale til Europa, og da vel overvejet, vel forberedt, og samtidigen paa Fransk, Engelsk og Tysk.

Der har Du mit Program: jeg er ked af Danmark, og jeg er aldeles tilsinds at spille va banque med hele det oldenborg-russiske Kleresi. Du vil kunne bevidne, at jeg altid har sagt, at det oldenborgske Danmark ikke kunde fylde mit Sind, men at den skandinaviske Idee var stor nok: at det var Umagen værd at leve og naar saa skal være at dø for den. Du kan være overbevist om, at naar jeg altid har haft en betydelig Tendens til at være fornem, er jeg langt fra at være bleven kureret her i Paris. Men alt dette er sagt i største Fortrolighed, og tør ikke komme til andre end Gjødwad og Tscherning: thi nu vil jeg se mig om i Verden, og naar jeg kommer hjem, vil jeg have fuldkommen frie Hænder til at vælge Tid, Sted, Maade o. s. v. At skaffe mig denne Frihed -- i Sind og Position — var jo et af Øjemedene med min Rejse. Altsaa Brevet i Ilden og Tand for Tunge.

Hvad Advocaturen angaar, følger af ovenstaaende, at jeg kun har ringe Appetit efter den. Dermed er det dog ikke afgjort, at jeg, naar jeg var vis paa at faa den, ikke kunde anse det for politisk Pligt at bringe det Offer at tage den: men i hvert Fald vil jeg ikke videre tænke derpaa, forinden jeg kommer hjem, og jeg, holder mig indtil videre overbevist om, at den Forudsætning, hvorunder jeg maaske ikke kan undgaa at indgive Ansøgning, da ikke vil befindes at være tilstede.

Forresten ogsaa dermed behøver man ikke at vide andet, end at jeg til Dato ikke har indgivet Ansøgning — hvis man nemlig endnu beskæftiger sig med, hvad jeg gør eller ikke gør. Hvis ikke, da skal, saalænge kun mine virkelige Venner blive mig tro, ingen lettere finde sig deri, end

din hengivne

Orla Lehmann.

24. Ploug til Lehmann.

Kbhvn., d. 9. Marts 1843.

Kære Lehmann!

— — —

I de slesvigske Anliggender har det, siden jeg sidst skrev, været temmelig stille. Bønderne have holdt en Fest for Lorenzen og de andre danske Deputerede i en Kro, da de for lutter Chikaner intet Lokale kunde faa i Haderslev, hvor der ikke var Mangel paa slette Viser og trohjærtige, men lidet sigende Taler; de have derfor besluttet at købe sig en høj Banke 1 Mil Syd for Kolding Fjord[1]), hvor de ville holde sig en Himmelbjærgsfest d. 14. Maj; men at de skryde af denne Beslutning som en stor Heltedaad, lover ikke meget godt. Fra Vestslesvig er der paany moveret om Anlæggelse af en Folkeskole for konfirmerede Bønderdrenge i Nordslesvig; man tilskrev mig derom, jeg gik til Clausen, som efter at have raadført sig med Schouw lovede kraftig Bistand fra de Gamle: jeg skrev da atter til Slesvig, fik Planen reformeret efter Clausens Ønske, fik et Møde, der skal holdes den 18de, aftalt mellem Vest- og Østslesvigerne og erholdt den reformerede Plan tilbagesendt, for at Sæbekælderen yderligere kunde rette paa den, saa at der intet Anstød eller Paaskud af Anstød skulde blive tilbage. Men Sæbekælderen er sig selv lig; nu da der er Spørgsmaal om Handling, saa gentager man Løfterne, men i en saa lidet lovende Almindelighed og med saa liden Varme, at det var til at fortvivle over, hvis man ikke kendte de Godtfolk i Forvejen. Men noget skulle de faa Lov til at gøre alligevel, thi deres Narre ville vi ikke være.

Schleswigholsteinerne have naturligvis forsøgt at vippe Lorenzen af Sadlen i hans Handelsaffærer; han har derfor naturligvis i dybeste Hemmelighed faaet betydelig Assistance herfra, men Sagen begynder i den sidste Tid at gestalte sig noget gaadefuldt, og det ser i det mindste for mine Øjne ud, som om det ikke alene er en Manøvre fra schleswigholsteinsk Side, men ogsaa fra Lorenzens Side, nemlig et Forsøg paa ved Understøttelse herfra at gøre sin Position sikrere og uafhængigere. Dette kan

[1]) Skamlingsbanken.

nu være godt nok; men har han ikke været ganske ærlig mod dem, af hvem han har forlangt Hjælp, saa har han Uret og har skadet sig selv mere, end han burde . . . .

»Folkebladet« for idag bekendtgør, at Monrad, naar han kommer hjem, vil overtage Folkebladets Redaktion; det er jo glædeligt, kunde han nu tillige opnaa at blive Skoledirektør, saa var han vel forsørget.[1]) Med vort eget Blad gaar det saa jævnt godt; siden November have vi ingen offentlige Sager faaet, og dem vi have ere, paa en nær maaske, lidet farlige. Af flere Kriterier kunne vi nok mærke, at vor Ufortrødenhed i den slesvigske Sag og Clausens Vidnesbyrd derom har hævet os nogle Grader i den ustadige offentlige Mening, til stor Ærgrelse for de andre Blade, men paa Abonnenttallet er der ikke megen Forøgelse at finde.

Der er for kort siden udkommet et stort filosofisk-æstestisk Værk i to tykke Bind under Titlen *Enten-Eller* af Victor Eremita (man siger Søren Kierkegaard), som har vakt megen Opsigt og allevegne er Genstaad for Konversationen, hvilket det ogsaa fortjener, thi det er meget aandrigt og interessant. Med Heiberg kævles vi lidt engang imellem, at sige med størst mulig Høflighed og under gensidige Komplimenter . . . . Vort Hofaristokrati har nylig gjort et Forsøg paa at stifte en Gentlemans-Klub, men Forsøget, der sikkert nok forud var approberet paa allerhøjeste Steder, vakte mere Spot end Deltagelse blandt Publikum og skal derfor nu være opgivet . . . .

Din

Carl Ploug.

25. Tscherning til Lehmann.

Svendborg. d. 19. Juny 1844.

Kære Lehmann!

Endelig er jeg kommet tilbage fra min Udflugt til det Schleswigske, hvor jeg har tilbragt 14 Dage meget behagelig . . . .

---

[1]) Dette skete ikke. Monrad sogte Posten, men fik den ikke paa Grund af Kongens Uvilje. Se herom nedenfor.

Her har jeg næsten daglig set Hertugen af Augustenborg, som unægtelig, især for en Prins at være, er en udmærket Personlighed. I vor Historie, især den som hans Fader og Moder og han selv har oplevet, er han meget hjemme, han meddelte mig herom mange interessante Vink og Oplysninger. Maaske har det bestukket mig noget, at alle de meddelte Oplysninger bidrog til at styrke mine allerede nærede Anskuelser om Begivenhederne fra samme Tid, hvorom Hertugen dømmer saa temmelig i Overensstemmelse med mig; dog tror jeg virkelig, at dette ingenlunde var Tilfældet, dels ved det, at jeg ikke let lader mig henrive, dels kom vi snart til den Overbevisning, at vi, i saa mangfoldige andre Henseender, vare politiske Modstandere, at ethvert andet Indtryk, end det, som beroede paa gensidig Agtelse, maatte forsvinde.

Vore Samtaler, saa snart de kom paa det dansk-schleswig-holstenske Gebet, bleve meget ivrige alvorlige Diskussioner, hvori han med en stor Øvelse og en ikke ringe Dialektik søgte at fremhæve den schleswig-holstenske Retsqvæstion, og jeg, med den Deferents (!), jeg skyldte en Prins og min Vært, stillede mig roligen ligeoverfor ham, erklærende lige ud, at det hele Ræsonnement var grundfalskt, fordi de nærværende Statsforhold ikke mere tillod saaledes at krybe op ad den historiske Stige og kræve gamle Dokumenter, affattede for andre Tider og andre Omstændigheder, indsatte i fuld Retsgyldighed, fordi der maaske ikke kan paavises nogen positiv Tilbagekaldelse af samme. Hvad Holsten angik, da vidste jeg, at det hørte til et Komplex af Lande, hvori disses gensidige Forhold, især i visse Retninger, var forbeholdt Afgørelse ved Rettergang, altsaa havde en vis privatretlig Karakter, hvor altsaa Aktstykker kunne tages til Følge; dog troede jeg, at en Del af de Fordringer, som gjordes ifølge det saa titnævnte Dokument 1460, var afviste af selve Forbundet ved den bekendte Erklæring til det holstenske Ridderskab, hvor dette aabenbart henvises til det faktiske i Modsætning til det paaberaabte historisk retlige, og til Kongens senere Løfte, uafhængig af enhver lovlig Forpligtelse. Hvad Schleswig angik, da troede jeg ikke, der gaves nogen i Europa udenfor dem, som indblandede tyske Anskuelser i deres Betragtning, eller som vare forblindede af Familieinteresser, der i Schleswig

kunde se en særskilt evropæisk Stat, en Stat i Besiddelse af den fornødne Højhedsret til egenmægtig at afgøre sine egne Forhold. Hvor stor Uafhængighed der end maatte indrømmes Schleswig til at forvalte egne indre Anliggender, saa kunde det umuligt være i Besiddelse af Ret til at bestemme over sig selv som Stat; her i det mindste stod det i samme Komplex til Resten af Danmark, som Holsten til det tyske Forbund, og Forbundsmagten fandtes udtrykt ved den fælles kongelige Regering, hvilken i saa Fald blev det eneste Forum, hvorfor enhver Paastand, hentet fra 1460, maatte indankes; men at enhver Paastand, som gik ud paa Schleswigs Udsondring af Statskomplexet, maatte blive afvist, troede jeg enhver forud maatte indrømme.

Jeg kender dette Ræsonnement — sagde han — det er »Fædrelandet«s, man træder Ret og Retfærdighed under Fødder for at skabe et Statsfaktum, som ikke eksisterer, som aldrig har eksisteret. Ja, svarede jeg, naar D. H. kender »Fædrelandet«s Anskuelser om denne Sag, saa behøver jeg ikke at udvikle mine, thi jeg deler dem ganske. Det vil sige, svarede han, at De ikke engang gør Dem den Ulejlighed at sætte Dem ind i Modstanderens Bevisførelse, men træder den med Magtsprog under Fødder. De har vel næppe læst, hvad i denne Sag er skrevet. Jeg: Dog jo, tildels, som et historisk juristisk Curiosum, som jeg betragter et Roccocogalleri, men ingenlunde fordi jeg et Øjeblik har troet, den angik Sagen: mange Begivenheder er hengaaet over 1460, som har berøvet det sin hele Betydning, blandt andet Reformationen og deraf følgende Westphalske Fred, Mediation af Dusiner af Fyrstehuse og dynastiske Prætentioner, og dermed sammenhængende Pacifikation af 1815. Paa dette Grundlag har jeg stillet mig, kun herpaa kan jeg antage Striden — jeg har derfor været mellem dem, som har fraraadet D. H. at gaa ind paa nogensomhelst Undersøgelse af de historiske retlige Forhold, uden for saavidt som de angik Holsten. Han: Indser De da ikke, at Deres Betragtningsmaade kan fra begge Sider udarte til en Appel til Magten? Jeg: Kun slet maatte jeg have opfattet de politiske Forhold og de evropæiske Tildragelser, om jeg ikke vidste, at Forvirring i Begreber, Fordomme, og et svagt Regimente kan forlede Statsdele til at forsøge paa at gøre deres Mening gældende ved Vaabenmagt: gør de det i Statsenhedens Interesse,

saa bliver Striden en Meningskamp uden Fare for Statens Bestaaen, gør de det i separatistiske Hensigter, saa bliver det en alvorlig og nyttig Prøve paa det Liv, der ligger i Staten, og medens jeg godt forstaar at skatte Baskernes heroiske Opofrelser under deres tapre Fører Zumala-Caragni, saa har jeg stedse ønsket Spanierne Sejren og troet paa dem, samt bebrejdet Don Charles, at han ikke indsaa, at Legitimiteten i de nuværende Arvemonarkier kun har til Formaal at sikre en uforstyrret Regentfølge, og ingenlunde at tilfredsstille Familieinteresser. Han: Atter »Fædrelandet«, jeg kender det godt. Fordi man listigen i 1660 har vidst at begunstige en Gren af Kongefamilien, saa skal denne Uretfærdighed perpetueres. Jeg: Ja, for ikke atter at begaa en Uretfærdighed, og det en værre, nemlig en Uretfærdighed mod Staten og tilvejebringe Forstyrrelse i den.

Iøvrigt tilføjede jeg, vilde det være mig aldeles ligegyldigt, om jeg paa engang erfarede, at Arveordnen var vekslet, naar jeg kun vidste, at den samme Arveorden var gjort gældende for hele Staten, lige til Ejderen: ja efter at Hoffet gennem den hessiske Forgrening har nærmet sig Rusland, vilde en saadan Forandring endog være mig kærkommen, men jeg har nu engang anerkendt, at man i de monarkisk-arvelige Stater principmæssig maa give Afkald paa at stille Fordringer til Fyrstepersonen, som er en Tilfældighed: det kunde altsaa aldrig falde mig ind at gøre et Skridt for en saadan Forandring, den er Familiesag og ikke en Statssag; Statssag er det at sørge for, at de kongelige Tilfældigheder kun kunne komme til at gøre det gode. Han: Der er i alt, hvad De siger, saa megen Absolutisme, at jeg ikke veed, hvorledes det kan rimes sammen med en Demokrat, som man giver Dem ud for. — Jeg: Og som jeg er, men netop derfor staar jeg paa Statens, ikke Personens (Menneskets) Absolutisme. Demokrati uden Erkendelse af Statsmagtens Absoluthed er Anarki, og dette er først ønskeligt, naar den menneskelige Uddannelse har naaet Fuldkommenheden, saa at alle Sammenstød i Samlivet bortfalde.

Her har De et Slags Uddrag af vore mange og lange Samtaler, hvor han iøvrigt talte mere end jeg. Skønt nu en Del af disse Samtaler forefaldt i manges Nærværelse, saa er det dog mit Ønske, at De ikke meddeler dette til Nogen: jeg bringer det

altsammen til Deres Kundskab, for at De kan styre den politiske Debat i Overensstemmelse med den yderligere Kundskab til Forholdene. Det kommer mig for at være af yderste Vigtighed at fastholde det politiske Standpunkt. Danmark til Ejderen er mod den ydre Verden, ifølge Evropas Tilstande, en uadskillelig Statsenhed: inden for denne Grænse kan Schleswig nyde en stor Grad af Selvstændighed: til at udvikle den maa der gives den Organer, og Sikkerhed for, at det ikke skal indbringes under de danske Love, ligesaa lidt som under det danske Sprog. Det er ikke uvigtigt paany at lade skinne igennem, at Sprogsagen kun er et Middel i den politiske Debat, der har faaet en forøget Betydning derved, at man i et billigt Krav har stødt paa en ubillig Modstand, hvis Oprindelse maaske mest bør betragtes som en Forfængelighedssag, idet nemlig de dannede Mænd i Grænselandet Schleswig følte, hvorledes det ligesom kastede en Skygge paa deres Dannelse, at de vare forblevne fremmede for Nabosproget, for Landfolksproget i en stor Del af Provinsen. De har formodentlig set det Misbrug, man ved den nordfrisiske Fest har gjort af Deres Ord paa Skydebanen om »*vi vil ikke*« med blodig Skrift paa de tyske Erobreres Rygge.[1]) Disse Ord ere ved denne Lejlighed bragte jævnlig paa Bane, jeg har søgt at vise, at de kun angik de (!), der ville erobre Danmark og fortyske det, at Fejlen ved dem kun laa i den ringe Ret, vi Danske havde til at omtale vore Fjenders Ryg, og at det ialtfald ikke kunde billiges ved en Folkefest at fremkomme med saadanne udrevne Ord efter lang Tids Forløb og efter modent Overlæg.

Har De Tid og Lyst, da kunde De jo i en rolig, fuldstændig, vel gennemført Artikel, som sammenfattede Tildragelsernes nærværende Standpunkt fra det politiske Standpunkt, bevise, hvor

[1]) Sigter til en Tale af L. paa Skydebanen i April 1842, hvori det bl. a. hed, at vi vare rede »til at forsvare vort gamle Dannevirke baade imod Nordalbingernes hojforræderske Skraal og imod alle tyske Fuglefængeres sosyge Erobringslyst, og skulde det gøres fornodent, ville vi med Sværdet skrive paa deres Ryg det blodige Bevis for den Sandhed: Danmark vil ikke!« (o: blive tysk Admiralstat), en Tale som vakte storste Harme i schleswigholsteinske Krese, og ikke blev glemt L., hvad han fik at føle i 1849.

langt Deres Sind var fra Vold mod Schleswigerne, fordi De var i den Nødvendighed at angribe Schleswig-Holsteinismen som et faretruende politisk Hæresie . . . .

Deres venskabeligst forbundne

A. F. Tscherning.

26. Grundtvig til Lehmann.

Kbh., 29de Juni 1844.

Da jeg alligevel, naar blot det *Skandinaviske Selskab* [1]) vilde tilstæde mig Adgang, havde besluttet at gøre Rejsen med til *Skamlings-Banken* og ryste deres Hænder, som vil ærlig staa Last og Brast med gamle *Danmark* og *Modersmaalet*, saa er det med dobbelt Glæde jeg modtager Selskabets ærefulde Indbydelse som det bedste Varsel for den Sags Udfald, vi er alle lige gode om, og som nødvendig maa sejre, naar »En for Alle og Alle for En« er vort Løsen!

Jeg beder Dem derfor ved første Lejlighed at bevidne *Selskabet* min Taknemmelighed og den deraf nødvendig udspringende Redebonhed til at gøre alt, hvad jeg kan mægte, til gamle *Danmarks Genfødelse* og *Nordens Forening* i Kæmpe-Aandens klare Bevidsthed.

Med Højagtelse

ærbødigst

N. F. S. Grundtvig.

[1]) Det i København i Efteraaret 1843 stiftede Skandinav. Selskab, der delvis arrangerede Festen paa Skamlingsbanken den følgende Sommer. Her holdtes 1843—47 aarlige Midsommerfester, hvor Nordslesvigere samledes med Mænd fra Kongeriget til Styrkelse af den danske Folkeaand. Mødet i 1844 er det bedst kendte; her talte Grundtvig, Lehmann, Ploug, L. Skau og Goldschmidt

27. Goldschmidt til Lehmann.

Kbhvn., d. 29de Octbr. 1844.

S. T.

Stænderdeputeret, Højesteretsadvocat Hr. Orla Lehmann!

Hvis De modtager dette Brev paa en Tid, da væsenlige Sager sysselsætte Dem, da læg det endelig straks fra Dem. Det har ingen Hast, og jeg tror, at det bedst vil læses, naar De tager Dem en Siesta ovenpaa Deres Middagsmaaltid.

Nu forudsætter jeg altsaa, at De har spist, og nu tager De mit Brev frem.

Jeg vil da begynde med den nødvendige Bemærkning, at, fordi jeg engang imellem har den Fornøjelse at tale med Dem, og fordi jeg engang ved en tilfældig Retning af Samtalen kom til at sige Dem, at jeg holdt meget af Dem — derfor tror jeg dog ingenlunde, som Brøchner i Ildved tror om Kongen, nemlig at staa Dem videre nær, eller at der eksisterer noget familiært Forhold mellem Dem og mig. Min Stilling er for ubetydelig, Deres for glimrende, min Fremtid for uvis, Deres for rig, til at jeg ikke skulde anerkende, at De og jeg er fremmede for hinanden, hvor meget jeg end i rent personlige, rent menneskelige Forhold kan tro mig Dem sideordnet. Højesteretsadvokat, Danmarks peut-être tilkommende Minister Orla Lehmann og candidatus philosophiæ perpetuus Meyer Aron Goldschmidt kunne ikke være Busenfreunde.

Naar jeg desuagtet skriver Dem dette Brev til, saa er det fordi jeg, som De ved, kun har Lejlighed til gennem Pressen at udtale det negative, der bevæger min Aand, og altsaa, naar jeg føler Trang til at ytre en positiv Mening eller en Følelse, maa vælge andre Veje end Pressen.

Betragt altsaa dette Brev som en Adresse. Jeg kunde godt have skaffet det mange Underskrifter; den kgl. Kommissarius har selv sagt Dem, at sligt er meget let.[1]) Betragt det overhovedet som hvad De vil, naar jeg bringer Dem min Tak og Anerkendelse af det Foredrag, De holdt under den indledende

[1] Se herom og om det flg. Roskilde Stænder-Tidende 1844, Nr. 44, S. 697 ff (Lehmanns Tale af 13. Oktbr.).

Behandling af Tuteins Forslag om Statsraadets Omorganisation. Omringet, som De staar, kæmpende mellem faa mod de politiske Aristokrater og Optimister, maa det dog have noget trøstende og oplivende for Dem at modtage en Ytring af Paaskønnelse.

Og det er virkelig ikke mig alene, der her takker Dem. Jeg taler i Grunden i manges Navn. Alle, hvem jeg hører, ere enige om at rose Deres Holdning og opfyldte af Glæde over den. Man har hidtil ikke kendt Dem igen i Stænderne. Det forekom i det mindste mig, som om De følte Dem tilmode som i et russisk Dampbad og ikke havde vænnet Dem til Atmosphæren derude. Nu gaar det; Lungerne ere fyldte, vi kunne høre det i København.

Jeg har vævet saa ængstelig for Dem, som om det var mig selv. Jeg frygtede for, at De ikke i Stænderne skulde retfærdiggøre den store Tro, man havde om Dem. Jeg gruede for, at De oftere skulde komme i »Corsaren«. Nu, Gud være lovet, det gaar godt, og »Corsaren« kan heldigvis undvære Dem; der er saa mange andre derude, der have overtaget Leverancen.

Altsaa Tak for Deres Færd.

Rigtignok — De siger: »Jeg er altfor meget Monarkisk . . .« — uagtet De til mig to Gange har erklæret Dem for Republikaner. Det er altsaa kun med alt Forbehold af min lovlige Ret til, naar jeg præsiderer et Revolutionstribunal, at lade Dem guillotinere for denne Ytring, at jeg forbliver

Deres hjærtelig hengivne
og ærbødige Tjener

M. Goldschmidt.

28. M. J. Monrad[1] til Lehmann.

Christiania, d. 20. Juni 1845.

Høistærede!

Svar iaar paa venskabelig Tiltale ifjor kunde synes at komme noget sent; men hvis De erindrer, at Deres Brev, som

[1] Den norske Filosof, M. J. Monrad (1816—97) var faa Uger forinden bleven udnævnt til Lektor i Filosofi ved Chrisiania Universitet.

jeg modtog ved Deres Broder, var til »*Lector* Monrad«, en Person, der kun existerer siden den 7de dennes, vil De vist indrømme, at Svaret ikke synderlig tidligere kunde ventes. Og hvad mere var — ikke skriftligen, men ved sit personlige Besøg havde den nybagte Lector tænkt at gengælde Deres venskabelige Linier, ja — hvad endnu mere var — faktisk overbevise Dem om sin politiske Rettroenhed ved at deltage i Studenternes skandinaviske Expedition — — *hvis* ikke Hans Excellence Norges Statholder, der ellers er det godmodigste Skrog af Verden, havde fundet sig beføjet til her at »skride kraftigen ind« ved at forbyde en stakkels Lector Reisen.[1] Dog, denne Historie, som nu Bladene har taget til Indtægt, staar her kun i al Korthed som Gravskrivt over min gode Hensigt.

Hvad nu forresten den omtalte skandinaviske Rettroenhed angaar, da havde De vist neppe formodet, at den, der under vort Samvær i Italien var Dem i dette Punkt en ligesaa uforfærdet og udholdende som (desværre) ubehændig Modstander, her skulde have optraadt som en Skandinavismens første Forkæmpere. Ialfald var jeg, saavidt jeg veed, den første, der i »Morgenbladet« (vort politiske Factotum) talte noget udførligt om den skandinaviske Idee. Hvis De nu ikke skulde være tilbøjelig til at tilskrive Dem selv hele Æren for min Omvendelse, saa kunde det maaske falde Dem ind at forklare Særsynet tildels af en vis Drift til Opposition eller *Bukkenatur*, som jeg troer, De ikke undlod at bemærke hos mig. Nu — hist havde jeg en enrageret Skandinav for mig, her hørte jeg, da jeg kom hjem, om Skandinavismen ikke stort andet end Fantord, hvis Ugrund langt lettere maatte blive mig indlysende, end Deres Grunde. Ærgerlig over al den forvirrede Snak, tog jeg endelig Pennen og søgte at vise, at hin Idé, der har grebet saamange ædle Gemytter, ikke er et vilkaarligt Hjernespind, men fuldkommen motiveret ved den universelle historiske Udvikling. At jeg dog til Slutning passede paa at faa mit »Klip!« frem, idet jeg protesterede mod et vist Spøgelse og mente, at vort kære Norge for det første har meget at gøre paa egen Regning for ikke at staa som Mindremand — vil De nok finde natur-

[1] Se herom nærmere Jul. Clausen: Skandinavismen. 1900. S. 90.

ligt. — Det er muligt, at De endogsaa har set noget af disse sublime Betragtninger, da engang et dansk Blad — jeg mener, det var »Kjøbenhavnsposten« — leverede betydelige Brudstykker deraf under Overskrift »Den skandinaviske Idee fra norsk Standpunkt«.

Her tog nu Sagen først en uventet Vending, idet en Forfatter i »Den Constitutionelle« optraadte saa rav- og kav-skandinavisk, at jeg endog — som fordum mod Dem (forsaavidt er jeg altsaa ikke omvendt) — maatte gribe til Vaaben for at forsvare mit Klip, mine Restrictioner. Imidlertid var nu dette for det norske Publicums Skyld sikkerlig ganske overflødigt; thi, uagtet man vel ofte maa lade, som den skand. Idee allerede var overmaade udbredt ogsaa hos os, maa jeg dog, naar jeg skal være aldeles ærlig, tilstaa, at det ialfald med Massens Stemning kun er daarlig bevendt. Selv blandt Studenterne er Meningerne meget delte: blandt de Karle f. Ex., der nu gjæste Kjøbenhavn, er der vist forskellige Elementer. Det forstaar sig: de ere vist alle saare venskabelig stemte mod deres danske Brødre — og Skam skulde de da ogsaa have, hvis de ikke vare det, saa meget mere, naar de komme i Besøg —; men Pluraliteten staar dog sikkerligen paa det Standpunkt, der især beror paa Distinktionen mellem literær og politisk Enhed. De veed, at naar man nok troer eller vil noget, men dog ikke troer eller vil det rigtig tilgavns, hjælper man sig altid med en Distinktion.

Hvad derimod »Rigstidenden«, ynkværdig Ihukommelse, angaar, da tror jeg at kunne forsikre, at den — eller rettere N. N., der dengang havde faaet Plads for sine Udgydelser i hin blot paa Skrømt officielle Tidning — staar aldeles ene. Jeg har ikke hørt mere end en eneste Stemme om hin afsindige Artikel, som »Berlingske« var saa redebon til at eftertrykke, og kun »Rigstidenden«s almindelig erkendte Betydningsløshed gjorde, at man her ikke fandt det Umagen værdt at forsøge paa nogen egentlig Gendrivelse.

. . . Men om De springer over en stor Del af det Foregaaende, hvilket De ogsaa uden Tab kan gøre, saa haaber jeg dog, at De — ligesom romanlæsende Damer — ialfald læser Slutningen, der ikke skal indeholde andet end Bevidnelsen om

min Hengivenhed og Ønsket om, at jeg fremdeles maa leve i Deres og de øvrige danske Venners venskabelige Erindring.

Deres

M. J. Monrad.

29. Dunker til Lehmann.

Christiania. 10. Juli 1845.

Bedste Lehmann.

Jeg maa skrive Dem til for at bevidne Dem min Beundring over Deres henrivende Tale i Ridehuset, en Tale, der i Skønhed, Kraft og oratorisk Fuldendthed ikke overgaas af noget, som jeg enten har hørt eller læst. Denne Tale gjorde mig dobbelt Glæde, baade fordi den i sig selv var saa mesterlig, og fordi det var Dem, som havde holdt den. Jeg begriber ikke, hvorledes der yderligere kunde holdes nogen Tale i Ridehuset, efter at De havde talt, eller hvorledes man kunde høre paa andre efter at have hørt Dem. — Jeg tænkte, da jeg havde læst Deres Tale, vistnok straks paa Rusland, Cancelliet og Action; men jeg troede dog sikkert, at Cancelliet intet vilde foretage. Jeg ser imidlertid, at jeg gjorde Regning uden Vært, og at Cancelliet eller Kongen ikke engang har ladet sig nøje med Action, men begyndte med Suspension. Jeg vil dog haabe, at Suspensionen blot er en Artighed mod Rusland, der har til Hensigt at gøre Afsættelse uden eller imod Lov og Dom umulig, og at De vil udgaa paa en glorværdig Maade af denne som af den forrige Talefriheds-Action. Selv om De skulde udholde nogen Tids Fængsel for Deres Tale, vil dette dog kun forøge Deres Triumf, og jeg skulde med Glæde sidde i Fængsel for at have holdt en saadan Tale. Rigtignok synes mig ikke, at der i Talen er noget, der juridisk kan udlægges som oprørsk; men Eders Højesteret har drevet det langt videre i Fortolkningskunsten end enten vore Domstole eller vore øvrige Jurister, saa at jeg siger: for Gud, Kongen af Danmark og — den danske Højesteret er Ingenting umuligt.

Jeg skulde have givet meget til, at jeg havde været med vore Studenter i Kjøbenhavn i Sommer. Jeg maa tilstaa, at jeg

ikke har sværmet for Skandinavismen i politisk Forstand, men jeg har altid sværmet for at more mig, og især for at opleve noget ordentligt, og derfor vilde jeg have havt godt af at have været med om denne fabelagtige Rejse; jeg kalder den fabelagtig, fordi den maa forekomme dem, der have deltaget i den, som et dejligt Eventyr. — Forresten ere vi ikke her Skandinaver paa den Maade som flere blandt Eder, og de Svenske ere det. Det kommer deraf, at vi ere tilfredse med vor Forfatning, og at Frygten for Russen endnu ikke har sat sig rigtig fast hos os. Men dersom Russen, som man ymter om, skulde foretage alvorlige Skridt for at faa fat paa nogle af vore finmarkske Havne og bemægtige sig de finmarkske Fiskerier og den finmarkske Handel, saa at vi ret begyndte at føle rigtig Glæde ved det russiske Naboskab, saa tænker jeg, vi bleve snart ligesaa ivrige Skandinaver som I og Svenskerne. — Naar man ikke skriver oftere til hinanden end hvert 10de Aar, bør man fortælle hinanden noget om sin Person. Jeg bør altsaa sige Dem, at jeg ikke længer er saa umoden, som da De var her i 1836, men at jeg har kæmpet mig frem til en ret anseelig Plads baade i min egen og andres Behandling [1]). — Dersom der til Sommer bliver skandinavisk Møde i Christiania, haaber jeg, at De ikke svigter det gamle Gæstevenskab mellem os, men drager ind til mig.

Deres

B. Dunker.

30. Lehmann til Clausen.

Den 5. Juli 1846 var Lehmann tilstede ved et Møde med forskellige Medlemmer af den jydske Stænderforsamling i Aarhus; paa dette raadsloges om de Sager, som antoges at ville komme til Forhandling i den forestaaende jydske Stænderforsamling, og om Ordlyden af en Petition, der skulde gaa ud paa at bede Kongen om at sikre Slesvig for det danske Rige ved at udsondre det af den administrative Sammensmeltning med Holsten og om at begrunde det danske Riges Selvstændighed og Frihed ved for en konstituerende Forsamling at forelægge Udkast til en fri Forfatning.

[1]) D. var 1841 bleven Højesterets-Advokat.

To Dage efter ledsagede L. et Referat af Modet til Professor Clausen med følgende Ord:

Højstærede Hr. Professor!

Min Rejse til Jylland tiltraadte jeg med et tungt Hjærte; thi jeg maatte naturligvis begynde med at sige dem derovre, at her ikke længere existerede noget konstitutionelt Parti, fordi af dem, som kunde udgøre samme, nogle vare deserterede over i egoistiske Interesser, saasom Ussing og David, andre havde trukket sig tilbage i mørk Utilfredshed, saasom Hvidt og Tutein, andre havde fordybet sig i Nationalitetsmystik, saasom F. Schouw og Clausen, andre i Fortvivlelse kastet sig ind i Bondeagitationen, saasom Drewsen og Christensen. Jeg maatte derfor sige, at jeg ikke kom paa nogens Vegne, uden paa mine egne Vegne, ikke repræsenterede nogen, uden min egen Vilje, ikke kunde bringe noget, uden af mit eget, ikke kunde forpligte nogen, uden mig selv. Jeg kunde i Sandhed tilføje, at jeg ikke af Selvkærlighed saaledes henstillede mig som et frit, af intet Hensyn bundet Individ, men at jeg først, efter forgæves at have udtømt Resignationens Bæger, efter forgæves at have tilbudt min Tjeneste allevegne, uden at bede om nogen Tak eller Løn, havde set mig reduceret til at være, hvad jeg nu er — et isoleret Individ, min egen Chef og min egen Armee.

Det er derfor ikke en Rapport til en Anfører, det er en venskabelig Meddelelse til Efterretning, naar jeg herved sender Dem en Copi af et Brev, der indeholder Resultatet af mine Forhandlinger med Jyderne. Et dermed ordlydende Andragende vil jeg stille i den roskildske Forsamling, og beder Dem for det Tilfælde, at De bliver Præsident, at betragte dette som en foreløbig Anmeldelse, for at det kan blive Nr. 1 af de private Petitioner.

Deres ærbodigst hengivne

Orla Lehmann.

31. Tscherning til Lehmann.

Kbhvn., d. 31. August 1846.

Kære Lehmann.

Det gør mig næsten ondt at maatte forlade Deres Nærhed, saa længe det endnu kunde være muligt, at De kunde ønske at bruge min Hjælp i Deres Kamp for Værnepligtsagen; men jeg kan ikke drage min Afrejse længere ud, og maaske er det ogsaa bedre for Sagen, at De selv træder frem hel og holden, end at det forsøges at flække noget ind i Sagens senere Behandling, som endnu ikke er bleven Kød af Deres Kød.

Det vigtige for Øjeblikket er at uddrage vort borgerlige Samfund af den Adskillelse i tjenende og befalende Kaste, som endnu bestaar her, og kun her i hele Evropa. Et godt Væbningsvæsen faar vi dog ikke, saa længe vi ikke har et Folk; men til Folk bliver aldrig vor Befolkning, saa længe denne dybtliggende Adskillelsesgrund findes. Den nærer den elendigste Egennytte, den taabeligste Følelseshovmod. Den skaber et Spidsborgerarristokrati (!) ligeoverfor et Tyendedemokrati, et Statsliv uden Saft og Kraft. Et Adelsfolk, som kryber i Skjul bag sine Trælle, er noget saa utaaleligt, at man fast ikke begriber, hvorledes det kan bestaa. Den hvervede Soldat er dog et Fornuftprodukt, thi her er dog Frivillighed den angivne Drivfjeder, men tvungne Trællekrigere, det er Grund-Ufornuft . . .

A. F. Tscherning.

32. Aarestrup til Lehmann.

Saxkøbing, 24. Januar 1847.

Det skal glæde mig, om det Blodslægtskab eller Blodvenskab, De gør mig den Ære at forudsætte mellem Dem og mig, virkelig er tilstede; Suppositionen har idetmindste skaffet mig den Fordel at se et Brev fra Deres Haand af saa mousserende Beskaffenhed, at jeg misunder alle, der modtage lignende, og det er kun for at ytre dette, at jeg ulejliger Dem med disse Linjer; thi at det gik efter Deres Ønske ved det 10de Valgdistrikts

Stemmegivning veed De allerede [1]). Endel Vælgeres Naivetet — dog ikke i Saxkøbing — at stemme paa mig vil De og Vorherre se igennem Fingre med — om jeg selv kan tilgive det, veed jeg ikke . . .

At Hr. Sidenius kan høre til dem, som evne at raade Bod paa Statens og specielt Stændernes *impotentia virilis*, er muligt — idetmindste er der en vis *odor hircinus* ved hans Væsen — men jeg har den mørke Anelse, at Nationaldrømmen næppe vil bevirke andet end Pollutioner. De ser, jeg er skrækkelig aabenhjærtig, og saa fortvivlet som nogen Dansk kan være det, komplet beredt paa at blive Preusser, ja næsten uvis om, ikke at have været det i længere Tid — thi er der noget preussisk, udenfor Preussen, saa er det vistnok Danmark. Mit Livs Interesse ledsager imidlertid de unge Heroer, der fægte paa det gl. Blokskib Fædrelandet, og min geniale Korrespondent, for ej at sige Blodslægtning og Blodven, er det mit varmeste Ønske at se sejre, hædret med *corona civica ob cives servatos!*

Deres hengivne

E. Aarestrup.

33. Schiern til Lehmann.

Homburg vor der Höhe, 26. Aug. 1847 [2]).

Kære og Højstærede!

Siden jeg den 4de August kørte med Dem til Deres Villa [3]), har jeg paa Kryds og Tværs gennemkrydset Germanernes Land.

Nu befinder jeg mig ved Foden af Taunusbjergene, i slet Selskab, nemlig alene.

Jeg kan ikke sige Dem, til hvilken Grad jeg har fundet

---

[1] Det lolland-falsterske Kobstaddistrikt, som Brygger Isak Sidenius havde repræsenteret siden 1834, og hvortil han nu for anden Gang genvalgtes 15. Jan. 1847.

[2]) D. 17. Juli s. A. var Schiern bleven udnævnt til Lektor i Historie ved Kbhvn.s Universitet.

[3] Skovgaard ved Ordrup Krat, egentlig en Bondegaard kobt og ombygget af L.'s Svigerfader, Grosserer Puggaard, og hvor L. boede om Sommeren indtil sin Hustrus Dod.

Tyskland forskelligt fra det Land, som jeg for fem Aar siden lærte at kende. Dengang filosoferede man endnu, og medens Dr. Bech[1]) lod sine abstrakte Artikler optage af vor gode Giødwad, lod man i Preussen, for at knuse de filosofiske Radikale, den gamle Schelling drage op fra München til Berlin, netop som den gamle Hertug af Alba i sin Tid kaldtes fra Madrid til Brüssel. Begge havde som bekendt kun prostitueret sig, og nu hører man paa de utallige Jærnbaner, den uhyre Fremtids Kanaler, af de saakaldte »Männer der That« kun den mest utyske Foragt for al Teoretiseren, og derimod idelige Lovprisninger af den preussiske Landdags Koryfæer, Trusler mod Slesvig-Holstens Fjender og Spaadomme om Tysklands vordende Enhed, paa hvilken jeg for min Person nu virkelig ogsaa begynder at tro, fordi jeg nemlig overhoved ser samtlige gammelevropæiske Nationaliteters Altre efterhaanden synke i Jorden — som Bankos Aand i Macbeth —, hvormeget vi endog nu stræbe at holde paa dem, alle givende Plads for en ny »Guldalder«, hvorunder Mammons sejrsstraalende Guddom i Børssalene, det nittende Aarhundredes ejendommelige Tempelhaller, allevegne med hellig Mumlen dyrkes af det forrige Europas mylrende Filisterhobe.

Ja, tro mig kun: Alt — Alt det gamle bliver Dag for Dag crescendo nivelleret. Sinai og Golgatha ere allerede jævnede med Jorden, og hvorledes skulle da vi i denne Tid, der saa paafaldende ligner Begyndelsen af den romerske Kejsertid, endog blot kunne drømme om at kunne holde Occidentens særegne Nationaliteter og særegne Nationalhistorier svømmende over Vandet?

Nej, de gaa fløjten, fløjten som saa meget andet, der engang var herligt, fløjten som os selv, fløjten som Middelalderens sidste Levninger, de skaldede Universiteters filosofiske Fakulteter, og derfor skal ogsaa De, Kære og Højstærede, efter Deres godhedsfulde Tilladelse, nu et Par Minutter plages med mit dristige Paahæng.

»Foreløbig bemærkes«, at Byron engang skrev til Moore: »Dersom jeg nogensinde gifter mig, og min Kone faar en Søn,

[1]) Andreas Fr. Bech, f. 1816, cand. theol. 1838, Dr. phil. 1839 i Kiel, Lic. theol. 1840, skrev oftere i »Fædrelandet«, særlig om kirkelige Sager. Se iøvrigt om ham hans Bog »Theolog. Tilstande i Danmark 1846—46« (Kbh. 1847).

ligegyldigt ved hvem, da vil jeg, at min Arving skal opdrages paa den mindst litterære Maade af Verden. Jeg vil gøre ham til en Lovens Mand, til Sørøver eller hvadsomhelst, kun at han ikke understaar sig til at skrive. Gør han det, da forskyder jeg Forfatteren og gør ham arveløs.«

Og nu vil jeg, med Hensyn til det saaledes ovenanførte, under Betragtning af min saa grundede Væmmelse for alt det akademiske Lognevæsen — jeg forbavses over Madvigs og Martensens oprejste Gang —, fremdeles med Hensyn til den Sejr, som den mundtlige Procedure aabenbart snart vil have i hele Tyskland, og endelig under Forudsætning af, at vi ogsaa ved denne Lejlighed ej undlade at sejle i Preussens Kølvand — nu vove at bede Dem om et Øjeblik at betænke, hvorvidt De tror, at det for mig, der har glemt det meste af, hvad jeg i Aaret 1839 vidste ved min Examen, og som kun har Udsigt til saa godt som aldeles ingen Privatformue, endnu skulde kunne være muligt at sadle om, saaledes nemlig, at jeg i Stedet for gennem hele Livet at vegetere som unyttig, baglæns seende Fantast (o: som Historiker), maaske endnu kunde blive et i denne travle, amerikanske Nutid virkeligt levende Menneske. Betænk, at naar jeg vistnok hidtil har maattet synes alle alt andet end praktisk, da er Clio ogsaa netop den Muse, der udelukkende næsten alene uddanner Imaginationen og maaske Følelsen; betænk, at jeg føler inderlig Lyst efter engang at kunne gribe ind, som saa mange andre, i de Skæbner, som jeg seende ud fra Taunus profetisk øjner dragende frem imod Danmark.

Jeg vil altsaa, med andre Ord, efter den ufortjente Venlighed, De altid har værdiget at vise mig, bede Dem om at betænke, hvorvidt De, med Deres Erfaring, Deres Kendskab til Forholdene hjemme, og Deres Dom om min Usselhed, formaar at tro, at jeg endnu i Danmark kunde drive det til at blive Advokat, og hvor længe det formodentlig vilde vare, naar jeg med min hele Sjæl og med en Lethed, som i det mindste tidligere har staaet til min Disposition, helligede al min Stræben til et saadant Maal.

Raad mig nu, jeg beder, i dette Anliggende.

Naar De gør det, og helst ved ikke altfor mange Dage efter dette Brevs Modtagelse, at tilskrive mig under Adresse: Dr. Fr.

Schiern, poste restante, Ostende, da vilde De, om muligt, forøge den Hengivenhed, hvormed jeg altid har været knyttet til Dem, og jeg forbeholder mig da, naar jeg om nogle Dage atter befinder mig ved Siden af min fortræffelige Barndoms-Ven, den gamle Okeanos, at drikke Deres Skaal imellem Vestflandrens Düner.

Jeg gaar nemlig, da jeg, siden min Afrejse, ikke har hørt et Ord fra Danmark, og ikke heller er truffet sammen med nogen Dansk, naturligvis ud fra den Forudsætning, at De lever og befinder Dem vel.

Hanerne gale, og jeg skal fortsætte min Odyssee.

Jeg vover derfor kun at tilføje en ærbødig Hilsen til Deres Gemalinde og takker gentagende for de ambrosiske Kirsebær, som jeg nød hos Dem mellem Deres landlige Lyksaligheder.

Jeg var stedse og vil ikke ophøre at forblive

Deres ærbodigst hengivne

Fr. Schiern.

P. S. Viis mig den Godhed, med Undtagelse af den overfor Dem overgivne Hilsen, ikke at nævne disse Linjers Ankomst eller min Existens overhovedet for *Nogensomhelst hjemme.*

34. R. Puggaard til Lehmann.

Af Hensyn til sin Hustrus Helbred var L. i Slutningen af 1847, da alt saa roligt ud, Havblikket for Stormen, rejst med hende og deres lille Pige til Italien. Han opholdt sig i Pisa da følgende Brev fra hans Svoger indtraf.

Kbhvn., 24. Januar 1848.

Kære Orla.

Det her for Øjeblikket forestaaende politiske Røre har foranlediget mig til nu at skrive ti Ord til Dig, som jeg meget beklager ikke er her paa denne Tid. Fra Hother (Hage[1]) tror jeg Du kender Borgerrepræsentanternes og de Stænderdeputeredes Adresse, — hvilken forøvrigt endnu er ubekendt for det her-

[1] Fru Lehmanns (f. Puggaards) Morbroder, »Onkel Hother«, Stænderdeputeret. 1847—48 Redaktor af »Dansk Folkeblad«.

værende Publikum, paa Grund af, at Hans Majestæt for Tiden er saa stærkt beskæftiget med vigtige Statsanliggender, at han ikke kan tage imod nogensomhelst Adresse; hvis Kjøbenhavns Communal-Bestyrelse derimod vilde komme til ham idag og lykønske ham, havde han intet imod at tage imod dem ved Audiens idag Kl. 10 — saaledes lyder hans Svar til Repræsentanternes Begæring om Audiens den Gang de indsendte Kopi af Adressen. Før jeg fortæller Dig, hvad der skete som en Følge af ovenomtalte kongelige Besked, maa jeg gøre Dig opmærksom paa, at Studerende og andre i Løverdags bragte Clausen og Schouw et Leve, hvorpaa han svarede med Kraft og Hjærtelighed, som Du vil se af »Fædrelandet«s Referat. I Morges Kl. 9 vare Magistrat og Borgerrepræsentanter samlede for at deliberere om hvad der skulde foretages i Anledning af Kongens Svar om ikke at ville tage imod Adresser: Magistraten besluttede sig naturligvis til med begge Hænder at tage imod den tilbudte Audiens og pligtskyldigst at condolere og lykønske Majestæten. Borgerrepræsentanterne derimod bestemte *eenstemmig* ikke at ville tage imod Audiens, da de intet havde at sige Kongen, naar han ikke vilde høre deres Adresse. Denne Bestemmelse gjorde Hvidt den ved Raadstuen, for at følge med Repræsentantskabet, ventende Mængde bekendt med og fik naturligvis et Leve.

Kongen tog imod de faa Herrer af Magistraten og for, som han udtrykte sig, at forhindre en *mulig* Misforstaaelse af det mundtlige Ord, *læste sit Svar op for dem;* men dette Svar var uheldigvis *henvendt baade til Magistrat og Repræsentantskab*, da Concipisten sikkert har gjort Regning paa, de 36 Mænd vilde komme med.

Fra Børsen begav sig idag en svær Menneskemasse, bestaaende af hele Børsens Personale, Studenter og Haandværkere, ialt 4 à 5000, sig i sluttet Geled, efter at have komplimenteret Hvidt og udbedt sig Tilladelse til at følge ham hjem, med ham i Spidsen over Holmens Bro, Kongens Nytorv, Gothersgade til hans Bolig[1], hvor der bragtes ham offentlig Tak for hans værdige, fædrelandssindede Færd. Staaende i det aabne Vindue i Stue-Etagen, svarede den Gamle med de mærkelige Ord: »I

[1] L. N. Hvidt boede i sin Ejendom, daværende Nr. 395 i Kronprinsessegade.

Trængselens Tid, mine Herrer, maa vi slutte os tættere og nøjere sammen og altid være rede til, naar Nødvendigheden byder det, at ofre Liv og Blod for det elskede Fædreland — hvad jeg her udtaler er ikke blot min, men hele Repræsentantskabets Mening, og mine Colleger, saavelsom jeg paaskønner, at De have anerkendt vor Færd i disse Dage. Han sluttede med et Leve for Kbhvn.s Borgerskab, som svarede med et ditto for Repræsentanterne. Dernæst et Leve for gamle Danmark indtil Eideren. Barfod stod op paa Stakittet om Kongens Have og proponerede et *Tillidsvotum* til Repræsentanterne og et Mistillids do. til H. Ms. nuværende Raadgivere. Fra Hvidt begav Mængden, som tiltog betydelig paa Vejen, sig til Christiansborg, hvor den fyldte hele Pladsen, og blev der flere Gange raabt Leve for *Constitution* og *Frihed*; man forlangte derpaa flere Gange Kongen ud for at tale til ham; men da han ikke kom, bestemte man sig efter en halv Times Venten til at møde i Morgen paa samme Tid og Sted.

Iaften er indlagte Reskript[1]) udkommet, hvorfor H. M. fortjener et Leve, muligvis knyttes ogsaa andre Ønsker dertil. Man taler om, at Repræsentanterne skulle sammenkalde sine Constituenter for at aflægge Regnskab over hvad der er passeret, hvilket muligvis kunde lede til noget. Naar Stænderne engang skulle samles, bliver det vistnok en interessant Tid, og Du bør da ikke mangle. Paa Onsdag skal i Statsraadet, som man fortæller, forhandles et Udkast til Constitution af Statsraad P. Bang, som gaar ud paa et dansk-jydsk Underhus og et slesvig-holstensk do., samt et Overhus, valgt $^1/_3$ i Danmark og Jylland, $^1/_3$ i Hertugdømmerne og $^1/_3$ af Regeringen. Det er atter det samme gamle Ammestue-Snak om at holde paa Holsten etc. etc., som jeg tror Folket uden videre vil forkaste, og om Regeringen insisterer paa det, da nægte at vælge til slige Forsamlinger.

Jeg maa nu slutte mit Referat for idag med, at en Erklæring circulerer, hvorved alle ville anerkende sig Repræsentanternes Skridt som deres eget. . . .

Din

Rudolph [Puggaard].

[1]) Reskr. af 24. Jan., ifølge hvilket alle for Retten verserende politiske Sager og Presseforseelser bortfaldt.

35. R. Puggaard til Lehmann.

Kjøbenhavn, d. 29. Januar 1848.

Kære Orla.

. . . Den vedlagte kongelige Kundgørelse [1]) vil sige Dig mere, end jeg, sidst jeg skrev, troede at kunne meddele idag. Vi ere altsaa rykkede et Skridt frem; men hvor langt ere vi dog fra Maalet, vi skulle nu først ret til at kæmpe for vor nationale Uafhængighed. Tidligere have vi, ved den forkerte Provinsialstænder-Institution, ikke en Gang ret kunnet faa Lejlighed til at gøre i den Retning, hvad der stod i vor Magt, og det, der er vundet herved, er vel neppe mere, end at der gives Repræsentanter for de forskellige Landsdele Lejlighed til at komme sammen i Residensstaden og udtale sig om Folkets Ønsker paa samme Tid, som man tør vente større Frihed for Pressen. Der er svært Røre blandt Folk, og de allermest Konservative ere som ved et Trylleslag paa en Gang blevne liberale; jeg tænker, den gode Sag vil i al Fald vinde saa meget ved dette Liv, at Folk ville søge at skaffe sig Underretning om, hvorledes Sagerne egenlig staa, thi de *Fleste* ere frygtelig uvidende om *Alt*, som passerer udenfor Kjøbenhavn. Studenterforeningen har anmodet Hother [Hage] om Undervisning, og han har bestemt sig til at holde en Del Forelæsninger om Slesvigske Forhold. For et større Publikum tror jeg, vor kære Professor Clausen har bestemt sig til at holde en Del Forelæsninger om Slesvig i Casinos store Sal, der siges at kunne rumme 3000 Tilhørere. Folk her ere saa naive, at mange ligefrem tilstaa, de ikke have ventet paa andet end paa Kongens Tilladelse for at erklære deres liberale Anskuelser. Saaledes som Sagerne nu staa, haaber jeg, Du er enig med mig i, *at Du straks maa vende her tilbage*, hvis det paa nogen Maade er Dig muligt. Jeg mener, Du ligefrem skylder dit Fædreland denne Opofrelse, thi, som Hvidt siger, »i Trængslens Tid maa vi holde sammen og være rede at ofre Liv og Blod for Fædrelandet«. Jeg haaber, Maria er saa vel og er saa bekvemt indrettet, at Du uden Ængstelse kan forlade hende paa et Par Maaneder, og hvis hun har det saaledes, som jeg ønsker og

[1] Kundgørelse af 28. Januar, der tilsikrede Monarkiets Lande en fælles Forfatning og Stænder med besluttende Myndighed.

haaber det, maa det endog være hende kært, at Du rejser hjem og kæmper for den gode Sag i Stedet for at gaa som en Løve i Buret dernede.

Før vi komme ud af det os med saa megen landsfaderlig Kærlighed og Visdom tiltænkte tyske Maskepi, kan ingen Dansk være tilfreds, og for at naa dette Øjemed maa der slaaes mange Dommedags-Slag. — Hertil behøve vi Mænd, som have Hoved og Hjærte paa rette Sted, og som desuden kunne tale for sig. Jeg tænkte, Du ved at komme hjem kunde opnaa at komme med iblandt de indsigtsfulde og erfarne Mænd, som skulle deliberere over det praktisk nyttige og brugelige i den kongelige Gave, der rigtignok bærer et noget slesvigholstensk Præg. Kongen har ved Politi-Plakat, som blev uddelt imorges tidlig, ladet sig frabede alle mulige Glædesytringer i Anledning af merbemeldte Gave, da slige Manifestationer vilde være upassende paa Grund af Sorgen for den afdøde Konge. Man har endnu ingen Efterretning fra Hertugdømmerne efter Chr. 8's Død, da flere Poster ligge paa Sprogø; forresten er man nysgerrig efter at erfare, hvad der passerer i disse tyske Lande. Der tales om Adoption af en svensk Prins — Kronprinsen? Jeg tror det forresten ikke, før jeg ser det . . .

Din
Rudolph P.

P. S. Man fortæller, at Forfatnings-Udkastet, som blev bragt fra Ørsted til Kongen til Underskrift, blev af Overbringeren tabt paa Slotspladsen; det er ikke første Gang vor Forfatning er tabt paa den Plads — det kommer nu an paa, om det er et godt eller slet Omen, at Tingesten blev fundet igen.

36. Fridsch[1] til Lehmann.

(Slutn. af Marts 1848.)

Deres Excellence! tilgive, at jeg, gennemtrængt af Forbavselse over de sidste Dages Begivenheder, ikke kan modstaa det

[1] Andreas Carl Fridsch, f. 1797, Sekretær i Magistraten, Forfatter af nogle Piecer om koldt Vand som Lægemiddel, oprettede i Forening med Lægen Marcher en Vandkur-Anstalt paa Maglekilde ved Roskilde.

Ønske idetmindste skriftlig at ytre min Beundring for Deres Person som det bevægende Princip i Katastrophen, og at bringe Dem min Sjæls hele, fulde Tak, ikke alene for den for vort Fødeland vundne Frihed, men ogsaa for den skønne Maade, hvorpaa Sejren blev tilkæmpet. — Napoleon vandt aldrig i kortere Tid nogen skønnere, og ingen af hans Sejre bragte Frankrig herligere Frugter. — Men vil disse være sikrede, dersom De forlader os, som Rygtet fortæller, for at gaa som Gesandt til London og Paris. Vil det ikke være en Sejr, De giver en Del af Deres Collegaer i Hænderne.

Sluttelig stiller jeg min Person og mine Kræfter — saaledes som de ere — til Deres Excellenses Disposition. Ethvert af Deres Ønsker vil være Befaling

for Deres ærbodige

Fridsch,

Østergade Nr. 11, 3. Sal.

P. S. Rejser De ikke desto mindre, da modtag mine bedste Ønsker for Deres Peson og for det Formaal, De maatte have sat Dem.

---

37. Samtale med Frederik VII.

Den 4. Marts 1848.

Dels det personlige Ønske engang personligen at se og tale med en Mand, som vil faa stor Indflydelse paa min egen Færd og mit Lands Skæbne, dels en Loyalitetens Tilskyndelse til at fremstille mig selv for den, mod hvem min Overbevisning rimeligvis vil bringe mig i et polemisk Forhold — mere end det Haab, at en enkelt Samtale vilde kunne føre til nogen Slags Resultat, havde hos mig vakt den Tanke at søge en Audiens hos Hs. Majestæt Kongen, og som Paaskud dertil at benytte den Omstændighed, at jeg, efter at have erholdt Permission paa et Aar, var rejst til Italien, men nu befandt mig her hjemme, uden at ville tiltræde mit Embede, og derfor kunde behøve en Fornyelse og Modification i den mig givne Orlov. Dette sidste udtalte jeg derfor

for Etatsraad Lunding[1]), dog med en henkastet Tilsætning, at da Hs. Majestæt var for beskæftiget til at kunne spilde Tid for blotte Formaliteter, ønskede jeg ikkun Audiens for det mulige Tilfælde, at Hs. Majestæt kunde have Lyst til at tale med mig. Etatsraad Lunding forstod Meningen og lovede mig skriftligt Svar. Igaar Aftes erholdt jeg en Anmodning om idag mellem 10 og 11 i Forgemakket at melde mig hos den jourhavende Adjudant: Major Fensmark[2]). Jeg kom ind i Forgemakket samtidig med det slesvig-holstenske Ridderskabs Deputation, som, indkaldt af Grev Carl Moltke, neppe var fulde to Minutter hos Kongen. Efterat nogle Deputationer og 5—6 høje Herrer havde været inde, hed det sig, at jeg skulde ind og de andre gaa, til stor Forargelse for den Mængde Kammerherrer, Konferensraader osv., som dette ramte.

Efterat Paaskuddet til Visiten fra begge Sider var expederet, og efterat Kongen havde gjort en, som det forekom mig, noget præmediteret Hentydning til, at jeg kunde vide, hvad Mand jeg havde for mig, naar jeg kun vilde betænke, hvor han var opdraget, nemlig i en Republik — hvortil jeg tillod mig at bemærke, at om Republiken var der hos os ikke Tale — kom vi ind paa Dagens Qvæstion, idet Kongen ytrede, at sine Grundsætninger havde han lagt for Dagen ved efter sin Tronbestigelse straks at love en fri Forfatning, frivilligen og uden nogen Slags Tvang, hvorover han syntes, Folket maatte være fornøjet, naar man betænker, hvor dyrt man paa mange Steder havde maattet betale et saadant Tilsagn. Jeg forsikrede, at den højmodige Beslutning at ville bringe sin Enevoldsmagt til Offer for Folkets Frihed og Fred havde fundet og vilde altid finde fortjent Paaskønnelse, naar H. M. kun vilde tillade os ene at betragte dette Tilsagn (Formularen gentoges flere Gange) som Kongens personlige Værk, hvilket jeg var vis paa, ogsaa var det historisk sande, men derimod det foreløbigen givne Grundtræk og det derefter nu i Arbejde værende Forfatningsudkast som Ministrenes

[1]) Hans Mathias Vilh. Lunding 1807—53 var i 1839 bleven Kabinetssekretær hos Kronprinsen. I 1848 udnævntes han til Statssekretær.

[2]) Johan Henrik Fensmark 1797—1871 var i 1839 bleven udnævnt til Adjutant hos Chr. VIII og vedblev i Resten af sin Tjeneste at være knyttet til Hoffet med stigende militære Grader.

Sag, hvorom Kongen først vilde tage Beslutning, naar Sagen mellem alle Vedkommende fuldstændigen var uddebatteret. Dette bifaldt han, idet han navnligen ytrede, at han ikke betragtede sig som »bunden« ved de angivne Enkeltheder: »han havde nu ikke et Muk at sige, før vi Alle havde talt ud, saa var Turen atter til ham«. Jeg ytrede min Glæde herover, tilføjende, at hvis jeg turde give min Konge noget Raad, da skulde det ene være dette ikke at binde sin Frihed eller bortgive sin Fremtid til Raadgivere, der, selv om de vare bedre, end de ere, dog vare alderstegne Mænd, medens han var den unge Slægts Konge og skulde gøre den nye Tids Gerning. Jeg bad derfor Kongen at erindre, at hvis vi opponerede mod Forfatningsudkastet, da var det ikke mod ham, men mod hans Ministre, og glædede jeg mig saa meget mere over, at han opfattede det paa samme Maade, som allerede Reskriptet af 28de Januar indeholdt Bestemmelser, hvorpaa efter min Overbevisning vi Danske ikke kunde gaa ind uden at bortgive vor Nationalære og vor Nationalunafhængighed. Kongen forsvarede nu det lige Stemmetal med Nødvendigheden af lige at betrygge begge Nationaliteter, og trøstede sig med, at han jo ialfald havde »en Reserve af 16 Mand«[1]). Da jeg hertil bemærkede, at det ikke var Sammensætningen af de erfarne Mænd, hvorover vi klagede, men den bebudede Sammensætning af Rigsstænderne, svarede han, at hvis vi ikke vare i saa Henseende fornøjede med Forslaget, kunde vi derimod gøre Indsigelse; afgjort var i saa Henseende intet. Med Hensyn til Ministerspørgsmaalet bemærkede Kongen endnu, at han havde været nødt til at tage dem, som han havde forefundet dem; men at han ikke havde i Sinde at blive staaende derved, det kunde jeg se deraf, at nu allerede Stemann og Ørsted vare afgaaede, og Bardenfleth og Ussing komne i deres Sted: — Ussing kendte jeg jo, og Bardenfleth kunde han forsikre mig var en brav og redelig Mand. Jeg ytrede herover saa meget mere min Tilfredshed, som jeg i det Hele troede, at de Mænd, som hele deres Liv

[1]) De erfarne Mænds Forsamling skulde ifølge Reskr. af 28de Januar udgøre 52 Medlemmer, lige mange for Kongeriget og for Hertugdømmerne, samtidig med at de gamle Stændervalg opretholdtes og det tilmed saaledes, at Godsejerne og et Par enkelte Embedsklasser fik lige saa megen Vægt som hele Borger- og Bondestanden tilsammen.

havde været imod Friheden, ikke vare bedst skikkede til at indføre den, og at de, hvis Fejl havde opbygget Slesvigholsteinismen, ikke engang for deres egen Samvittigheds Skyld kunde bruges til at nedbryde den. Til denne Del af Samtalen hører endnu den Ytring af Kongen, at naar vi først havde Constitutionen, saa fik vi jo ansvarlige Ministre: for dem kunde det blive surt nok, men baade vi og han fik saa mere Frihed.

Foranlediget ved min Ytring, at det ikke saa meget laa mig paa Hjærtet, at den Frihed, den nuværende Kommission kunde tiltænke os, rimeligvis vilde blive knapt tilmaalt, som at — osv., sagde Kongen, at hans Mening var, der skulde affattes et Normalreglement, og naar han ikke kunde komme ud af med det, saa — her tabte han Traaden, hvis Fortsættelse jeg fandt i Bangs Forfatningspiece [1]: men — efter et Øjebliks Betænkning rettede han sig derhen, at, ligesom den højsalige Konge havde givet et Normalreglement og Budgetter, saaledes skulde der aarligen affattes et Budget, som skulde forelægges Stænderne og gennemgaas af dem Post for Post, saa at de bevilgede, hvad de fandt rigtigt, og afslog, hvad de fandt rigtigt: og afslog de da noget, saa maatte Kongen finde sig deri og hjælpe sig, som han kunde bedst: men naar de saa bagefter sagde, hvorfor han ikke havde gjort dette eller hint, saa forbeholdt han sig at svare, at det var vor egen Skyld, fordi vi havde nægtet ham Pengene dertil. Jeg forsikrede, at naar han kun vilde holde fast ved, hvad han her havde sagt, saa havde vi for saa vidt Alt, hvad vi kunde ønske, og saa skulde han faa at se, at Folkerepræsentationerne ikke vare karrige i at bevilge Skatter til alt, hvad der kunde være til Kongens og Landets Gavn, saa at de Liberale ikke vare mod Skatter, ikke engang mod høje Skatter, men kun mod unødvendige og urimelige Udgifter.

Paa min Bemærkning, at efter alle Julemærker at slutte havde Kommissionen i Sinde atter at indføre et Aristokrati, svarede han med stort Eftertryk, at det skulde aldrig ske. Jeg bemærkede hertil, at jeg endog syntes, han ikke dertil kunde have Ret, thi hans Forfædre havde faaet Enevælden af Folket for at befri det for Adelsvældet, og vilde nu Kongen give denne

[1] Om de attraaede Forandringer af den danske Statsforfatning. K. 1842.

Magt fra sig, saa maatte han tilbagegive den til dem, af hvilke han havde faaet den, d. v. s. til Folket, og ikke til nogen Tredie, d. v. s. til Adelen. Dette bifaldt Kongen, men paa min Erindring, at det kom an paa, hvad man vilde forstaa ved Adelsvælde, og at dette syntes mig at være tilstede, hvis vi fik et Pairskammer, maa jeg bekende, at Kongen svarede, at saa vidt han havde forstaaet det, skulde det være Folkekammer.

Hovedpunktet i Samtalen var naturligvis Spørgsmaalet om det statsretlige Forhold, og her udviklede H. M. sin Anskuelse meget udførligen derhen, at Danmark indtil Kongeaaen, Slesvig, Holstein og Lauenborg var fire selvstændige Lande, og kun forbundne derved, at de havde fælles Regent: at han som Hertug i Holsten og som Hertug i Lauenborg var Medlem af det tydske Forbund, med hvilket hverken Slesvig eller Danmark havde noget at bestille, og at Slesvig vel var forbunden med Holsten, men da ikke videre, end at det kunde skilles, og at det var en stor Ulykke, at Frederik den Sjette 1807 havde indført fælles Statholdere og den slesvig-holstenske Regering, hvilket havde lagt Slesvigholstenerne Ordet i Munden. Blandt meget andet ytrede jeg, at det var mig kært at erfare, at han ikke delte de Ørsted-Ussingske Ideer om en Statsenhed, om Kongen af Danmark som tysk Forbundsfyrste paa Holstens Vegne og desl. Det eneste, hvori jeg troede, han fejlede, var, naar han ansaa Slesvig for et selvstændigt suverænt Rige, da den europæiske Statsret intet vidste at sige om et saadant, men tværtimod havde anvist Danmark sin Grænse der, hvor Tyskland begynder, d. e. ved Ejderen. Da Kongen protesterede imod at betragte Slesvig som et suverænt Rige, svarede jeg, at saa vare vi enige, thi dets provinsielle Selvstændighed og alle dennes Konsekvenser havde jeg aldrig bestridt, hvorhos jeg, da Kongen havde talt om Slesvigs Erobring ved Vaabenmagt, bemærkede, at det ikke var Hertugen af Slesvig, men Kongen af Danmark, der havde erobret det med danske Penge og dansk Blod, hvornæst det var incorporeret i Danmarks Krone under hele Europas, navnlig Frankrigs og Englands Garanti, hvilket Kongen hørte paa med synlig Interesse. Idet Kongen i den Anledning gentagne Gange erklærede, at Slesvig aldrig kunde løsrives fra Danmark, bestyr-

kede jeg ham heri med den Bemærkning, at han havde Magt til meget, han kunde tage Hovedet af mig, som jeg her stod for ham, men han kunde ikke give Slesvig bort: hvis han gjorde det, saa var det ugyldigt. Men Slesvig var bortgivet den Dag, det fik Forfatning fælles med Holsten, hvilket Kongen oftere erklærede aldrig skulle ske. Vejen hertil, mente jeg, vilde være at give Slesvig og Holsten fælles Forfatning med Danmark, da den dog aldrig vilde kunne bestaa, og Bruddet, naar det engang vilde gaa her som i Belgien, da let vilde kunne ske, ikke ved Eideren, men ved Kongeaaen. Siden Kongen nu engang havde ladet sine Ministre begynde paa den Vej, fik han vel lade Sagen komme for de erfarne Mænd: men naar det saa viste sig, at selv de Betingelser, hvorunder Foreningen var budt Holsten, vare uforenelige med Danmarks Ære og Velfærd, og at selv paa saadanne Vilkaar Slesvigholstenerne heller ikke vilde gaa ind derpaa, saa vilde han komme til at sande, at den eneste Maade, hvorpaa Sagen kunde ordnes, var at give Tyskland, hvad Tysklands er, og Danmark, hvad Danmarks er. Da Kongen ytrede, at hvis hverken de Danske eller Slesvigholstenerne vilde vide af den Forfatning, som nu nede i Højesteretssalen paa Christiansborg vilde blive dem forelagt, saa vilde han sige til dem, at siden de ikke vilde modtage hans Tilbud, fik Tingen at blive, som den nu var, svarede jeg med størst mulige Bestemthed, at det var umuligt, efter at han højtideligen havde lovet en Forfatning. Han: »Nej, det kan jeg vel egenligen heller ikke, men saa vil jeg sige dem, at de skal komme med et andet Forslag.« Jeg: »Der har Deres M. det rette, og jeg vil saa kun ønske, at De med denne Fordring vil henvende Dem til de rette Mænd.« Ved at tale om Holstens Forbundskvalitet opstillede jeg det Tilfælde, at Tyskland og Frankrig kom i Krig om Rhingrænsen, men at Danmark med England var i Fred med Frankrig. Kongen svarede, at saa sender Hertugen af Holsten sine Tropper til Rhinen, og Kongen af Danmark ser roligen til. Da jeg deraf tog Anledning til at tale om Københavns værgeløse Tilstand og om den Fristelse, ja næsten Retfærdiggørelse, Rusland deri kunde finde til at bemægtige sig en for det saa vigtig Position, naar vi selv ikke kunde forsvare den, ytrede Kongen, at det var Historien fra 1807 om igen, men det

troede han dog ikke, Kejseren af Rusland vilde gøre imod ham. Jeg bemærkede, at dermed havde man ogsaa trøstet sig i 1807, kun at man havde langt større Ret ikke at tiltro England noget saadant, end ikke at tiltro Rusland det, og 1848 langt mindre Undskyldning ved at stole mere paa andres Skikkelighed, end paa sin egen Kraft, efter den frygtelige Lektion, vi dengang havde faaet; hvorhos jeg erindrede, at Russerne naturligvis ikke vilde komme, som for at tage noget fra ham, men tværtimod under Paaskud af at forsvare det for os, siden vi ikke selv kunde. Han ytrede, at det havde han ogsaa tænkt paa, men at han i 8 Dage skulde lægge 7 Linjeskibe udenfor Toldboden. Med en sagte Tvivl om Udførbarheden og Hensigtsmæssigheden heraf, ytrede jeg min Tilfredshed med, at Kongen heskæftigede sig med en Sag, som naar Isen i Kronstadt om faa Uger brød op, maaske vilde vise sig vigtigere, end selv Forfatningsspørgsmaalet.

Med Beklagelse over, at Tiderne vare tunge, at der var mere at gøre, end han i saa kort Tid kunde overkomme, og med den Ytring, at vi maatte gøre, hver paa sin Plads vor Pligt, og iøvrigt stole paa Gud, demitterede H. M. mig, og jeg modtog fra denne Samtale Indtrykket af en velsindet Mand, der under fuldkomment ordnede Forhold og rolige Tider vilde kunne være en god konstitutionel Konge, men som til alle de Fordringer, Skæbnen har stillet til ham, behøver ganske andre Raadgivere end de, der nu staa ved hans Side, og, desværre maa jeg maaske tilføje, et anderledes Folk end det, hvormed han skal virke.

I Modsætning til den eneste Audiens, jeg har haft hos Christian VIII, som baade vilde smigre og fange mig, og derved gav Samtalen en højst bitter og pinlig Vending, bemærker jeg, at Frederik VII havde den gode Smag ikke at lade falde et eneste Ord, som kunde ligne enten en Kompliment eller et Løfte.

Til Fuldstændiggørelse af Forestaaende tilføjes endnu, at Kongen gentagne Gange udtalte sin Glæde over, at han ikke havde tøvet med at udtale sin Beslutning, da det nu efter de seneste Tildragelser i Paris vilde have været umuligt for ham, eftersom saa Enhver vilde have tænkt, at han var bleven bange, hvortil jeg svarede, at den derved i det mindste vilde have tabt endel af den Frivillighedens Duft, som jeg godt kunde forstaa, at han satte stor Pris paa.

Som Bevis paa sin bestemte Vilje ikke at ville gaa ind paa de slesvigholstenske Anskuelser og Fordringer anførte Kongen den Korthed, hvormed jeg selv havde set, at han havde ekspederet Ridderskabets Deputation, hvorhos han fortalte, at Grev Carl Moltke i deres Paahør havde spurgt ham, om han befalede, at deres Privilegium skulde konfirmeres under Et, eller særskilt for Slesvig og særskilt for Holsten, hvortil han havde svaret: »særskilt«. Jeg bemærkede, at om det end var to Konfirmationer, var det dog samme Ridderskab, og at det derfor vist havde været bedre, om Kongen havde svaret, at siden Erfaringen tilstrækkeligt havde vist, at ingen Reservation om at Privilegierne ikkun bleve konfirmerede, for saa vidt de angik privatretlige Forhold, kunde sikre imod at de ideligen misbrugtes som formentlige »Landesrechte«, medens de dog som saadanne vare uden al Gyldighed, og for Holstens Vedkommende erklærede for døde og magtesløse af Forbundsdagen, saa skulde de nu kasseres, hvorimod det tyske Kancelli skulde forelægge Kongen en Plakat, indeholdende de enkelte Bestemmelser, der endnu vare gældende, om Jagtret, Frihed for Stempelpapir osv., for saa vidt man ikke maatte finde det rigtigere med det samme at ophæve disse. Hertil svarede Kongen, at det gik nok ikke an; men da jeg tillige bemærkede, at den særskilte Konfirmation for hvert af Hertugdømmerne, endog med forskellige Udtryk, havde været brugt lige siden Frederik IV's Tider, modsagde H. M. saadant, tilføjende, at det i alt Fald havde staaet paa samme Papir. Hans Ytringer lade mig formode, at han ansaa den naturligvis intetsigende Dobbelthed i Konfirmationen for et nyt, i anti-slesvigholstensk Retning gjort Skridt.

Lejlighedsvis ytrede H. M., at det var hans Hensigt at afskaffe Brugen af Rigsbankpenge i Hertugdømmerne, da dette var en unyttig Kilde til Forbitrelse og Splid.

[Dikteret Eduard [1]) umiddelbart efter Audiensens Slutning, og saaledes et fuldkomment tro, i Hovedsagen ordret Referat af Samtalen].

Orla Lehmann.

[1]) Eduard Lehmann, Orla Lehmanns yngste Broder.

38. F. M. Knuth til Lehmann.

Lehmanns Beskikkelse som Regeringskommissær i Jylland er dateret 29. April. Lehmann maa imidlertid fra Jylland have fremsat Tilbud om en diplomatisk Rejse til Frankrig for at paavirke Regeringen her til Fordel for en Intervention. Han havde allerede været i Paris paa Tilbagevejen fra London for at afhente sin Hustru og da rent privat haft Audiens hos Lamartine, hvem han søgte at interessere for Danmarks Sag.

Kjøbenhavn, d. 12te Maj 1848.

Hvad Deres gode Tilbud angaar at ville gaa til Paris, da er dette et Skridt af en saa overordentlig Indflydelse paa vor Stilling til de øvrige Magter, at jeg virkelig ikke tror at kunne forsvare derom at ytre en Mening efter nogle faa Timers Overvejelse, og allermindst nu, da vore Forhold til Magterne, om de end ej kunne kaldes aldeles uheldige, dog paa ingen Maade ere bragte ind paa nogen klar og bestemt Linje. Jeg maa derfor absolut forbeholde mig at tage denne Sag under Overvejelse, efter at De er kommet hertil, naar De betragter deres Mission i Jylland som endt. Vor øjeblikkelige Stilling kan nærmest betegnes saaledes: England vil intet gøre for os med Vaaben og søger at afholde andre fra at gøre det. Derimod søger det at paatvinge os sin evindelige venskabelige Mægling, hvilken Tyskland nu omsider har antaget, efter at have tilvejebragt en faktisk Stilling, hvori den venskabelige Mægling vilde føre til et for os højst ydmygende Resultat. Rusland er tilbøjeligt til at gøre mere for os, men bliver maaske standset, naar det erfarer Englands Lunkenhed. Sverig har givet en Declaration, der er skrevet med større Forsigtighed end Klarhed, men som, naar den udlægges paa den for os gunstigste Maade, gaar ud paa, at man vilde anse et Angreb paa det egentlige Kongerige - - at det var sket, vidste man naturligvis ikke — som en Krigserklæring mod Sverrig og Norge; og at man i det slesvigske Spørgsmaal vilde gøre det samme som de Magter, der havde garanteret Slesvig. Om Sverrig, engang indtraadt paa denne Bane, vil kunne blive staaende, naar Tingen var halvgjort, eller, om det vil følge Konsekvensen af det første Skridt, om Rusland vil lade sig fremskynde eller standse af Sverrigs Optræden, alt dette er Spørgsmaal, som de nærmeste Dage ville besvare, og hvoraf naturligvis vor hele Fremtid afhænger. Lidt Haab om Hjælp

kan der altsaa gives vore gode Jyder, men desværre ej noget ganske sikkert.

Deres ærbodige

F. M. Knuth.

39. F. M. Knuth til Lehmann.

Kjobenhavn, d. 12te Maj 1848.

Gode Minister Lehmann!

Saavidt jeg erfarer pousserer Fjenden nogle Detachementer udelukkende eller mest af Holstenere — langt mod Nord. — Den *menige* Mand af Holstenerne og Underofficererne maaske, ialfald den Menige, maa absolut kunne vindes for Pligt og Troskab, naar man taler dem til, med Klogskab og jydsk Snille i deres Kvarterer langtfra Preusserne: men det maa være kløgtige Hoveder — simple Jyder, Studehandlere etc., som skulle drive Værket, der her kun gaar ud paa at faa dem til at tro Sandheden. Jeg beder Dem indstændigt at tænke derpaa. Det maatte drives meget hemmeligt af gemene Folk, som vare vante til at omgaas den holstenske Bondekarl. — De vil erindre, at dette er et af de Foretagender, som lykkes, om de end kun lykkes partielt, thi den moralske Betydning er der, om end kun en Del bevæges. — Men den kan bestemt lykkes helt. — Det var vist muligt at faa de Menige af et holstensk Korps til at vælge et Par af deres Midte og lade dem gaa lige til Kongen for at tale med ham og høre Sandheden, naar et Par Jyder vilde indestaa med deres Hoved paa, at hine skulle komme uskadte tilbage. — Naar den simple Mand først har faaet Mistanke til sine Førere, saa vil han se, hvorledes det har sig og kan være aldeles tavs. — Er det lidt eventyrligt, saa maa man ikke glemme, at derved Alt kan frelses.

Deres hengivne

F. M. Knuth.

40. Lehmann til sin Hustru.

Berlin[1]. d. 3. April 1848.

Kæreste Pige!

Kun to Ord — kun et Livstegn. Du har faaet mit Brev, skrevet i København, afsendt d. 29. f. M. fra Berlin.[2]) I de 6 Dage har jeg kæmpet som en Løve mod Ministeriet, som for at rejse den under Barrikaderne næsten begravne Trone, for at skabe sig en Popularitet og Soldaterne en Beskæftigelse, der kunde holde den almægtige Pøbel i Humør, alt forinden min Ankomst havde besluttet, offentlig udtalt og tildels alt udført at komme Revolten i Slesvigholstein til Hjælp. At præke om Ret og Fornuft mod et Naturelement i Oprør! Min Trøst vare de andre Gesandter, men alle Regeringer ere saaledes overvældede med egne Affærer, at ingen kan bryde sig om Andres. Kun England staar oprejst og har troligen staaet mig bi, men de havde ingen Instrux til at erklære Preussen Krig, og det var det eneste, der kunde have hjulpet. Nu flyver jeg til London for at paakalde dets Hjælp. Den vil ikke mangle. I København er mageløs Enthusiasme, og de danske Tropper ere i Nordslesvig modtagne med aabne Arme. Alt kan endnu gaa godt.

Hvorledes Kræfterne vokse med Nøden, kan Du se deraf, at jeg fik Komplimenter for mit dejlige Italiensk ved en stor Diner hos den engelske Gesandt, Earl af Westmoreland. Gud er stærk i de Svage. Gud være med Eder og med

din Orla.

Min søde, søde Pige, min egen Maria, min Margaretha!

---

[1]) I Slutningen af Marts var der blevet overdraget L., der var Minister uden Portefeuille, en diplomatisk Sendelse til Berlin og London for mulig her at paavirke Stemningen til Fordel for Danmark. Se hans Efterl. Skrifter II. S. 105 ff..

[2]) Fru Maria Lehmann var rejst fra Italien til Frankrig og afventede sin Mand her.

41. Lehmann til sin Hustru.

Kjobenhavn, d. 16. Maj 1848.

Min søde Pige!

Naar jeg ikke havde saa ondt af Dig, maatte jeg sandelig have ondt af mig selv. Tænk Dig en stakkels Regeringskommissær [1]), som skal være Kancelli, Rentekammer, Toldkammer, Generalpostdirektion og Krigsraad og Gud véd hvad, ankomme til en By, efter at have kørt en hel Nat, modtages med Jubel, følges hen i Domkirken eller et Sidehus, eller paa en væltet Tønde midt paa Torvet haranguere Massen, forefinde Stuen ved Hjemkomsten fuld af bukkende Kammerherrer, Justitsraader osv. — og — et Brev. Hans Øjne straale af Glæde, hans Hoved rejser sig, Herrerne maa komme igen om en Time, for han maa skrive en vigtig Depeche, der øjeblikkelig skal afgaa. Listeligen laaser han Døren; skønt for et Øjeblik siden træt til at segne, danser han paa Gulvet, aabner Brevet og læser. Naar saa om en Time Herrerne komme igen, saa hænger Hovedet, han klager over Nattevinden for at undskylde sine røde Øjne, og Fyrene, der havde skælvet for deres Embeder, gaa hjem og fortælle deres Koner, at Kommissæren havde været saa spagfærdig som et Lam, og de, som ret havde en ond Samvittighed, smidske som de Hunde, der gø mere, end de bide. Vidste Konerne, hvorfor han havde været saa from, jeg tror de bleve katholske og ofrede til den hellige Maria. For at Du nu ikke skal blive for mistrøstig og give Dig til at gøre den hellige Maria Fortræd, saa vil jeg dog sige Dig, at lidt efter ryster han Hovedet, trækker Mundkrogen ned, kalder sin Sekretær, læser en Skrivelse for ham, som lige er kommet med en Stafet. Efter at have gaaet med stærke Skridt op og ned i Værelset dikterer han: I Kongens Navn befaler jeg Kammerherren at aflevere Amtets Arkiv til Prokurator Dahl, som i Deres Sted er konstitueret, og ufortøvet at begive Dem til Aalborg for der at oppebie Regeringskommissærens nærmere Befalinger. [2]) Med 10—12 Breve afsender han sin anden Sekretær med den

[1]) Om L.'s Beskikkelse som Regeringskommissær i Jylland, se Efterl. Skrifter II, S. 249—303.

[2]) I Maj—Oktober 1848 var Overretsprokurator, Stænderdeputeret Torkild Chr. Dahl konstitueret Amtmand i Skanderborg Amt. Den omtalte Kammer-

nye Bestalling til den nye Amtmand. Nu er han et andet Menneske, han drypper Amtsforvalteren, som havde lukket sin Kasse, og byder ham tværtimod at paaskynde Inddrivelsen af Skatterne, raader, at det sidste Kavalleri skal indskibes i næste Havn, sender Stafet efter et Dampskib, anordner kriminel Undersøgelse mod to Borgere, som havde haft Audiens hos Hertugen, kasserer Amtsmandens Svar, skriver et nyt, som denne underskriver og til Vejledning meddeler alle de øvrige Amtmænd, lader Borgerne afvæbne og sender deres Geværer ud til en Ø, instruerer Toldbetjentene, naar Skibe, naar Baade, Joller, Færger, Pramme skulle bortsendes, bringer Forlig mellem Borgmester og Sogneforstandere istand, modtager en Bon[de]deputation, skriver et rosende Brev, der for at tjene til Officerspatent ved Landstormen faar et stort Segl, lader sig smigre af Præsterne osv. osv. Han er bleven aldeles protestantisk, han tænker ikke paa Maria — indtil han sidder paa Postvognen og stirrer ud i Aftenrøden. Da tænker han paa en Altan, hvorfra et Par dejlige Øjne skue ind i Aftenhimlen, han ser Øjnene, hvor de fyldes med store Taarer, og ganske stille lukker han sine Øjne. Sekretæren tror, han sover. Det kommer deraf, at det er blevet for mørkt til at se, hvorledes hede Taarer løbe ned af hans Kinder, hvorledes hans Mund zitrer, som tryglede den Stjærnerne om et Kys.

Hvor kan Du dog være saa haard mod den Stakkel? Han kunde saa godt trænge til at sove, for han kommer først under Tag, naar Dagen begynder at gry, og han maa op Kl. 7 for at faa sine Depescher færdige, inden han skal paa Raadstuen, og saa venter der Købmænd, som vil vide, om en Hollænder kan tages til Kvægtransport, eller om de skulle aflevere deres preussiske Konsulatspatent, eller om de kunne tvinges til at modtage købte Stude, naar det ej er tilladt at udføre dem, eller om Tømmer lige saa vel som Baade maa skaffes bort eller . . . . Dog jeg vil ikke gøre Dig tummelumsk. Jeg vil kun sige, hvor kan Du nænne at forknytte den Stakkel, som kan have al sin Courage behov, siden han skal have tilovers deraf for Tusinde i høje

herre var Amtmand Lindholm, der havde gjort sig ufordelagtig bemærket ved sin Malkonduite i 1848. Dahl blev senere i 1858 Stiftamtmand over Aarhus Amt.

Ord og energiske Ordre[r] — tilhøjre, tilvenstre, ved Dag og Nat som et elektriseret Menneske, som de tage Gnister af fra Næsen, fra Albuen, fra Fingerspidserne. Du ser, min søde Pige, at han ikke er videre forknyt endda, end at han kan gøre Løjer over sig selv.

Ja nok over mig — thi hvor ulykkelig jeg end tidt har følt mig, har jeg dog haft for meget at bestille, til at jeg kunde faa Tid til at gaa tilgrunde. Men ikke over Dig, Du kære, kære Pige. Hvad nytter det, jeg siger Dig alt det, som Du forgæves har sagt Dig selv de tusinde Gange. Hvor tidt har Du ikke foreholdt Dig selv, at naar Du kuns er vis paa min uendelige Kærlighed, saa ejer Du mig deri mere levende og nærværende, end om Du hele Tiden hang paa Skødet af en lunken og livstræt Orla. Du veed bedre end jeg, at Du ikke savner mig, naar Du har mig i den Bevidsthed, at jeg lever et rigt Liv, udretter noget i Verden. Skriver Du mig ikke selv, at Du har mig i Margaretha, at hun ser paa Dig med mine Øjne, at Du kender mig igen, selv i hendes smaa Unoder? Hvad skal jeg da sige Dig, min arme Pige, naar Du har sagt Dig det altsammen, og det dog var afmægtigt til at bære Dig. Jo Eet kan jeg sige Dig, som Du ikke har tænkt paa.

En Præstekone i Jylland havde 3 herlige Sønner. Den ældste drog ud i Krigen og faldt i Slaget ved Bau. Da gik den anden hen til sin Moder og sagde: Min Broder er faldet; det bør sig mig at tage hans Plads. Moderen velsignede sin Søn, og han gik. Han faldt i Slaget ved Slesvig. Da denne Tidende naaede Moderen, rejste hun sig og sagde til sin tredje Søn: Du er den eneste, jeg har tilbage, men Du kan ikke blive her. Det bæres mig for, at dine Brødre kalde. Om til Sejr eller Død, det staar i Guds Haand; men blev Du hjemme, da mistede jeg Dig i tifold Død. Moderen velsignede sin Søn, og han gik. Se saaledes ere Danmarks Kvinder, og at den dejligste Sagatid er vendt tilbage til os — deri har ogsaa jeg min Del — min fulde, min stolte Del. Men om end den sidste Søn falder, da vil der fødes en »Hævner«. Forstaar Du mig nu? Eller veed Du ikke, at der gives et Mysterium saa dejligt som Skabelsens første Dag? Tror Du ikke, at det maa blive en Helteslægt, som fødes af de danske Kvinder, under hvis Hjærte denne Genfødelsens Helligaand banker.

Kan derfor ikke Tanken om mig og ikke Synet af Margaretha trøste Dig, saa tænk paa Skabelsens dejlige Mysterium og bøj dit Knæ for den Aand, der svævede over Vandene, før Tiden blev til, og bed ham, at om det er Guds Vilje, at Du skal føde, og føde en Søn, det da ikke bliver en tungsindig Drømmer, men en frejdig Helt, frimodig for Gud og for Mennesker, glad i Livet og glad i Døden, af den Glæde, der er af Sandhedens og Kraftens Gud. Gennemtrænger Du Dig af den Vished, at Du ikke er Byrdens Bærer, men den Helligaands Kar, et af Gud velsignet Værksted for den Aandens frie Overantvordelse i dit eget Hjærtes Lignelse, da vil den himmelske Kraft vise sig stærk i den Svage, og da kan Du, naar Du engang lægger en Helteunge i mine Arme, tale om »Aandens Seier«.

Og hvorfor skulde Du vel ængste Dig? Staar ikke det lille Danmark selv ene mod det store Tyskland saa stolt, at jeg næsten ærgrer mig over, at vi faa Hjælp? Sloges vi ikke ved Slesvig mod en tredobbelt Styrke — unge Rekruter mod det halve Tysklands Elitetropper — fra Sol gik op til Sol gik ned, uden at en eneste Mand veg et eneste Skridt uden paa Kommando, og ere vi ikke paa Fyen og Als, hvor nu snart 22,000 Mand ere samlede, i en saa kampfærdig Tilstand, at Fjenden skælver ved hvert Skridt, han gaar frem? Og holder ikke vor Flaade hele Østersøen og den halve Nordsø spærret, saa Tyskerne ere nærved at sprække af afmægtig Harme? Og Hjælpen er nær. Højt oppe i Sverriges Fjelde rejste en gammel Odelsbonde sig efter Prædikenen og spurgte Præsten, om han ikke tykkedes det var ret og Gud velbehageligt, om de bade en Bøn for de Danske, saasom deres Brødre vare stedte i svar Nød. Det er det enfoldigste Udtryk paa den Aand, som er udbrudt i grænseløs Jubel, da Oscar har sagt, at Danmarks Sag er hele Nordens, og efterat Rigsdagen enstemmig og uden Diskussion[1]) har voteret Pengene, stillet sine 3 Sønner i Spidsen for 15,000 Mand, som marschere til Kysten, medens paa Norges Storthing Bønderne fordre, at de skulle drage herned, hver der kan føre en Bøsse eller svinge en

[1] Her stemmer L.'s Beretning ikke overens med de virkelige Forhold. Tværtimod var Bevillingerne Genstand for megen Forhandling i de forskellige Stænders Udvalg.

Øxe, medens utaalmodige Friskarer storme forud for at stille sig i vore Rækker. Og hvorfor skulde jeg ikke prale lidt til min egen Hustru? I Opraabene i Sverrige møder Du overalt, og det paa dansk, de Ord, hvormed jeg fordrede af dem deres Manddoms Ære og deres Sjæls Fred i Pant paa, at vi vilde staa sammen, indtil vi havde frelst vort Fædreland [1]). De Kloge syntes, det var for stærkt. Nu se de — deres kloge Ord ere slettede ud som de Ord, man skriver paa Bølgen; men det stolte Ord bliver som de Ord, der hugges i Klippen, og af Klippen udspringer Livets Vand. Derfor maa Du ikke hænge med Næbbet, Maria, men bære dit Hoved saa stolt som nogen Kvinde i Danmark!

— — —

Din

Orla.

42. Amtmandskabet i Vejle.

Det var den 12. Januar 1849, at jeg afrejste fra Kjøbenhavn for at overtage mit nye Embede som Amtmand i Vejle Amt [2]). Det var ikke med noget let Hjærte, at jeg indtraadte i dette nye Afsnit af mit omtumlede Liv. Det var haardt at maatte drage bort, idet danske Mænd skulde til at grundlægge en fri Forfatning for Danmark. Det var endnu haardere atter at skilles fra sin syge Hustru, der vel kunde have sin Husbond Behov.

Det var heller ikke fornøjelige Forhold, hvortil jeg kom. Vejledalen, hvis Skønhed giver Staden sin bedste Ynde, og som senere har været mig en uudtømmelig Kilde til Fred og Glæde, var begravet i Sne og Taage. Amtmandsboligen var en afskyelig gammel Kasse, saa forfalden, at den for en stor Del var ligefrem ubeboelig, og den var ikke forbedret ved, at den i det foregaaende Aars Krig havde været brugt til Lazareth, og siden den

[1]) I Talen ved Ridehusfesten d. 24. Juni 1845 paa det andet skandinaviske Studentermøde.

[2]) Lehmann var bleven udnævnt til Amtmand i Vejle 8. Decbr. 1848.

Tid væsentlig havde været overladt til Rotternes ubestridte Herredømme. Her flyttede jeg ind i et skummelt lille Hul ved Siden af Kontoret, uden andet Bohave end en lejet Seng og Bord, uden anden Betjening end en skidden (og skinhellig) Gartner, uden anden Bespisning end den, jeg sammen med Probenreutere kunde faa i en daarlig Gæstgivergaard. Det var en trist Modsætning til det yndige Hjem, jeg havde forladt, og som det senere lykkedes mig at skabe mig ogsaa i Vejle [1]). Befolkningen var, som i de fleste smaa Købstæder, delt i Koterier og smaalige Interesser, som umuligt kunde tiltale den, der hidtil aldrig havde været i Berøring med Købstadlivets aandige Klima. Vel gik jeg paa Omgang mellem de saakaldte Honoratiores ved deres stereotype varme Aftensmad og Skaaler, og vel gave Smaaborgerne mig en Fest med mit lithograferede Portræt mellem to smaa Dannebrogsfaner og en Kransekage med Sukkeremblemer paa mine Dyder og en Skaal for »vores Højvelbaarenhed«. Men i det Hele vare Indvaanerne saa lidet berørte af de liberale Ideer, at de snarere modtoge mig med Fordom og Mistillid end med venlig Imødekommen. Hvorledes det hele Forhold senere udviklede sig til noget saa ganske andet, vil jeg længere hen komme

[1] Som et lille Vidnesbyrd om den Stemning, som dengang beherskede mig, være det mig tilladt at anføre et Par Ord af et Brev fra hin Tid. »Hvor lidet kende de mig« — hedder det deri — »som mene, at det er mit Sinds urolige Higen, som driver mig til i det nye at søge en fredløs Tilfredsstillelse! Har jeg nogensinde troet, at et Menneske er sin egen Skæbnes Herre, da er jeg i Sandhed nu grundigen bleven helbredet. Derfor vil jeg bøje mig under den, om hvem vi vide, at han er stærkere end al Modstræben, og tro, at han elsker enhver Menneskesjæl, og lydigen gaa min Gang igennem Livet ad de Veje, der anvises mig, uden at fritte hvorfor og hvorhen. Stundom er dette visseligen meget svært. Der gives Øjeblikke, da det bæres mig for, at Menneskenes Stræben er som Vindens Susen i den bladløse Skov, og deres Idræt som Bølgernes Skvulpen mod den nøgne Strand. Da er min Sjæl som den vildene Fugl paa den øde Hede, der betror sin Klage til Nattens Vinde, uden engang at sporge, om de høre derpaa. Men denne Forsagthed skal ikke faa Magt over mig. Gud har nedlagt en Livsfylde og Spænstighed i mit Bryst, som nok skal opretholde den Frejdighed og Ligevægt, som hidtil aldrig har svigtet mig — denne »unverwüstliche Heiterkeit der Seele«, som vel ikke er det samme som Livet i Gud, men dog en Naadegave, der efter mit Livs Erfaring er stærkere end alle Verdens Genvordigheder.« *O. L.*

til at fortælle, men Begyndelsen var sandeligen trang. Hertil kommer endnu, at Stemningen nødvendigvis maatte være trykket i en lille, langtfra velhavende By, som med den friske Erindring om den fjendtlige Okkupation i det foregaaende Aar imødesaa dens nærforestaaende Gentagelse. Det var de Omgivelser og de Vilkaar, hvorunder jeg — ene og ensom — maatte bære, hvad der var lagt paa mig, og hvad der forestod.

Det var derfor en Lykke for mig, at mit Embede gjorde store Krav paa min Tid. Jeg var ikke blot fuldkommen fremmed for Amtmandsforretninger, men efter den besynderlige Vej, min Carriere havde taget, overhovedet med Embedsforretninger, og skønt dette for mig medførte det store Gode, at jeg havde lettere ved at bevare en sund og rent menneskelig Opfattelse af Forholdene, end om en tidlig Dressur i Rutinens Kunster og Former havde fritaget mig for selvstændig Tænkning, saa var det dog en stor Forøgelse af Arbejde, at hver — selv den mindste Sag krævede Studium og Overvejelse, især da et daarligt Kontorpersonale derved kun kunde yde mig ringe Understøttelse. Hertil kom, at Krigstilstanden og det sig nærmende Genudbrud af Fjendtlighederne betydeligen forøgede Forretningernes Mængde og Besvær. Det gjaldt her ikke blot med al mulig Kraft og Hurtighed at yde de militære Autoriteter den Bistand, Forsvarsvæsenet krævede — stundom ogsaa at bøde paa den Forvirring, der herskede i deres Fordringer, men ogsaa at værne Befolkningen mod den Hensynsløshed, f. Ex. ved Ægtrekvisitioner, der gav den saa rig Lejlighed til at vise sin Lydighed og gode Vilje. Særlig Interesse frembød den Session, hvorved der efter Frd. 20. September 1848 skulde udskrives endel Soldater blandt de for Værnepligten hidtil fritagne Stænder. Hensigten med denne Forordning var ikke blot at skaffe Armeen en forøget Tilgang af Soldater, men ogsaa at berede Indførelsen af den almindelige Værnepligt ved at gøre en Bresche i de Privilegier, bag hvilke Fordom og Hovmod havde forskanset sig. Det er en gammel Erfaring, at Menneskene altid holde stærkere paa deres Forrettigheder end paa deres Rettigheder, og her galdt det ikke blot en Herlighed, der stillede de priviligerede Klasser højt over den ufrelse Bondealmue, hvis Naturalhoveri til Militæretaten var en Arv af Livegenskabet, men det galdt en meget reel

Byrde, dobbelt følelig paa en Tid, da en nær forestaaende Krig let kunde gøre Udskrivningen til Soldat enstydig med Førlighedens eller Livets Forlis. Det viste sig imidlertid, at den Forudsætning, hvorunder Martsministeriet havde vovet i noget at antecipere det store Spørgsmaals endelige Afgørelse var rigtig — nemlig, at den patriotiske Stemning, der havde tilført Forsvarsvæsnet saa mange Frivillige, ogsaa vilde hjælpe denne Foranstaltning igennem. En patriotisk Indledningstale og et Par populære Spøg, som bragte Latteren over de Enkelte, som forsøgte paa at gøre Ophævelser, var nok til at klare Tingene, og Sessionen endte med et tordnende Hurra for Konge og Fædreland.

En særegen, dog mere interessant end betydningsfuld Art af Forretninger medførte Naboskabet med det Kongens Myndighed unddragne Slesvig. De derværende oprørske Autoriteter havde den Godhed at betragte de danske Øvrigheder i Jylland som lovlige, og de kunde ikke tænke sig Muligheden af, at noget Menneske kunde have mindste Tvivl om deres egen Lovlighed. De lode derfor som ingenting, og betragtede det som en Selvfølge, at Alle maatte forenes i det Ønske at vedligeholde den venskabeligste Forretningsforbindelse mellem de tvende Nabolande. I Reglen blev deres Meddelelser uden videre henlagte; men stundom krævede særegne Forhold en anden Behandlingsmaade. Saaledes lod jeg i en Stævning i en privat Sag, som jeg under det slesvigholstenske Segl havde modtaget fra Overretten i Glückstadt, forkynde for den paagældende, men kun til hans egen Underretning, og med Tilkendegivelse af, at Dokumentet derefter vilde blive henlagt. En af Haderslev-Amtmand udstedt Efterlysning efter en for Mord mistænkt Person, blev vel udsendt, »da det efter Beskaffenheden af den Forbrydelse, hvorfor han sigtedes, var i Vejle Amts Beboeres Interesse, at han blev anholdt«; men det tilføjedes udtrykkeligen, at han i Tilfælde af Paagribelse skulde fængsles og afhøres, men ikke udleveres. Et af Magistraten i Apenrade fordret Forhør lod jeg optage, »fordi det tilsigtede Oplysninger, som en Tiltalt havde paaberaabt til sit Forsvar«, og sendte det derefter, »af Humanitetsgrunde og uden Hensyn til de Individer, fra hvilke Begæringen var udgaaet«, til »den *factiske* Politimyndighed i Aabenraa«. Snart blev denne

lille diplomatiske Krig imidlertid afbrudt ved Begivenhedernes Gang.

Endnu en lille Krig — en Aflægger af den store — skyldtes Vejle Amts Beskaffenhed som Grænseamt. I umindelige Tider havde her Courantberegning og Courantskillemønt været de eneste, som brugtes i den daglige Samfærdsel, og som derfra havde indsneget sig i ikke faa offentlige Regnskaber. Det var mig indlysende, at skulde der kunne ske noget Omslag i den almindelige Mening, uden hvis Understøttelse det i slige Forhold er vanskeligt at komme ud af Stedet, da maatte det være under den daværende Stemning mod det tyske Væsen, og at skulde den nye Amtmand i saa Henseende kunne udrette noget, maatte han begynde straks. Det gjorde jeg da ogsaa baade i private Forhold og i mit Embeds Medfør. Ethvert i Courant ført offentligt Regnskab hjemsendtes til Omarbejdelse: enhver Post, som var bilagt med en i Courant udstedt Kvittering, behandledes som ikke legitimeret; enhver mod Betaling i Courant afholdt Auktion paadrog Vedkommende en skarp Irettesættelse o. s. fr. I flere udførlige Forestillinger til Regeringen paaviste jeg Nødvendigheden af at skaffe dansk Skillemønt tilstede i tilstrækkelig Mængde, og dernæst at modtage Courantmønten i alle offentlige Kasser til Indsmeltning — dog kun til dens sande Sølvværdi, som var langt under den, hvortil den circulerede mellem Mand og Mand. Det viste sig, at min Forudsætning var rigtig, at dette vilde være det bedste Middel til at sætte den i almindelig Miskredit og til at fremkalde Ønsket om at blive den kvit. Paa denne Maade lykkedes det at forberede Sagen saaledes, at da Regeringen senere tog sig af den, dette modtoges med almindeligt Bifald, og at i mindre end to Maaneder baade Courantmønten og Courantberegningen saa godt som sporløst var forsvunden [1]).

[1] For dog at bringe lidt Afveksling ind i denne tørre og tunge Fortælling, være det mig tilladt at indskyde en lille Anekdote. Det var mig nemlig om at gøre først og fremmest at rejse dette Spørgsmaal i den almindelige Bevidsthed, og dertil frembød der sig kort efter min Ankomst en god Lejlighed. En stor Damekomitee havde foranstaltet en Bazar til Fordel for »de betrængte Slesvigere«, og da alle andre større Lokaler vare optagne af Lazareth, Intendantur osv., havde den dertil laant den tomme Amtsgaard. Adgangen skulde betales med 2 »lybske Skillinger«, og hver Lodseddel med

Saaledes gik Tiden hen — med faa Løjer, men med megen Alvor og anstrængt Arbejde til henimod Foraaret, da Vaabenstilstanden udløb d. (3.) April. Samme Dag rykkede Rye ind i Slesvig i Spidsen for et Korps, ledsaget af vore bedste Ønsker og af de lyse Forhaabninger, som Foraarets Grøde bragte til at spire, som i Naturen, saa og i Menneskenes Hjærter.

Men Glæden varede kun kort. Slag i Slag kom nu de onde Tidender — fra Eckernförde, hvor den gamle Trolddom brast, som vort Søværn saa længe havde udøvet baade over det danske Folk og dets Fjender — fra Sundeved, hvor vor Hær opgav alt Forsvar for Fastlandet og derved hjalp Tyskerne til den evig mindeværdige Erstürmung der Düppeler Schanzen — fra Als, hvor Krigsminister Hansen, uden at derfor nogensinde er anført nogen antagelig Grund, i Afgørelsens Øjeblik berøvede General Krogh og hans geniale Stabschef, den aldrig erstattede Læssøe, Kommandoen — fra Kolding, hvorhen Ryes Korps kom tilbage med en Ilfærdighed, som lignede en Flugt, efterfulgt af de tyske Hærskarer, der truede med nu at oversvømme Jylland. For mig personlig kom hertil endnu de sørgeligste Efterretninger om min Hustrus og mit yngste Barns Tilstand. Den 23. April erholdt jeg Underretning om dettes Død. Faa Timer derefter bragte de første Flygtninge fra Kolding Efterretning om, at den danske

10 »lybske Skillinger«. Jeg sendte dem da et rundeligt Bidrag »til deres patriotiske Foretagende, hvis smukke danske Træk jeg ikke miskendte trods den stygge lybske Maske«, men beklagede at være udelukket fra at se, endsige fra at vinde noget af deres vistnok nydelige Arbejder, da jeg ikke agtede midt i Danmark at befatte mig med »en fremmed, endog fjendtlig, tilmed baade slet og grim Mønt«. Stor Overvejelse! Og som Følge deraf en skriftlig Indbydelse til uden Entré at bære Udstillingen i mit eget Hus! — Men jeg holdt Stand. Næste Dag bragte Byens Avis en Bekendtgørelse om, at hvo som rørte ved de udstillede Sager, skulde erlægge en Bode af — »8 Rigsbankskilling«. Da indfandt jeg mig, erklærede, at ligeoverfor Damer burde man ikke være konsekvent — det vilde være at fægte med ulige Vaaben — rørte ved et Dannebrogsflag, og erlagde mine »8 Rigsbankskilling«, som de rørte modtoge. Det var det første Skud i denne lille Krig, og den havde ført til en Sejr. Men Hovedsagen var, at Sagen nu blev diskuteret i hver en Vraa i den gamle Vejle Stad; Anekdoten gjorde Lykke og — mange Proselyter. *O. L.*

Hær var slagen (og det af Slesvigholstenerne alene) samt at den brændende By var i Fjendevold [1]).

43.

De følgende Breve supplere, hvad Lehmann i Efterladte Skrifter II Bd. har meddelt om sit Fangenskab, da han d. 23. April 1849, ved Efterretningen om Kolding Bys Bombardement, fra Vejle begav sig herhen for ved sin personlige Mellemkomst mulig at kunne bidrage til Skaansel mod Byen. Fængselstiden paa Gottorp Slot blev betydelig længere, end han først havde formodet. Den 1. Maj indkom til Udenrigsministeriet en Skrivelse fra Indenrigsministeriet, der anbefalede et Andragende fra Fru Maria Lehmann om hendes Mands Befrielse fra det slesvig-holstenske Fangenskab. Samme Dag anmodede Udenrigsministeriet den herværende storbritanniske Gesandt om at anvende sine *bona officia* for at befri Amtmand Lehmann. D. 16. Maj meddelte Sir Henry Wynn en Skrivelse fra Rigsministeriets Præsident Gagern til Legationsraad Bismarck angaaende bemeldte Sag. To Dage efter anholdt Lehmann om kraftigere Intercession for ham til Befrielse af Fængslet, og d. 19. Maj anbefaledes Sagen paany til den engelske Gesandt. Endelig d. 27. Maj instrueredes Gesandten i Berlin, Kammerherre Reedtz, om i denne Anledning at forlange den preussiske Regerings Mellemkomst og i fornodent Fald tillige reklamere den engelske og russiske Gesandts bona officia.

Imidlertid var Fru Lehmann, der, faa Dage før Manden fængsledes, havde haft den Sorg at miste sit et halv Aar tidligere fødte yngste Barn, bleven svagere og svagere, og alt tydede paa hendes nærtilstundende Død. Først et Stykke ind i Juni, da hun fra København var flyttet til Skodsborg, lykkedes det Lehmann ved de fra mange Sider modtagne Pressioner, mod Afgivelse af sit Æresord paa at vende tilbage, at slippe fri. Han kom tidsnok til at se sin Hustru strides med Døden, som indtraf i Slutningen af Juni. Sit Ord tro

[1]) Den sidste Haandsrækning, jeg havde haft Lejlighed til at yde Forsvarsvæsenet var at skaffe Hovedkvarteret, som den 21. April var forlagt til Vejle, Underretning om Rigsarmeens Stilling. De sædvanlige Spejdere var i de sidste Dage udeblevne, efterat Slesvigholstenerne havde koncentreret sig mellem Christiansfeld og Kolding; men efter Anmodning fra Rye formaaede jeg en paalidelig Toldbetjent til — naturligvis uden Vederlag — til Baads at begive sig til Stenderuphage og derfra at recognoscere Egnen sønden for Christiansfeld. Over Snoghøj bragte han Natten før d. 23. den sikre, men næppe behørig benyttede Underretning, at Rigsarmeen ikke i de første 24 Timer vilde kunne komme Bonin til Undsætning. *O. L.*

vendte L. kort efter tilbage til Fangenskabet, som imidlertid diplomatisk Mellemkomst snart efter gjorde Ende paa.

a. Lehmann til sin Hustru.

Gottorp. d. 26. April 1849.

Kære Maria.

Jeg har det fremdeles godt og bliver her behandlet med saadan Opmærksomhed, at jeg endog faar min Kaffe af en Kop med Chr. VIII's Portræt, hvilket naturligvis er en Opmærksomhed imod mig, der her betragtes som Legitimitetens Ridder . . . Min Bevogtning er betroet en Major Lange, som er Kommandant her paa Slottet. Hans Kammerater i vor Armee vilde glæde sig ved at høre, hvorledes han taler om disse Tiders Tildragelser, og man kan umuligt andet end dømme mildt om de Forhold, hvori Begivenhedernes vilde Malstrøm og Regeringens umaadelige Fejl have bragt saa mange hæderlige Mænds Samvittighed. Vi have alle fejlet saa meget, at vi gensidigen trænge til hinandens Overbærenhed.

Straks, da jeg blev arresteret, skrev jeg til Dig fra Vonsyld, hvilket Brev General Bonin lovede at besørge til de danske Forposter, og et andet Brev blev herfra sendt med Kurer, ligeledes til de danske Forposter. Man skulde tro, de kendte min søde Maria, saa høflige ere de alle imod Dig. Da disse Breve imidlertid vare meget korte, da jeg naturligvis under fremmed Øje kun kan skrive om rent faktiske Ting, og da her naturligvis aldeles intet hændes mig, vil jeg lidt udførligere og i Sammenhæng fortælle Dig hin Dags Tildragelser.

Uagtet jeg vidste, at der den 23de vilde finde et Slag Sted paa Grænsen, modstod jeg dog Fristelsen af som Tilskuer at overvære et saa mærkeligt Optrin, og blev rolig paa min Post i Vejle, for at modtage og udføre de Befalinger, som Posten muligen kunde bringe fra Kjøbenhavn, eller de Rekvisitioner, som kunde tilkomme mig fra Armeen. Men da lidt efter Kl. 2 nogle flygtende Damer bragte den Efterretning, at Kolding stod i Luer, og da en Kl. 2½ til mig ankommende Stafet bekræftede dette, besluttede jeg straks at tage ned for at erholde paalidelig Kundskab om Sagernes Stilling, og derefter at bedømme, hvilke Pligter denne muligen kunde paalægge mig. Undervejs bekræftede de

tykke Røgskyer, der indhyllede Horizonten, og de flygtende Familiers — Gudskelov dog overdrevne — Udsagn, at Kolding var skudt i Brand, og at Indvaanerne, hvor de kunde, flygtede til alle Sider. Da jeg nu tillige erfor, at de danske Tropper havde rømmet Kolding for ikke at udsætte Byen for fuldkommen Ødelæggelse, og at denne altsaa var i Fjendens Haand, var det mig indlysende, at det var min Pligt at begive mig derned. Vel var det mig bevidst, at mit Navn let kunde udsætte mig for personlige Mishandlinger eller for en Kugle af en eller anden af Kampen eller af Vin ophidset Fanatiker, — men dette var en rent personlig Fare, for hvilken ingen Mand, der gaar Pligtens Vej, viger til Side. Ogsaa tænkte jeg mig, at de muligen kunde bortføre mig som Fange; men dette var en Fare, som muligen alt Dagen efter kunde naa mig i Vejle. Regeringen kan umuligen være saa kortsynet, at den skulde være den eneste, der ikke har tænkt sig denne Eventualitet, som den ialtfald maa have vidst, at jeg ikke selv vilde unddrage mig; den har altsaa villet, at jeg skulde underkaste mig samme. Men denne Fare var i Kolding ikke større, men mindre, end i Vejle: thi begge Steder burde Folkeretten yde den civile Øvrighed den Beskyttelse, som tilkommer alt enhver ubevæbnet Ikke-Soldat, men i Kolding maatte denne Uantastelighed finde en Bundsforvant i den Følelse, hvormed man maatte betragte den, som ene og værgeløs, bona fide, gik midt ind mellem de fjendtlige Skarer for at røgte sit lovlige og fredelige Kald. Men Hovedsagen er, at vel staar Amtshuset i Vejle, men Amtmandens Plads er overalt i Vejle Amt, hvor hans Nærværelse behøves. Min Plads var altsaa nu i Kolding. Ingensinde trænger en Befolkning nemlig mere til den lovlige Øvrigheds Beskyttelse, end naar den værgeløs er givet til Pris for en indbrydende Fjende. At lede de fornødne Foranstaltninger til Slukning og Redning, at gøre, hvad der stod til mig for at afværge eller mildne Ulykken, at tilbyde den mæglende Mellemkomst med Hensyn til Indkvartering, Forplejning osv., som er det eneste Værn mod Fjendens Selvtægt, der grænser saa nær til og saa let leder til Plyndring, at trøste Indvaanerne ved min Nærværelse eller ialtfald at lide med dem, det vare de Motiver, der førte mig til det Punkt i det mig betroede Amt, som var haardest betrængt. Jeg aftalte derfor med Overauditør

Stockfleth [1]), der var fulgt med mig, at han skulde varetage Amtmandsembedet i Vejle, medens jeg gjorde det i Kolding, tog Afsked med General Rye, som fuldkommen billigede min Beslutning, og drog mod de fjendtlige Forposter. Disse fandt jeg tæt udenfor Kolding, hvor en Officer, der kommanderede nogle Dragoner, med den største Artighed hørte paa mit Ærinde, og paa min Begæring medgav mig to Dragoner for at ledsage mig til General Bonin, som han formodede var i Kolding. Paa et henkastet Spørgsmaal af mig, om han troede, at min Person eller Frihed var udsat for nogen Fare, svarede han, at derom kunde der ikke være Tale; de var jo ingen Barbarer. Ved den anden Forpostkæde, tæt udenfor Byen, lod jeg min Vogn vende om. En derværende Jægerofficer udtalte sin dybe Beklagelse over, at man havde været nødsaget til at skyde en aaben By i Brand, hvilket han motiverede ved Nødvendigheden af derfra at fortrænge de Danske, ikke ved, hvad man nu vil sætte i Omløb, at Borgerne skulde have skudt paa Tyskerne eller endog have forgiftet 7 af dem.

Saaledes vandrede jeg da alene og tilfods med mine to Dragoner gennem de lange, blodbestænkte Gader, som vare tildels opfyldte af tyske Tropper, men hvoraf paa den nordre Side kun enkelte Huse vare nedbrændte. Borgmesteren, Overauditør Qvistgaard, fandt jeg paa hans Bopæl, men kunde kun veksle nogle faa Ord med ham, da jeg straks bestilledes hen til den tæt udenfor værende Højstkommanderende, en Oberst St. Paul. Her anmeldte jeg mig som Amtmanden i Vejle, til hvis Distrikt Kolding hørte, men kunde ikke faa videre anbragt, da jeg straks blev omringet af en Sværm af Injurier. Kun En lagde Haand paa mig, men slap mig, da jeg gjorde opmærksom paa, at jeg var værgeløs; derimod kunde selv en Kaptajn af Staben se »Nederdrægtigheden« lyse frem af mit »Jødefjæs«, og glædede sig til at skrive Frakturskrift paa min Pukkel, osv. Jeg fandt det derfor rigtigt at supplere min Anmeldelse til Oberst St. Paul med det Ønske at blive ført til General Bonin, hvilket lovedes mig. Under Forberedelserne tillod jeg mig at bemærke, at her rimeligvis herskede den Misforstaaelse, at jeg var fanget af

[1] Se nedenfor.

Forposterne, medens de mig ledsagende Dragoner kunde bevidne, at jeg frivillig havde meldt mig for som Stedets Øvrighed at varetage mit Embede og tilbyde min Mellemkomst mellem Hæren og Befolkningen; men erholdt af Obersten kun det Svar, at visseligen var jeg fanget, og at han, hvis jeg ikke vilde tro det, vilde lade mig binde, hvorpaa han gav Dragonerne Ordre til at drage Sablen og hugge mig ned, hvis jeg ikke lystrede. Ledsaget af en noget støjende Cavalcade kom jeg saaledes til Hest til Vonsyld uden videre Molest. En mig ubekendt Major ytrede den Formening, efter at han havde forvisset sig om, at jeg havde vidst, at Kolding var besat af tyske Tropper, at det vilde være General Bonin kært at forefinde Øvrigheden paa sin Post, og at han vilde vide at skatte et saa uforsagt *devouément*. Men dette blev ikke Tilfælde. Hvad der er meldt ham af de Forudilende, veed jeg ikke; men jeg selv fik ikke sagt andet, end at jeg i Vejle havde erfaret, at det brændte i Kolding, som hørte til mit Amt, — hvorpaa han afbrød mig med den Forsikring, at det kunde man ikke have vidst i Vejle. Jeg sagde, at Efterretningen var bragt derhen af flygtende Koldingensere, hvorpaa han betydede mig, at jeg var en Person af for stor Vigtighed, til at han turde disponere over mig, at han derfor vilde sende mig til det høje Statholderskab for de forenede Hertugdømmer Slesvig og Holsten . Paa mit Spørgsmaal, om han vilde arrestere mig uden at have hørt mig, svarede han Ja. Derimod tillod han mig at skrive til min Hustru. Saaledes fortes jeg til Slesvig, hvor jeg, efter et kort Ophold hos Krigsministeren, Jacobsen, som jeg benyttede til at nedskrive en med det Ovenstaaende stemmende, kort faktisk Fremstilling af min Fængsling, blev ført til Gottorps Slot. Saavel undervejs som her har min Behandling i enhver Henseende været priselig.

Der vil af det anførte ses, at min Fængsling er en politisk Akt, der for Enhver viste sig som en Selvfølge, saasnart de erfor mit Navn, og uden at nogensomhelst Diskussion derom tilstededes. Jeg tror, at Regeringsmændene her helst ønskede den usket, og ville være villige til at gaa ind paa en passende Udvej for at se den hævet. Uagtet det vistnok selv her vil vorde indrømmet, at Amtmanden i Vejle ikke staar i samme Forhold til Centralmagten i Frankfurt og dennes Delegerede, som f. Ex.

Borgmesteren i Aabenraa eller Landfogeden paa Føhr til Kong Frederik VII, kan det dog være, at man vil søge en Analogi i de af os foretagne, ligesaa upolitiske som berettigede Skridt i samme Retning.[1] Hvorom alting er: jeg har gjort min Pligt, lad andre gøre deres.

Her har Du, min kære Maria, en tro Skilding af dette Blad af min Historie, hvoraf Du sender en Afskrift til Bang. Jeg gentager det, jeg er ikke blot i fuldkommen Sikkerhed, men har det mere roligt og behageligt, end jeg vilde have det i Vejle . . . Jeg stoler trygt og fast paa, at Du er en fornuftig Pige, og rolig og trøstig oppebier den ikke fjærne Tid, hvori jeg er hos Dig, for da i det mindste denne Sommer, rolig og fredeligen at være det eneste, jeg bryder mig om at være —

Din

Orla.

---

b. Tscherning til Lehmann.

Kjobenhavn. d. 14. Maj 1849.

Kære Lehmann!

Gærne vilde jeg bidrage til at adsprede Dem i Deres ensomme Timer, men man er forlegen med at skrive til en fangen Mand, thi skønt jeg sjælden skriver, hvad ikke jo enhver maatte læse, saa føler jeg dog det er noget ganske andet at skrive under den bestemte Forudsætning, at hvad man skriver, vil blive læst af Uvedkommende. Det var da ogsaa en synderlig Begivenhed, hvorledes min Spaadom skulde komme til at gaa i Opfyldelse, saa snart Fjenden havde overskredet Deres Amtes Grænser; saa hurtigt havde jeg ikke ventet det, og sandelig ikke paa Grund af [at] De kom Opfyldelsen af Deres tunge Amtmandspligt under det fjendtlige Herredømme saa velvillig imøde; nærmere havde

[1] Den danske Regering holdt tilfangetaget en Toldembedsmand og 3 Præster i Sundeved, der havde sluttet sig til den slesvigholstenske Regering. Disse blev nu ved Lehmanns endelige Frigivelse ved Vaabenstilstandens Afslutning udvekslede som Gidsler, og Grunden til Lehmanns lange Fængselstid maa vistnok for en Del søges i dette Forhold.

jeg ventet det som Følge af trodsig Modstand, men De har Lykken med Dem; som det er gaaet, er det bedre; nu er Deres Tilfangetagelse, der i det første Øjeblik var en Fejltagelse og et Misgreb, blevet i sin Udvikling til en grov Fejl fra Modstanderne og en Martyrdom for Dem. Vel indser jeg, dette kun er en slet Trøst, men nu da Deres Amtmandskab dog er besat, nu forandrer det dog Deres Stilling, for saa vidt som Deres legemlige Frihed er begrænset, thi i Vejle og Kolding var De nu lige saa fjern, ja mere skildt (sic) fra Slægt og Venner her, som der hvor De er. — Selv om man nu vilde lade Dem vende tilbage til Deres Amt, burde De ikke indlade Dem herpaa, De vilde derved komme i en skæv Stilling, i det mindste stiller Sagen sig saaledes for mig.

Vi ere da efterhaanden komne igennem de væsentligste Afsnidt (sic) af Grundloven og have kun endnu et Par Dages Forhandlinger tilbage, inden vi skride til den sidste Læsning, der, som De erindrer, kun angaar Redaktionen. Det er i det hele gaaet nogenlunde godt.

Deres Kæphest, Juryen, kommer for imorgen, den gaar næppe igennem, fordi man ikke vil gøre en saa vigtig § til en § for tomme Løfter og ikke kan have noget inden en begrænset Tidsfrist. — Det gaar de fleste i Forsamlingen som mig. De ville Juryen, men først, naar de fornødne Forandringer, hvilke maa gaa forud, ere indførte. — Det kniber endog for Paragrafen om Domstolenes Myndighed til at afgøre, om de bestyrende Myndigheder have overskredet deres Embedsomraade, thi man erkender, at vore lavere Domstole savne Fasthed og Selvstændighed.

D. 16. Maj.

Siden jeg skrev det første, er disse §§ som og Jury-§ antagne uden egentlig Modstand fra Ministeriets Side, saa at det er at formode, at Grundlovsudkastet antages. Jeg stred imod Juryen til det yderste, dels fordi jeg ikke lider en tom Løfteparagraf om en saa vigtig Sag, dels fordi jeg tvivler om den kongelige Billigelse; han (sic) kan med Grund sige, det er et vigtigt Løfte, som han endnu ikke vil udtale, og der er nok, som kunne søge Udsættelse af Konstitutionens endelige Antagelse.

Jeg kan tænke mig, hvor tungt det maa være for Dem ikke

at kunne aflægge et Besøg i Deres Hjem; kunde jeg, nu Rigsdagen snart er tilende, stille mig som Gidsel for Dem, da skulde (jeg) være dertil beredt.[1]) — Lev nu vel i Deres Slotsfængsel og tænk paa hengivne Venner.

Deres meget hengivne

A. F. Tscherning.

---

c. Lehmann til Tscherning.

Gottorp, d. 25. Maj 1849.

Kære Tscherning!

Tak for Deres Brev og Tak for alt Deres trofaste Venskab, paa hvilket jeg nu atter er i Begreb med at trække en Veksel.

Jeg har fra det Øjeblik, jeg kom herhen, kun forfulgt det ene Maal, atter at komme bort herfra. Jeg har derfor ikke skrevet eller sagt et eneste fortørnet eller trodsigt Ord, end ikke gjort nogen sur Mine. Jeg skrev grumme lidt, kun faktiske Oplysninger, men talte meget gemytligt med de Æsler, om at jeg godt indsaa, de baade for Bonins og for Pøbelens Skyld maatte give lidt Tid, at de maatte se at finde paa en honorabel Udvej, jeg skulde gærne række Haanden dertil osv. osv. Der har vist ogsaa været alvorlige Kampe imellem dem: men efter tre Uger fik jeg den Besked, at min Frigivelse kostede *circa circiter* Danmarks Anerkendelse af Slesvigholsten. Jeg indberettede til Regeringen, men de Klodrianer gør naturligvis ingenting. At klage til Centralmagten nyttede under de nuværende Omstændigheder ikke: jeg vidste da ikke anden Udvej end at skrive til Pritwitz[2]) halvt en Klage over Bonin, halvt en Ansøgning om hans *bona officia*. Jeg (ɔ: det) havde naturligvis været let at faa den hemmeligen afsted. Jeg foretrak at gøre Major Lange begribeligt, at hver Kæltring havde Lov til at forsvare sig, og

[1] Tscherning gentog virkelig dette Tilbud i et Brev fra Alfr. Hage til Lehmann af 7de Juni. Imidlertid fik han ikke Lejlighed til at bevise sit opofrende Sindelag, da L. kort efter kom løs mod Æresord.

[2]) Pritwitz, Overgeneral for Forbundskontingentet.

lod ham endda læse Concepten, som han syntes var mageløs; men ulykkeligvis nævner han det for Beseler, som snapper Brevet fra mig, og de forbyde mig nu at afsende det. Nu greb jeg til det sidste Middel, og bad om en kort Orlov paa Grund af min Kones desværre nok alt for alvorlige Sygdom mod at forpligte mig at komme tilbage til den Dag, de maatte fastsætte. Ogsaa dette blev afslaaet. Nu var de fredelige Midler udtømt, og da jeg godt veed, at jeg er henvist til at hjælpe mig selv, sendte jeg Brevet med den indlagte Skrivelse til Pritwitz — forøvrigt ved ganske ligefrem at sende deres Ordonnans paa Posten med det. Det faar de naturligvis at vide om et Par Dage og vil saa gøre Indskrænkninger i den mig hidtil tilstaaede Frihed. Det er derfor, jeg vil komme dem i Forkøbet ved imorgen at indgive den i Slutningen staaende Skrivelse, efter endnu idag at have brugt min Frihed til at skaffe dette i Deres Hænder.

Det andet Krigsmiddel, jeg vilde bruge, er at lade mit Brev til Pritwitz (med Anmærkninger) trykke, og det Indlagte er skrevet i den Hensigt at sendes til Lorck[1]) i Leipzig for hurtig at fordeles til alle Aviser, Diplomater osv. osv. Jeg har imidlertid faaet Skrupler, da de saa kunde falde paa at anlægge Sag imod mig her, eller rent berøve mig Retten til at skrive. Jeg foretrækker derfor at sende det til Dem, for at De kan gøre dermed, hvad De synes. Jeg har altid staaet mig godt ved at følge Deres Raad, og har fortrudt det de Par Gange, jeg ikke har gjort det, saasom ved Embedseden og ved at gaa til Vejle. Min Mening er forresten, at mine Breve bør trykkes, men at baade Udgivelsen og Noterne bør ske af en anden. Disse sidste maatte da omskrives, foruden at verificeres, suppleres og muligen forøges. Men gør, hvad De vil. Dermed ere da mine Bestræbelser udtømt. — Men hvad gør man i Kjøbenhavn? Er man saa grænseløs utaknemmelig rent at have glemt min Tilværelse, og det i det Øjeblik, da baade den Grundlov og den Politik, hvori jeg har ikke ringe Del, er befunden den rette, og

[1]) Den for faa Aar siden døde danskfødte Boghandler Lorck, der havde nedsat sig i Leipzig, og især har stor Fortjeneste af at have skaffet H. C. Andersen Udbredelse i Tyskland.

har jeg ikke en Ven, som vil gøre noget for min og min stakkels Kones Skyld, saa skulde man dog ikke glemme, at ogsaa Landets Ære er engageret i, at denne Sag ikke gaar hen som en ligegyldig Bagatel, eller endog som noget, der var i sin Orden. Jeg har alt gennem min Kone ladet Dem bede at tale et Donnersord med den letsindige, tanketomme, karakterløse Moltke, og enten selv eller maaske helst ved Knuth at interpellere i Rigsdagen. Jeg er hverken utaalmodig eller fordringsfuld, men ingen kan fortænke mig, at jeg fægter for mit Liv, som jeg bedst kan, og De veed, hvor meget der staar paa Spil, naar jeg ikke snart kommer til min elskede Maria.

Lev vel!

Deres hengivne

Orla Lehmann.

Samme Aften brast dog Lehmanns Taalmodighed. Han fordrede det Æresord tilbage, han i sin Tid havde givet paa ikke at ville forsøge at bryde sit Fængsel. Følgen var, at han Dagen efter fortes fra Gottorp Slot til Rendsborg Fæstning under betydelig strængere Bevogtning og i almindelige Fængselsomgivelser. Her tilbragte han de sidste Uger af sin Fængselstid, og herfra er det følgende rørende Brev — det sidste til hans Hustru — afsendt.

d. Lehmann til sin Hustru.

D. 4. Juni 1849.

Min kære Maria!

Vejret er saa dejligt idag, Luften saa ren og frisk. Mit Hjærte er stille og mildt. Det er, som om Guds Øje skuede ned gennem den klare blaa Himmel, som om Du alt havde opfyldt min Bøn at komme til mig og bringe mig Trøst og Fred. Ja, min Maria, Du har besøgt mig, og Du har hvisket søde Ord, at Du elskede mig, og at Du var lykkelig og rig ved min Kærlighed. O sig ikke Nej, Du veed ikke, hvor lykkelig den Tanke gør mig.

Dit Kys har opladt mit Øje, saa jeg ser vort hele Samliv udbredt for mit Blik, som man ser ud over Dalen fra Bjærgets

Tinde, og overalt ser jeg Dig saa nærværende, saa klar, saa huldsalig som i mine lykkeligste Timer. Jeg ser Dig, som da jeg første Gang saa dit stille alvorlige Aasyn i Roskilde Domkirke, ved Johannes'[1]) Kiste. Min hele Sjæl var hos dette dyrebare Minde, og dog hvilede mit Blik saa ufravendt og dybt paa Dig, at dette Billede altid staar for mig, og det bæres mig for, som fæstede jeg Dig til min Brud i hin alvorsfulde Time, under de høje Hvælvinger, ved Orgelklang, som om hans Sjæl lyste Fred over vor endnu slumrende Kærlighed. Og jeg ser Dig, som Du vendte Dig om dernede i den dunkle, hemmelighedsfulde Grotte, hvor det første Ord var undsluppet mine skælvende Læber[2]): Du saa paa mig med store, dunkelblaa Øjne, ærefrygtbydende, forskende, højtideligt, saa min Sjæls inderste Vraa maatte oplade sig for din mægtige Alvor, og dog saa underlig mildt, at jeg klyngede mig til dette evige Blik, som bragte mig Forjættelsen fra Himlen. Og jeg ser Dig, som da Du stod paa Forbjærgets yderste Stene og stirrede ud over det vide Hav, som i sagte Aftenbøn lagde sig til Hvile ved din Fod, ind i den nedgaaende Sol, hvis sidste Straaler forgyldte Capris Klipper. Der stod Du som Naturens Dronning i dit Rige, forskrækket og fortørnet over for første Gang at høre et Menneskefjed genlyde i din hellige Lund, og dog alt som en skælvende Brud, raadførende Dig med din Gud om de Ting, der skulde times Dig. Og jeg ser Dig i din hvide Kjole, som en blussende Mø, som et sorgløst Barn, da Du sad ved Foden af vort Træ i Frascati, frimodig og glad, der hvor vi legede som Børn og byggede vor Lykkes Tempel, der hvor vi talede saa store og stolte Ord om Livets Skønhed og Evighedens Herlighed. O jeg ser Dig, idet Du, da jeg lukkede mit Manuscript sammen, satte en Krans paa mit Hoved, og gav mig det første rigtige Kys, det dejligste Kys, der nogensinde blomstrede paa nogen Pigelæbe, og da jeg vilde give Dig det tilbage, yndigt smilende sagde et lofterigt »Ikke nu«. O velsignet være hun, hvis kærlige, fine Sans skænkede os dette

[1]) Johannes Dam Hage, Maria Puggaards Onkel, f. 1800, Overlærer ved Roskilde Kathedralskole, og fra Septbr. 1834 til kort før sin Død, da han ved Højesteretsdom idømtes livsvarig Censur, »Fædrelandet«s Redaktør. Død 16. Septbr. 1837.

[2]) Lehmann blev forlovet med Maria Puggaard i Sorrento Juni 1843.

søde Minde. Og jeg ser Dig, som da Orgelets Dommedagsstemme vakte mig af mine dybe Drømme, og Du traadte ind i Kirken med Brudekransen paa dit Hoved, saa høj, som var Du Himmelens Dronning, saa stille, som bares Du af Orgelets Toner. Da svandt baade Kirken og Menigheden for mine Øjne, og jeg saa kun Dig, stor og herlig, paa Evighedens dunkle Baggrund. Og jeg ser Dig, som da jeg paa Skovgaard traadte ind i dit Kammer ved min Hjemkomst fra London.[1]) Du sad atter i din jomfruelige, hvide Kjole, men dit hele Væsen var *forklaret* som Guds Moder, og Du skjulte dit Ansigt i mit Bryst, og idet jeg slyngede mine Arme om Dig, hviskede Du til mig, at jeg omfavnede Tvende. O salige Stund, da jeg takkede Gud, at han havde benaadet os saa saare og velsignede Dig, som han havde kaaret til sin Skabelses hellige Værksted! Opfyldelsen kom, og da jeg blev kaldet ind, da straalede dit Aasyn atter af himmelsk Glæde, og med en uendelig Jubel viste Du mig det søde lille Væsen, som laa i dine Arme. Ja Maria, hvor var Du dejlig, og hvor tilbad mit Hjærte det store Vidunder, der evig bliver saa vidunderligt, som paa den første af alle Dage. Og hvor var Du dejlig, da Du stod ved min Side ved din Moders Baare, og vi længe, længe saa paa den højtidelige, hellige Alvor, der hvilede over hendes skønne Træk.[2]) Da slyngede Du Dig om min Hals og sagde, at nu maatte jeg være din Moder, og jeg gentog, hvad jeg havde lovet hende, som havde været saa uendelig meget for Dig, at jeg vilde være kærlig og god imod Dig. O sig mig, mit Barn, har jeg holdt, hvad jeg lovede? Og jeg ser Dig, som da jeg vendte mig om paa Arno-Broen, med næsten bristende Hjærte.[3]) Da stod Du paa Altanen, høj og stolt som en Norne, og vinkede til mig — til Kamp og Bedrift, og jeg gik min Gang, som Forsynet havde anvist mig. Vilde en Moder have forladt sit syge Barn? Men Du stod der, som en sejrsæl Valkyrie — Gud tilgive mig, at jeg fulgte dit Bud! Og jeg ser

---

[1] I Sommeren 1845, medens Sagen mod ham for Talen i Ridehuset ved Studentermødet stod paa, gjorde L. en Rejse til London for ved Selvsyn at danne sig en Forestilling om den parlamentariske Regeringsform.

[2] Fru Bolette Puggaard, f. Hage, d. 11. Novbr. 1847.

[3] Da L. i Januar ved Efterretningen om Chr. VIII's Død efterlod sin Hustru og lille Pige i Italien og rejste hjem til Danmark.

Dig, den Genfundne, festlig smykket, i Bourges [1]) flyve ud af Vognen i mine Arme, og anden Gang gav Du mig Margaretha, og hun kaldte mig Fader. Og Du fortalte mig om hende, som kun skulde komme til Verden for at vise os Vejen til Himmelen [2]). Og snart skal Du se mig, den Genfundne, og jeg skal støtte din trætte Fod, og jeg skal kvæge dit Hjærte med søde, livsalige Ord, og aldrig skal jeg oftere forlade min søde Maria.

Saaledes omsvæver Du mig — vaagen og i Drømme — i tusinde dejlige Billeder, klog og mild, venlig og alvorlig. Og jeg takker Gud paa mine Knæ for al den Rigdom, han skænkede mig i Dig. Og naar Du lader disse Billeder glide forbi Dig, og Du mindes det meget, der knytter sig dertil — ikke sandt, min elskede Pige — da svinder Genvordighederne og Dagens Byrde for den Bevidsthed, at der er Sjæl og Poesi i vort Liv, og at, hvad enten Gud kalder os til sig i vore unge Dage, eller han tildeler os mange Aar, saa have vi ikke levet forgæves. Derfor er jeg ogsaa frimodigt tilmode, thi saa vist det er, at navnlig i disse Optugtelsens Dage min Kærlighed har frigjort sig for mange jordiske Lænker, der før tyngede dem, saa vist tør jeg dog vidne, Du altid redeligen og inderligen har været elsket af din

Orla.

---

44. Tscherning til Lehmann.

Kbhvn., d. 13. Novbr. 1849.

Kære Lehmann!

Tak for begge Deres Breve. Det første glædede mig, fordi jeg deraf saa, at De dog holdt Ørene bedre stive, end man havde fortalt mig. Af Deres andet Brev ser jeg, at De har næsten Overmaal af Arbejde: det har jeg nok tænkt mig, men jeg haaber, at De maa beholde Kraft, som De har Evne, til at overvinde disse Vanskeligheder. Det er herved paa en Maade, at De fuldbyrder Deres Værk. De har mere end de fleste andre, ja maaske

[1]) Her modtes Lehmann og hans Hustru atter i Slutningen af April 1848, da han efter sin diplomatiske Sendelse tiltraadte Tilbagerejsen.

[2]) Se de indledende Bemærkninger til dette Afsnit.

mer end nogen anden bidraget til at bringe Forfatningen over paa det konstitutionelle Gebet. Følgen, eller dog en af de nærmeste Følger heraf, skulde jo være en Forbedring af Embedsforvaltningen. Nu er De netop bleven en af de første Embedsmænd, som er gaaet ud af det nye System, og De har derved ligesom overtaget den Forpligtelse at være en bedre Embedsmand, end man fandt Dem før. De har allerede vist en ualmindelig Selvopofrelse: nu er De i Færd med at overvinde Detaillevanskelighederne; naar De først er kommen gennem disse Restancer, saa er De over Bjærget, og har gjort en saadan Amtmandsskole, som sjælden forefalder.[1] De maatte næsten kunne skrive en Haandbog for Amtmænd . . . .

Det er min Mening, at vi ikke beholder vor Konstitution, med mindre vi smugle den ind. Vi maa se at faa den til at slide sig ind gennem flere Rigsdage uden derved at afstedkomme store Ophævelser, ja vi maatte helst endnu have oplevet et Folketingsvalg foruden det nærmeste foreliggende, førend vi tør haabe paa at have Fodfæste at staa paa for at rømme op i Stalden: vi maa have en konstitutionel Generation til at arbejde sammen med, og vi maa være af med en Del og det tildels den bedre Del af den gamle Stab, som Tiden kun kan fri os for, førend vi ret lade os mærke med, hvad Konstitutionen betyder. Jeg tror ikke heller, at den konstitutionelle Modstand mod Statsregeringen bør komme fra Embedsmændene, disse bør heller udsætte sig for Klage over Mangel paa Konstitutionalisme end for Mangel paa Lydighed. Hvor der ikke er nogen overhængende Fare ved at følge den ministerielle Indskydelse, der vilde jeg gøre det, især naar jeg havde advaret mod Følgerne, som De har gjort.

Det ser ud til, som om jeg blev valgt i 2. Holbæks Distrikt[2], men det forekommer mig, som om Tilbagegangsunderstrømmen løber saa raskt, at man ikke er sikker paa noget, førend det er sket. Kommer jeg ind og vi faa en Bondevennemajoritet, saa vil jeg forsøge at indtage en saa moderat Stilling som muligt og ligesom klynge os paa Ryggen af Ministeriet. I Budget- og Finanssagerne kunne flere af de saakaldte Patrioter

[1] Hermed sigtes til L.'s Tilfangetagelse af de fjendtlige Tropper i Foraaret 1849.
[2] 4 Decbr. 1849 blev T. kaaret til Folkethingsmand her.

næppe lade være at træde opponerende op mod Ministeriet: thi de repræsentere Pengekasserne. Dér vil jeg forsøge at holde stor Maade: tidlige Finanskrige have stedse været de unge Konstitutioners Undergang. Jeg vil som modererende Foranstaltning aabne Udsigten til en vedblivende Formues- og Indtægtsskat, hvorved jeg trøster Almuen og vinder Tid. — Dog maaske stille Sagerne sig ganske anderledes, saa handle man anderledes. — Om de egentlige Landbosager taler jeg ikke, thi der troer jeg, at vi ere ude over den værste Modstand.

Deres hengivne

A. F. Tscherning.

45. Ploug til Lehmann.

Kbhvn., 5. Decbr. 1849.

Kære Lehmann!

Siden Du har gjort Dig den Ulejlighed at ledsage din Valgfrasigelse, som Du nu vil have læst i Fædrelandet[1], med nogle

[1] Den findes i Fædrelandet 1849, Nr. 282, og gengives her som et Bidrag til Lehmanns Karakteristik og hans Syn paa den ny Forfatning. En Del Vælgere i Vejle Amts 5te Valgdistrikt havde opfordret L. til at stille sig til de forestaaende Rigsdagsvalg. Hans Svar lyder saaledes:

Til
H. Chr. Christensen, J. Jensen, P. Sørensen m. Fl.

De har i Forening med endel Vælgere i Hornstrup og Engom Sogne skriftligen opfordret mig til at stille mig til de nu forestaaende Rigsdagsvalg. Jeg vil offentlig give Dem det Svar, som jeg i den senere Tid ofte har haft Anledning til at give mundtligen og enkeltvis.

Jeg har ligefra den første Begyndelse af vort nyere politiske Livs Udvikling haft en saa væsenlig Andel i denne, navnligen i Kampen om de statsretlige Spørgsmaal, der nu skulle finde deres Afgørelse, og i Tilblivelsen af den frie Forfatning, der nu skal indføres i Livet, at jeg uden Ubeskedenhed tør tilstaa, at jeg forlængst selv vilde have meldt mig, uden at oppebie nogen Opfordring eller Overtalelse, dersom jeg havde ønsket at blive valgt til denne Rigsdag.

Grunden, hvorfor jeg ikke vil dette, er den samme, som for et Aar siden bestemte mig til at modtage den mig tilbudte Amtmandspost, fordi jeg nemlig følte Nødvendigheden af ad praktisk Vej at blive mere fortrolig

venlige Ord til mig, saa skal jeg straks vise Dig min Erkendtlighed ved at sende Dig disse Linjer til dit Tomi. Jeg burde vel gjort det for længe siden, men dels veed Du, jeg er ikke af de allerflittigste paa denne Jord, og dels har baade mit Humør og mit legemlige Befindende en Tidlang været mindre godt, hvilket min Dovenskab har draget yderligere Fordel af. Utaknemlig og uskønsom vilde jeg i alt Fald nødig, Du skulde anse mig for; om jeg end ikke vil nægte, at jeg ikke nu ser saa beundrende op til Dig som til en Halvgud, hvilket jeg var nærved at gøre for 10 Aar siden, saa føler jeg dog dit Værd og højagter dine store Egenskaber og undskylder dine Fejl saa godt som nogen, og har jeg stundom været gnaven og tvær imod Dig, saa var det, fordi der var noget i din Maade at se Verden og tale om

med Folkets Liv og Forfatningens Tilstand, end mine tidligere Forhold havde tilladt mig. Jeg holder ikke af at gøre noget halvt; nu er det mit Maal at blive en saa dygtig Amtmand, som jeg formaar. Men det kan jeg ikke, naar jeg efter den lange og sørgelige Afbrydelse, min Virksomhed her alt har lidt, nu atter frivilligen vilde fjærne mig fra den mig anviste Post. Foler jeg senere, trods alt, hvad der har været mig tilskikket, Kraft og Drift til at vende tilbage til det offenlige Livs Kampe, da tør jeg haabe at kunne gøre det, udrustet med det nøje Kendskab til de bestaaende Forhold, som er nødvendigt for med Held at kunne forbedre dem,

Jeg vil saa meget lettere kunne finde mig i denne Tilbageholdenhed, som efter min Overbevisning de nærmeste Rigsdage ikke bør gøre mere end det højst fornødne. Tidligere var Folket langt forud for sine Institutioner; nu ere disse forud for Folket. Vi bør derfor give alle dem, som ere fortumlede eller forkyste af dette store Skridt, Tid til at sunde sig, til at se deres Frygt beroliget, til at vinde Forfatningen kær; thi denne skal ikke være et Partis, men hele Folkets Banner. Vi bør give selve Grundloven Tid til at slaa Rødder i et trofast, men ikke meget hurtigt Folks Bevidsthed; — thi uden det kan den ikke bære Frugter, uden det er end ikke dens Bestaaen sikret. At vi Danske, næsten ene i Europa, ikke have forlist Frugterne af forrige Aars Bevægelser, det skyldes, næst Kongens store Redelighed, fornemmeligen det kloge Maadehold, vi Radikale have vist, baade i Regeringen og paa Rigsdagen. Gid vi maatte holde fast ved denne ægte danske Dyd. Gid vi maatte fordre alle Grundlovens Konsekvenser, men ikke dermed forhaste os.

Det er det Ønske, hvormed jeg nu bereder mig til for en Tid at være Tilskuer af, hvad der sker i mit elskede Fædreland.

Vejle, d. 28de Novbr. 1849.

Orla Lehmann.

den paa, som stødte mig og gjorde mig ondt. Det gør mig ogsaa ondt, og det ret hjærtelig ondt, tydelig i Dit Brev at finde Spor af et nedtrykt Sind, skønt jeg jo vel indser, at det ikke kan være anderledes, og næsten endnu mere at høre Rygtet hviske om, at Du ikke er ret lidt og afholdt i din Embedskreds, som Du fortjente og burde være. Men dersom dette Rygte har mindste Gran af Sandhed i sig, er da Grunden ikke den, at Du træder altfor hensynsløst op overfor dine Omgivelser? Det er virkelig skikkelige og i mange Henseender agtværdige og elskværdige Folk, Du er iblandt: men, levende under smaa Forhold, i smaa Byer, med smaa Huse og faa Mennesker, have de mere Øje for det smaa end for det store, og man maa derfor, naar man vil leve iblandt dem, passe meget paa sig selv netop i det Smaa. En eneste Yttring, et eneste ubetænksomt Ord kan i 14 Dage udgøre en hel Byes vigtigste Konversationsgenstand, en eneste uoverlagt Handling kan forbitre En Livet der i lang Tid. Du maa kunne vinde alle Hjærter derovre, naar Du blot alvorlig vil: og naar Du først er rigtig afholdt i dit Amt, saa er Du nærmere til enhver højere Tillids- og Ærespost end ellers.

At Du ikke vil modtage Valg denne Gang, synes mig aldeles rigtigt, men Du var jo ogsaa, da Du var her, enig i, at jeg burde holde mig tilbage, og nu synes Du dog, at bebrejde mig, at jeg gør det. Det er aldeles ikke Frygt for Sqvalderposen Warming, der holder mig tilbage: først for ganske nylig, længe efter at min Beslutning var tagen, har jeg faaet Vished om, at han vilde stille sig, og jeg tror vist, at dersom jeg var kommen, vilde han bleven hjemme; thi han staar i megen personlig Gæld til mig. Nej, jeg bliver hjemme af 2 Grunde: først fordi »Fædrelandet« ikke kan have mindre end *een* Redacteur eller en skrivende Pen, naar det ikke skal gaa bag ad Dansen — Giødwad har nok at gøre med det økonomiske og med at tage mod Visitter; det er umindelige Tider, siden han skrev en Linje, eller besørgede andet af Redactionen end visse Smaaforretninger, som ogsaa skulle udføres - for det andet, fordi jeg ikke kan begaa mig i Rigsdagen, naar jeg vil følge den paa Sporet med en alvorlig Kritik, og det anser jeg for meget vigtigt sker i det første Triennium. Hertil kommer endelig, at jeg umulig kunde forlade København en 14 Dages Tid, hvilket nok havde været

nødvendigt for at blive valgt, ikke saa meget, fordi Vælgerne havde noget imod mig, som fordi de ere løje og ligegyldige.

— — —

Lad det nu være nok dengang, thi jeg skal endnu skrive et Brev iaften. Søg Trøst i Erindringen og Haabet! Du har dog en Erindring saa rig som faas, og en Fremtid at gaa imøde, stor og lys nok til at opløfte og opklare din Sjæl i Nuets Skumring.

Din

Carl Ploug.

46. Lehmann til Tscherning.

Vejle Beg. af Decbr. 1849.

Nu har De da faaet Deres Vilje, ækle Tyran, at jeg er banlyst fra at være med at sætte Forfatningen i Gang og ved Ordningen af Danmarks politiske Forhold [1]). De har faaet Deres Vilje, uagtet, jeg kunde være bleven valgt i ethvert af Amtets Distrikter — i Vejle selv ved at lade mig stille af Stockfleth [2]), der (hvad enten det var ment eller ej) indtil et Par Dage før Valget sagde ikke at kunne og ville, i de andre Distrikter ved at melde mig Aftenen før Valget. De har faaet Deres Vilje, uagtet dette er det samme som at resignere enhver fremtidig, offenlig Virksomhed; thi efterat jeg ikke har været i Rigsforsamlingen og ikke paa de tre første Rigsdage [3]) — de eneste Lejligheder, hvor der kunde være Brug for det eneste, jeg har forud for mange andre: *la grande parole*, vil jeg næppe føle mig fristet til at vrøvle om Pensioner eller to Laugs Forening. Det

[1]) Det herhen horende Brev fra Tscherning, i hvilket han maa have opfordret L. til ikke at søge Valg til Rigsdagen, findes ikke mellem L.'s Papirer.

[2]) Overauditor, Herredsfoged i Nørvang og Tørrild Herreder (Vejle Amt W. W. Stockfleth, valgt i Vejle Amts 3. Kreds. Se ogsaa ovenfor i Brevet om Tilfangetagelsen April 1849.

[3]) Dermed mener L. altsaa, at han er udelukket fra Rigsdagen i dens første Triennium. 1851—53 kom han dog til at repræsentere Vejlekredsen som Folkethingsmand; Aaret efter valgtes han til Landsthingsmand og sad som saadan i Thinget til sin Død 1870.

er altsaa med klar Bevidsthed om, at heri ligger en fuldstændig Abdiceren — hvis denne ikke maaske alt var et fait accompli — at jeg har resigneret. Jeg har gjort det, fordi jeg virkelig er resigneret, hvad enten dette nu er, fordi jeg ikke har Evner til at gennemføre den Rolle, ikke noget Valg, men Omstændighedernes Magt havde ladet mig begynde, eller fordi mine private Ulykker have knækket mig. Jeg vil naturligvis helst tro det sidste, fordi det er det mindst ydmygende, og fordi det ligesom er en Tribut til hendes Minde, at jeg nu kun har det ene tilbage at gøre at dø, selv om dette med min ubelejlige Sundhed skulde koste lang Tid og besværligt Arbejde. Men hvorfra jeg nu end har denne Resignation, er det vist, jeg har den, og at jeg uden Kamp og uden Smerte har sagt Farvel ikke blot til den Smule Ærgerrighed, jeg kan have haft, men selv til den Illusion om Kaldelse og Ansvar, der hidtil var mit Kompas i Livet. Nu maa De kun ikke tro, at disse *derniers soupirs d'un condamné* ere Frugten af Fortvivlelsens Kraft. Resignation og Fortvivlelse have intet tilfælles, og jeg ser mit Livs Drøm svinde hen i Glemselens Nat med samme jævne, rolige Underkastelse, hvormed jeg tager min Bet i den af Dem mig anbefalede Lomber. Det eneste, hvorom jeg har nogen Tvivl, er, om dette nye Pligt- og Virksomhedsaag, hvormed man nu vil drive Tiden hen, til man udfries af Livet, ikke er en ny Illusion, som ikke engang har den tidligeres lokkende Farver, og om det ikke var langt sundere, istedetfor at blive en dygtig Amtmand , at lege med sit Barn, medens man endnu har det, læse i Dante og Byron, og forresten paa en eller anden lempelig Maade tjene sin daglige Føde. Det er nogenlunde den eneste Tvivl, jeg om mig selv har tilbage, om ikke Amtmandssliddet er for uroligt for en Sjæl, der er gaaet paa Aftægt, og for møjsommeligt for den, der intet andet begærer af Livet end paa en skikkelig Maade at blive af med det. Derom kunde jeg nok have Lyst til at høre Deres Formening. Maaske De, som mener mig det vel og er saa kløgtig, kunde udfinde en lille Næringsvej til mig, der var en passende Mellemting mellem at være og ikke være. En saadan Mellemting er

Deres

Orla Lehmann.

47. Tscherning til Lehmann.

Kbhvn., d. 14. Decbr. 1849.

Kære Lehmann.

Igaar modtog jeg et Brev fra Dem, som min Kone læste for mig, det rørte hende, saa hun græd og udbrød: men er det dog ikke for stort Offer, Du har fristet denne Mand til at bringe; mig bedrøvede det ogsaa, men saa dyb er min Overbevisning om, at De for Deres Skyld og for Sagens Skyld har valgt det rette, at jeg svarede: Smærten over det politiske Offer, som dette Brev udtrykker, kan kun være forbigaaende, thi Lehmann vil snart se, at der er opbevaret ham en Fremtid, som vilde være gaaet tabt for ham, om han straks var kommet til at indskibe sig med os andre i denne halvfærdige Baad paa det plumrede Farvand. Tro mig — Deres Tid, Deres Brugbarhed, Deres Anvendelse vil komme, naar De kan vedblive, som De har begyndt, blive en god Amtmand og sætte personlige Ønsker og tidligere Forhaabninger tilside for at opfylde overtagne Pligter. Deres Frasigelsesbrev traf mig endnu, medens jeg var i Valgkredsen, thi jeg anvendte 8 Dage paa at berejse den efter Valget. Det gjorde en ganske fortræffelig Virkning. — De veed nok, at Pløyen i Holbæk lod sig slaa af Christensen [1]) ved Valget, at han blev Fane for en fornyet Kamp mellem By og Land, at Byraaheden gik saa vidt, at man angreb Christensens Vogn, da han forlod Byen etc. Følgen er nu en stor Forbitrelse af hele Landfolket mod Pløyen. Midt under denne Forbitrelses første Udbrud kom Deres Frasigelsesbrev, det blev læst højt i en Samling af ansete Bønder samlede hos en Skolelærer Hansen i Hagested, hvor jeg logerede, og alle som een sagde: Ja — der er Manden, saaledes skal der handles, det kan en Demokrat gøre, som kan bringe et Offer for sin Mening og for sin Pligt — dér forslaa vore Modstandere ikke, de ere opklækkede ved Egennytte. Hvorfor have vi ikke kunnet faa en saadan Amtmand? Det er, tro mig, en Sømmelighedsfølelse, som bør udvikles, at stedlige Embedsmænd ikke tage imod Valg i deres egen Embeds-

[1] Balth. Christensen blev valgt til Folketingsmand i Decbr. 1849 for Holbæk Amts 1. Valgkreds. Amtmand C. Ploven i Holbæk Amt var hans Modkandidat.

kreds, især ikke naar Stemningen for dem ikke grænser til Enighed. Monrad hylder den samme Anskuelse, uagtet hans Embede dog er langt mere indgribende i Folkelivet [1]). Fremstaar en alvorlig Modkandidat, sagde han, »saa træder jeg tilbage.«

Da jeg raadede Dem at holde Dem tilbage, forudsaa jeg Pløyens Skæbne. Dog længe før dette nye Krav paa Erkendelse kom til at berøre Bønderne, hørte jeg Deres Navn nævne med taknemlig Erindring og Beklagelse af Savn. — Deres Skaal blev udbragt, ikke efter Paamindelse af os, Deres nærmere Venner, men af Bønderne selv — Jens Gregersen, Niels Hansen, Nielsen og flere gamle Medlemmer af Bondevennernes Selskab forsømte aldrig at bringe Dem i de Tilstedeværendes Erindring som en gammel paalidelig Ven og en af vor ny Forfatnings vigtigste Fremmere. De ser, De bliver ikke glemt paa Øerne, brug nu Tiden, vind nu Jylland, vind Deres Amt ved nøje at undersøge Forholdene, udfinde nyttige Forbedringer, indføre stræng Embedsførelse og skaffe det kommunale Liv (Amtsraadene) Betydning. Dette sidste har i Grunden ingen Amtmand endnu forstaaet. Deres Vane til at leve med Menigmand, agte ham og have Fortrolighed til ham, maa hjælpe Dem heri. De kalder mig Deres Tyran, men det er ikke mig, som har gjort Dem til Amtmand; tværtimod jeg raadede Dem derfra, netop fordi jeg erkendte, at De derved kom til at bringe Ofre som de nærværende, eller undergrave Deres Fremtid.

De tror, at Deres Kald er til at skabe denne Fremtid paa Forum, paa Rigsdagen — ja, men ikke nu, ikke med Ord eller ikke med Ord alene, men med Gerning: De er for godt Stof til endnu engang at blive Minister uden Portefeuille; disses Tid vil dertil snart være omme, der trænges kun til dem i de politiske Omvæltningstider. Deres Plads er desuden ikke paa en Rigsdag, hvorpaa der skal laveres en stor Del, fires og hales meget, hvor man for Sagens Skyld maa parre sig med et Ministerium, som mange, og blandt dem vistnok De, ikke synes saa synderlig om. Der findes Mænd i Ministeriet, som jeg tror, De ikke kunde

---

[1]) I Febr. 1849 var Monrad bleven Biskop over Laalands-Falsters Stift; i Decbr. s. A. lod han sig dog vælge til Folketingsmand for Maribo Amts 4. Valgkreds.

undgaa at plukke ved given Lejlighed. De er ikke som vi andre, vi ville kun sige Tingen, men De vil sige Ordet: eengang i Fart kan De vanskelig stoppe: det er Dem en Byrde at opspare, at synke, hvad De synes vilde være godt sagt. Naar Ordet bespænder Dem, om jeg maa bruge dette lidt platte Udtryk, saa maa det ud.

De tager fejl, tror jeg, naar De mener, at de vigtigste Sager ville blive afgjorte paa de tre første Rigsdage. Vore ydre Anliggender ville vistnok kun saare lidet komme til Orde. Forud at instruere Ministeriet bør Rigsdagen ikke gøre: bagefter at forkaste deres Gerning kan den ikke, thi dertil har den ikke Magt . . .

Udviklingen af vore Retsinstitutioner skal, haaber jeg, ikke skride langt frem, førend Landbosager, Communalvæsen, Postforbedringer og Almueundervisning har faaet deres Behandling. Bringer man den ind med Magt tidligere, saa mener man det ikke ærligt, saa er det for at bringe Forstyrrelse og skaffe Befordring til juridiske Kandidater, ved at skabe nye Embeder, men det maa ikke ske. —

Med alt dette er det bedst, at De ikke behøver at brydes: de heraf flydende Kævlerier har De bedst af at lære at kende i Deres Studerekammer. Udvikle Forholdene sig imidlertid saaledes, at Deres Nærværelse bliver nyttig for Forsamlingen og for Dem, at De kan finde den Plads i Forsamlingen, som tilkommer Dem, og den Udsigt, som kan give Dem Tilfredsstillelse, saa — tro mig — saa finder man nok en Plads . . . Jeg har jo saa mange Aar paa Bagen, at jeg kun regner mig at høre til Murbrækkerkompagniet, som skal følges af de rette Bygmestre: blandt dem vilde jeg saa gærne tælle Dem, thi det har dog været Deres Forhaabningers Maal. — Men, tro mig, Lehmann, at for at naa det, maa De for en Tid leve uden for vor, Murbrækkernes, daglige Omgang, og endnu mere maa De i nogen Tid leve afsondret fra Drømmebyggerne, som paa engang ville have det dalende Athen og det rejsende Danmark. De veed, at man for at faa den fineste Uld, næsten skaffer Faarene en sygnende Tilværelse, de fedeste Leverpostejer kommer af dødssyge Gæs. Førend De ret kommer til at gribe ind i vor Statsmaskines Gangværk, maa De have erkendt, at Statens Opgave ikke er at skaffe fin Uld og

Leverpostej, men at skaffe Befolkningen sund, aandelig og legemlig, politisk og moralsk Tilværelse, at det Folk, som har levet dygtigt og er forgaaet uden Mindesmærker, har betydet mere end det, som overantvorder os store Mindesmærker for at forhindre os fra at glemme dets Elendighed. — Som Statsmand maa De ikke opdrage Folket, saalidt som jeg tror, at De som Fader bør opdrage Deres Datter ved at læse Byron og Dante for hende. Lad hende læse Byron og Dante, naar hun selv synes, og hjælp hende saa lidt paa Veje: men skru ikke hendes lille Forstand for tidlig op til en saa unaturlig Højde, en Højde, hvor kun den aandelig mægtige kan taale at være paa.

— — —

Deres venskabeligst hengivne

A. F. Tscherning.

48. Lehmann til Tscherning.

Vejle, d. 16. Decbr. 1849.

Kære Tscherning!

Det skulde virkelig gøre mig meget ondt, om De ansaa mig for en Hykler og Frasemager; men det maa jeg næsten tro af Deres Brev, som jeg derfor iler med at besvare. Vistnok var mit Brev en dyb Veklage — og det hører til de mange capriciose Ubegribeligheder ved Menneskesindet, at jeg, over hvis Læber der næsten aldrig kommer nogen Klage, netop føler Drift til at rette den til den mindst sentimentale af alle mine Venner. Men det er en Veklage — ikke over det Offer at have holdt mig tilbage, men over det, at det intet Offer er mig, en Veklage over, hvad der netop derved er blevet mig ret klart, i hvilken Grad jeg er færdig. Det er aldeles vist, at jeg let kunde være bleven valgt endog uden Modcandidat, stillet af dem, der nu ere valgte, men det er ogsaa vist, at det ikke er nogen Klogskabens Calcule, men Hjærtets og Driftens og Begejstringens Afmagt, en Forsmag paa Dødens Apathi, der har holdt og rimeligvis fremdeles vil holde mig tilbage. Det er saa langt fra, at jeg føler min gamle Længsel efter Livets Storme — den dejlige Tid, da Hjærtet

jublede som en vrinskende Stridshingst, naar det klaprede i Takkel og Toug, og Bølgernes Skum sprøjtede mod Nattens Stjerner, — det er saa langt fra, at det her er mig for stille og smaat, at jeg tværtimod behøver al min tilbageværende Styrke for at bære mit Embedes bevægede Travlhed. Jeg kender naturligvis nok til Verden og dens Gang til at vide, at der maaske nok vil komme en Tid, da jeg tænker og føler anderledes. Men nu er det ikke Parlamentet, men Klosteret, hvortil min Hu staar. Mit Farvel til Rigsdagen er et Farvel til Livet, og naar jeg ved den Lejlighed morede mig ved at skænde paa Dem, saa er det, fordi selv den, der længes efter Døden, i Grunden dog nødig vil dø.

Jeg veed det nok — der er ingen, der veed, hvad jeg har tabt. Jeg har haft megen Sorg i mit Liv, men jeg tør sige det selv, at jeg har baaret den paa en værdig Maade, uden Bitterhed og Forsagthed, med Frimodighed og Hengivenhed. Men dette sidste er for meget, er for haardt.* Her kan jeg ikke se, som hidtil, ved hvad der var mig beskikket, at det Alt er til det gode; jeg kan ikke deri se et kærligt Forsyns Forsorg. Derfor tykkes den hele Verden mig øde og glædeløs, derfor er Ordet Fremtid for mig et Ord uden al Betydning, og alt, hvad De siger derom, er vel ment, men sagt til døve Øren. Maaske bliver det engang anderledes. Det vil da kun bevise, hvad vi er for nogle vandede, holdningsløse Pjalte. Men nu er det sandt, at al Fremtid, selv den man kalder Eftermæle, den sidste, naar Hjærtet forsager, er mig et Øde uden Liv, uden Lys, uden Indhold, et farveløst, toneløst, tomt Intet. Nu er det sandt, naar De kun vil tage det symbolsk, at min eneste Ærgerrighed er at blive Graver paa Østerbro [1]). Saaledes tænker og føler den, der engang var

Orla Lehmann.

Hils Deres Kone og tak hende. Glæd Dem ved hinanden, medens De kan.

[1] Lehmanns Hustru var jordet paa Holmens Kirkegaard paa Osterbro.

49. Lehmann til Tscherning.

[Beg. af 1850.]

Kære Tscherning.

Hvor glad jeg end bliver, hver Gang jeg ser noget fra Deres Haand, maa jeg dog sige Dem, De gør mig Uret, naar De tror mig enten aandigen eller legemligen knækket. De har set mig, medens de friske Saar blødte, og kan bedømme, om jeg savnede den Resignation, der bøjer sig under, den Stolthed, der uden Klage bærer, hvad der tilskikkes. Vistnok er det haardt at være skilt fra Alle, jeg bryder mig om, og navnligen fra min søde Unge, til hvilken alle mine Minder, alle mine Forhaabninger knytter sig, og vistnok var det kedeligt at ligge i den sletteste Gæstgivergaard, jeg kender, fordi det, der skulde være mit Hjem, er en trist Kombination af en Røverborg og et Pesthus. — Fra de første Dage begyndte jeg at tumle med Malere og Vadskerkoner (fortæl Deres Kone, at mit Kontor ikke havde været skuret i — 23 Aar, saa vi med en Jernspade maatte skrælle Snavset af) osv., saa at det nu er alt som nyt, og jeg har indrettet mig to Huller til min Person, saa net, at Alle, som komme her, svimle ved at gense den gamle Rede. De ser saaledes, at der i alt, hvad Menneskene faa at se til mig, ikke er Spor af Sygelighed, ikke engang Sentimentalitet. — Naar har De set mig saa lille, at De noget Øjeblik kunde tro, jeg følte mig trykket af en Soldaterseng eller Jernstænger eller en Skildvagt, selv medens jeg sad der[1], end sige at jeg skulde tænke paa de Lapperier, en Time efter at jeg var derfra. Nej, skulde jeg sammenligne min ensomme Gang med noget, da blev det med dengang, da jeg selvanden gik i Ordrups Krat eller under Frascatis Pinier: skulde jeg, træt af at revidere Skifteregnskaber, mindes andre Tider, da var det dem, da jeg sad og læste Dante for hende . . . Hovedsagen er, at jeg ingen Trøst behøver. Jeg er frimodig for Gud og Mennesker, thi jeg har været lykkelig som faa, og min Regning er gjort.

Men lærer Deres Brev mig, hvad jeg vidste, at den, der trænger til Trøst, ikke kan finde den hos andre, saa lærer det mig ogsaa, hvad jeg ogsaa vidste, at hvem der trænger til ærligt

[1] Sml. S. 132.

og trofast Venskab, kan finde det hos Dem. Jeg takker baade Dem og Deres Kone. De Dage høre til de gode, hvori jeg ser Dem eller hører fra Dem . . . Jeg taler kun lidt og langsomt og har i al den Tid, jeg har været her, ikke gjort en aandrig Bemærkning, saa De vist maa finde mig forstandig og solid. Men hvad De maaske neppe vil tro, er, at jeg synes godt om dem allesammen - - ikke af Theori, men praktisk oprigtig . . . Og det Held, der har kronet mine Bestræbelser for at lave en Mødding til næste Aars Rug, fylder mig med usigelig Stolthed.

Er det ikke saaledes, De vil have Deres hengivne

Orla Lehmann.

50. Lehmann til Tscherning.

Vejle, 17. April 1850.

Kære Tscherning.

. . . Hvis Sagen ikke var præjudiceret[1]) ved min for et Par Maaneder siden afgivne offentlige Erklæring, vilde Betænkelighederne fra Amtmandskabet maaske være af ringere Vægt; thi jeg har siden den Tid ved flere Lejligheder, navnligen gennem Amtskomiteen, haft god Anledning til at blive bekendt med og for mit Distrikt, og er der end dem, som maaske ere gale nok paa mig, tror jeg, at Respekten er temmelig almindelig. Men foruden at det nu vilde være Vankelmodighed at sige Ja, var der ogsaa andre Betænkeligheder, som bestaa usvækkede, i mine ydre Forhold, som i min Sindsforfatning. Hertil kommer, at hvis jeg nogensinde vender tilbage til det politiske Liv, vil jeg vælges her i Amtet, presset fra alle Sider og enstemmigen. Maaske sker det aldrig, men i alt Fald kun paa dette Vilkaar. Og skønt jeg er saa ivrig Bondeven og Demokrat som nogensinde, vil jeg dog kun skylde mig selv mit Valg og ikke nogen Protektion, mod hvilken jeg vel vilde vide at hævde min per-

[1] Faa Dage forinden havde Lehmann fra Balthazar Christensen gennem Tscherning modtaget Foresporgsel, om han vilde være villig til at stille sig til Rigsdagen ved et Nyvalg i Holbæk Amts 5de Distrikt i Efteraaret 1850.

sonlige Selvstændighed, men ikke uden Kamp med og Misnøje for den Indflydelse, der havde eller troede at have taget mig under sine Vinger.

I Hast.

Orla Lehmann.

51. Lehmann til Tscherning.

Slutn. af April 1850.

Kære Tscherning.

. . . Naar jeg undtager det lille Afskedssuk — *le dernier soupir d'un condamné* — hvormed jeg besværede Dem, har jeg aldrig tænkt paa Rigsdagen som paa noget, der kom mig mere ved, end enhver anden Skatteyder. — Det gør mig ondt, naar jeg betænker, at det fremfor noget Menneske — ogsaa fremfor Dem — er Monrad, hvem den ægte demokratiske Surdejg i vor Forfatning skyldes — jeg nægter ikke, det mere vilde stemme med min Smag, naar Tyngdepunktet i Forsamlingen rykkede lidt mere til Centrum. Gud skal vide, I ere moderate nok, og ingen længes vist mere end Monrad og Krieger efter den Tid, da Rigsdagen kan gaa ganske anderledes radikalt det hele gamle Væsen til Livs. Forresten er min egentlige Hensigt med dette, som med alle mine Breve, kun den, at tvinge Dem til at skrive til mig, fordi De er en af de faa Erindringer fra lykkeligere Tider, jeg nødig vilde have skulde blegne — men det gør alt, naar det ikke plejes. Hils Deres Kone og sig hende, at naar Foraaret og Margrethe kommer, saa faar jeg det nok godt. Sommetider vil jeg gerne have det lidt godt; til andre Tider støder jeg med Afsky den Tanke fra mig, fordi den tykkes mig Fejghed og Troløshed . . .

Deres hengivne

Orla Lehmann.

Det følgende Aar ophørte Lehmanns og Tschernings Brevveksling, da de fra nu af jo havde Lejlighed til personlig at træffes i Rigsdagen. Men iøvrigt bidrog naturligt begges vidt forskellige politiske Udvikling til at fjerne dem noget fra hinanden.

52. Balth. Christensen til Lehmann.

Kbhvn., 22. Aug. 1850.

Tillad mig, kære Lehmann, direkte at forespørge, om Du ikke under de nuværende kritiske Forhold maatte føle Trang og Tilbøjelighed til at faa Sæde paa Rigsdagen. Baade i Landsthinget og i Folkethinget ere Vacancer, og jeg tør antage, at vi med Sikkerhed vilde kunne gennemsætte dit Valg.

Vor indre og ydre Stilling og vore indre og ydre Udsigter forekommer mig ikke lidet betænkelige. Jeg skal imidlertid ikke forsøge at udtale *mine* Anskuelser om dem, saa meget mindre som jeg har hørt, at Du ikke billiger vi stakkels Bondevenners Politik og Taktik, skønt Tiden desværre mere og mere synes at vidne for dem. Ministeriet vil uden Tvivl være faldet fra hinanden, længe før vi komme sammen, om dette ellers, som jeg dog tror, tilstædes os. Den Omstændighed, at Clausen er det modsatte af en Statsmand, at han, uden ret at vide det, fremfor nogen har støttet dem og det, der ville vor Fordærvelse, jeg mener Helstatsmændene og vore danske Slesvigholstenere, i Forbindelse med »Fædrelandet«s selvmorderiske Holdning, siden det har unddraget sig Tschernings Inspirationer, og med det saakaldte centrale eller doktrinære Partis Blindhed i aldrig at se Fjender uden i Venstre og aldrig at søge Venner uden i Højre, alt dette har bragt det dertil, at ogsaa hos os en Tilbagegang for vort hele offenlige Liv til 1847 kan forekomme baade mulig og sandsynlig. Vistnok vil det i al Fald kuns blive en overgaaende Triumf, Reaktionen kommer til at føre, men — vi bør dog gøre vort til at hævde og bevare det vundne, det bestaaende, og det er denne Tanke, der leder mig til at gribe en henkastet Ytring af Tscherning om, at Du dog muligvis nu maatte virke og træde op paa den større politiske Skueplads. Drewsen seniors Plads i Lyngbye og Sønnens Plads i Skanderborg Amt kunne begge bringe Dig i Folkethinget, og Carl Neergaards Plads i Roskilde Valgkreds kan bringe Dig i Landsthinget. Jeg vil ikke foregribe din egen Mening, men jeg vil dog ytre, at Du efter min bedste Overbevisning ikke bør unddrage Dig Valg, og at Du, hvis Du lader Dig vælge til Folkethinget, helst burde holde Dig, som Tscherning paa den grundlovgivende Rigsdag, imellem og

udenfor begge Hovedparterne, Centrum og Venstre, med en bestemt Holdning til dette sidste.

Maaske, kære Lehmann, har jeg efter vor gensidigt mere fremmede Stilling til hinanden skrevet mere, end ret passende eller nødvendigt er. Jeg beder Dig imidlertid heri at ville se et Vidnesbyrd om de gode Ønsker og Forventninger for Dig, som i det Mindste nogle af os — og næppe mindst Tscherning og jeg selv — have bevaret.

Det er haardt, at Tschernings gentagne Tilbud til Krigsministeren af sin Tjeneste hidtil kun har fremkaldt smukke Ordfloskler og stygge Bagvaskelser. Ogsaa her tier »Fædrelandet« til, at man udspreder, at han selv ikke *vil* bruges. Dog — jeg bør ikke i disse Linjer gaa ind paa disse Forhold.

Din hengivne

Balthazar Christensen.

E. S. For at befæste et »Venstre« i Landsthinget, helde vi til den Beslutning at bringe Tscherning derind. *Han* ønsker det ikke, men har — som altid — stillet sig til sine Venners Disposition. *Dit* Svar vil ikke være uden Indflydelse ogsaa paa dette Spørgsmaal, da Du og han, i det mindste efter min Formening, ikke bør være skilte i forskellige Thing.

53. Ploug til Lehmann.

Kbhvn., 11. April 1851.

Kære Lehmann!

— — —

Det gjorde os ondt at høre, at din Helbred ikke er god og dit Humeur ikke heller. Det sidste er jo for saa vidt naturligt nok, men jeg synes dog, at Forretningslivets ikke blot sløvende, men ogsaa mildnende Indflydelse maatte ytre sig paa din Hjærtesorg, især da Du jo mere end de fleste har en Fremtid af Magt og Ære at se imøde, og desuden har din lille elskværdige Datter hos Dig, ikke blot som Minde om en tabt, men som Genstand

for en ny og levende Kærlighed. Nu, jeg bebrejder Dig langtfra ikke, at Du sørger, men Du kan ikke fortænke dine Venner her, i at de bekymres noget, naar de høre, at Du endnu kæmper med Sorgen, uden ret at være bleven Herre over den: thi ogsaa den har jo, foruden sin forædlende og styrkende Kraft, en sløvende Magt, naar den faar Lov til at herske udelukkende og længe.

Om os har jeg intet videre at melde, end at Fædrelandet — som Du ser — gaar, men gaar smaat, gaar med Tab, saa at det ikke kan blive ved længe paa den Maade, dersom vi ikke kunne svinge os noget til Vejrs. Nu ville vi stræbe, hvad vi kunne, og indskrænke, hvad vi kunne, men det kan nok være, at vi alligevel komme til at behøve vore Venners Hjælp, i det mindste deres moralske Indflydelse i deres respektive Kredse. Det nye Gebet vi *per fas & nefas* have bemægtiget os, jeg mener Bekendtgørelserne, kaster jo nok noget af sig, men ikke nok til at bøde paa den Unaade, som vi dele hos Publikum med Martsministeriet, eller Straffen for den Forbrydelse at have haft vore Venner til Ministre.

Den ydre Anledning til, at jeg skriver til Dig idag er forresten følgende. Du veed maaske, at Christian Winther en Dag i Vinter pludselig forsvandt til stor Skræk for hans Familie. Han var forresten blot rejst til Lolland, men Aarsagen hertil var, at han maatte undergaa en Fallit paa, jeg tror 5000 Rdlr. Da Boet ejes af Konen, og Svigerfaderen engang har løst ham ud, er der ingen Bistand at faa, og han maa saaledes akkordere med sine Kreditorer om aarlige Afdrag af sine ikke store Indtægter [1]). Denne Omstændighed har i Forening med hans ikke ganske billige Behandling i Folkethinget [2]) vakt Medfølelse for ham hos hans Venner her, og da den overstaaede Krisis virkelig synes i en mærkelig Grad at have oprejst hans Mod og styrket hans Produktionskraft, saa at han endog har taget fat paa, hvad han aldrig har vovet før, et stort Arbejde, der vil tage ham et Aars Tid [3]), saa have nogle af hine — Prof. Fr. Lange, Fr. Paludan

[1] Se herom N. Bogh: Chr. Winther III. S. 177 ff.

[2] Folkethinget bevilgede dog Chr. Winther i 1851 en aarlig Digtergage af 1000 Rdlr.

[3]) Formodenlig »Hjortens Flugt«, der dog først blev færdig fire Aar efter.

Müller, L. Ussing, Allen og Undertegnede — foretaget os at indbyde til en Prænumeration paa dette Arbejde, naturligvis i en snævrere Kreds, for saaledes at skaffe ham Midler til at leve uden Næringssorg, saalænge han er beskæftiget med det. Indbydelsen gaar ud paa at prænumerere med 10 Rdlr. paa et Expl. af dette forventede Digt, og den har haft ganske god Fremgang. Blandt dem, vi have udpeget, som man kunde vente vilde gaa med paa den, er ogsaa Du, men jeg har efter gammel ond Vane opsat meget længe at skrive til Dig derom, saa jeg nu kommer til at bede Dig, om Du er saa god at tage den tilfølge, ikke lader mig vente paa Svaret, thi engang i næste Uge agter vi at slutte Subskriptionen.

— — —

Lev saa vel, som Du formaar!

Din

Carl Ploug.

54. Const. Hansen til Lehmann.

Novbr. 1852.

Dit Forslag [1]) har sat mig i ikke ringe Forlegenhed: ikke saa meget med Hensyn til Betalingen, thi det Regnestykke er snart gjort. Mit Levnetsløb koster mig circa 1600 Rdlr. aarlig. Til et Billede af Omfang som det omtalte, noget mindre eller større gør ikke synderlig Forskel, er et Aar ikke tilstrækkelig — vil jeg sætte 2 Aar som Maximum, saa bliver det 3200 Rdlr. [2]) — Her er allerede et fast Punkt: men det er ogsaa det eneste i alt, hvad den Sag angaar. Vanskelighederne ligge dels i Opgaven og dels deri, at jeg har tilbragt 10 Aar i en græsk mythologisk Verden. For at kunne med Friskhed og fornyet Kraft behandle

[1]) Lehmann havde foreslaaet Const. Hansen at male et Maleri til ham med Emne fra den nordiske Mythologi og som Eksempel henpeget paa Ægirsgildet. Til Trods for Hansens usikre Svar optog han dog noget senere Planen, og i 1857 rejste det nu paa Nationalgalleriet beroende Billede afsted med Vejle-Paketten efter dog først at have været udstillet i Christiania.

[2]) Senere enedes de om en Betaling af 2000 Rbdlr.

et omfattende Æmne af den nordiske Mythologi, maatte jeg i det mindste gøre en Udflugt til Hardanger og Guldbrandsdalen (sic). Der vilde jeg kunne finde Thor og Freja — en Bjælkehal med Røghullet i Loftet etc., kort en fast Grund at staa paa. Det er ingen Sag at tale om Konstnerens Lyksalighed. Men det er slet ingen Lyksalighed at svæve mellem Himmel og Jord. Konsten faar nye Kræfter, hvergang den berører Jorden, og det er Tidsaanden, der som en Damp-Herakles holder den med utallige Hestes Kraft i den ubehagelige svævende Stilling. Det er slet ingen Lyksalighed at være en Tantalus — og det er man. Man er nærved at trykkes flad af Stoffet, som man ikke kan faa fat paa. Dersom Marineministeren vilde give et Gilde for vore Aser, og jeg kunde sidde i en Krog med min Skizzebog — og dersom jeg turde male Æger i Admiralsuniform, male Minister Bluhme som Loke, Bregentved Moltke med Stjerner paa Brystet som Balder (nej, det er sandt, Balder var alt død, da Æger trakterede Aserne), Grundtvig i Præstedragt som Odin og en kjøbenhavnsk Vægter som Heimdal, lade Scenen foregaa paa Tre Kroners Batteri og lade dem drikke Champagne istedetfor Mjød – ja saa kunde det maaske blive lige saa godt som Poul Veroneserens Bryllup i Cana — saa havde jeg Livet at holde mig til. Fortaber man sig for meget paa Reflexionens, Abstraktionens, Idealismens Gebet, saa vakler Grunden, og man er, hvad man kalder »leveret«.

Uagtet jeg ellers ikke mangler Dumdristighed, saa maatte jeg denne Gang som sagt i det mindste lugte den trondhjemske Luft, før jeg tør tage fat. Min Ærgerrighed, som nærmer sig 50 Aars Alderen, tillader mig ikke at anvende et Par Aar paa et mat Forsøg efter en stor Maalestok.

Nu maa jeg nok spørge, hvor Konstnerens Lyksalighed bliver af? naar ikke alene Indbildningskraftens, men det simpleste Livets Stof støder ham fra sig. Jeg ser f. Ex. de dejligste Fisker-Kjærlinger sidde ved Gammelstrand. De vilde under en dygtig Mesters Haand blive klassiske Mesterværker, istand til at trodse Tiden lige saa godt som Murillo, Velasquez, Michael, Rafael, Uriel eller hvad de hedder — men — gaar jeg hen til en Fiskerkjærling i den Anledning, saa vil hun ikke være istand til at fatte, at det er den inderligste Kærlighed, som driver mig

til hende, og jeg udsætter mig for de mest glimrende Titler. Jeg maatte først i lang Tid leve sammen med hende, til hun blev overbevist om min Karakters Fortræffelighed, før vi kunde enes om gennem Konsten i Forening at blive udødelige.

Jeg har ovenfor antydet de Vanskeligheder, som berøve mig Modet og Kraften til idetmindste førstkommende Sommer at foretage et betydeligt nordisk Billede som Ægers-Gildet. Naturligvis skulde Intet være mig kærere end at kunne besejre de tantaliske Forhindringer.

Din stedse hengivneste

Constantin Hansen.

55. Lehmann til Ploug.

Vejle, d. 16. Maj 1855.

Kære Ploug.

. . . Det er mig kært, at Du med Tilfredsstillelse tænker tilbage paa den Dag, der var et Vendepunkt af indgribende Betydning for dit Liv. Uden at sige Dig Complimenter kan man tilføje, at den var af stor og indgribende Betydning for Frihedens Sag i Danmark, i hvis Aarbøger den Kraft og Dygtighed, hvormed Du under de vanskeligste Forhold har ledet det vigtigste Organ for den offentlige Mening, vil sikre Dig et varigt og hæderligt Minde.

Jeg beder Dig hilse gamle Giødwad, den trofaste Husmoder i den danske Presses Husholdning, hvis stille Virken aldrig træder frem paa nogen iøjnefaldende Maade, men dog er den, som holder det Hele sammen. Jeg beder Dig, ja jeg gør Dig det til en Samvittighedssag, at Du sender mig ham enten han vil eller ikke paa mindst 14 Dage herover, da jeg troer, at dette vil have god Indflydelse paa hans Helbred.

Din

Orla Lehmann.

56. Lehmann til Ploug.

Vejle. d. 25. Septbr. 1857.

Kære Ploug!

Da jeg ikke veed, hvad der kan komme ud af Kongens nuværende Rejse, er det mig vigtigt at constatere, hvilke Indtryk jeg for mit Vedkommende har søgt at medgive ham, ligesom det maaske vil interessere mine Venner at se, hvorledes jeg har løst den Opgave at sige Kongen en Del alvorlige Ting uden at falde ud af den charmante Værts Tone, og at sige Gemalinden en Del Ord uden alt Indhold. Jeg tror nemlig selv, at begge Dele ere lykkedes mig. Overhovedet gik det godt: dejlige Værelser, mageløs Diner (Regningerne ere endnu ikke komne, med dem vil min Glæde være forbi), yndigt Vejr, livlig fornøjelig Stemning - - jeg troer alle have været tilfredse. Navnlig maa jeg gøre opmærksom paa, at i Vejle-Amt alle Taler, Sange, Inscriptioner næsten uden Undtagelse havde en ikke blot dybt grundlovsmæssig, men næsten krigersk Tone, og at der overalt er ydet Gemalinden „, hvad hendes Husbond kan fordre, naar man ikke istedetfor at glæde og hædre, vilde bedrøve og krænke ham, men intet mere - intet, som lugtede af Dronning — intet, som smagte af Engel. Intetsteds var der Tale om hende paa Æresporte o. desl., hendes Skaal kun for Kongens Gemalinde „, og med taktfaste 3 Hurraer, medens han overalt fik 9 Hurraer. Hver Straale, der faldt paa hende, var kun en Refleks fra ham — *uxor splendet radiis mariti.* Lige til den sidste Æresport i Vejle Amt herskede min Vilje: vi skulle nu faa at se, om Prostitutionerne begynde, da han er sluppen ud af mit Rige. Forresten har hun comporteret sig fortræffeligt: ydmyg, interessant, fornem, især i mit Hus, hvor det var sagt hende i Forvejen, at der ingen Damer vilde komme til Cour, men at hun vilde forefinde dem, der haves, som mine Gæster, ligesom hun selv, altsaa *sur le pied d'égalité.*

Din

Orla Lehmann.

57. Frederik VII's Besøg i Vejle.

Kongens Rejse i det nordlige Jylland i Sommeren 1857 havde i høj Grad behaget alle Vedkommende. Den uafbrudte Vexel af rigelige Maaltider og stærk legemlig Bevægelse bekom Kongen fortræffelig. De idelige Forandringer af Ophold og Omgivelser afbrøde den kedelige Ensformighed, der rugede over Hjemmet, og lode Folk ikke Tid til at se dem dybere i Kortene end tjenligt. Kongens brede Personlighed, som — naar han tog sig sammen — kunde udfolde megen Værdighed, imponerede, hans folkelige Væsen og massive Indfald [1]) tiltalte, hans klangfulde Røst og noget ensformige, men altid disponible Veltalenhed forbavsede. Med eet Ord: han gjorde Lykke og følte sig som Konge, som Folkeven og som Taler. [2]) Den uundværligste Betingelse for hans Tilfredshed var ogsaa tilstede: Grevinden var tilfreds. I København levede hun som under en Belejringstilstand. Ingen Damer og kun faa Herrer nærmede sig til hende, og naar det en enkelt Gang lykkedes hende at trænge sig frem, maatte dette tilkæmpes ved store Anstrængelser og betales med store Ydmygelser, for hvilke Kongen da bagefter maatte udgælde. I Jylland havde det været helt anderledes. Kongen gjorde sin bedste Flid for at fremhæve hende: kun faa kunde høre Lænken rasle: Alle mærkede, hvad han ønskede og rettede sig derefter. Hun fik rig Lejlighed til at udfolde sit Konversationstalent, sine smagfulde Toiletter og sin ydmyge Ømhed for Hans Majestæt . Jyderne syntes, at det var noget Snerperi af Københavnerne; mange tænkte, at for en Dag kunde det nok overkommes; mange fandt i denne jydske Opfatning en bekvem Besmykkelse

[1]) Da ved et Sogneskæl en Præst lige var kommet i Aande med en højtflyvende og højtlydende Velkomsttale, afbrodes han af en hosstaaende Kos Brøl. »En ad Gangen«, raabte Kongen med en Alvor, som sommer sig for en allerhøjeste Viljestilkendegivelse. *O. L.*

[2]) Kongen havde ikke ringe Prætension som Taler, og det var en af de Genstande, hvorover han havde sine Theorier. Som f. Ex.: »Man skal ikke staa og glo paa sine Stovler, for saa tror de, man er bange, men man skal heller ikke se paa Tilhørerne, for saa gaar man fra det, naar man faar Øje paa En, som griner; derimod skal man se ud i Luften, for saa bliver man ikke forstyrret, og det ser rask ud.« Skønt han ikke kunde Latin, vidste han overmaade godt, at *mundus vult decipi.* *O. L.*

for en Servilitet, der ikke blev upaaskønnet. Selv det sletteste lille Digt belønnedes med en kostbar (eller i det mindste glimrende) Brystnaal, — et Haandkys paa Skibsbroen ved Svendborg banede Vejen til en Ministerportefeuille.[1]) Man besluttede derfor i den paafølgende Sommer at fortsætte denne Eriksgata, og det var nu Vejle Amt, som nærmest stod for Tur.

Fremgangsmaaden ved disse Kongebesøg var i den Grad ens, at de alle kunne fortælles under Et. Ved Indgangen til Byen var der oprejst en Æresport med Grønt, Vaabenskjolde, Indskrifter og Flag. Her stode Embedsmændene i fuld Uniform, Borgerrepræsentanterne med hvide Handsker, Byens Musik, og Skolebørnene med en hjemmegjort Sang — thi i Danmark har hver By mindst een Poet. Her maatte Kongen holde, medens der blev sunget og talt, og saa gik det gennem blomsterstrøede Gader og mellem en Spalier af Politi- og Brandkorps samt Haandværkslaug under Klokkernes Klang og Folkets Hurraraab hen til det Sted, hvor der skulde indtages — efter Omstændighederne en Collation, Diner eller Souper. Atter Kranse, Vaabenskjolde, Indskrifter, Musik, Sang, Taler. Kongen rejser sig og takker for Skaalen. Han rejser sig atter og takker paa »sin højtelskede Gemalindes« Vegne.

»Der Ritter schaute muthig drum,
Und in den Schoosz die Schöne.«

Saa spiste han, og saa drak han, og det veed enhver, at

»quand Auguste boit, toute la Pologne est ivre«.

Efter Bordet blev der saa stundom besøgt en Raadstue, en Kirke, en Skole, eller hvad andet man ønskede at fremvise. Her var der da en eller anden Præst, Skolelærer, Forstander eller deslige, som skulde tale og have et Svar. Dog ikke for meget; thi det var jo let at indse, at Kongen,

»som har saa mange Ting i Ho'det,
og som maa tænke paa os allesammen
og har saa mange Ting i Ho'det«. —

[1]) Den daværende Borgmester i Svendborg Johan Chr. von Jessen blev kort efter det her omtalte kongelige Besøg udnævnt til Kammerherre, og i Decbr. 1859 indtraadte han i det Rotwittske Ministerium som Indenrigsminister.

at han ikke maatte overlæsses med Forretninger. I Reglen blev der gjort en Køretur til en eller anden Udsigt, og saa fik han sig en Pibe, som hans Jæger tændte for ham. Sang og Taler og almindelig Illumination endte da gærne Dagen. Næste Dag lavedes der et Par Riddere eller Dannebrogsmænd, og saa gik det afsted, med en Flok ridende Bønder foran. Men naar man kom til første Sogneskæl

»saa var der atter paa Vejen gjort
en nydelig lille Æresport.«

Skolebørnene sang, Præsten talede, Bønderne raabte Hurra, Kongen takkede »sine elskede Børn«, og saa afsted til — næste Æresport.

I Programmet for denne Sommers Rejse var Vejle By kun betænkt med en Gennemrejse. Grunden var klar: man vidste ikke, hvorledes Amtmanden tænkte om *la grande question*, men man vidste, at man ikke fik ham videre, end han selv vilde. Naturligvis vidste han, hvad han havde at gøre: han indbød Kongen til at være hans Gæst paa Amtshuset, og dette tilligemed den deraf flydende Forandring i Rejseplanen blev meget naadig bevilget.

Jeg modtog da Kongen paa Skibsbroen i Fredericia. Det meget omtvistede Spørgsmaal, om Besøget nærmest galdt Fæstningen eller Byen, afgjorde jeg til Fordel for den civile Anskuelse, idet jeg foreslog den kommanderende General (Moltke)[1], at vi skulde overlade det første Ord til de lokale Autoriteter, og forklarede dette for Kommandanten (Ræder)[2], medens jeg lod Borgmesteren (Mourier) med sine Borgerrepræsentanter slippe over paa Kongens Dampskib. Ved Bordet udbragte Mourier Kongens Skaal, hvori han naturligvis hentydede til, at Kongen her havde tilbragt en Række lykkelige Ungdomsaar, og at her hans tapre Armée havde vundet Sejren af 6. Juli. Hans Generaladjudant (Fensmark) tog deraf Anledning til at ytre, at Verden forekom

[1] Generalløjtnant Anton Carl Frederik Moltke, kommanderende General i Nørrejylland, siden 1842 bosat i Fredericia. Efter Slaget ved Fredericia var M. bleven Storkors.

[2] Johan Philip Thomas Ræder (1795—1869) var i 1854 bleven Generalmajor og to Aar senere Kommandant over 2. Infanteribrigade.

ham som et Galehus. Her talte man om de lykkelige Ungdomsaar, Kongen skulde have tilbragt i Fredericia, medens Sandheden var, at han for sine gale Streger her havde levet i Forviisning, og det under den haardeste Fangevogter, Arméen kunde præstere (Castonier)[1], saa han vist aldrig havde lagt sig nogen Aften uden at bande dette forbandede Hul . Her talte man, som om han havde vundet Fredericias Sejr, medens Sandheden var, at man ikke engang havde turdet betro ham, at der skulde leveres et Slag, forinden alt var forbi. Jeg svarede naturligvis, at der ganske vist for en Filosof var meget at bemærke ved hvad der foregik i Verden, men at jeg hverken fandt Personerne eller Stedet skikket til en saadan Diskussion (hvilken den mellem os siddende, vist meget loyale Oberstfrue havde paahørt med den yderste Forfærdelse). Jeg beretter dette her, ikke blot fordi Fensmark i Realiteten havde Ret, men tillige for i et enkelt Eksempel at vise, hvorledes Kongen blev behandlet af sine nærmeste Omgivelser. Jeg saa her for første Gang Grevinden — i Martsministeriets Dage var hun nemlig i den Grad usynlig, at den Del af Gangen, som paa Frederiksborg førte til hendes Værelser, endog ved en Mur var adskilt fra Resten af Slottet. Hun hviskede til sin Nabo — saa højt, at jeg nødvendigvis maatte høre det — hvor meget hun havde længtes efter at se Orla Lehmann, og tilkastede mig ved den Lejlighed et hurtigt lille Blik, som maaske for tyve Aar siden kunde have været indbydende. Jeg sluttede heraf, at hun endnu ikke havde faaet Rapport om, at jeg for faa Øjeblikke siden havde ladet hendes ved Siden af Kongens ophængte Navnechiffer borttage, og indskærpet, at Skaalen for hende væsentlig kun burde indeholde, at hun var Kongens Hustru, og kun besvares med tre Hurraraab.

Da jeg — rigtignok ved en senere Lejlighed — i Fredericia fulgte Kongen blandt andet til Byens Kirker, holdt i det katholske Kapel en nylig ankommen ung Præst en meget smuk tydsk Tiltale. Da vi vel vare komne op i Vognen, stirrede Kongen betydningsfuldt paa mig, greb mig i Armen, og sagde med dyb bevæget Stemme: »De kan ikke tro, hvilken Pine det

[1] Fred. Johan Christian Castonier 1761—1858 fik som Kommandant i Fredericia 1834 det Hverv at passe paa Prins Frederik.

er at skulle fornægte sin Religion. Der maatte jeg sidde tilsyneladende rolig, medens jeg følte den dybeste Trang til at kaste mig i Støvet for den hellige Madonna. Da jeg naturligvis saa forundret paa ham, vedblev han, at jeg jo vel vidste, at han var hemmelig Katholik. Ved sin Moders Dødsleje havde han lovet hende at gaa over til hendes Religion, og dette Løfte havde han holdt. Ved Siden af sin Seng havde han et Skrin, hvori han gemte alle hendes Breve, og mangen Nat, naar alle troede han sov, laa han og læste i dem osv. Et frittende lille Blik — *con occhi incerti* — der skulde forvisse sig, om jeg kunde synke den, gengav mig min — jeg tilstaar det et Øjeblik rystede Sikkerhed, og jeg svarede, at jeg ikke skulde misbruge den mig viiste Fortrolighed, men at jeg dog allerunderdanigst vilde anbefale Hans Majestæt dermed at være forsigtig, da katholsk Troesbekendelse og den danske Krone efter Grundloven vare uforenelige. Han sukkede dybt og lod dermed den Fugl flyve.

Denne lille Anekdote bringer mig et Par lignende i Erindring, som jeg vil indskyde her, da jeg ellers næppe vil kunne finde nogen passende Plads til dem.

Under den haarde Kamp, jeg i 1862 havde at bestaa i Folkethinget med mine to Jernbanelove, var Kongen af Drewsen vundet for den bondevenlige Opposition. Han begyndte en Dag paa at ville tale mig tilrette, men jeg havde naturligvis alle mine Grunde paa rede Haand, og efter i nogen Tid at have holdt Fægtningen staaende, gik jeg uventet over til Offensiven med den Bemærkning, at jeg interesserede mig meget for Drewsen og hans Fabrik [1]), men at det ikke var Grund nok til at flytte Jernbanen ud paa Silkeborg Hede. Dermed var Angrebet for den Gang slaaet tilbage; men nogen Tid derefter optog han Kampen paany, og det fra en Side, hvor han som General maatte kunne slaa en saadan Civilist. Han forlagde derfor Affæren til Fredericia, og erklærede, at han som Militær ikke kunde tilstede, at Jernbanen førtes gennem en Fæstning. »Naar Tyskerne angribe os sydfra,« — saa vare hans Ord — »saa staar jeg med 53,000 Mand (naturligvis aldrig runde Tal) paa Als, og kan til Fredericia kun afgive 10,000, højst 10,500 Mand. Naar da Jern-

[1]) Papirfabrikken ved Silkeborg.

banen gaar umiddelbart ind i Fæstningen, kan Fjenden derpaa flyve lige forbi min Næse og i en Haandevending tage den, inden jeg kan komme den til Undsætning«. Da jeg vilde gøre en Bemærkning, afbrød han mig: »Husk, hvorledes det gik med Magdeburg i 1848. En Formiddag staar Kommandanten i Skjorteærmer og ryger sin Pibe ud af det aabne Vindue ud mod den store Paradeplads. Vips, kommer Jernbanen farende. Den holder og ud af Vagonnerne mylrer 20,000 Østrigere — ja, maaske var det kun 15,000 — nok, de mylrede ud, og inden Kommandanten fik sin Uniform paa, var Fæstningen tagen«. Saa maa det være denne Erfaring — svarede jeg — som havde ledet dem til at forlægge Jernbanen fra Paradepladsen ind imellem Fæstningsværkerne; thi hvis Østrigerne skulde komme der anden Gang, vilde det vist bekomme dem ilde«. Jeg lovede imidlertid at sørge for, at denne Erfaring ogsaa skulde blive benyttet ved Udarbejdelsen af Jærnbane-Planerne for Fredericia.

Men alt var dog Intet mod følgende Historie. Engang stod Casse[1]) i Statsraadet midt i en lang Kriminalhistorie, hvori en Forbryder skulde benaades, da Kongen pludseligen vækkede os alle med det Spørgsmaal, under hvem Fangevæsenet sorterer. Fenger meldte sig som den Skyldige. Kongen spurgte, om han vidste, at Elefantridderne havde Ret til gratis at blive overførte ved alle Færgesteder. Det vidste Fenger ikke. Jo, det havde Kongen fundet i nogle gamle Dokumenter, han under sit Ophold i Fredericia havde gennemstuderet, og for at prøve, om det endnu overholdtes, havde han taget sin Elefant paa, og ladet sig sætte over ved Snoghøj, og rigtig — ikke et Menneske havde krævet ham for Betaling. Dette slog os alle undtagen Casse, som bemærkede, at næppe var Sidse Hansdatter den paagældende Aften kommen hjem, førend —. Kongen spurgte, om vi vidste, hvad der var den historiske Oprindelse til dette Elefantriddernes Privilegium. Nej, det vidste vi ikke. Jo, det hidrørte fra en ældre Indretning fra Christian IV's Tid med en Ring, som kaldtes »*je passe partout*«. Hvem der bar den, ham skulde enhver Færge i hele Landet gratis sætte over Vandet. Da Mon-

[1]) Justitiarius i Overretten L. A. Casse indtraadte i det Hallske Ministerium Febr. 1860 som Justitsminister.

rad bemærkede, at det var ikke saa underligt, da enhver Rekrut havde samme Ret, opflammedes Kongens Fantasi. Det var ikke blot til Vands, men ogsaa til Lands, de havde fri Befordring. De kunde paa hver Amtstue mod at forevise Ringen ikke blot rekvirere saa mange Ægtvogne de vilde, men ogsaa fordre sig udbetalt 100,000—200,000 Rdlr. — saa meget de vilde: kun maatte de igen aflevere Ringen til Kongen og da for ham aflægge Regnskab for, hvortil de havde brugt Pengene. Ringen var af Sølv med en lille Plade af Guld, paa hvis indvendige Side der stod indgraveret *je passe partout*«, og det forunderligste var, at den ogsaa galdt i Sverrig. Ogsaa det havde han selv prøvet; thi da han i 1848 var gaaet over til Slesvig, havde han medtaget nogle af disse Ringe, og da han skrev til Kongen af Sverrig om Hjælp, havde han givet den Adjudant, som overbragte Skrivelsen, en af dem — hvor *han* i Sverrig havde forevist den, havde han faaet gratis Skyds. Vi saa i Tankerne alt Ringens Aand gratis sætte os op paa Slottets Tag, da det lykkedes Casse at føre os tilbage til Jorden, og til Sidse Hansdatter, som næppe var kommen hjem, førend« osv.

Denne er blandt de Historier, jeg har oplevet med Kongen, den, hvori der aabenbarede sig størst Geni, men ogsaa den, som snarest kunde indbyde til alvorligere Betragtninger.

Dog det er paa Tide at komme til Vejle, hvorhen jeg var ilet forud med et af Næringssorger betynget Hjærte, da det Dampskib var udeblevet, som skulde bringe Vinene og en Del halvfærdige Retter med tilhørende Kok til min Diner. Imidlertid kom det dog tidsnok, og alt var i Orden, da Kongen indtraf. Efter en Frokost en famille førte jeg ham til Jellinge — en Hærskare af beredne Bønder med Trompeter og Standarter i Spidsen, og med et langt Tog af Vogne i Følge. Jeg havde Tid efter anden faaet de berømte Højes Omgivelser ryddede og beplantede, og nu i Anledning af Kongens Ankomst faaet Bønderne til at lægge den sidste Haand paa Værket, og navnlig at anbringe en bekvem Vej op til Toppen, hvor det patriotiske Sogn alt tidligere havde anbragt et kolossalt Dannebrogsflag. Alt var saaledes i den skønneste Orden, og Bønderne fra vide Kredse strømmede sammen til deres ældgamle Hovedstad: Vejret var dejligt, Seminaristerne sang nogle smukke Viser, de selv

havde lavet: Præsten, en fuldblods Patriot og Hædersmand (Svendsen)[1]) holdt Taler; Sogneforstanderskabet trakterede med Champagne: Bønderne raabte Hurra, Konerne nejede og Børnene gloede. Kongen var henrykt; men det undgik ikke Grevindens skarpe Blik, hvorledes den hvide Fjer i min Hat gav Signal til at standse med det tredje Hurra for hende, og hun gjorde mig senere nogle ikke ufortjente Komplimenter for den Applomb, hvormed jeg forstod at lede mit Amt »som med en Snor«.

Hjemvejen gik gennem den yndige Grejsdal. Min smukke røde Havestue med sine Statuetter og med Thorvaldsens Alexandertog straalende i Aftensolens og Kærternes Glans, da 52 af Amtets aristokratiske og demokratiske Notabler toge Plads ved Bordet — jeg lige overfor Kongen med en Borger og en Bonde ved min Side. I mine Skaaler for Kongen og hans Gemalinde lykkedes det mig at gøre den første meget indholdsrig, den sidste meget indholdstom. Da Frøken Dreier[2]) den næste Morgen paa sin Fransk gjorde mig Komplimenter for *éloquence*, svarede jeg »*l'éloquence — ce n'est que dire la vérité.*« »*Ou ne dire rien du tout*« tilføjede hun med et bifaldende Smil. Hun havde altsaa forstaaet mig. Efter Bordet var der stor Kur for Herrer og Damer, og senere ud paa Aftenen bragte Vejle Borgere Kongen deres Hylding ved et Fakkeltog, som langsomt drog frem gennem den lange Allée i min Have, og samlede sig derpaa omkring et umaadeligt Baal, hvor de bleve beværtede, og hvor Sangforeningen fornøjede Kongen med en Række vel indøvede Sange. Det var første og bliver vel sidste Gang i mit Liv, at jeg havde valgt Levetzau[3]) til Idealet for min Stræben.

Næste Morgen ledsagede jeg Kongen til Horsens. Forinden havde jeg dog Lejlighed til at gøre endnu et Indblik i Stemningen ved dette besynderlige Hof. Da jeg saa Rejsemarschallen, Kammerherre Berling med Berlingske Tidende i Haanden, udsendte jeg en lille Tender i Form af det henkastede Spørgs-

[1] Hans Jorgen Marius Svendsen (f. 1816) var i 1856 bleven Sognepræst for Jelling og Haar.

[2]) Hofdame hos Grevinde Danner.

[3] Joachim Godsche Levetzau (1782—1859), Ceremonimester og Hofmarskal (fra 1845 Overhofmarskal) ved Chr. VIII's Hof, en Stilling, han vedblev at beklæde under Efterfølgeren til sin Død.

maal, om han havde et Frieksemplar. I Stedet for at svare mig med »Fædrelandet« eller i alt Fald med en let lille Spøg, blev han blodrød, medens alle de Omkringstaaende tilkastede hinanden et triumferende Hadets Blik. Jeg vidste da, hvad jeg vilde vide.

Kongen havde faaet Smag paa Jellinge-Højene, og næste Sommer arriverede Worsaae med en Stab af unge Oldgranskere og Professor Ibsen [1]) som knokkelkyndig Stabslæge, for at aabne Gorms Høj. Der afgik daglige Rapporter om, hvorledes Arbejdet skred frem, og da dette var naaet saa vidt, at man troede at staa foran selve Gravkammerat, forlagde Kongen sin Residens fra Mejlgaards Køkkenmøddinger til Jellinge Præstegaard, der skal staa paa det Sted, hvor den gamle Kongsgaard har ligget. Konferensraad Wegener fungerede som Drost og Seminaristerne som Hirdmænd ved Vagtholdet baade Dag og Nat. Der sad »den Konning i Lejre« den hele lange Dag i et Telt ved Indgangen til den gaadefulde Hule, med Fez paa Hovedet, Tobakspiben i Munden og Ølflasken ved sin Side. Der sad han paa en Feltstol foran et Feltbord, hvorpaa der var udbredt et stort Kaart over Højen, modtog Rapporter, maalte med Passeren, drøftede forskellige Planer, udstedte Ordre paa Ordre. Hvem der ikke har været med ved Sebastopol, han kunde her faa et Begreb om, hvorledes det der gik til. Naturligvis hørte Amtmanden med til dette Oldtidshof, og da alle de andre kneb ud, hver til sin Side, blev jeg ham tro. Der sad vi to i Tallet som Lear og hans Nar paa Heden. Vi saa med Andagt paa nogle lærerige, forkullede Pinde, men det var det hele.

»Rhymfaxe den sorte
Pruster og sukker,
Himmelens Porte
Delling oplukker;«

men lige lidt hjalp det. Gorm var og blev borte —

»De sig dølge, de sig dølge,
De forklarede Høje.«

Saa lod vi da tilsidst Høje være Høje, og drog afsted. Det maatte nu være Worsaaes Sag at skrive en Bog om de viden-

[1]) Overkirug. Professor J. P. Ibsen (1801—62), særlig bekendt som Kraniolog.

skabelige Resultater af det store Foretagende, og Monrads Sag at faa de dertil medgaaede Omkostninger bevilgede af Rigsdagen.

Hjemvejen gik over Vejle, hvor Byen havde indbudt Kongen til en Middag. Ligeoverfor det nydelige Skyttehus paa »Hurod« var der i Nørreskov Aaret forud bygget en stor Danseplads rundt om en Kæmpebøg, omgiven af en Kreds af andre Bøge, der højt i Luften forene deres Kroner til et stort, hvælvet Løvtag. Nu fik de opført — hvad Pengene ikke straks havde villet strække til — et rundt omløbende Galleri med Bænke, og et umaadeligt Telttag, som fra Bøgens Stamme udstrakte sig til alle Sider. Herhen bragte vi Kongen under Fanfarer og Kanontorden, og efter at Taflet under vekslende Spil og Sang var endt, førte vi ham over i den smukke Havn paa Odden ud i den dejlige Fjord, og derfra tilbage til en nærliggende Høj, hvor jeg havde faaet rejst et oldnordisk Altar af 3 store Sten med en umaadelig Overligger. Denne besteg Kongen for at se og for at ses, og ligesom man skal lede længe efter en smukkere Udsigt, saaledes saa ogsaa han godt ud, den sidste af Gorms Æt, som han stod der paa Højen.

Hermed ender Fortællingen om Kong Frederiks tvende Besøg i Vejle.

58. Hall til Lehmann.

Kbhvn., d. 26. Juli 1858.

Kære Lehmann.

— — —

Tak for Talen d. 6te Juli. Den var et sandt Mesterværk, som i høj Grad har tiltalt og grebet os herovre, som læste den, og vi kunne derfor vel slutte os til det Indtryk, som den maatte gøre paa dem, som hørte den ved den smukke, højtidelige Fest.

Jeg tror gærne med Dem, at Jyderne ere villige til at banke Tyskerne og eventualiter til at lade sig banke af dem, *naar ej anderledes kan være;* men disse sidste Ord hidkalde netop det

store Problem, som De maa tro i denne Tid baade ved Dag og ved Nat bevæge mit Sind og min Tanke. Jeg haaber endnu, at det ikke vil komme dertil, men at vi uden nye blodige Kampe skulle kunne bevare Danmarks Riges Selvstændighed, dets vundne Frihed og vor genvundne nationale Selvfølelse; men skulde Kampen blive uundgaaelig, saa vil jeg gøre, hvad jeg formaar, for at det først maa være blevet klart for *Alle*, at det er for disse Goder der kæmpes, og da trøstigt stole paa, at Gud vil være med os som ved Fredericia og ved Idsted.

Deres altid hengivne

C. Hall.

59. Mathilde Fibiger [Clara Raphael] til Lehmann.

[Slutningen af 50-erne.]

Naar De læser dette Brevs Underskrift, vil jeg bede Dem om kun at se paa Efternavnet, thi uden at være under dette Navns Beskyttelse, kunde det aldrig falde mig ind at henvende mig saa frit til Dem. Det har altid forekommet mig, som om De stod os nærmere end andre, og som om De hørte med til den lykkeligste Tid i mit Liv, fordi De kom til os, da jeg var lille. Naar jeg tænker paa, hvordan jeg dengang gik og undrede mig over, at Folket ikke havde valgt Dem til Konge, og hvordan jeg som ganske ung Pige, da jeg endnu var familie-politisk, løb ud paa Trappen en Dag, da jeg saa Fader komme hjem og raabte: »Bliver Lehmann Minister?« hvorpaa jeg fik det glædelige Svar: »Han er det allerede!« — saa synes jeg, at jeg har en Slags Ret til, at De skal have den samme Godhed og Interesse for mig, som De ellers har for vor Familie, — skønt jeg er bange for, at De maa have samme Forestilling om mig, som Heiberg har om Grundtvig: Engang da han gik med Sibbern paa Udstillingen og fik Øje paa Grundtvig i den anden Sal, sagde han: Lad os blive derfra, der gaar en gal Mand! — Det synes at være min Skæbne, at jeg bliver ude af mig selv, naar jeg er sammen med Dem. Tillad mig derfor at gøre dette lille

skriftlige Besøg. Jeg plejer altid at være ganske som de fleste, naar jeg er blandt Fremmede, saa de, der havde ventet noget usædvanligt, blive skuffede, og de, der have mest imod, hvad jeg skriver, i Reglen synes bedst om mig selv, af hvilken Grund jeg næsten turde smigre mig med at falde i Deres Smag, da det eneste Brev, jeg har faaet fra Dem, indeholdt en kort Kritik, hvori De bebrejdede Clara Raphael Mangel paa Kvindelighed.
Men nu gik det rent forkert! Jeg havde længtes efter at se Vejle igen, som kun den, der har mistet sit rigtige Hjem, kan længes efter det Sted, hvor det har været. Og hvor behageligt det end var mig at komme hjem med Præsten [1]), blev dog min Glæde over Vejleturen forstyrret derved; thi jeg vilde have taget ind paa en Gæstgivergaard, været der, uden at nogen vidste det, set mig om, og saa ogsaa gøre Dem en Visit. Men nu skulde alt gaa i saadan en Fart; jeg blev modtaget paa Dampskibet og gik senere hen til Dem, fordi det var omtalt og de andre forudsatte det, mere end fordi jeg følte mig stemt til at gaa noget Sted hen. Og saa traf jeg der saa mange Gæster, som det under andre Omstændigheder vilde have moret mig at sidde stille og se og høre, men som nu bidrog til, at jeg følte mig endnu mere fremmed — og De selv begyndte, hvor De slap sidst: med at drille mig med at tale ondt om Pastor Stilling. Jeg har aldrig kunnet og bryder mig heller ikke om at lære at taale, at nogen taler paa den Maade om mine Venner, uden at forsvare dem; men hvad jeg savner, er den vidtberømte kvindelige Værdighed og Evne til at afvise det; jeg bliver heftig og fortrydelig paa mig selv, fordi jeg er heftig. Til alt dette kom min indre Bevægelse, der hele Tiden var ved at bryde frem i Graad, og min Fortvivlelse over, at jeg ikke kunde overvinde den, til jeg blev alene. Jeg skriver slet ikke dette som en Undskyldning mit Væsen kan have mishaget, men ikke fornærmet; hvad jeg egentlig ønsker, er at De skulde forstaa, hvorledes jeg kunde vise mig saadan uden at være arrig og ukvindelig. Ligesom det vilde have glædet mig, om jeg senere havde truffet Dem og mærket,

[1]) Mathilde Fibiger var 1857—58 Lærerinde hos Pastor J. M. H. T. Stilling i Olgod i Ribe Stift.

at jeg mishagede Dem mindre, vilde jeg gærne have, at De skulde tænke paa mig med lidt Venlighed, nu da vi ikke ses mere. Jeg veed ikke, hvorfor det kun skal være de Personer, hvoraf vor Omgangskreds tilfældigvis er kommet til at bestaa, som man frit og tillidsfuldt kan nærme sig, istedetfor at følge sin egen Indskydelse. Uden Tillid vilde jeg aldrig henvende mig til nogen paa en usædvanlig Maade; men De sagde engang for Spøg, at De vilde være min Ridder, og jeg er for Alvor overbevist om, at De er ridderlig. Men jeg har ikke samme Tro til andres Opfattelse, og jeg vil *saa* nødig, at noget andet Menneske skal faa dette at vide, (hvor uvigtigt det end er i sig selv!), at jeg skriver udenpaa med danske Bogstaver.

Det er ogsaa kun Visheden om ikke at træffe Dem, der har indgivet mig den Idee at skrive. Thi jeg har kun den Slags Mod i Frastand, og hvis jeg saa Dem, vilde Tanken herom gøre mig saa forvirret, at det sidste blev værre end det første.

Med den Bøn, at De for den gamle Tids kære Erindringers Skyld vil bedømme mig anderledes, end Heiberg bedømte Grundtvig, er jeg Deres

Mathilde Fibiger.

60. D. G. Monrad til Lehmann.

Efter Ministeriets Oplosning 2. Decbr. 1859 rejste Monrad med Familie til Paris, hvor han opholdt sig til Slutningen af Februar 1860.

Paris 1859 el. 1860 Rue Jacob Nr. 22.

Kære Lehmann!

Jeg opfatter ikke ganske paa samme Maade som Du Hensigten af min Reise til Paris, og da jeg jo nødig vilde staa som den, der havde forfejlet mit Maal, saa maa jeg dog tilskrive Dig herom et Par Ord. . . .

Paris blev valgt dels af Hensyn til Børnene, paa hvis Undervisning i det franske Sprog et Ophold i Paris ej kunde andet end udøve en gavnlig Indflydelse, dels af Hensyn til mig, hvem denne By vilde gøre det lettere at erhverve et mer eller

mindre klart Overblik over de politiske Forhold og muligt ogsaa skaffe et eller andet Bekendtskab, der kunde blive til Gavn. At jeg ønsker at præsenteres for min Protegé Kejseren er en Selvfølge, men nogen politisk Betydning kan jeg ikke tillægge dette Skridt; alt hvad en afskediget Minister siger er i højeste Grad mistænkeligt, og der er Ingen, mod hvem en fremmed Regering maa være mere forbeholden. Det vilde derfor være meget uklogt af mig, om jeg i en saadan Stilling vilde foretage noget politisk Experiment. Skulde derimod din Spaadom med Hensyn til [ ] virkelig gaa i Opfyldelse, da vilde Stillingen i høj Grad forandre sig, og da var det vel muligt, at mit Ophold her kunde faa en praktisk Betydning.

Hvad Forholdene i Hjemmet angaar, da har jeg haft fornyet Lejlighed til at gøre den Erfaring, at selv en kortere Fraværelse kaster en besynderlig Taage over, hvad man kender saa godt, naar man selv er tilstede. Jeg kan vel skønne, at der under den stærke Bevægelse er kommet et nyt Element med i Udviklingen, at Partierne indtage en forskellig Stilling. Men jeg kan kun, staaende saa langt borte, dog ej skønne rettere, end at det vilde (være) en stor Fejl ej at fastholde sit Hovedformaal, Ordningen af vore politiske Forhold med Bevarelsen af den vundne konstitutionelle Frihed. Hvis den offentlige Mening ej skulde gaa i denne Retning, saa maa den finde sig i at forandre sig. Lad os fastholde, hvad der er Ret. Det var Uret, at man vilde begive sig paa Eventyr og vilde ødelægge Prinsen ved et holstensk Statholderskab, men det er paa den anden Side en lige saa stor Uret, om man vil fremskynde hans Tronbestigelse ved at arbejde paa Kongens Abdikation. Det vilde være uforsvarligt ikke alene i moralsk og kirkelig Henseende at fordre af en Mand, at han skulde skille sig ved sin Hustru, men det vilde ogsaa i den Grad nedværdige Kongemagten og det monarkiske Princip, at det vilde finde en almindelig evropæisk Misbilligelse.

— — —

— Kære Lehmann! Under vort lange politiske Liv har jeg truffet paa saa saare mange, der væsentlig have tænkt paa deres egne Interesser. Jeg har aldrig truffet paa nogen, der i den Grad som Du vidste at se bort fra alle personlige Hensyn.

Jeg maa dog engang bevidne Dig dette, bevidne Dig, at min Højagtelse er lige saa stor som min Hengivenhed [1]).

Din hengivne

D. G. Monrad.

61. Wilh. Lehmann til Orla Lehmann.

Kjobenhavn, d. 1. Januar 1860.

Kære Orla!

. . . Naar jeg ikke har skrevet før, saa er det ikke, fordi der jo ikke skulde have tildraget sig noget — desværre, der er jo nyt nok! — men fordi Bladene berøve Postvæsenet megen Indtægt. Imidlertid kunde et Par Reflexioner maaske bidrage til at fuldstændiggøre Billedet af Tilstanden her, som Du vil have faaet af »Dagbladet«, — »Fædrelandet« vover jeg desværre ikke at nævne; jeg frygter for, at det vil have faaet Nytaarsvers i Form af Opsigelser i saadan Mængde, at det kan veje Publikums Tilfredshed paa en Bismer. »Berlingske« skal have mistet over 1000 Abonnenter for sin elendige Holdning. — Det betegner næsten Stemningen, naar jeg siger Dig, at det nuomstunder aldrig falder Nogen ind med Varsomhed at føle sig for, inden man indleder en Samtale om Dagens Begivenheder. Man antager uden videre, at Enhver er højlig misfornøjet, og jeg for min Part har i det mindste endnu ingen Modsigelse funden. At en Begivenhed som Frederiksborg Slots Brand mægtig har virket dertil, kan man ikke være blind for; men naar man undtager »Fædrelandet« og den ynkelige »Berlingske« [2]), forbavses man over Pressens Enstemmighed. Situationen har stillet nye Medarbejdere i Geledet. Et hidtil lidet ændset Blad (»Kommissionstidenden«) leverer daglig velskrevne umaadeligt bitre Artikler — for ikke at

[1]) Hvor meget en saadan Udtalelse betyder i Monrads Mund, faar man bedst Indtryk af, naar man sammenholder den med den Karakteristik af hans Kolighed og Tilbageholdenhed i alt personligt Samvær, som findes i P. Vedels udtømmende Artikel i Dansk Biogr. Leksikon.

[2]) Begge disse Blade støttede det Rotwittske Ministerium og Grevindens Parti.

tale om »Sandhedsfaklen« [1]), der ufortrødent paa sin Maner bearbejder la canaille. Paa »Casino« har man i lang Tid for fuldt Hus med stormende Applaus opført »Grevinden og hendes Sødskendebarn«, et historisk middelmaadigt Maleri, oversat og forsynet med Couplets af Erik Bøgh. Grevinden skal have budt ham 5000 Rdlr. for det, men han svarede, at han skrev Stykker for at se dem opførte [2]). Hun lod sig derefter hver Aften pr. Telegraf melde til Frederiksborg, hvorledes Stykket blev optaget. Hun følte rigtig Faren, der bestaar i, at hendes Parti, den menige Mand, her faar Syn for Sagen, hvad et lignende Forhold som Grevinde Danner-Berling kan føre til. Bræstrup [3]) opfordrede, efter at Kongen havde maattet fortrække fra Frederiksborg [4]), Casinos Bestyrelse til af Hensyn til Hs. Majestæt at ophøre med dette Stykke; men man svarede, at der var forudbestilt over 1600 Billetter. — Hver Morgen har Politiet maattet rive Plakater ned af Gadehjørnerne: en saadan har jeg set med mine legemlige Øjne paa Hjørnet af Østergade og Pilestrædet: den lød med store Bogstaver »Ned med Berling og Grevinden«. Hestgarden har i lang Tid maattet holde med skarpskoede Heste parat hver Nat, Slotsvagten har været mer end firdoblet, men Bræstrup maa dog have bragt Kongen foruroligende Rygter om, hvad der paatænktes Nytaarsnat; thi pludselig faar Berling d. 20de sin Afsked, og bekendtgør i alle Aviser, at han rejser til Algier d. 31te — igaar, og væk er han. Man siger, at han skælvende skal have rapporteret Kongen, hvorledes han paa Gaden skal være bleven insulteret. Kongen er aabenbart bleven bange.

Jeg gik iaftes Kl. 10 med Heinrich [5]) igennem Slottet — der fandtes ingen uden nogle Grupper af Tilskuere, enkelte Drengeklynger, som knaldede med Perler og desl.: men næppe havde jeg i min Seng hørt Klokken slaa 12, førend jeg hørte

[1]) Sandheds-Faklen eller den nye Politi- og Communalven. Udg. og red. af C. Fogh 1859—64.

[2]) Sml. E. Bøgh: Min første Forfattertid. 1827, S. 280 ff., hvor dette dog ikke omtales.

[3]) Kbhvn.s daværende Politidirektor.

[4]) Stykket blev første Gang opført d. 8. Decbr., Frederiksborg Slot brændte Natten mellem d. 18. og 19. s. M.

[5]) Orla og Wilhelm Lehmanns Broder, Ophtalmologen Heinrich L.

fjærne Skrig og Larm, der varede ved et Kvarterstid — derpaa blev alting tavst. Kl. 12½ gentog det samme sig, men meget nærmere, aabenbart paa Slotspladsen, og da jeg stod op for at sondere, strømmede store Klynger igennem min Gade [1]). En af Nattesværmerne har imorges fortalt mig, at over 2000 Mennesker udenfor Kolonnaden paa Ridebanen have raabt: Ned med Grevinden! og pebet, dernæst: Kongen leve og Hurrah! Vagten traadte i Gevær, Officeren opfordrede forgæves Folk til at gaa bort, da det pludselig mylrede frem med Soldater — den halve Garde — der med fældede Geværer rensede Ridebanen, som for den øvrige Del af Natten afspærredes af Skildvagter. Politi lod sig ved denne Lejlighed ikke se, medens der Kl. 8—9 vrimlede af Betjente rundt om Slottet. Mængden retirerede over Højbroplads til Bredgaden og rykkede efter en Pavse frem over Østergade og Holmens Kanal; her blev den imidlertid dennegang modtaget af en Bataillon Politibetjente, der uden Vrøvl huggede ind paa Folk, og saa — gik de hjem og sov paa deres Prygl. Hvad der er passeret i Kronprinsessegade, veed jeg ikke, men nogle forslaaede Politibetjente flygtede ind i Kasernen der i Gaden og forlangte Assistance. Paa alle Gadehjørner blev der falholdt slette Nidviser over Grevinden og Berling — man har aabenbart haft store Planer og Soldater nok, men ingen General.

Erik Bøgh har et nyt Stykke paa Stabelen: En Kabinetssekretair og en Kammerherre — eller noget lignende, hvoraf man venter sig gode Resultater med Hensyn til den simplere Befolknings Bearbejdelse — andetsteds behøves den ikke.

Ministeriets Tilværelse mærker man ikke, hvad mon det tænker? Westenholz [2]) skal allerede have erklæret, at han er bleven bedaaret af Kongens Krokodiltaarer, og være tilbøjelig til at fratræde. Man synes at have stillet Prins Christians Fjernelse som sit nærmeste Maal, opnaar man det ikke — ja hvad saa?

Kan Du skrive et Par indtrængende Ord til »Fædrelandet«, kunde Du maaske virke noget gavnligt for Fædrelandet. Jeg har endnu mer at meddele af samme Art, det maa jeg opsætte

[1]) Ingenior-Kaptejn L. boede da i Admiralgade 13.

[2]) Finansminister Regnar Westenholz.

til om et Par Dage, for denne Gang kun endnu et »Glædeligt Nytaar!«

Din

Wilh. Lehmann.

62. Lehmann til Ploug.

Den 2. Decbr. 1859 var Ministeriet Hall bleven afløst af det paa Berling-Danners Foranledning dannede »bondevenlige« Ministerium Rotwitt. Det gav Orla Lehmann Anledning til følgende Brev og utrykte Afhandling.

Vejle, d. 3. Jan. 1859 [ɔ: 1860].

Kære Ploug.

Jeg begyndte igaar paa en Artikel til »Fædrelandet«, men ved idag at gennemlæse den, finder jeg, at det vilde være lige upassende at sætte mit Navn derunder og at udgive den anonymt. For dog at have nogen Fornøjelse af mit Arbejde, sender jeg det som et privat Brev, da jeg umulig kan tro andet, end at Du maa være enig deri. Det næste Afsnit, der skulde handle om Ministeriets politiske og administrative Dygtighed og inden- og udenlandske Anseelse [er ikke skrevet], men om det sidste, dets Tilblivelse, skal jeg tilføje et Par Ord.

Det sidste Ministerskifte har ikke mindste Lighed med de foregaaende. Slesvigs Deling eller Selvstændighed, Holstens Reorganisation og Fællesforfatning ere 3 store politiske Spørgsmaal, hvorom Kronen maa have sit Votum, og hvorom Kongen kan raadføre sig med hvem han vil, f. Ex. den Gesandt, som skal føre Underhandlingerne. At et Ministerium aftræder, fordi det ikke kan gennemføre sit Program lige overfor Udlandet, og at et andet indtræder med et nyt Program, som derefter forelægges Nationalrepræsentationen og accepteres af denne, er altsammen i sin gode konstitutionelle Orden. Men navnlig er det dette, naar der er aaben Fejde mellem Repræsentationen og Ministeriet, at Kongen da afskediger dette og kalder hins Førere til Magten. Fejden var saa gammel, at Kongen længe maatte være forberedt paa det forestaaende Valg mellem Ministerium og Rigsdag, og det var ialtfald givet, at Rigsdagsvalgene ikke vilde bringe

Ministeriet Sejren. Alt det er fuldkomment konstitutionelt, om saa den værste Skøge[1]) havde været mellem dem, som havde raadet Kongen til at opofre Ministeriet og slutte sig til Folkerepræsentationen.

Derimod var det slemt, at ved Siden af den sejrrige Rigsdags Førere Scheele var i Ministeriet. Det førte til indre Konflikter mellem den parlamentariske og Hofcamarillaens Indflydelse, for hvilke først Bang faldt (»da Tøjlerne faldt ud af hans »slattede« Hænder«) og siden Scheele[2]), og fortsattes indtil hele Ministeriets alt dengang besluttede Fald. Heri ligger maaske en Nemesis: *per quod quis peccat, per idem puniteer et idem.* Men har en eneste Repræsentant for Hofkabalen (d: Scheele), som oven i Købet tilsidst besejredes og udstødtes, været nok til at bringe det Ministerium, hvori han havde siddet, Døden, hvad saa et Ministerium, der bestaar af lutter Kreaturer, som intet andet Livsprincip har end »Principet Berling«, eller som Du vilde kalde det »Principet Scheele«, og som hvorledes man end kalder det, er og bliver »Danmarks Sorg og Ulykke«. Hvad der mislykkedes Scheele, at danne et »Dannerministerium«, da han selv maatte fortrække, det er nu lykkedes ham — hvorledes forklare sig Forskellen i »Fædrelandet's Holdning dengang og nu? Skandalen er gammel. — Ja, og vi have maaske alle nogen Skyld i, at den er bleven saa stor. Men det er først nu, den er bleven officiel, og var det utaaleligt, at hun (d: Grevinden) skulde have en Stemme i Ministeriet, hvad er det da, at hun er enehersкende? I alle, især nye konstitutionelle Stater, er der Krig mellem Parlament og Hof. Til hvilken Side hører Folk som Du og jeg? Men er Hofregimentet forkasteligt, udøvet af den fineste Elite af det sociale Hierarki, hvad da, naar det er en Bande af Eventyrere uden Aand, uden Dannelse, selv uden Navn? Der er intet at vente af Ministeriet, hverken for Friheden eller Skandinavismen, og det er politisk og administrativt en saadan Suppe

---

[1]) Her sigtes naturligvis til Grevinden.

[2]) P. G. Bang opgav sin Post som Justitsminister allerede i Efteraaret 1856 (se Neergaard, Under Junigrundloven II, S. 114 ff.). Scheele maatte i Sommeren 1857 trække sig tilbage fra Udenrigsministeriet til Trods for sin indflydelsesrige Stilling ved Hoffet paa Grund af sin udprægede antiskandinaviske Politik (se Clausen, Skandinavismen, S. 142).

af Udygtighed og Middelmaadighed, at det maa ødelægge hele det konstitutionelle Væsen for os. Men var alt dette anderledes, saa er det ved sin blotte Oprindelse en Uværdighed: thi Kategorien det almene Vel er derved fornægtet endog i Principet.

Jeg er saa oprigtig og trofast baade personlig og politisk Ven af Eder og af »Fædrelandet«, at jeg tør vente nogen Opmærksomhed for min Bøn ikke at spilde Eders og dets Kredit ved i mindste Maade at colludere med dette Maskepi. Det har I gjort. En eneste energisk Artikel under Krisen havde f. Ex. været nok til at kyse Westenholz[1]) fra at bukke under for Ærgerrighedens Fristelse. I er nu i Færd med at genfinde Eder selv og dermed Eders Venner, Eders Parti. Bliv ved paa denne Vej. Det er min Nytaarshilsen til Dig og gamle Gjødwad.

Din

Orla Lehmann.

Hr. Redaktør!

Da jeg hører til »Fædrelandet«s ældste Læsere og trofasteste Venner, har det været mig kært af Deres seneste Udtalelser at se, at denne Tid ikke kan være fjærn, da den Uoverensstemmelse vil falde bort, som nu aabenbart finder Sted mellem samme og den store Flerhed af det national-konstitutionelle Parti, som har baaret vor hidtilværende Udvikling, og i hvis Gerning De har saa stor og hæderlig Andel. Dertil kan man kun ønske dem begge til Lykke; thi er det slemt for et Parti at mangle et anerkendt Organ, saa er det endnu værre for et Blad, naar der ikke staar et Parti bag ved samme. Man kan tillægge Enkeltmænds Anskuelser og Udtalelser stor Vægt; men et politisk Dagblads rette Styrke ligger dog i dets repræsentative Karakter. Dette Sammenhæng er i den senere Tid mere end engang bristet. Saaledes er det vitterlig Kendsgerning, at under Forhandlingerne om Fællesforfatningens Antagelse blev »Fædrelandet« forladt af

[1] Etatsraad, Godsejer R. Westenholz. Finansminister i det Rotwittske Ministerium.

hele sit Parti — inklusive dets Hovedredaktør [1]). Dengang var det »Dagbladet«, som udtalte samme Tanke, medens sidste Rigsraad, viste, at siden 6. November 1858 ikke det, men »Fædrelandet« var i Samklang med Partiets Anskuelser. At det nu er dette sidste, som paany har isoleret sig, derom har jeg lige saa liden Tvivl, som at disse Svingninger ere til stort Afbræk for vor fælles Sag, og det er Ønsket om at kunne bidrage noget til disse Misforstaaelsers Fjærnelse, som har givet mig Haab om, at De vil tillade mig med Dem at diskutere nogle derhen hørende Spørgsmaal i Deres eget Blad.

Jeg har saa meget mere dertil følt mig kaldet, som jeg ikke i ringe Grad med Dem deler de Sympathier, som uden Tvivl ere Skyld i den opstaaede Adskillelse. Jeg har det tilfælles med Dem, at jeg med mine Meninger staar en god Streg længere til Venstre end det aftraadte Ministerium i sin Helhed og sine Handlinger gjorde, og jeg er lige saa overbevist som De om, at en national dansk Politik maa føre til en selvstændigere Stilling for Holsten og til en større Tilnærmelse til det øvrige Norden. Da jeg nu tror, at det er en ikke blot retfærdig, men velvillig Fortolkning af Deres Holdning under og efter Ministerskiftet, at disse Tendenser derpaa have haft Indflydelse, saa vil jeg begynde med den Tilstaaelse, at hvis Venstre eller Bondevennerne eller hvad man vil kalde dem vare komne til Magten paa en regelmæssig Maade og kunde opstille en anstændig Regering, vilde jeg med megen Sindsro kunne finde mig deri, og at jeg, hvis jeg ønskede nogen Udsigt til at opnaa noget for den skandinaviske Sag, da vilde jeg være villig til derfor at give endog en høj Pris. I og for sig vilde jeg altsaa ikke have haft saa meget mod et Ministerskifte i denne Retning: thi hvor betænkeligt det end er at afbryde en heldig Virksomhed, efterat den har vundet Oversigt, Erfaring og Anseelse, og hvor misligt det navnlig i de udenlandske Forhold kan blive at sønderrive langsomt og møjsommeligt knyttede Traade, saa opvejes dette under almindelige Forhold dog ved det Liv og den Friskhed, som under det konstitutionelle System Kræfternes vekslende Spil vedligeholder i hele Statslivet. Maaske kunde Bondevennerne have sat en eller

[1] Se »Fædrelandet« 1854—55.

anden indre Reform igennem, hvorefter vi ellers kunde have ventet længe; maaske kunde en eller anden dristig Volte have bragt os ud af et Spor, hvori vi stode Fare for at køre os fast. Og selv om det ikke lykkedes, saa har det altid den Fordel, naar Oppositionen bliver Regering og Regeringen Opposition, at den første bliver manerligere og den sidste liberalere: de prøvede Mænd ville da vende tilbage til Magten med fornyede Kræfter og bedre kunne komme tilrette med en Opposition, saa den Erfaring, der var vundet under Forsøget paa selv at udføre, hvad den var vant til at fordre, vilde have gjort baade forstandigere og beskednere. De ser, Hr. Redaktør, at jeg indrømmer saa meget som muligt — saa meget, at vi vist maa kunne blive enige, naar det viser sig, at selv det ikke forslaar.

Jeg tillader mig da først at spørge Dem, med hvad Ret det nye Ministerium skal betragtes som tilhørende, hvad jeg for Kortheds Skyld vil vedblive at kalde Venstre, hvad Hjemmel De har til at betragte det som liberalere eller blot nær saa liberalt som det forrige. De henviser — og hele Partiet vil i saa Henseende henvise til Rotwitt[1]) og Borgen[2]), og De gør vel i ikke at henvise til den, hos hvem man med Hensyn til den indre Udvikling nærmest skulde søge Svaret, nemlig til Indenrigsministeren[3]); thi De veed, at hvis han er andet end en virksom Kommunalembedsmand og smagløs Skaaludbringer, hvis han har anden Politik end den at gøre Lykke, saa er han snarere Aristokrat end Radikal. De henviser heller ikke til Grundlovsforeningens forrige Formand[4]); thi skønt denne vistnok er en Mand, »der sich in beiden Testamenten hervorgethan«, og hvis Sommerfuglevinger uden Tvivl kunne bære ham, hvorhen det skal være, saa har han som Reformer hidtil formentlig ikke præsteret

[1]) C. E. Rotwitt havde efter Madvig siden 1853 været Folketingets Formand og var herfra i 1856 bleven valgt ind i Rigsraadet, hvor han dog indtog en lidet fremskudt Plads. Siden R. 1855 var bleven Amtmand for Frederiksborg Amt, var han kommen i et personligt Forhold til Frederik VII og hans Hof. 1858 var han udnævnt til Kammerherre.

[2]) V. A. Borgen, Kobenhavns første Skoledirektor, havde siden 1849 haft Sæde i Folketinget og fra først af sluttet sig til dettes Venstre.

[3]) Kammerherre, fhv. Borgmester J. C. v. Jensen. Se ovenfor S. 158 Noten.

[4]) Finansministeren, Etatsr. Westenholz.

andet end at fraraade Mesalliancer mellem Hestene. De taler heller ikke om General Testrup [1]; thi De er rimeligvis i samme Tilfælde som Andre, at De ikke veed, om han overhovedet har nogen politisk Mening. Muligen han ikke veed det selv. Det er altsaa Rotwitt og Borgen, som skulle give Ministeriet dets politiske Karakter. Jeg skal nu ikke tale om det Kuriosum, som alt et andet Blad har gjort opmærksom paa, at de Begge have gjort deres Karriere ved at fremdrages af Absolutismen for at holde tvende af den liberale Sags Ordførere ude af Stillingen, hvortil de af rette Vedkommende vare anbefalede, og at Ingen bedre end De selv veed, at disse Mænd ingen Del have haft i de møjsommelige Kampe, der endeligen førte til Grundloven [2]. Skønt nemlig de Friheden ydede Tjenester ere en god Adkomst til at anses for en Frihedens Mand, og den Troskab, der er vist i Modgangens Dage, er en paalidelig Borgen for Troskab ogsaa mod den sejrrige Sag, saa veed jeg dog, at denne Konsekvens i Anskuelserne er en Fordring, der i et saa ungt offentligt Liv som vort, kun tør opstilles med en vis Varsomhed, og at det endog fordrer mindst Hukommelse at holde sig til de seneste Kendsgerninger. Men hvilke ere da de Tjenester, disse to Mænd, efterat Friheden havde sejret, have ydet dens Fremgang, og navnligen det Partis særlige Interesser, for hvis Repræsentanter de skulle gælde? Jeg mindes i dette Øjeblik kun to Sager, hvorom Rotwitt har udtalt sig: for Hartkornets Egalisering, hvorom Alverden (alt før 1848) var enig og *mod* Erklæringers Offentlighed, den lille Pjaltelov, som Bondevennerne have indskrevet paa deres Banner. Forøvrigt har han hyllet sig i en ubrødelig Tavshed. Alt forinden hans Valg gjorde han dette saa let, og ligesaa fuldt i Rigsraadet, hvor intet saadant Hensyn kunde lægge Baand paa hans Virkelyst og Veltalenhed. Med den bedste Vilje har jeg derfor aldrig kunnet udfinde anden Grund til at Rotwitt skulde anses for Bondevennernes Mand, end at han engang har forsøgt at forsvare Bondevennerne mod en vittig Skaal, og at han af og til har haft et Haandtryk tilovers for en

[1] H. N. Testrup, Krigsminister i det Rotwittske Kabinet.

[2] Monrad havde i 1844 sogt Direktorposten for Kobenhavns Skolevæsen sammen med Borgen; Rotwitt var i 1842 bleven foretrukken som Højesteretsadvokat for Orla Lehmann.

og anden, som ikke hver Dag faar en »Kammerherre's Haand, og jeg fandt derfor en ufrivillig, men netop derfor dobbelt kostelig Ironi deri, da jeg i et af deres Blade (»Tiden«)[1] saa anført for ramme Alvor, at Ministeriets Program, det var det »Haandtryk«, Rotwitt i Landsthinget gav [Balth.] Christensen, fordi det indeholdt det for hele Folkets Øjne aflagte Løfte, at han vilde blive tro — mod sine gamle Principer? Nej! — mod »sine gamle Venner«. Og nu Borgen? De vil, Hr. Redaktør, indlægge Dem en sand Fortjeneste af ham, hvis De kan oplyse, hvilken den Frihedens Sag, endsige da den bondevenlige Interesse er, for hvilken han før eller efter 1848, offentlig eller privat, i eller udenfor Rigsdagen ved Skrift eller Tale har gjort nogetsomhelst: thi min Kundskab strækker sig ikke til andet Svar, end at han har gjort Fyldest for sine Rigsdagsdiæter ved at stemme for Erklæringers Offentlighed og et Par andre af Partiets Yndlingsforslag. De ser i hvor høj Grad min Viden trænger til at suppleres ved andres Hjælp.

Hvis nu alt dette skulde se ud som Satire, saa kan jeg forsikre, at dette er aldeles mod min Vilje, som kun gaar ud paa at sige det, som jeg ser det; men det har altid været mig uforstaaeligt, hvorledes disse to Mænd have kunnet betragtes som Udtryk for en videre gaaende Liberalisme, hvis ellers ikke Mangel paa Dexteritet skal være tilstrækkelig Adkomst til at henregnes til Venstre. Det er efter min Overbevisning pur Øjneforblændelse, og selv om jeg var opsat paa à tout prix at faa, om end kun til Forsøg et Ministerium fra Venstre, saa vilde jeg benægte at have det i Rotwitt og Borgen. Langt mindre kan jeg anerkende, at de ere et saa ægte og saa energisk Udtryk for dets Tanker, at de kunne paatrykke et helt, af saa uensartede Elementer sammenskrabet Ministerium deres Aands Stempel; og allermindst vil nogen med Forholdene bekendt Mand for Alvor deri kunne finde et Fremskridt i liberal Retning — jeg taler her ikke om Dygtigheden, men kun om Tendensen — i Modsætning til et Ministerium, der indeholdt Grundlovens væsentligste For-

[1] »Tiden. et Organ f. alm. Forretningsliv«, bestod 1854—62, siden 1855 med D. E. Rugaard som Redaktor.

fatter[1]) og begge dens Ordførere fra den grundlovgivende Rigsforsamling[2]), Mænd, som væsentligen have baaret vor hele senere Frihedsudvikling, og af hvilke — for særligen at nævne Bondevennernes Livssag — den ene har gjort det betydningsfulde Forsøg paa at løse Fæstesagen, hvortil ingen af de nuværende Ministre har ydet det mindste Bidrag, men som nu maa anses for definitivt opgivet, da det ikke er fornyet under den nuværende Conjunctur. At have ihjelslaaet Fæstesagen, det vil maaske for Mange være en Fortjeneste hos det bondevenlige Ministerium — men næppe i Bøndernes Øjne. De ville da vel faa Øjnene op, men hvad de ikke ville faa at se, det er, hvorledes et Ministerium ser ud, som er dannet af »Venstre«.

Men hvorledes er det da bevendt med de ejderdanske og skandinaviske Udsigter, dette Ministerium muligen kunde aabne os? Ligesom man ved Spørgsmaalet om indre Reformer var henvist til d'Hrr. Rotwitt og Borgen, saaledes maa man med Hensyn til den almindelige Politik udelukkende holde sig til Baron Blixen[3]). Navnlig vilde det være meget ubilligt i saa Henseende at stille nogen Fordring til den nominelle Konseilpræsident; thi jeg troer, at selv hans fuldtroeste Venner aldrig have hørt noget af ham, der lignede en politisk Tanke, og selv naar han under Rigsraadets Møder ikke ved Sessionen var forhindret fra at være tilstede, vidste han at omgive sig i et saadant Mysterium, at det er umuligt at sige, hvad han tænker, og om han overhovedet tænker nogen Ting angaaende de store statsretlige Spørgsmaal. Heller ikke nytter det noget at laane ham Bondevennernes Program; thi dette har, som De alt har gjort opmærksom paa, gennemgaaet alle Kompassets Streger, og hvis man tør slutte fra deres Holdning i sidste Rigsdagsmøde, saa turde de faa enragerede Ejderdanske nok være paaveje til atter at blive, hvad de under Sponeck var, solide Helstatsmænd. Mig i det mindste har det ikke været muligt i Partiets haute politique at udfinde anden ledende Tanke end at gøre, hvad der til enhver Tid er bedst

---

[1]) Monrad, der 6. Maj 1859 var indtraadt i Halls Ministerium som Kultusminister.

[2]) A. F. Krieger og Balth. Christensen.

[3]) Blixen-Finecke var Udenrigsminister og midlertidig slesvigsk Minister i Ministeriet Rotwitt.

skikket til at fortrædige »Professorpartiet«. Det er altsaa Baron Blixen, hvortil man maa holde sig, og skønt ogsaa hans Udviklingshistorie indeholder nye Beviser paa hans bevægelige Sjæls store Alsidighed, tvivler jeg ingenlunde paa, at han for Øjeblikket er Ejderdansk og Skandinav. Men netop fordi jeg for Alvor er begge Dele, er der i den hele Sag intet, der forekommer mig betænkeligere end at vide denne Sag betroet til disse Hænder. Jeg vil ikke være uretfærdig mod Baron Blixen; jeg underskriver Deres Dom, at han »blandt sin Stands faa Dygtigheder ikke indtager nogen uanseelig Plads«, og jeg finder, at det forrige Ministerium maaske nok kunde have vovet at tilbyde ham en Gesandtskabs-Post, f. Ex. i Wien, hvor der hverken er stort at udrette eller stort at fordærve, og hvor hans Personlighed og Forbindelser vilde have ladet ham indtage en ganske anderledes Plads end vor nuværende Gesandt[1]). Muligen endog han ved at løbe Hornene af sig, engang kunde være bleven virkelig brugbar. Men at betro Danmarks Velfærdsanliggende til denne Adelens uberegnelige — jeg vil ikke blive bitter og derfor indskrænke mig til at sige: denne uberegnelige Mands ukontrollerede Indfald, det er den Tanke, der straks ved Ministeriets Dannelse fyldte alle Sind med hvad der ikke kan kaldes med noget mildere Ord end Forfærdelse, og som det ikke gaar an at vænne sig til som til en Tilstedelighed. Om et Aarstid spildes for vor indre Udvikling eller om der sker Dumheder i den indre Lovgivning og Forvaltning, saa er det forholdsvis en ligegyldig Sag; men i Ordningen af vore statsretlige Forhold kan der ved et letfærdigt Impromptu rives ned, hvad Aaringers Kløgt og Udholdenhed har opbygget, og fordærves og forspildes, hvad maaske aldrig igen kan oprettes. Hvis det derfor er en formentlig Samstemning i ejderdansk og skandinavisk Retning, som kan have ledet Baron Blixen til alt forinden Ministeriets Dannelse at slaa om sig med, »at Folkethinget og »Fædrelandet« havde han«, og hvis det er en saadan Tanke, der har stemt dettes Redaktion til den Overbærenhed, det under og straks efter Ministerskiftet viste, saa er det netop i Kraft af de samme Sympathier, jeg betragter dette som en stor Ulykke for mit Land. Jeg haaber, at Fædrelandet

[1]. Greve Henrik Bille-Brahe beklædte Gesandtskabsposten i Wien 1852—62.

saa meget lettere vil kunne dele denne Følelse, som ingen bedre end det har vurderet Betydningen af den Stilling, hvortil den forrige Regering havde bragt det, hvorefter den konstitutionelle Forbindelse mellem Danmark og Slesvig gennem det fælles Rigsraad kunde anses for sikret, naar vi kun selv vilde opretholde den, og hvorefter der med Tyskland og Holsten kun underhandledes om dettes Stilling i Monarkiet. Det er Frugten af en med Klogskab, Besindighed og Udholdenhed ført Politik, og skulde det end stundom være hændt de modigere iblandt os, at vi bleve lidt utaalmodige, saa maa vi dog erkende, at om en mere chevaleresk Holdning end er mere tiltalende for Følelsen, saa er den dog mest klædelig da, naar den fornødne Magt til dens Gennemførelse staar bag ved samme, og at, hvor dette ikke er Tilfældet, der er en beskeden Sejghed det, som fører bedst til Maalet. Hvor stor Tilbøjelighed jeg end har for det energiske og chevalereske, saa nærer jeg dog Frygt for, at de Dristigheder, hvormed Baron Blixen kunde falde paa at forbavse Verden, mere vilde ligne Champagneproppernes Knalden end Kanonernes Torden. Forholder det sig rigtigt, som man jo har paastaaet, at han selv har henkastet Tvivl om Arvefølgelovens Bestand, saa ere de værste Forudsætninger om hans Letfærdighed allerede retfærdiggjorte ved Erfaringen.

63. Wilh. Lehmann til Orla Lehmann.

Kbhvn., d. 12. Februar 1860.

Kære Orla!

. . . Der var i hele 4 Uger intet passeret, som var værdt at skrive om, da der samme Stund hændtes noget, som ikke taalte at opsættes, indtil Posten gik, saa at jeg straks meldte Dig det pr. Telegraf — Rotwitts pludselige Død [1]), hvis nærmeste Følger Du vil have set af »Dagbladet« og »Fædrelandet«. Kongen skal have grædt som et Barn, Grevinden er sønderknust. Hvad der videre foretages i den Anledning, ville Bladene næppe levne Tid til at meddele — endnu er dog intet afgjort, uden at

[1]) Konseilspræsident R. dode 8. Februar 1860.

Madvig har erklæret sig renonce. Ministrene begave sig midt om Natten til Kongen, der ikke vilde modtage dem, og da de kom igen den næste Morgen, skal han have spurgt dem, om de inden 2 Timer kunde supplere Ministeriet. Da de nægtede dette, skal han selv have beordret dem til at indgive deres Dimission, der forsynet med Kongens Antagelse atter var retour Kl. 12½. Derpaa kaldtes begge Thingenes Formænd, der imidlertid erklærede sig ude af Stand til af Thingenes Majoritet at sammensætte et Ministerium. Dermed tøflede de af, og nu er Madvig lige saa vidt. Blixen har straks telegraferet efter Monrad, men man tvivler paa, at han vil møde paa denne Appel, hvorpaa Kongen *skal* have gentaget den. Iøvrigt tales der for ramme Alvor om, at Kongen skal have vist tydelige Spor af Vanvid. Det er maaske i et Anfald af et saadant, at han for nogen Tid siden truede Thestrup med sin Afsked, naar han ikke gav efter for den Fordring at udnævne Løjtnant La Laing[1]) til Major af Kavaleriet. — Jeg haaber, at samtlige det sidste Ministerii Medlemmer have udspillet deres ephemere Rolle, og at dette 2 Maaneders Ministerium kommer til at staa som en ubehagelig Drøm — et Mareridt, der heldigvis ikke varer længere, end indtil man vaagner, for senere at tildækkes med Glemselens Slør.

Om Frederiksborg Slot og om Gadeoptøjer har Du vel faaet mere end nok. Hvad de sidste angaar, er der indledet Forhør over Politibetjentene, men Assessor Sporon, der har Sagen, er aldeles fortvivlet over den Tavshed, han møder hos dem alle, med ikke utydelige Udtalelser om, at de handle efter Bræstrups Instruks. Der kommer altsaa vel Intet ud af den Farce. Hvad Stemningen iøvrigt angaar, er den naturligvis slet. At der var ansat »Macbeth« til Opførelse paa det kgl. Theater, og at Grevinden havde anmeldt sin Ankomst, der blev forhindret ved Bræstrups personlige Mellemkomst, idet han rapporterede, at hele Torvet holdt fuldt af Vogne, der skulde bortføre hele 1ste Etage i det Øjeblik Grevinden lod sig se, er kun en enkelt Yttring. Hun har dog derefter fundet for godt ikke at lade sig se. Kongen kan saaledes heller ikke komme paa Komedie, og

[1] Premierløjtnant à la Suite i Kavalleriet R. de la Laing i Kongens Adjutantstab.

maa, for at forslaa Tiden, lade Eschricht[1]) holde private Forelæsninger for sig. Nu er han paa Skodsborg — i 10 Graders Kulde — for at undgaa dette Sodoma.

. . . Jeg beklager Fædrelandet, det maa nu være underlig flaut tilmode. Jeg havde en lang Samtale med Gjødwad om Bladets mig uforstaaelige Holdning. Han snakkede en hel Del om »Folkets Kjærlighed«, om den af »fri Magtfuldkommenhed« givne Frihed, om at Opposition imod det nu afgaaede Ministerium vilde være Opposition imod Grevinden, og Opposition imod hende vilde være at forlede Kongen til at drikke sig ihjel. »Kan nogen Undersaat forsvare at ville fremkalde sin Konges Død?« — Det er Gjødwads Ord, jeg citerer! Det er en Ynk at tænke derpaa, værre at tale derom . . . .

Din

W. O. W. Lehmann.

64. Lehmann til Hall.

Vejle. d. 20. Febr. 1861.[2])

Deres Excellents

har haft den Bevaagenhed at meddele mig fuldstændig Underretning om Deres Beslutninger med Hensyn til de nu foreliggende, for Danmarks hele Fremtid afgørende Spørgsmaal, og om den Modstand, Deres Anskuelser fandt hos et indflydelsesrigt Medlem af Ministeriet.[3]) Jeg anser mig derfor berettiget til at forvente, at jeg nu, da Enighed skal være opnaaet, erholder Oplysning om, hvorvidt de af Dem for mig udviklede Planer[4]) ere undergaaede nogen Modification. En saadan Oplysning er af

---

[1] E. havde allerede dengang under stor Tilstrømning holdt populære Forelæsninger paa Universitetet: 12 Foredrag over Æmner af Livet 1850 (»Folkelige Foredrag« 1855—58).

[2] Helt modsat den kølige og officielle Tone i dette Brev havde L. i Marts 1860 indledet et Brev til Hall med at udtrykke sin Glæde over, »at vi nu havde den rette Mand paa den rette Plads«.

[3]) Monrad. Se Halls flg. Brev af 24. Febr.

[4]) Lehmann havde været i Kbhvn. i første Halvdel af Februar.

Vigtighed for mig, da jeg veed, at mange stole paa, at jeg bygger min Handlemaade paa tilstrækkelige og paalidelige Forudsætninger, og at jeg, ikke blot, hvor der handles om mig selv, veed at sætte Sagen over Personen. Jeg ønsker og haaber, at Deres Svar vil gøre det muligt for mig fremdeles at bevare den politiske Stilling, som jeg nu i 6 Aar har hævdet med Konsekvens og ikke uden Selvfornægtelse.

Ærbodigst

Orla Lehmann.

65. Hall til Lehmann.

Ny Bakkegaard, 24. Febr. 1861.

Kære Lehmann!

Den uregelmæssige Postgang har været Skyld i, at jeg først igaar Aftes modtog Deres Brev af 20. d. M. Det havde et vist fornemt Tilsnit og en kølig Tone, som De ikke skal finde i mit Svar, der tværtimod skal bære Præget af den Stemning, som i en Tankeudvexling med *Dem* er mig den ene naturlige, fordi den bæres af den sikre Overbevisning om »Enighed i det Væsentlige«, om fuld Overensstemmelse i vore Sympathier og Bestræbelser for vort Fædrelands Fremtid. Jeg forstaar imidlertid meget vel, at De fjærnet herfra og kun modtagende alle de mer eller mindre gemene Rygter, Forvanskninger etc., for hvilke nu atter »Fædrelandet«, der synes at være bleven uheldbredeligt demoraliseret ved det Rotwitt-Blixenske Ministerium, stiller sig i Spidsen, kan blive forsat i nogen Tvivl og Uro. Det er mig derfor en sand Glæde ved disse i Hast nedskrevne Linjer at give Dem den Forsikring, at jeg ikke i nogetsomhelst væsenligt Punkt er veget fra min Beslutning om hvad der bør ske. Monrads ubegribelige og beklagelige Optræden har kostet mig endel bitre Øjeblikke og mange Timers besværlige Anstrængelser; men den har kun ført til, at han tilsidst *fuldstændigen* har sluttet sig til den af mig *ubetinget fastholdte* Plan for vor Fremgangsmaade.

Denne er allerede i sine Grundtræk bleven bifaldet af Kongen i det sidst afholdte Statsraad, og den vil i sin hele Ud-

førlighed blive ham forelagt (og som jeg haaber af ham antaget) i et Statsraad i Slutningen af Ugen.

Jeg skal i sammentrængt Korthed give Dem Hovedtrækkene af samme.

Der forelægges ikke Stænderne *nogetsomhelst Fællesforfatningsudkast:* ved Commissarii »Eröffung« blev der i Anledning af den sidste Stænderforsamlings Forslag herom udtalt, at H. M. — forsaavidt den nye Stænderforsamling i Modsætning til den tidligere skulde være tilbøjelig til at ønske en Tilslutning til en Fællesrepræsentation for Monarkiet, da vilde H. M. agte at foretage en Revision af Forfatningen af 2. Octbr. 1855, som kunde give denne en Udvikling og Skikkelse, som efter de forløbne Aars Erfaringer maatte anses ønskelig. Dette vilde bedst kunne opnaas ved at adoptere Tokammersystemet saaledes, at det alt tilstedeværende kongevalgte Element udsondredes i et særligt Kammer efter *fuldkommen frie Valg* af Kongen, og at paa den anden Side Valgcensus for det andet Kammer nedsættes til det halve, og at derhos Forfatningen i det hele gives en fyldigere constitutionel Karakter (Initiativ, — Adresser; Forandring af Afstemningen ved tredje Behandling, saaledes at det kun forbeholdes Regeringen at stille Ændringsforslag). Gaar man ind paa denne Tanke, saa vil et saaledes revideret Udkast blive forelagt Rigsraadet; men hvad enten man gjorde dette, eller man som hidtil forkaster denne Tanke ganske, saa vil det være nødvendigt, som Situationen er, at der straks træffes en provisorisk Ordning af Holstens Stilling. Et *Udkast* derom vil blive forelagt, ganske overensstemmende med mine tidligere Ytringer til Dem. Der vil ved dette være gjort et *virkeligt praktisk* Skridt til en Udsondring af Holsten i den Forstand og i det Omfang, hvori der *fornuftigvis* alene kan være Tale, og den yderligere Udvikling vil komme til at afhænge af de to *kompetente* Organer, den holstenske Landdags og Rigsraadets Optræden. Endelig et *revideret Udkast* til en særlig Forfatning for Holsten i *meget liberal og imødekommende Aand.* Gaar man ind paa denne Ordning af Holstens forfatningsmæssige Stilling, skulle vi takke vor Gud. Stiller man sig ogsaa afvisende overfor dette, da er Tidspunktet kommet for Kongen til paa egen Haand at tage sine

energiske Beslutninger, men da vil ogsaa Situationen indad og udadtil være saa gunstig herfor, som det nogensinde er muligt.

Undskyld den jadskede Form. Lad mig snart høre fra Dem.

Deres altid hengivne

C. Hall.

66. Lehmann til Ploug.

Vejle, d 26. Febr. 1861.

Kære Ploug!

Jeg sender Dig herved nogle af vore Adresser, som ere tilstillede mig herovre.[1])

Jeg skal tillige begaa en stor Indiskretion, men tillige et stort Venskabsstykke ved at sende Dig et Brev, jeg idag har modtaget fra Hall.[2]) Jeg havde nemlig af »Fædrelandet« ladet mig forlede til at tro, at Hall havde givet efter for Monrad[3]), idet begges Anskuelser vare mig nøje bekendte, og skrev ham i den Anledning et temmelig koldt for ikke at sige bittert Brev, men ser med megen Beroligelse, at han har holdt Stand, og har i mit Svar saa energisk, som jeg har formaaet det, styrket ham til at gøre det fremdeles. Jeg behøver ikke at tilføje, at Du hverken mundtlig eller paa Prent tør benytte Brevet, men haaber Du deraf vil øse den Overbevisning, at det ikke er et Ministerium Grundtvig-Blixen-Sturzenbecker-Steffensen, der skal klare Tingen, men at det er Hall, vi maa støtte — og stive — naar vi ville lempe os ud af det tyske Miskmask. Bliver det nødvendigt, saa maa vi selv opgive og eventualiter bekæmpe Monrad, saa tungt det end vil falde os; men holder Hall, hvad han lover,

---

[1] I Maj 1861 indleveredes til Regeringen en fra 137 Rigsdagsmænd udgaaet og af 71,000 danske Undersaatter tiltraadt Adresse om »Danmarks Ret til Slesvig og Danskhedens Ret i Slesvig«. Mindre Adresser indsamledes overalt i Landet. Den nærmeste Følge af Adressen blev, at Roret lagdes i mere udpræget ejderdansk Kurs, og at Lehmann tilkaldtes til Regeringen i Septbr. Et Udkast til Adressen findes mellem Lehmanns Papirer.

[2]) Se foregaaende Brev.

[3]) Monrads Sympathi for en helstatlig Politik var som bekendt vokset i Aarenes Løb.

saa er han paa den rette Vej. Navnligen maa de mene det, som have udstedt Rigsdagsadressen, og som burde opretholde det deri udtalte Program istedetfor idelig at *dannevirkerere*. Det er det, Hall maa mene med sit »demoraliseret«, som Du naturligvis ikke tør tilregne ham, men mig, som sender Dig det ikke for andre bestemte Brev. Hvis jeg ikke var vis derpaa, saa vilde det være en uberettiget Tillid, jeg derved havde vist Dig. Til Slutning skal jeg kun tilføje, at naar jeg som praktisk Mand her taler om *nomina propria*, er det naturligvis kun Sagen, jeg har for Øje. Jeg har givet saa mange Beviser paa, at min egen Person er mig ligegyldig, at jeg tør vente at troes, naar jeg siger det samme om Hall og hele Rumlen. Men Tingen kan kun føres igennem ved Personer, og efter min Overbevisning er Hall ikke blot den bedste, men den eneste, der kan gøre det, jeg vil have gjort. Derfor og kun derfor er det, jeg med stor Selvfornægtelse hidtil har støttet ham, og med større Tro end tidligere agter at gøre saa fremdeles — saa længe han bliver tro. Da jeg troer, vi ville det samme, og da Du visseligen ikke er personligen mere uafhængig end jeg, haaber jeg, vi ogsaa i Midlerne ville kunne gaa sammen.

I største Hast.

Din

Orla Lehmann.

67. Lehmann til Ploug.

Vejle, d. 11. Marts 1861.

Kære Ploug!

Vedlagt sender jeg Dig 6 Stkr. til mig indkomne Adresser, som jeg antager nu snart ville kunne indsendes til Regeringen. Navnlig forekommer det mig, at Du maa længes efter snart at faa dem fra Halsen, efter at Du har forladt det deri opstillede, fælles Grundlag.[1])

At dette er Tilfælde, vil Du sikkert ikke nægte: thi hvad der nu sker, er at manøvrere over til Holstens Udsondring og

[1]) Se »Fædrelandet« 28. Febr. 1861 og nærmeste Tid efter.

samtidigen dermed at ruste til Krig. Hvis dette ikke er det, Du vil, saa veed jeg, der nu i 20 Aar har været en mer end almindelig opmærksom Læser af »Fædrelandet« i Sandhed ikke, hvad Du vil — og jeg kan forsikre Dig, at saaledes gaar det mange af Bladets trofasteste Venner. Det er ikke mere end et Par Dage siden, Du i et Brev til mig udtalte Din »Glæde« over det foreslaaede Provisorium, som Du fandt »meget bedre, end Du havde vovet at haabe«,[1]) og det har været ogsaa mig kært at se, at Organisationen af en særlig holstensk Armeafdeling, hvorom — ikke Hall — men Fenger havde nogen Tvivl, og hvorfor jeg førend min Afrejse ivrigen har plaideret, var optaget deri. Medens Du selv nu i en Række af Aar har levet for det Feltraab »Udsondring«, uden nogensinde at gøre mindste Rede for, hvad dermed menes, og hvorledes det tænkes udført, stempler Du dette første Forsøg paa at give dette Stikord et virkeligt Indhold og en indholdsrig Virkelighed som halvt Forræderi. Det er en Fremgangsmaade, jeg ikke kan forstaa.

Hvis Fejlen skal bestaa deri, at man søger at opnaa det ved de holstenske Stænders Medvirken, saa overser Du, at dermed ikke spildes en eneste Dag, naar man samtidigen dermed alvorlig ruster sig til Krig — og at dette sker, det forekommer mig ikke kan benægtes. Men Du overser ogsaa, at om Du end har Ret i at den holstenske Stænderforsamling væsentlig kun er en preussisk Forpost, saa er det dog ingenlunde umuligt, at en virkelig holstensk Stemme idetmindste kan komme til Orde, naar det bliver Alvor, og fremdeles at Preussen, hvis det vil tage Reb i Sejlene, ene kan gøre det ved at lade Holstenerne blive enige med os; thi fra Forbundsbeslutningen gives der ingen anden mulig Retraite. Vil Preussen ikke trække sig tilbage, saa er, som sagt, intet derved spildt, naar vi i Mellemtiden ruste os for Alvor, men vundet en uendelig meget bedre diplomatisk Stilling, hvilket vi fornuftigvis ikke kunne kimse af, siden vi umulig uden andres Hjælp kunne komme i Land med Sagen.

Jeg fordrer ingen Indflydelse paa »Fædrelandet«; men jeg har Ret til at gøre opmærksom paa, at hvis det Baand omsider brister, som saa længe har forenet os, saa er det ikke mig, der

[1]) Dette Brev findes ikke mellem Lehmanns Papirer.

er inkonsekvent; thi hvad der nu sker, er et Skridt i den Tankegang, jeg har udtalt 1852 — for ikke at gaa længere tilbage — 1854 og 1856, og hvorom jeg troede, vi vare enige. Jeg forlanger heller ikke, at Du skal betænke Dig paa nu ogsaa at kaste mig overbord; men jeg har Ret til at minde om, at naar I tilsidst blive reducerede til Blixen og hans Lakejer og Grundtvig og hans Kyllinger, saa er Du kommet til dem, om hvilke Du i stærke Ord udtaler, at de ikke kunne klare Sagen. Jeg finder derfor »Fædrelandet«s Færd lige saa uklog som inkonsekvent.

Kvittering for de mig laante Pjecer skal følge med det første.

Din

Orla Lehmann.

68. Lehmann til Hall.

Vejle, d. 13de April 1861.

Kære Hall!

Hvor meget jeg end personligen længes efter at høre et Par Ord fra Dem, vilde jeg af Respekt for det Overmaal af Ansvar og Arbejde, der hviler paa Dem, dog ikke være fremkommet med Anmodning derom, dersom her ikke til næste Uge var berammet et politisk Møde for at tiltræde de Aarhusiske Tillidsresolutioner, og dersom jeg ikke af Erfaring (f. E. selv fra denne ministerielle Demonstration) vidste, at man for Tiden er tilbøjelig til at lægge Vægt paa mine offentlige Udtalelser. Men en saadan kan naturligvis ikke andet end dreje sig om tomme Almensætninger, naar jeg ikke veed andet om hvad der foregaar og forestaar, end Enhver kan læse sig til i enhver Avis.

Ved samme Lejlighed kunde der maaske falde et Vink af om de Spørgsmaal, naar Rigsdagsvalgene skulde foregaa, naar Rigsraadet skal træde sammen og — om vi faa Krig. Det er Spørgsmaal, hvoraf maaske intet kan besvares, men hvorom selv en subjektiv Formodning udtalt af Dem for mig vil have Betydning, ikke blot med Hensyn til mig selv, men ogsaa med Hensyn til min offentlige Holdning: at de ville blive benyttede med al fornøden Diskretion, behøver jeg vel ikke at forsikre.

Da jeg af Hammerich veed, at De har paahørt et lille Bidrag, jeg har meddelt ham til hans Tidsskrift[1]) og ingen Betænkelighed havde ved dets Offenliggørelse, skal jeg kun bemærke, at hvis det bliver til Krig, er det formentlig ønskeligt, at det snarest muligt i et betydeligt Antal særskilte Aftryk spredes over Sverrige (og Norge), da jeg tror, at det er den for os værdigste og tillige den virksomste Maade, hvorpaa vi kunne sige dem, hvad vi i saa Henseende ønskede de skulde høre, at lade dem selv sige sig det. Da De jevnlig ser Hammerich, beder jeg Dem derom at lade et Ord falde til ham.

Med mit Helbred er det i de seneste Dage kun skralt, men at dette ikke er Tilfældet med mit Sind, vil De se deraf, at det jeg for Øjeblikket frygter langt mere end en Krig, er at det skulde drive over uden nogen klar Afgørelse.

Deres hengivne

Orla Lehmann.

69. Lehmann til Hall.

Vejle, d. 21. April 1861.

Kjære Hall!

Vedlagt den Tale, jeg igaar holdt i et meget talrigt og meget velstemt politisk Møde her paa Raadstuen.[2]) Det er naturligvis kun *min* Mening, deri er udtalt, men det skulde glæde mig, om De kunde vedkende Dem samme: thi da vort Parlament ikke er samlet og – desværre vel ikke heller saa snart bør sammenkaldes, og da vi ingen Lord Mayors-Gilder have, hvor Regeringens Chef i egen høje Person kan udvikle sin Politik, saa er det ønskeligt, at den kan transpirere gennem secundære Porer. Hvad nu den almindelige politiske Tankegang an-

[1]) Artiklen »Den svensk-norske Hjælp i 1848« i Nord. Univ. Tidssk. (i »Efterl. Skrifter« I, S. 305—76).

[2]) Se Orla Lehmann: Imellem Sessionerne, S. 12 ff: Ved et politisk Møde paa Raadstuen i Vejle d. 20. April 1861. I denne Tale hejses rent Ejderflag, dog med loyal Anerkendelse af Ministeriet Hall og Opfordring til at støtte dette.

gaar, har jeg ingen Tvivl om vor Enighed: men ogsaa med Hensyn til *punctum saliens* har jeg ikke blot Deres mundtlige Ord forinden min Hjemrejse, men ogsaa Deres skriftlige Ord for faa Dage siden[1]), at der ikke kan være Tale om noget Helstatssammenlæggelsesforsøg, men at der nu direkte maa lægges Haand paa Holstens Luxenburgificering. Det er altsaa ikke min Skyld, hvis den for mig meget sørgelige Ting skulde indtræffe, at Enigheden mellem os var forbi. Jeg for mit Vedkommende er ialtfald *pledged*.

Hvorvel *little John* som bekendt er meget dum i alle ikkeengelske Spørgsmaal, synes det dog temmelig uantageligt, at han skulde vide mindre Besked end et hvilketsomhelst engelsk Skillingsblad. Hans Forsøg paa at klare Sagen ved at forvikle den, i Forbindelse med den hele Komedie med de to Interpellationer tyder derfor paa, at man laver sig til til den upartiske Mæglerrolles Godtkøbstriumfer. Er et væsentligt Motiv det Ønke at spille Sagen ud af Frankriges Hænder, turde dette for os, som fra 1848 kende den engelske Upartiskhed, vel være et Motiv til at holde paa dets Medmægling. I det mindste vil jeg haabe, at Deres bedre Kundskab til den tavse Mand ikke vil afgive nogen Grund derimod.

Her gik imorges det Rygte, at Executionen var udsat i 6 Maaneder o: til den Tid, da Blokaden er unyttig, Dannevirkestillingen uholdbar, maaske endog Overgangen til Als og Fyen praktikabel. Men jeg haaber dog, at den Tid nu er forbi, da vi lade os drive med Strømmen; thi som den vise Salomo siger (eller burde sige) »der gives Tider, hvor den forvovneste Politik er den forsigtigste«. Ganske vist er det lettere at være energisk i Ord end i Handling, og sværest er det, naar et lille Land under mislige Forhold skal indfri Ordet. Men dog bæres det mig for, at det nu er kommet derhen, at vi maa lade staa til.

Om Forladelse for denne Gardinprædiken. De almindelige Sætninger have vi alle kendt, saa længe som vi have kunnet knappe vore Bukser, og i deres Anvendelse følger dog Enhver sit eget Hoved og — sin egen Stjerne. Gid Deres Stjærne da maa lede Dem retteligen. Deres Antagonist i »Fædrelandet«

[1]) Dette Brev findes ikke mellem Lehmanns Papirer.

mener jo, at den er identisk med Danmarks Stjærne — og i Grunden har han Ret, at det danske Folk lider af en uopslidelig Kærlighed til Dem. Ogsaa deri er jeg selv en ægte Dansk. Men derfor har De Uret i kun at ville se en øjeblikkelig lille Forfriskning i den Stemning mod Dem, der bryder frem overalt. Den maa tværtimod være Dem et Genfødelsens Brev, en Indvielse til gode Bedrifter og et godt Eftermæle.

Deres hengivne

Orla Lehmann.

70. Lehmann til Ploug.

Vejle, d. 22. April 1861.

Kære Ploug!

Jeg sender Dig et Korrekturaftryk af min Tale [1]), for at Du, hvis Du vil optage den i »Fædrelandet«, kan faa den førend Dagbladet. Du vil deri vel finde et Forsvar for Ministeriet, men af dets Handlinger og ikke dets Personer — de berøres kun med faa Ord og kun i Sammenligning med hvad der bydes i deres Sted. Du vil deri tillige finde det Program, jeg vil vedstaa, dersom det skulde komme dertil, at jeg ikke længer kan opfylde den Rolle at holde M[onrad] i Tømme, herovre i Vejle. Det skulde være underligt, om der i denne Tale skulde være andet, end ialtfald ganske underordnede og ligegyldige Punkter, Du ikke vil underskrive. Dem kan Du jo saa bekæmpe: thi jeg længes efter at komme paa det rene med, hvorledes vi staa til hinanden.

Din

Orla Lehmann.

[1]) Af Talen anførte Ploug kun et Uddrag paa en Snes Linjer, der hævder Nødvendigheden af Holstens Udskillelse og Gennemførelse af Ejderprogrammet.

71. Ploug til Lehmann.

D. 23. April 1861.

Kære Lehmann!

Tak for den tilsendte Tale, men fritag mig for at trykke den, thi derved bliver jeg sat i den højst ubehagelige Nødvendighed at maatte modsige Dig offentlig.[1])

Mellem Indbyderne til Rigsdagens Adresser var der ingen Tale om noget nyt Helstatsforsøg, mindst om et saadant, som er gjort. Saavidt min Hukommelse strækker, drejede Diskussionen sig ene og alene om enten definitiv Udsondring, *eller* taaleligt Provisorium. Under denne Forudsætning blev Adresseudkastet til, og vi gik ud fra, at Regeringen var enig heri. Jeg kan derfor ikke betragte Helstatsspørgsmaalet i »Eröffnung« anderledes end som mindst et halvt Forræderi, eller i alt Fald en Indrømmelse, Monrad har aftvunget Halls Svaghed.

Jeg haaber i alt Fald bestandig, at Du og jeg maa være enige om Maalet og bestræber mig for at undertrykke enhver Tvivl i saa Henseende, men derimod vil det holde vanskeligt, at vi kunne blive enige om Midlerne, for saa vidt disse bestaa i Personer. Vor Uenighed lader sig udtrykke i ganske faa Ord: Du troer paa Hall, og jeg tvivler om ham, eller betragter ham med større Mistro end Tillid. Jeg anser ham ganske vist for en honnet og hæderlig Mand, efter vort Folks og vore Forholds Lejlighed, men for meget viljesvag, og hans Karakters Svaghed bliver end større derved, at han er prosaisk og materiel, og vel har den lille Ærgerrighed, men for lidt af den store. Saaledes kommer det, at hans udmærkede Begavelse, Snuhed og Behændighed for en stor Del slides op for at dække de Synder, hans Svaghed begaar. Han er ganske vist dansk, men da han fremfor alt vil liste sig igennem paa en god Maade med Bevarelse af Alles Venskab og sin egen Stilling, saa bliver det bestandig tvivlsomt, om han er istand til at lede sit Fædreland frelst ud af Farerne. Paa den anden Side er der i Grunden ingen, der med synderligt Haab kan afløse ham — *Du* havde maaske kunnet, naar Du i Tide havde taget en anden Stilling — thi Monrad er, uagtet han er baade ærligere og helere, dog

[1]) Se Noten til det foregaaende Brev.

meget farligere, fordi han er gaaet op i bar Regerelyst. Hall er Bangs Efterfølger, Monrad er Ørsteds.

Nej, men om vi ogsaa en Tidlang maa være uenige, saa ruster min gamle Kærlighed til Dig ikke.

Din

C. Ploug.

72. Lehmann til Ploug.

Vejle, d. 25. April 1861.

Kære Ploug!

Saa kært det er mig at modtage din Forsikring om usvækket personligt Venskab — hvorom jeg forøvrigt aldrig har tvivlet — vilde det dog have været mig kærere i »Fædrelandet« at læse omtrent følgende:

Vi bestride ikke Amtmand Lehmanns Ret til at have en Dom om Betydningen af Rigsdagsmændenes Adresse, men erkende ikke nogen Eneret, hvorpaa han vel heller ikke vil gøre Fordring. Men istedetfor at opholde os ved dette upraktiske Spørgsmaal, skulle vi bemærke, at det af alt, hvad vi i de sidste Maaneder have sagt, vil fremgaa, at vi ingenlunde ønske et Ministerium Blixen, og at Ministeriet Hall kan gøre Regning paa vor bedste Understøttelse, hvis det vil vedkende sig det i Lehmanns Tale opstillede Program og — vil handle derefter.

Jeg skriver dette kun, fordi jeg ikke veed nogen kortere Maade at opfordre Dig til at reflektere over, hvem af os to det er, som glemmer Sagen over Personen.

Din

Orla Lehmann.

73. Lehmann til Ploug.

[Forsommeren 1861.]

Kære Ploug!

To Ting ere mig lige uforstaaelige, at Du kan trænge til en Forklaring, og at Du i saa Fald først æsker den nu.

Den omtalte Ytring[1]) har jeg brugt — ikke ifjor, da jeg ikke var oplagt til at spøge med den Ting — men i Foraaret to, maaske tre Gange til Gjødwad eller dog i hans Nærværelse. Det var en energisk Maade at udtrykke min Mening, at Eders Holdning dengang var mig uforstaaelig og en energisk Maade at drille Gjødwad paa. At noget Menneske skulde se andet deri, det vilde jeg anse for en Umulighed — selv bortset fra, hvem, til hvem og hvorledes det sagdes.

Jeg er altsaa den eneberettigede Opfinder af den Vittighed, ligesaavel som af den om Obersten, der ikke stjal. Skulde jeg nogensinde i mit Liv møde nogen, som for Alvor vilde udstøde saadan Beskyldning eller udsaa saadan Mistanke enten mod Dig eller Gjødwad, vilde jeg behandle Sagen, som om den var rettet mod mig selv. Mer vil Du i den Retning vist ikke forlange af mig.

Uforklarligheden vedbliver imidlertid; thi igaar Aftes læste jeg i »Fædrelandet« en Artikel, der skoser over dem, der ikke have ladet sig bruge til Forspandsheste for den Blixenske Intrigue, og det uagtet Du var den Første, der gennemskuede den og havde en væsentlig Del i det Foretagende, hvorpaa den strandede. Jeg vil da fortsætte min Spøg ved at mene, at Du for Optagelsen vist har faaet en Fjerding Angler-Smør.

Om »Danmark«[2]) veed Du, at jeg ingensinde har bifaldet den hele Entreprise, og først af Din Mund har hørt, at Ideen fra først af er udgaaet fra Dig.

Din

Orla Lehmann.

[1]) Den Yttring af L., som her sigtes til, synes efter Sammenhængen at have gaaet ud paa, at L. til Gjødwad har omtalt Ploug som Blixen-Fineckes Pennefører, Adjutant el. l. I Vinteren 1859—60, da »Fædrelandet« i Modsætning til den øvrige nationalliberale Presse støttede Ministeriet Rotwitt-Blixen, verserede faktisk det Rygte i København, at Blixen med Alfr. Hage eller mulig Puggaard) som Mellemmand havde købt Bladet. Dette ganske uhjemlede Rygte synes at have harmet Ploug meget, mere end L. aabenbart har fundet naturligt, jvfr. Ytringen nedenfor om »Obersten, der ikke stjal«.

[2]) Det af Blixen-Finecke støttede Ugeblad »Danmark«, der med forskellige Redaktører udkom 1860—63.

Efterskrift: Mange slesvigske Korrespondanceartikler i »Fædrelandet« have paa mig gjort den Virkning, at jeg i det mindste for nogle Øjeblikke levende sympathiserede med Tyskernes Forbitrelse over et saa borneret og smaaligt Tyranni, Demagogenriecherei, Spioneri etc., og ofte har jeg haft den største Lyst til at protestere under mit Navn mod enhver Solidaritet. Tør jeg i det mindste anbefale disse Hyleres Hyl til Redaktionssaksen.

74. Lehmann til Hall.

Vejle, d. 10. Maj 1861.

Da den kongelige danske Regering har afbrudt al diplomatisk Forbindelse med Vejle Amt, har dette set sig nødsaget til at udsende egne Agenter til de forskellige Hoffer, med hvilke det staar i venskabeligt Forhold. Disses Instruktioner gaa i det væsentlige ud paa at virke hen til, at den kgl. danske Regering bliver tvunget til at gaa ind paa Holstens Udsondring.

For at give et eklatant Bevis paa sit forsonlige Sindelag skal Vejle Amt herved meddele den kgl. danske Regering den fra en af disse Agenter afgivne Rapport [1]), som muligen kunde indeholde en brugbar Oplysning, skønt det erkendes, at den selv er repræsenteret i England — skriver: i England.

Jeg griber denne Lejlighed til osv.

Orla Lehmann.

75. Hall til Lehmann.

København, d. 11. Maj 1861.

Kære Lehmann!

Grosserer Puggaard var hos mig igaar og fortalte mig, at han imorgen rejser til Vejle. Jeg greb da Lejligheden til at sikre mig imod min skammelige Dovenskab som Correspondent baade

[1] Se herom flg. Brev fra L. af 2. Juni, S. 200.

i Almindelighed og navnligen overfor Dem ved at sige ham, at jeg vilde bede ham tage et Brev med fra mig. Hvad jeg i Særdeleshed maa bebrejde mig er, at jeg ikke straks sendte nogle Ord for at bevidne Dem min Paaskønnelse af Deres sidste Tale, som i et og alt var ganske saaledes, som jeg ønskede den; og den har sandeligen ogsaa haft en meget stor Betydning; skønt »Fædrelandet« ikke havde Raad til at optage den i sin Helhed, medens det iøvrigt har Plads for saameget Pjank, navnlig fra »Nordslesvig«, hvor man blandt andet jo er af den uforgribelige Mening, at De skulde være den Eneste, der turde tillægge »Provisoriet« noget Værd. Det er baade til at le og græde over. Jeg har jo desværre altfor ofte Lejlighed til at sørge over den store Uvidenhed parret med Flothed hos Fremmede, som dog have ikke ringe Indflydelse paa vor Sag; men hvad skal man sige om vore egne og vore hjemlige Hovedblade, som sværme for Eiderstaten in abstracto, og uden selv at yde Bidrag til Gennemførelsen af samme in concreto indskrænke sig til at lade haant om det første alvorlige Forsøg herpaa.

Saavidt var jeg kommet, da jeg paa en behagelig Maade afbrødes ved Modtagelsen af Deres Brev med Bilag. De ser da nu, at det ingenlunde var den kgl. Regerings Mening, at den diplomatiske Forbindelse med Vejle Amt skulde være afbrudt, men den kan ligefuldt kun paaskønne, at bemeldte Amt ved egne Agenter søger at paavirke de fremmede Hoffer. Selv de meget venskabeligsindede blandt disse kunne have særdeles godt af at paavirkes fra flere Kanter i *samme gode* Retning. Deres Agent i London (hvis Indberetning jeg lader tilbagefølge) er iøvrigt en rigtig munter, sangvinsk Diplomat; *high-spirited* af at indaande den engelske Luft; for hvem allerede det engelske Sprog selv er en »Ørens Lyst«, og for hvem derfor saadanne Ord som dem, han hørte af den engelske Understatssekretærs Mund, naturligvis maatte være ikke blot en »Ørens« men ogsaa en »Hjærtens« Lyst. Men — *latet anguis in herba* — det er nu Ord, som ikke klinge saa skønt i Deres Agents Øren, men som dog i de fleste Forhold, og navnlig ogsaa her, have deres Anvendelse. Det engelske Cabinet er vistnok stemt for en Udsondring af Holsten, men andre Cabinetter, som ikke ønske samme — og det ikke blot tyske — vide at finde Snogen i denne *bowling-green:* Tysk-

hedens Ret i Slesvig, og den kan blive os slem nok. Deres Agent gaar lidt cavalierement over denne Vanskelighed, som han kun betragter som en passende Bod for vore Dumheder, men naar han straks derefter nævner Privatlærer- og Konfirmationsaffairen som dem, der have skadet os —, saa ved jeg ikke ret, om han derved sigter til den senest trufne Forandring heri. I saa Fald tager han højligen fejl: thi vor Stilling vilde netop nu være højst ubehagelig, dersom den forrige Tilstand endnu bestod. Denne var saamænd alle Cabinetter tilstrækkeligt bekendt, og benyttedes ideligt af vore Fjender til at karakterisere Tilstanden i Slesvig.

Deres Instructioner ere fortræffelige, og jeg kan kun ønske Dem samme Held og Fremgang i Udlandet som Deres egne Udtalelser have her i Landet.

Deres hengivne

C. Hall.

76. Lehmann til Hall.

Vejle, d. 2. Juni 1861.

Da jeg sidder inde med et Brev, som jeg ikke tør lade aldeles uænset, beder jeg Dem gennemlæse samme, forinden det overgives til Luerne. Personligen kan jeg kun bevidne, at dets Forfatter er et ualmindelig smukt og elskværdigt Menneske, som gennem Angel er beslægtet og gennem A. Hansen er besvogret med Danmark, hvis Sprog han taler med en fortryllende Accent.

Min Formodning om, at den diplomatiske Forbindelse mellem den danske Regering og Vejle-Amt er afbrudt, er bleven stadfæstet ved en Skrivelse fra den førstnævntes Chef, der ikke indeholdt andet end Høfligheder. Som bekendt kaster en Diplomat aldrig nogen ned af Trapperne: nej — han complimenterer dem ud af Døren. Det gør mig derfor ondt, at jeg ikke kan sige Dem, om den danske Regering erkender, at med Holstens Udsondring selvfølgelig følger Ophævelsen af ethvert særligt Baand mellem Holsten og Slesvig, navnlig enhver nexus socialis mellem Ridderskabets Medlemmer, der — forsaavidt den ikke er politisk —

ikke mere behøver nogen forfatningsmæssig Garanti end enhver anden Stiftelse eller Actieselskab, og hvormed den største af alle Jordens Absurditeter, et særlig slesvigsk Ridderskab med en særlig Repræsentation maa bortfalde, ligesom de tyske Slesvigere kunne studere ved det holstenske Universitet, uden at Slesvig skatter dertil, lige saa godt som de danske Slesvigere uden saadan Betingelse kunne studere i Kjøbenhavn. Skulde De erfare noget om, hvorvidt den danske Regering er kommet til den Overbevisning, at nu er Øjeblikket kommet til at føre et kort, stolt, indtrængende Sprog, saa gør De mig en Tjeneste ved at lade mig det vide. Ingen kunde med Billighed forlange, at den skulde tale bon sens med Frankfurt, men Europa kan forstaa dette ikke-tyske Idiom, og med Rustninger følger altid en vis Kanonklang i Sproget.

Ærbødigst

Orla Lehmann.

Hs. Excellence
Geheimeraad Hall.

77. Lehmann til Hall.

Hall har i Slutningen af Juli tilstillet Lehmann Eksemplar af Depechen af 29. Juli, i hvilken den danske Regering for at undgaa Exekution afgav Erklæring om foreløbig at ville regere Holsten efter Normalbudgettet og ikke udstede nogen Fælleslov. Som Svar herpaa afsender Lehmann følgende Brev:

Beg. af Aug. 1861.]

Kjære Hall.

Naar jeg taler alvorligt, er jeg aldrig i Tvivl om, hvad jeg skal kalde Dem[1]). Men hvad jeg ved hin paatagne Forlegenhed vilde antyde, det maa jeg sérieusement gentage efter at have læst

[1] En foregaaende Billet af 24. Juli havde L. halvt i Spøg, halvt for vel at antyde sin Reservation overfor Ministeriet Halls forsigtige Politik, indledet med disse Ord: »Den første, om end ikke den største Vanskelighed ved at skrive til Dem, er denne, om Overskriften skal lyde »Kære Hall« eller »Deres Excellents«.«

de Papirer, De har været saa venlig at sende mig, nemlig at jeg maa have min Dom og deraf betingede Færd forbeholdt.

At vi komme til at bringe finansielle Ofre ved Ordningen af vore Sager, har altid været mig klart, men ved ethvert Offer er man berettiget til at spørge, hvad man faar i Vederlag derfor. Er dette ikke andet end Udsættelse af Exekutionen til en for Preussen belejligere Tid, saa have vi gjort en overmaade slet Handel. Retfærdiggørelsen maa altsaa søges i noget, som ligger udenfor Akterne. Har De en til Vished grænsende Formodning om, at det er Preussens oprigtige Ønske at trække sig ud af Sagen, saa var det rigtigt at bygge gyldne Broer for den retirerende Fjende. Det maa da snart vise sig, om det var en Retirade eller kun Indtagelsen af en fordelagtigere Stilling, vi ved vore Broer havde lettet ham. Men selv om det fra Preussens Side kun er en af de gamle Finter, vilde Offeret kunne retfærdiggøres, dersom England og Sverige for det Tilfælde havde givet bestemte Tilsagn om en bestemt Understøttelse til Gennenførelsen af et aftalt Program. Er heller ikke det Tilfælde, saa veed jeg ikke hvad der er opnaaet, og jeg vil ærligen tilstaa, at den blaa Bogs Oplysninger om de tidligere Indrømmelsers Grund og Virkninger ikke ere tillidsindgydende. Dengang fik vi *nubem pro Junone*.

Under disse Omstændigheder maa jeg bekende, at jeg begynder at længes efter, hvad jeg tidligere kun med Gru har imødeset: Rigsraadets Sammenkaldelse. Hvis det var mig muligt at faa mit Ansvarlighedsbegreb indskrænket til Forvaltningen af mit Embede og Opdragelsen af mit Barn, og at faa min Samvittighed dysset ned til den Resignation, at for Danmarks Skæbne maatte Kongen og Regeringen raade, saa var jeg et lykkeligt Menneske.

Jeg hører, at den svenske Konge ikke kommer til Sønderborg. Dermed bortfalder da den eneste Retfærdiggørelse for den højst utilbørlige Forlængelse af Kongens Rundrejse, derved synker denne ned til lutter Fjas. Medens Danmarks Ve og Vel stod paa Spil, drog Frederik VII i 4 Maaneder omkring i Landet med sine Adekæmper (*aide-de-camp*) og lavede Køkkenmøddinger, og da der dannede sig en ny Stormagt paa Grundlag af Mod-

stand mod Tyskland, modtog han dennes Gesandt i en Købstadkro« — saa siger Vismand foruden Spe.

Deres Lykønskning til Nordstjernen kan jeg ikke modtage, saaledes som den fremsættes. — *Den* Nordstjerne, hvorom vi have spøgt, og som De skulde skaffe — ligegyldigt om mig eller en hvilkensomhelst anden — var Symbolet paa Afsluttelsen af en nordisk Alliance: *den* Nordstjerne er fremdeles disponibel. Den Nordstjerne, jeg har faaet, henter sin eneste Værdi derfra, at den indeholder Carl XV's Accept paa mit Brev, der indeholdt en Veksel paa Fremtiden. Jeg vil derfor haabe og ønske, at De ingen Del har deri; thi derved vilde den tabe sin hele Betydning. Den vilde da nemlig kun bevise Deres personlige Velvilje for mig; men dels behøver dette intet Bevis; dels vilde dette kunne præsteres i en heldigere Form end for 12 ß Sølv og for 4 ß Baand.

— — —

Deres hengivne

Orla Lehmann.

78. Hall til Lehmann.

30. el. 31. August 1861.

Kære Lehmann!

Monrad ønsker nu at afgive en af sine Portefeuiller[1]), og dersom det skulde kunne lette et Arrangement, er Casse villig til at ombytte Justitsministeriet med Kultusministeriet. Der vil saaledes kunne disponeres over en hvilkensomhelst af de 3 Portefeuiller for Kongeriget. Naar jeg nu vender mig til Dem med det Spørgsmaal, om De er villig til at overtage en af disse Portefeuiller, saa vil De sikkert efter vore *mundtlige* Samtaler i Aarets Løb finde dette ligesaa naturligt, som det er vist, at der ikke er Nogen, som jeg med større Glæde vilde hilse som Collega. Ikke heller vilde jeg *efter hine Samtaler* have næret nogen Tvivl

[1]) Monrad havde fra Ministeriets Udnævnelse i Febr. 1860 indtil da baade fungeret som Indenrigsminister og Kultusminister. L. afløste ham nu i Septbr. som Indenrigsminister.

om, at De vilde modtage dette Tilbud, endskønt De fuldt vel kender Byrderne og Ubehagelighederne ved en saadan Stilling, og uagtet Hensynet til Deres Helbred maaske kunde medføre en særegen Betænkelighed for Dem.

Men efter vor *seneste* Skriftveksel kan jeg jo ikke fordølge for mig selv, at De maaske *nu* vilde finde overvejende Betænkelighed ved dette Skridt. Jeg vilde dybt beklage dette, især da det er min fulde Overbevisning, at den Opfattelse af den nuværende Stilling, som De vilde lægge til Grund for Deres Betænkelighed, ikke er rigtig eller begrundet. Ved Depeschen af 29de Juli [1]) har Regeringen gjort et Skridt, for hvilket jeg gerne bærer den fulde Ansvarlighed. Naar engang en sand og fuldstændig Oplysning kan gives, vil det blive erkendt, at derved den *alleruheldigste Stilling* for Landet er bleven afværget, og tillige Vejen aabnet om end ikke til en fredelig endelig Løsning af Spørgsmaalet, saa dog til Opnaaelsen af en saadan Stilling for Danmark-Slesvig, at Angrebet paa samme vil blive yderst vanskeligt og i alt Fald meget ugunstigt for Tyskland. Jeg skal med Glæde hilse den Dag, da jeg i Rigsraadet kan komme til at staa overfor den Opposition, der nu tumler sig saa selvbehageligt og saa hensynsløst, og jeg nærer den tillidsfulde Fortrøstning, at Resultatet skal blive det samme som i sidste Rigsraadsmøde ved Angrebene paa Patentet af 6. November 1858. Men hvad Depeschen af 2. August angaar, da synes den mig tilfulde at vise, at der nu for Regeringen er vundet et saadant Standpunkt, som netop maatte gøre Deres Indtræden i samme aldeles naturlig.

»Fædrelandet« mener naturligvis ogsaa her, at det er *Modet*, som har manglet Udenrigsministeren til tidligere at udtale sig saaledes overfor Udlandet; det ser ikke eller vil ikke se, at det, hvorpaa det kom an, ikke var Modet til at udtale et saadant Standpunkt, men Maaden, hvorpaa en saadan Udtalelse vilde

[1] Denne og den nedenfor nævnte af 2. August findes aftrykt i *Danish State-Papers on the Danish-German question* 1861—63. Nr. 7—8. Se iøvrigt Neergaard: Junigrundloven II. S. 489—92. Som bekendt afværgede den første Depesche, der afgav en Erklæring om, at der foreløbig ingen Fælleslove vilde blive udstedt for Holsten, Exekutionen i 1861, medens den flg. af 2. August var en Cirkulærdepesche, der antydede Holstens Udsondring som Underhandlingernes Maal.

blive optaget baade i Landet selv og navnligen i Udlandet. Udtalelsen vilde for et Aar siden have gjort komplet fiasco. Efter Stændermødet i Foraaret og Forhandlingerne mellem Magterne i Sommer er den nu bleven ganske anderledes modtaget saavel her i Landet, som af de venskabelige Magter.

Det er saaledes tilvisse min Overbevisning, at Deres Indtrædelse i Ministeriet ikke paa noget tidligere Tidspunkt vilde være saa naturligt motiveret som nu ved selve Regeringens politiske Standpunkt. Men det er jo muligt, at De opfatter Sagen anderledes. Jeg vil tale rent ud til Dem: De kan jo ogsaa have faaet en vis Afsmag for Personlighederne, De kan have den Formening, at Sagen selv vilde være bedst tjent ved en Skiften af disse, og at det derfor vilde være urigtigt at gøre noget for at forhindre den Udsigt, der i saa Henseende maatte være tilstede. Jeg kan vel tænke mig et Afslag fra Deres Side begrundet herpaa, og maa derfor ogsaa være fattet paa et saadant, hvor ondt det end vilde gøre mig. Men skulde disse Betænkeligheder ikke være tilstede for Dem, eller skulde De i al Fald efter selve Beskaffenheden af vor Stilling ikke tro at burde besvare min Opfordring med et bestemt Nej, saa vil der jo være den stærkeste Opfordring til en snarlig mundtlig Forhandling, og jeg vil da imødese en Underretning fra Dem, om hvilken Dag, De vilde kunne komme hertil, da jeg saa skulde sørge for, at vi strax kunde komme til i Ro at tale sammen.

Deres altid hengivne

C. Hall.

79. Lehmann til Hall.

Vejle. d. 1. Septbr. 1861.

Kære Hall.

I den idag fra Dem modtagne Skrivelse er der et Punkt, hvorpaa jeg uden Betænkning kan give et ligesaa bestemt som oprigtigt Svar. Naar De nemlig deraf, at jeg med sædvanlig Uforbeholdenhed har meddelt Dem mine Betænkeligheder ved, at der i saa lang Tid ikke synes at være gjort stort andet end

modtage og følge fremmede Raad, slutter, at jeg kunde ønske en Veksel af Personer (og rimeligvis tænker: kunde ønske at holde mig selv i Reserve), saa tager De Fejl. Ligesom jeg skrev Dem, at med det nuværende Ministerium vilde vort Parti og dets Politik falde, saaledes har jeg besvaret Spørgsmaal fra Mænd, paa hvilke De sætter Pris, med den bestemte Erklæring, at jeg hverken havde Kraft eller Lyst til at paatage mig de mulige Konsekvenser af at rejse eller endog blot understøtte en Opposition mod Ministeriet. Det var derfor i Sorent[1]) og ikke paa Tribunen, jeg efter dets mulige Fald satte Dem Stævne. Jeg haaber, dette Punkt dermed fuldstændigen er klaret.

Ikke mindre paa rede Haand vilde mit Svar være, dersom jeg ene turde tage Hensyn til mine personlige Ønsker. Jeg skriver dette paa Sengen, og vil i min højst upaalidelige Helbredstilstand muligen kunne finde ikke blot Motivet for Betænkelighed, men ogsaa Retfærdiggørelsen af et Afslag. Endnu en anden personlig Betragtning maa det være mig tilladt at berøre. Jeg er tilfreds med min Stilling, og man er deri tilfreds med mig; derimod har jeg store Tvivl, om jeg som Minister vil kunne tilfredsstille enten mig selv eller Andre. Det er meget haardt at skulle give Afkald paa en redeligen erhvervet, almindelig Anerkendelse, som man uden Anstrængelse vilde kunne bevare til sin Død; det er endnu haardere at imødegaa den bitre Følelse af Afmagt, som jeg hidtil kun har kendt i enkelte triste Øjeblikke, fordi jeg ikke har paataget mig mere, end jeg har kunnet overkomme. At se deres Illusioner briste, er hændet mange; at skulle begynde uden Illusion er meget haardere Vilkaar. Det er derfor ikke blot med et Offerlams Følelser, jeg vilde tiltræde mit Triumftog, men det er heller ikke gunstige Auspicier for en Virksomhed, at den skal begyndes uden Lyst og uden Selvtillid.

Til disse personlige Betragtninger kommer ikke mindre vigtige politiske Hensyn. Dersom Monrad ved Ministeriet Dannelse havde fordret min Hjælp, eller dersom De samtidigen med det for Rigsdagsmændenes Deputation udtalte Program havde krævet min Bistand til dets Gennemførelse, vilde jeg ikke have

[1]) Hvad denne spøgefulde Vending sigter til, er ikke lykkedes at opklare.

været i Tvivl om, at det var min Pligt at følge dette Kald. Nu stiller Sagen sig formentlig anderledes. Jeg skal ikke tale om, at selv Rotternes Instinkt leder dem til at søge fra og ikke til det synkefærdige Skib: thi skønt jeg naturligvis veed, at Tilbudet (ikke *fra Deres*, men mere fra Ministeriets Side) kun hidrører derfra, at det føler sig svagt, have egoistiske Hensyn kun liden Magt over mig. Men ligesom jeg — ialtfald frygter for, at med Hensyn til den almindelige Politik vore Sager ere bragte i en skæv Stilling, saaledes staa vi lige ved Rigsdagens Sammentræden, og hvilke partes der end maatte tilfalde mig, er det kun en kummerlig Rolle, jeg med stor Overanstrængelse der kan imødese.

Jeg beder derfor, at denne Kalk maa gaa fra mig, og henviser navnligen til Krieger som nærmest kaldet til at tilføre Regeringen det energiske Element, hvortil den ogsaa efter min Mening trænger. Hvis De derimod, uanset dette Brev, gentager Deres Fordring, skal jeg komme for efter Forhandling med Dem og andre at give mit endelige Svar, som naturligvis vil bero paa, om jeg kan tiltræde Deres Planer, og om jeg vil kunne tilføre disse nogen Støtte, som er alle de Ofre værd.

Deres hengivne

Orla Lehmann.

80. Lehmann til Hall.

Vejle, d. 4. September 1861.

Kære Hall!

Efter Deres seneste Brev[1]) kommer jeg naturligvis — om end kun under al Reservation: men jeg kan ikke komme, forinden jeg kan. Jeg har i over en Maaned været syg: efter et Par alvorlige Stenparoxysmer en haardnakket Mave-Misère med stor Afkræftelse, og i den seneste Tid en artritisk Huseren i Hofte, Knæ, Ankel, Tæer og siden igaar i Hælen. Saasnart jeg kan faa det lokket ned i Støvlerne, lader jeg dem i Stikken,

[1]) Dette, der maa være dateret 2. eller 3. September, findes ikke mellem Lehmanns Papirer.

og iler — om det saa skal være paa Hosesokker — til Kjøbenhavn.

Da jeg saaledes for Øjeblikket ikke har noget alvorligt at sige, og en Seng er velskikket til en Gardinprædiken, vil jeg i mig selv foreholde Dem et af Ofrene for Deres Procrastinationspolitik: thi det er kun det »trop tard«, som gør det til en rimeligvis unyttig Selvopofrelse, hvad der itide kunde have været baade gavnligt og fornøjeligt. De vil svare, at Tanken er Deres, men Opsættelsen en andens.[1]) Jeg vil til Svar derpaa henvise til Hamlet, som altid veed det Rette og vil det Rette, men — dog ikke gør det. Hvilket Geni var dog Shakespeare, som har set det danske Folk ind i dets inderste Hjærte, uden nogensinde at have set det? Thi hvad er Hamlet andet end den idealiserede Hr. Sørensen? Jeg har engang læst den træffende Bemærkning, at Grunden til Deres store Popularitet var, at De var den idealiserede Hr. Sørensen. Dette er i min Mund ingen Uartighed: thi jeg elsker den danske Folkenatur med alle dens Fejl, og jeg veed, at f. E. Palmerstons Magt ligger deri, at han er den ægteste Typus for John Bull. Men det er et Led i den lange Række af Bestræbelser, hvis vedkendte Formaal er at opmande baade Hr. Sørensen selv og dennes smukke Repræsentant til den Resoluthed og Daadkraft, uden hvilken det vil være ude med dem. Derpaa maa De altsaa i hvert Fald være fattet, hvad enten jeg bliver Deres Kollega, eller faar Lov til vedblivende kun at være

Deres hengivne

Orla Lehmann.

Efterskr. Jeg ønsker, at Fenger og navnlig Monrad skulle læse mit forrige Brev . . . .

[1] Sigter formodentlig til Monrad, som først nu vilde afgive en af sine Portefeuiller.

81. Lehmann til Hall.

Vejle, d. 8. Septbr. 1861.

Kære Hall!

Da jeg formoder, at mit Befindende for Øjeblikket har en vis Interesse for Dem, vil jeg benytte mit altfor rigelige Otium til at lade Dem vide, at jeg igaar endnu ikke kunde støtte paa Benet, men at der inat deri — som i Vejret — er indtraadt en saadan Forbedring, at jeg haaber, om end under Protest fra min Læges Side, paa Tirsdag at kunne rejse til Kjøbenhavn. Hvis De derfor ikke forinden faar Afbud med Telegrafen, kommer jeg paa Onsdag Morgen ud paa Bakkegaarden.

At jeg ikke er i Besiddelse af noget arcanum til at klare Sagerne, behøver jeg ikke at fortælle Dem. Jeg skulde i saa Fald naturligvis ikke have siddet inde dermed indtil nu. Derimod er jeg maaske bedst skikket til om muligt at rekonstituere det national-liberale Parti, som nu er i fuld Opløsning, og det er vel ogsaa dette Haab, som har bragt Dem til i et ellers i enhver Henseende saa ubelejligt Øjeblik at henvende Dem til mig. Jeg agter derfor, efter at have hørt, hvad De maatte have at sige mig, at have en Samtale i Clausens Hus med denne, Madvig, Ploug og Bille, hvilke jeg antager for de vigtigste af Malcontenterne. Naturligvis vil der ikke være Tale om det af Dem mig gjorte Tilbud, og af hvad De ellers maatte betro mig kun hvad De finder tjenligt. Derimod vil jeg faa at vide, hvad de ville, der nu skal gøres, hvad de fordre af Ministeriet som Betingelse for atter at slutte sig til samme. Maaske vil dette sætte dem lidt i Forlegenhed og altsaa dæmpe deres Ivrighed: maaske vil der fremkomme brugbare Ting, og jeg naturligvis ikke gøre mig til Organ for andet, end hvad jeg personligen kan billige.

Først naar jeg saaledes har hørt, hvad man fra begge Sider har at sige, vil jeg kunne gøre mig en Forestilling om, hvorvidt jeg mener at kunne udrette noget til begge Sider, og kun naar dette besvares bekræftende, vil der være Anledning til at tage fat paa alle de secundære Spørgsmaal, som forøvrigt ere klippefulde nok. Kan jeg naa Hovedformaalet uden at behøve at komme ind paa disse, er det saa meget bedre; thi at jeg skulde indtræde i Ministeriet blot for at gøre mig umulig for ethvert

andet, kan naturligvis ikke være Meningen. Har jeg liden Lyst til — især nu — at indtræde i det nuværende, kan jeg ikke uden stor Modvilje tænke paa noget andet. Men ingen af disse Muligheder kan jeg betragte eller behandle efter nogen anden Lov end Pligt mod Fædrelandet.

Deres hengivne

Orla Lehmann.

82. Lehmann til Konseilpræsidenten.

Kjobenhavn, d. 12. Septbr. 1861.

Til Konseilpræsidenten!

Efterat Regeringen officielt har vedkendt sig det Formaal at udsondre Holsten-Lauenborg af det constitutionelle Fællesskab med det af Forbundet uafhængige danske Rige, anser jeg, som deri bestandigen har set den eneste Betingelse for dettes Uafhængighed og Frihed, mig ikke for berettiget til at nægte min Medvirkning til dette Programs Gennemførelse, og er altsaa villig til at tilsidesætte alle de Hensyn, der kunde fraraade mig nu at indtræde i Ministeriet.

Jeg er imidlertid af den bestemte Formening, at det nu er paa Tide, at der — uafhængigt af Holstens eller Tysklands eller Udlandets Samtykke — sker et afgørende Skridt til den virkelige Iværksættelse af dette Program. Jeg mener derfor, at der fra Regeringens Side bør forelægges det dansk-slesvigske Rigsraad — hvis Sammenkaldelse, saasnart ske kan, jeg anser for magtpaaliggende — et Udkast til en revideret Fællesforfatning, som bringer denne i større Overensstemmelse med den danske Grundlov. Ligesom derved en moralsk Forpligtelse vilde opfyldes, som paahviler Regeringen siden Vedtagelsen af Grundlovens Indskrænkning, og ligesom det tør forventes, at derved vil vindes baade Stemmer og Hjerter for den Institution, der er Grundlaget for mit Fremtidshaab, og som visseligen trænger til at styrkes, saaledes vil det derved i Gerningen vises, at der er et — Holsten og det tyske Forbund uvedkommende — rent dansk Anliggende. Jeg forudsætter derfor ogsaa som en Selvfølge, at

der ikke kan være Tale om at søge nogen foregaaende udenlandsk Billigelse af et saadant Skridt, og at enhver senere, om end nok saa venskabelig Indblanding i denne Sag pure vil være at afvise.

Da Ordningen af Holstens Forhold for Tiden kun kan søges opnaaet gennem de bebudede internationale Forhandlinger, skal jeg i saa Henseende indskrænke mig til den Reservation, at de Forslag, som derom maatte gøres fra dansk Side — være sig i Noter, Instruxer eller paa anden Maade — forinden gøres til Genstand for Forhandling af det samlede Ministerium.

Jeg haaber, at jeg i de her antydede Punkter befinder mig i Overensstemmelse med Ministeriet, men har dog anset det for rigtigt forinden min Indtrædelse at forvisse mig derom, da Udvejen af en senere Udtrædelse er mislig.

Med Hensyn til det mig stillede Valg mellem flere Ministerier, troer jeg, at det vil være mest stemmende med Ministeriets og min egen Interesse, om jeg — ialtfald indtil videre — foretrækker Justitsministeriet.[1])

Personligen forbeholder jeg mig, naar jeg efter længere eller kortere Tid enten maa faa eller fordre min Afsked, Valget imellem enten at træde tilbage i mit nuværende Embede, hvis dette da endnu maatte henstaa ubesat, eller at erholde den samme Pension som de nuværende Ministre.

Orla Lehmann.

83. Konseilpræsidenten til Lehmann.

Kjobenhavn. d. 13. Septbr. 1861.

Til

Hr. Amtmand Lehmann!

De har i Deres Skrivelse af Gaars Dato angivet tvende almindelige Forudsætninger for deres Indtræden i Ministeriet, og De har ønsket at erholde af mig en Bekræftelse af disses Rigtighed, forinden De tog Deres endelige Beslutning. De har saaledes bemærket, at De nærer det Haab med Hensyn til disse

[1]) Lehmann blev jo imidlertid Indenrigsminister.

Forudsætninger at befinde Dem i Overensstemmelse med Regeringen, og ligesom alt mine mundtlige Udtalelser til Dem have maattet begrunde denne Formening hos Dem, saaledes er det mig en Fornøjelse ved disse Linjer at erklære, at denne Overensstemmelse fuldstændigen er tilstede.

Regeringen nærer ganske vist det Ønske saa snart som muligt at sammenkalde det dansk-slesvigske Rigsraad, der senest vil træde sammen i Februar Maaned næste Aar. Det er Regeringens Agt at forelægge for samme forskellige Forslag til Forandringer i Forfatningen af 2. Okt. 1855; og det ikke blot saadanne, som er en Følge af, at Holstens og Lauenborgs Deltagelse i Repræsentationen nu maa anses for endelig bortfalden, men tillige saadanne, som ville gaa ud paa baade at give Valgene til Rigsraadet en bredere Basis og Rigsraadet selv en større Betydning i Overensstemmelse med de Ønsker, som fremkom fra Rigsdagen, foranlediget ved Vedtagelsen af Grundlovsforandringen.

Det er en Selvfølge, at Regeringen ved Gennemførelsen af sin Anskuelse paa *dette Gebeet* hverken kan ville søge nogen Billigelse fra Udlandet eller lade sig lede af venskabelige Raad, hvis saadanne skulde fremkomme.

Hvad Ordningen af Holstens Forhold angaar, saa vilde selvfølgelig ethvert Forslag fra Regeringens Side herom, i hvilken Form og til hvem disse end afgives, først blive gjort til Genstand for Forhandlinger i det samlede Ministerium. Denne Fremgangsmaade følges ufravigeligen ved alle vigtigere Afgørelser, selv om disse ikke ere af den Beskaffenhed som de her betegnede, at de nødvendigvis maa bringes til Forhandling i Gehejmestatsraadet.

Den i Slutningen af Deres Skrivelse berørte Tilsikring med Hensyn til Deres eventuelle Afgang fra Ministeriet vil naturligvis blive Dem givet i Overensstemmelse med Deres Ønsker.

C. Hall.

84. Lehmann til Ploug.

Februar 1863.

Da man vedbliver at kommentere min Tale[1], som naturligvis yderst faa have læst, finder jeg det billigt, at den meddeles in extenso, ligesom det ikke kan være i Fædrelandet s Interesse, at den Mening faar Kurs, at jeg var gaaet over til Helstatsmændene. Ved at læse den vil man se, at der ikke er sagt andet, end hvad der maatte siges af en Medansvarlig, f. Ex. af Noten til Russel, med hvilken dog alle ere veltilfredse, paa Helstatsmændene nær.

Vil Du hilse Birchedal (sic), at jeg er veltilfreds med hans Artikel, da jeg har Aandsfrihed nok til at kunne gaa ind paa hans Standpunkt[2], og aldrig har ventet, at han skulde kunne gaa ind paa noget andet end sit eget. Af barnlig Lyrik at være, var det meget kønt, og da ogsaa den har sin Berettigelse, stundom endog kan gøre sin Nytte, har han mit Bifald.

Din

Orla Lehmann.

85. Lehmann til Carl XV.

Sommeren 1863.

Deres Majestæt

har haft den Bevaagenhed gennem Kammerherre Simony at sende mig en Hilsen og Meddelelsen af en Efterretning, som De vidste vilde være mig kærkommen. Deres Majestæt har derved berettiget mig til at bringe Dem min underdanige Tak for den derved mig beviste Naade.

Deres Majestæt har med Rette forudsat, at jeg anser Holstens Udsondring for Betingelsen for Danmarks Udfrielse fra Tysklands Overvældelse. Det er nu mere end 25 Aar, at jeg har prædiket denne Lære; men netop derfor har jeg ogsaa haft

[1] I Anledning af Adresseforhandlingen i Landstinget (Clausens, Plougs m. fl. Adresse) se H. N. Clausen: Optegnelser om mit Levneds og min Tids Historie. S. 478.

[2] Se to Artikler af Birkedal i »Fædrelandet« 1863 Nr. 20 og 22.

Lejlighed til at blive fortrolig med dens Vanskeligheder. Knuden kan løses ved Overenskomst, naar de Danske og Holstenerne mødes i et fælles Ønske derom, og den kan gennemhugges med Sværdet; men ved en blot Regeringsakt vil der næppe kunne gøres stort andet end sket er ved Kundgørelsen af 30. Marts d. A., som afgør Sagen i Principet og anviser den Vej, ad hvilken dette ved sin egen Dialektik kan og vil fuldbyrde sig. At dette er overset af nogle danske Publicister og deres svenske Venner har ikke afholdt Tyskerne fra rigtigen at fatte, at hvis den bliver staaende ved Magt, er i Virkeligheden dermed alt afgjort. Deres Majestæt ville ogsaa tillade mig at konstatere, at ligesom denne Kundgørelse fuldkommen stemmer med de venskabelige Raad, som den svenske Regering har givet os, saaledes er den ikke et Kompromis mellem afvigende Meninger i det danske Kabinet, men Udtrykket for vor enstemmige Overbevisning om hvad der under de forhaandenværende Omstændigheder kunde og burde gøres. Det har jo ogsaa vist sig, at den indeholder nok til at fremkalde den afgørende Krise, hvortil Tiden nu synes os belejlig, og vi kunne derfor kun glæde os over, at den ikke indeholder saa meget, at Ansvaret falder paa os, hvis den fører til Krig. Sverrig er derfor visseligen berettiget til at betinge enhver Bistand af, at vi fastholde det derved indtagne Standpunkt og saaledes afvise ethvert Forsøg paa en ny Helstatsforfatning; men jeg troer ikke, at det kan ville opstille den Fordring, at vi forinden skulle have fuldbyrdet, hvad jeg ofte nok har hørt nævnet, men aldrig defineret: »Holstens fuldstændige Udsondring.«

Et andet Punkt, hvorom jeg ønsker for Deres Majestæt at udtale min underdanige Formening, er dette, at vi nødvendigvis maa betragte den Exekution i Holsten, hvormed man nu truer os, som et fjendtligt Overfald. At vi ere berettigede dertil, kan ikke være tvivlsomt, da de Fordringer, hvis Opfyldelse derved skulle fremtvinges, angaa lutter Spørgsmaal, som ligge udenfor Forbundets Kompetence, — Spørgsmaal, hvori det kun kan optræde som Part, men ikke som Dommer, kun kan anvende internationale, men ikke føderative Tvangsmidler. I en Sag, som angaar hele Monarkiets Forfatningsforhold og Holstens Stilling til samme, tildels endog direkte drejer sig om Hertugdømmet

Slesvigs indre Anliggender, kan Danmark ikke uden Modstand underkaste sig en militær Besættelse af Holsten, uden i Gerning at anerkende det Vasalforhold, hvorimod vi jo netop skulde værge os. Skulde Tyskland være berettiget til uden mindste Risiko at bemægtige sig en Del af Kongens Rige, dets Forvaltning og Indtægter, og derpaa at fortsætte de endeløse Underhandlinger under en *status quo*, hvis baade politiske og finansielle Tryk vi ikke ville kunne bære, medens Danmark ikke blot vedblivende skulde være bundet til alle, for det onerøse, Bestemmelser i ældre Overenskomster, for hvilke kun en Krig kan befri os, men være berøvet det eneste virksomme Forsvarsmiddel — Blokade og Skibes Opbringelse — hvorved vi kunne lægge et Lod i Vægtskaalen og bringe Europa til for Alvor at blande sig i Sagen: saa vilde Danmark paa Naade og Unaade være overgivet til Tysklands Forgodtbefindende. Hvis Sverrig vil komme os til Hjælp, saa finder jeg det rimeligt, at det for sit Vedkommende sætter *casus foederis* ved Eideren, som Deres Majestæts højsalige Fader betegnede som »Nordens Grænse«; men det kan umulig ville betragte Danmark som Angriber, naar det begynder sit Selvforsvar ved Elben eller rettere erklærer dennes Overskridelse som *casus belli*, fordi dette ikke blot er dets gode Ret, men Ærens, Klogskabens — ja Selvopholdelsens uafviselige Fordring.

Til Slutning beder jeg Deres Majestæt naadigen at optage min Forsikring, at selv om jeg var vis paa, at Danmark uden nogens Hjælp sejrrigen kunde udgaa af den nuværende Krise, vilde jeg dog foretrække, at dette skete med Sverrigs og Norges Bistand, fordi det er min Overbevisning, at dette vil medføre betydningsfulde og varige Følger, og fordi det er mit Ønske og mit Haab, at Danmarks Frelse maa blive Udgangspunktet for en større og rigere Fremtid for vort hele Norden. Det bæres mig for, at noget saadant nu stunder til, og skulde jeg opleve dette, da vilde jeg høre til de lykkelige, som ikke blot saa Opfyldelsen af deres Livs Ideal, men hvem det maaske forundtes selv at kunne medvirke dertil.

I dybeste Underdanighed

Orla Lehmann.

86. Ministerskiftet 1863.

Lehmann havde sendt en Fremstilling af de indre politiske Forhold ved Slutningen af 1863 i Manuskript til nogle af sine daværende Kolleger og udbedt sig deres Bemærkninger og mulige Forslag til Forandringer. Signaturen i venstre Spalte O. L. og C. H. betegner naturligvis henholdsvis Lehmann og Hall, medens hele højre Spalte optages af Fengers Kritik. Mulig har L. tænkt sig, at det skulde udgøre et Kapitel i hans i 1864 udgivne Piece »Om Aarsagerne til Danmarks Ulykke«, men har i hvert Fald opgivet denne Plan. Selve Aktstykket findes ikke længere mellem Lehmanns Papirer.

Hvor vanskeligt det maa være at skrive en fuldkomment tilforladelig Beretning om Begivenheder, i hvilke man selv har spillet en betydelig Rolle, har jeg ingensinde tydeligere set end ved at læse Lehmanns Beretning om Ministerskiftet 1863. Man skulde tro, at der mellem ham og mig ikke let kunde være nogen betydelig Forskellighed i Opfattelsen af en Begivenhed, der kun er 3 Maaneder gammel, og som vi begge have set i den mest umiddelbare Nærhed, saa meget mere som vi begge have haft den største Interesse i at se og bedømme den rigtigt; og dog finder jeg, at min Opfattelse af hvad der er sket og Aarsagen dertil endog i væsentlige Punkter afviger ikke lidet fra hans. Dette skal jeg i det følgende oplyse ved nogle Exempler.

Forinden en saa vigtig Beslutning toges, er det en Selvfølge, at mange Ting maatte

Da Hall den 23de December om Aftenen meddelte os Efterretning om hvad Virkning Pres-

komme frem under Overvejelsen, men at vi umuligen kunde byde Haanden til at kuldkaste eller suspendere Forfatningen, var mig straks klart, og blev snart klart for Alle. Noget andet er, at vi skiltes med den Tanke, at vi kunde gøre Kongen den Tjeneste for ham at sammenkalde Rigsraadet, men det indsaas dog næste Morgen, at dette kun kunde ske af dem, som havde noget at foreslaa samme, altsaa ikke af os. At det første er sagt til Kongen, var mig ubekendt og skal nu vorde tilføjet.

O. L.

Det er vist nok, at der i Aftenmødet den 23de i længere Tid herskede en temmelig stor Uklarhed, — og det ganske naturligen — i vor Opfattelse af, hvad der burde gøres. Jeg vil herved blot endnu minde om det lille Træk, at Monrad foreslog, at en Halvdel af os ved Lodtrækning skulde fordømmes til at *forblive* Ministre og da indsionen [1]) havde haft paa Kongen, havde han ingenlunde alene at meddele os, at Kongen var rystet; han var selv rystet. Og naar Lehmann siger, at kun *et* Svar var muligt paa Kongens Forlangende, maa hertil bemærkes, dels at Ministeriet dog først blev enigt om sit Svar efter tre Timers Debat [2]), i hvilken den Mening, at man skulde indkalde Rigsraadet til 28de December og foreslaa det at forlænge sin og Forfatningslovens (2. Oct.) Existens paa et Aar, ingenlunde savnede Forsvarere, ja endog en lang Tid havde Overvægten, dels at det Svar, som Ministeriet besluttede at give, i et meget væsenligt Punkt afveg fra Ministeriets endelige Besked til Kongen. Efter at man nemlig var bleven enig om, at man ikke burde forelægge Rigsraadet noget Forslag til Udsættelse af den ny Grundlovs Ikrafttræden, fandt man dog, at man ikke kunde nægte Kongen at indkalde Rigsraadet til den ovennævnte Dag.

[1] Om Novemberforfatningens Tilbagetagelse gennem den engelske og russiske Regerings Emissærer.

[2] I Natten mellem d. 23—24. Decbr. Den følgende Formiddag indgav Hall Begæring om Ministeriets Demission som uvilligt til paany at indkalde Rigsraadet til 28. Decbr.

kalde Rigsraadet. Resultatet blev jo imidlertid, at vi alle indgav vor Dimission, saa at det maatte blive Kongens Sag at skaffe nye Ministre til at bære den forandrede ydre Politik, men at vi dog, da den 1ste Januar var saa nær forestaaende, vilde være villige til at foretage Indkaldelse af Rigsraadet. Det var imidlertid under den bestemte Forudsætning, at Kongen imidlertid vilde finde i det mindste een Mand til at indtræde i Ministeriet for at gennemføre den nye Politik. — Krieger ansaa det for yderst farligt at gøre dette Experiment, naar ikke en saadan Mand *allerede var funden og bunden* ved selve Indkaldelsen. Da især Monrad, men dog ogsaa Fenger og jeg selv fandt Kriegers Betænkelighed begrundet, gik jeg, som anført, atter til Kongen, men han viste sig paa ingen Maade stærkt afficeret herover, idet han virkelig troede at have en saadan Mand i — Oxholm.[1])

C. H.

for at han dog kunde faa nogle Dage til i alt Fald at skaffe sig *én* ansvarlig Minister til at møde for Rigsraadet og fremsætte de Forslag, hvorom han maatte kunne blive enig med denne. Dette lovede derfor Hall Kongen om Formiddagen den 24de. Men da han derefter kom til mig i Finansministeriet, traf han der Krieger, som havde faaet nys om Sagen, og paa det stærkeste fremhævede det utilraadelige i, at vort Ministerium under sit Ansvar foreslog et saa alvorligt Skridt som at indkalde Rigsraadet. Krieger trængte ikke igennem hermed hos os, men holdt sig dog ikke for slaaet; han gik til Monrad, som kort efter indfandt sig hos os og meddelte os, at han med Kriegers Forestillinger havde faaet Betænkeligheder ved Sagen, og nu var af den Anskuelse, at det maatte være det nye Ministerium, som indkaldte Rigsraadet. Dette fremkaldte en ny Diskussion af Sagen mellem Hall, Monrad og mig, hvis Resultat blev, at Hall atter gik til

[1] W. T. Oxholm (1805—71, der tidligere 1854—57 havde været Gesandt i London, var ved Christian IX's Tronbestigelse bleven udnævnt til Overhofmarskal, og det er rigtigt, at Kongen, der satte stor Pris paa ham, tænkte paa at udnævne ham til Udenrigsminister.

Kongen og meddelte ham, at han ikke kunde faa Rigsraadet indkaldt af os.

Jeg antager, at Kongen har følt sig saaret ved denne Fremgangsmaade, og at den har haft sin Del i, at Kongen ønskede et nyt Ministerium. En anden Grund var den, at Hall vistnok endnu ikke havde fundet den rette Maade at virke paa Kongens Overbevisning; Kongen fandt hans Foredrag dunkelt og mere forvirrende end vejledende, og hvor besynderligt dette end kan forekomme os, finder det sin Forklaring dels i Kongens hele intellektuelle Organisation, dels i den Sindsstemning, som Nattevaagen, Anstrængelse, Sindsbevægelse og Krydsningen af hinanden modsigende Tilskyndelser ikke havde kunnet undlade at fremkalde hos ham.

Men Hovedgrunden til, at Kongen ønskede et andet Ministerium, var selvfølgelig den, at han ønskede en anden Politik. Den af vort Ministerium fulgte Politik havde bestandig været

Dette er af mig fremhævet fra først til sidst (cfr. om Underskrifterne ang. det lille Rigsraad [1]); men en anden Politik fordrede et andet Ministerium, og det kunde han ikke faa.

[1]) En Del af Rigsraadets Medlemmer samledes som bekendt i Forening med Ministeriet hos Kongen efter dennes Indbydelse til en Forhandling d. 26. Decbr. om Aftenen. Det er denne Forsamling, som alm. kaldes »det lille Rigsraad«.

Monrad kunde ikke sømmeligen tilbyde at opstille en anden Politik end den, hvori han hidtil havde haft saa væsentlig Andel, og *har heller ikke gjort det.* Saaledes bliver der kun personlige Spørgsmaal tilbage, hvori han efter min Mening ikke burde have hjulpet Kongen (Rotwitteri). Noget andet er, at Monrad kunde vise et nyt Ansigt og foretage smaa Forsøg paa at holde Sagen hen; men da disse Smaakunster naturligvis bleve aldeles uden Virkning, bortfaldt med Eiderens Overskridelse hans Ministeriums Berettigelse. Dette har han selv for mig vedgaaet. Forresten vil et Par Tilføjninger ske i Henhold til det her anførte.

O. L.

Ubehageligheden er sikker, men viser intet. Resten har jeg selv sagt, og skal præcisere lidt stærkere. *O. L.*

ham imod: han mente nu at se, at den havde haft fordærvelige Følger baade for Landet og for hans Dynasti. Han troede, at det endnu kunde være Tid til at gøre et Omslag, hvorved adskilligt kunde gøres godt igen, og han blev bestyrket ved de Raad, som fra flere Sider, især dog fra Udlandet, strømmede ind paa ham. Hermed stemmer det ogsaa ret godt, at han i ethvert Tilfælde vilde have en anden slesvigsk Minister end Wolfhagen, som havde staaet i Spidsen for den Administration, der især havde vakt Anstød i Udlandet; hvorvidt den af Lehmann anførte Konflikt med Hetug Carl har haft nogen Betydning i denne Henseende, veed jeg ikke; der er ingen Tvivl om, at Kongen i denne Sag viste stor Karaktersvaghed.

At vi under denne Situation ikke kunde være meget opsatte paa at holde Ministeriet sammen, vil let indses; thi det er højst ubehageligt at være Minister, naar man ikke har Kongen med sig. Men hertil kom endnu to meget væsentlige Omstændigheder. Den ene var den, at det for flere af os stod tvivlsomt, om det ikke vilde være det bedste for Landet, at der efter at Sagerne var førte til det Punkt, som da var naaet,

blev dannet et nyt Ministerium. Spændingen med Tyskland havde naaet en saadan Højde, at Krig maatte synes uundgaaelig, og vi havde endnu ikke Sikkerhed for, at nogen i denne vilde slutte sig til os; derhos var Aarstiden ubelejlig, og vore Forberedelser ikke saa vidt fremmede, som ønskeligt vilde være, naar vi skulde kunne tage imod det første Stød paa en tilfredsstillende Maade. Det var derfor meget ønskeligt at vinde Tid, om muligt et Par Maaneder, og dette syntes snarest at kunne bevirkes ved Dannelsen af et nyt Ministerium, nemlig af de egentlige Helstatsmænd, en Forholdsregel, som for endnu ikke længe siden aabenlyst var bleven anbefalet, eller rettere sagt, forlangt af Østerrig. Den anden Omstændighed var, at der i den senere Tid havde vist sig en mindre Grad af Sammenhold i Ministeriet. Naar Lehmann siger, at Monrad havde en meget paaagtet Stemme baade i Ministerraadet og det engere Udvalg, forholder dette sig naturligvis rigtigt. Ikke desto mindre havde han i Løbet af de sidste Maaneder flere Gange beklaget sig over, at Forholdsregler og Forslag, som han meget livligt interesserede sig for, ikke blev

tagne tilfølge; baade han og flere af os andre havde Grund til Besværing over, at Spørgsmaal, som altid tidligere var blevne behandlede i Ministerraadet, nu afgjordes af de enkelte Ministre næsten alene eller efter en Konference med Konseilpræsidenten, og endelig var flere af Ministeriets Medlemmer utilfredse med, at Hall ikke altid viste den tilbørlige Fasthed overfor Kongen og dennes Omgivelser. Dette havde flere Gange været paa Tale imellem os, og havde navnlig gjort et temmelig stærkt Indtryk paa mig. Kort før det omhandlede *privy-council* d. 26de havde jeg ogsaa en Samtale derom med Hall, hvor jeg udtalte den Anskuelse, at det næppe vilde lykkes ham at samle os igen til en saadan Enighed, som tidligere havde været tilstede imellem os, og at det ogsaa af den Grund var ønskeligt, at et andet Ministerium blev dannet. Muligvis har dette været en af Grundene til, at Hall i Mødet udtalte sig for Hensigtsmæssigheden af at danne et nyt Kabinet, medens Monrad, som ikke syntes at have faaet saa stærkt et Indtryk heraf, efter at det var bleven tydeligt, at den nye Grundlovs Modstandere ikke vilde danne noget Ministe-

Dette er rigtigt og skal blive tilføjet, men det kan mindst være Monrads Misnøje, som kan have bevæget ham til at udtale sig *for* Ministeriets uforandrede Bibeholdelse. Dette er Logik, hvorom der ikke kan tvistes, og Fenger maa altsaa forstaa Monrads Udtalelse saaledes, at han i hvert Fald vilde vedblive at være Minister, enten det saa var med eller uden Hall. Forresten angik hans Misnøje

kun underordnede Punkter, og der var efter min Mening i den senere Tid ikke mere Anledning dertil end tidligere, hvorfor det ialtfald paa mig ikke har gjort samme Indtryk som paa Fenger. Jeg har altid vidst og ofte aabent udtalt, at Hall havde sine svage Sider som Konseilpræsident, ved Siden af de fortræffelige Egenskaber, han besad. Men ingen af Delene var for mig noget nyt.

O. L.

Mit Udbrud var en Gentagelse af mit Tilbud at udtræde af personlige Grunde (f. Ex. Helbred), men at jeg ikke fandt det rigtigt, at det skulde ske rium [1]), erklærede sig uenig med Hall i dette Punkt, og mente, at det gamle Ministerium burde træde ind igen.

Hvad der er passeret i den Samtale, som Hall d. 27de om Formiddagen havde med Kongen, efter at denne havde modtaget de vise Mænds Raad om ikke at modtage Ministeriets Demission [2]), er desværre ikke blevet mig fuldstændigt klart. Da Hall kom fra Kongen, meddelte han vel, at Kongen ikke syntes tilbøjelig til at følge de vise Mænds Raad, og at han ikke alene ønskede Lehmann og Wolfhagen remplacerede, men ogsaa en anden Udenrigsminister end Hall, nemlig Quaade (det er senere blevet mig klart, at Quaade var blevet bragt i Forslag af Sir A. Paget. [3]) Men hvorledes Hall egentlig har optaget dette Forslag, kom ikke frem, væsentlig paa Grund af et Udbrud af Lehmann, der viste Hall, at han her maatte være forsigtig. Han indledede

[1]) Se herom Poul Andræ: Andræ—Hall. Den politiske Situation i Efteraaret 1863. Kbh. 1902. *passim.*

[2]) I det ovenfor nævnte Aftenmøde (det lille Rigsraad) hos Kongen d. 26de Decbr. var dog kun udtalt Tilraadeligheden af Ministeriets *delvise* Forbliven.

[3]) Den engelske Gesandt.

af politiske Grunde, *naar* Politiken skulde opretholdes. Forresten er det heller ikke mig klart, hvad der dengang var passeret mellem Kongen og Hall, og en Randglose af dennes Haand vilde derfor være ønskelig — ikke mindst for ham selv.

O. L.

Selv uden Lehmanns Udbrud vilde min Beretning ikke i noget væsentlig være bleven anderledes eller fuldstændigere. Det kom nemlig ikke til nogensomhelst Aftale mellem Kongen og mig, idet Kongen selv ytrede, at det var bedst at opsætte Afgørelsen af de rejste Spørgsmaal til den følgende Dag (Mandagen). At Kongen heller ingenlunde betragtede Sagen saaledes, som om der var tilendebragt nogen Enighed mellem ham og mig, fremgaar jo ogsaa tilstrækkeligt deraf, at han endnu samme Dag (Søndagen) lod Monrad kalde til sig for at komme efter, om *han* skulde være villig til at gaa ind paa Dannelsen af et Ministerium overensstemmende med Kongens Ønske.

C. H.

For mig staar det, at netop Fenger, om end i milde Ord, misbilligede den Bro, Monrad havde bygget, og navnlig stærda en Debat om, hvorvidt man kunde gaa ind paa et saaledes modificeret Ministerium, hvilket af Lehmann blev besvaret benægtende, hvorimod Monrad tilraadede det, idet han erklærede det for en stor Fejl, om vi ved denne Lejlighed vilde drive Kongen til det Yderste. Dette ansaa vi imidlertid for at være nødvendigt, dersom et virkeligt Sammenhold imellem Kongen og Ministeriet senere skulde kunne bringes tilveje: at enkelte Personalforandringer snart burde indtræde, var os tydeligt; men dette burde først ske, efter at Ministeriet var rekonstrueret i Henhold til hvad der var raadet Kongen af Flertallet i den Forsamling, som han selv havde sammenkaldt for at erholde Raad. Hvorvidt Hall heri var enig, skal jeg ikke kunne sige, men vist er det, at han herefter bestemte sig til ikke at danne noget nyt Ministerium, men enten at genindtræde med samtlige sine Kolleger eller slet ikke. Monrad derimod erklærede aldeles aabenlyst sin Dissents, og det overraskede mig derfor ikke, da han samme Dags Aften meddelte os, at han eventuelt havde paataget sig det Hverv at danne et nyt Ministerium, et Tilbud, der, som man let

kere end jeg, hvis Ord ere anførte og senere kommenterede i min Beretning. *O. L.*

Skal vorde berigtiget.
O. L.

vil se, nødvendigvis maatte føre til, at dette Hverv vilde blive ham overdraget.

Om de følgende Dages Forhandlinger skal jeg her ikke udtale mig nærmere, men kun tilføje den Berigtigelse, at jeg ikke gjorde min Indtrædelse i det nye Kabinet afhængig af, at der foruden Monrad optoges i det Mindste en Mand, til hvis politiske Bedømmelse jeg havde Tillid, men at jeg paa Monrads Spørgsmaal til mig, om jeg vilde træde ind i Ministeriet, svarede, at jeg hertil var villig, saafremt han kunde faa Hall til ogsaa at indtræde.

Jeg kan ikke være enig med Lehmann i hans Opfattelse af Monrads Antecedentia. Han har stedse været en fuldkommen loyal og trofast Collega, og jeg har aldrig set det mindste, som kunde tyde paa, at han havde særegne Hensigter. Men han har selvfølgelig om adskillige Punkter haft andre Anskuelser end de, som var gældende i Ministeriet, og uagtet han i Reglen nøje har passet ikke herved at fremkalde Collision, har han dog ikke kunnet undgaa, at der undertiden fremkom et Skin af Uenighed, som man da ikke har undladt paa bedste Maade at benytte. Naar man saaledes har troet at bemærke,

Om Skinsyge kan der ikke være Tale hos dem, som ikke indlade sig i nogen Kappestrid, men snarere dertil forholde sig ironiske. Hvis Hall har følt at han gærne vilde skaffe sig en særlig Stilling saavel til Kong Frederik d. 7de som til Hofkredsene og senere til Prins Christian og hans Kreds, tror jeg, at dette beror paa en Misforstaaelse. Han mente, at Ministeriet begik en Fejl ved at omgaas for lidt med Kongen, og ved paa en Maade at lade sig udelukke af den fornemme Verdens Kredse, hvori vi ifølge vor Stilling burde indtage en bestemt Plads, og han søgte baade for sit eget Vedkommende at rette denne Fejl og at formaa os andre til at gøre det samme. Dette slog fejl for ham, dels fordi hverken Kongen eller den fornemme Verden havde nogen særlig Tilbøjelighed til at indlade sig med ham, dels fordi vi andre ikke vilde sekundere ham i disse Bestræbelser, og han undgik derfor ikke en Del Spot i denne Anledning. Men af alle de Historier, som ere mig meddelte herom, og det er et meget stort Antal, har dog ikke en eneste berettet, at han nogensinde under disse Bestræbelser har foretaget sig noget, hvorover vi maaske kunde blive skinsyge.

At han har haft sin Ærgærrighed, og at det har behaget ham at være den Første, vil jeg ikke nægte. Jeg troer, at han i 1860

den — hvad jeg ikke veed — har det ikke manglet paa Anledning, og at Monrad ikke er kureret for denne Fascination, er for mig aldeles vist.

Forresten er mit Venskab for Monrad lige saa fast, som det er gammelt, og jeg har i Krisens Dage for alle de Vantro, jeg talte med, aflagt de stærkeste Vidnesbyrd, ligesom jeg i Beretningen har gentaget dem, om Ting, som kun faa kunde kende. Dette maa for ham være mere værd, end at ogsaa jeg har spøgt med en Svaghed, som Alle kende, og hvorover ogsaa Fenger har hørt megen »Spot«. Er det sandt, som ogsaa Fenger vidner, at han almindeligen bliver mistænkt for at mene andet, end han siger, saa maa dette have en dybere Grund — Grunden kan ligge to Steder, hos ham eller hos Publikum — end at den kan affærdiges som et »Uheld«. Derved kan end ikke en Ven acquiescere, naar han staar som Vidne for Historiens alvorlige Domstol. Hvad der i min Beretning kunde have Skin, ikke af Vidnesbyrd, men af Persiflage, skal udgaa.

O. L.

kun ugerne opgav Tanken om at blive Conseilspræsident. Men Nydelsen af Magten er ikke nogen daarlig Kur for denne Sygdom, og jeg har fundet de tydeligste Vidnesbyrd om, at den i de sidste Aar er taget mærkeligt af hos ham. Jeg er navnlig overbevist om, at den kun har spillet en ringe Rolle ved Ministerskiftet i 1863, om den overhovedet har spillet nogen. — Monrad har et Uheld og en Mangel, som er til stor Skade for hans Virksomhed. Uheldet er, at han bliver mistænkt for at ville og mene andet end det, han siger; Mangelen er, at han troer Andre for godt, navnlig i Relation til sig selv, det vil sige, han troer, at han staar sig bedre med dem, end han gør. Han vil derfor vel kunne gøre sit Fædreland store Tjenester, men han vil aldrig faa den Løn derfor, som han har fortjent.

D. 31. Marts 1864.

Fenger.

87. Fenger til Lehmann.

Wien. d. 8. September 1864.*

Kære Lehmann!

Jeg er Dem overordentlig taknemlig, fordi De har været saa god at skrive mig til, dels fordi jeg i den Tid, jeg har været borte, ofte har tænkt paa Dem og ofte opkastet mig Spørgsmaalet om, hvorledes De nu monne være tilmode, dels fordi det begyndte at trykke mig i Breve hjemmefra kun at høre om huslige Affairer. Jeg veed godt, at jeg selv er Skyld deri ved ikke at skrive først; men det kunde jeg ikke paa Grund af min Stemnings Beskaffenhed: jeg havde en Fornemmelse af, at det ikke vilde gøre godt, om jeg, saa at sige, gav mine Taarer frit Løb i et Brev til Hjemmet, og at skrive om andet til Dem eller nogen af de andre Venner havde jeg ikke Sind til. Hvad jeg har faaet at vide om, hvorledes man havde det i Danmark, har jeg saaledes maattet slutte mig til af Aviserne, som jeg rigtignok kun har faaet meget uregelmæssigt, indtil jeg nu af Deres Brev har faaet Oplysninger om adskilligt, der efter Aviserne endnu stod noget dunkelt for mig. De vil let indse, at jeg, siden jeg ved min første Ankomst til Wien erfarede, at Fredspræliminarierne Dagen iforvejen var undertegnede og hvilke Betingelserne vare, har plaget min Fantasi med de mest udsvævende Hypotheser om Midlerne til at faa det gjort om igen: det kan derfor ikke undre mig, at det samme har beskæftiget alles Tanker hjemme: dog havde det maaske været klogere, om Ministrene mindre stærkt havde ladet sig friste til at fortælle, at de havde de samme Tanker, og at de havde instrueret Underhandlerne til at gøre et Forsøg derpaa. Thi Davids[2]) Meddelelse herom i Rigsraadet fremkaldte straks en telegrafisk Depesche fra Bismarck, hvorved vi fik at vide, at ethvert Forsøg paa at gaa fra Fredspræliminarierne øjeblikkeligt vilde have Underhandlingernes Afbrydelse tilfølge. Paa den Maade kan det altsaa ikke ske, det er vist, og skal dette kunne ske, maa det være igennem en af

[1] C. E. Fenger var som Finansministeriets Direktør af Ministeriet Bluhme sendt til Wien for at influere paa den finansielle Del af Fredsunderhandlingerne, dog ikke som officiel Udsending.

[2] C. N. David var i Juli 1864 indtraadt i Ministeriet Bluhme som Finansminister.

disse et naadigt Forsyns Tilskikkelser, som vi desværre i lang Tid ikke har modtaget, og som man endog har ondt ved at tænke sig i en bestemt Form. Kongen af Preussen er altfor exalteret over sit Vaabenheld og de store Bedrifter, der ere udførte, og altfor dybt hildet i den ældre Anskuelse af en lykkelig Krigs Konsekvenser, til at vi skulde kunne vente os den mindste Eftergivenhed fra hans Side, og da Preussen aldeles behersker den politiske Situation, er dermed de Forhaabninger, vi kunde nære, foreløbigt tilintetgjorte.

Under disse Omstændigheder har jeg ikke ret kunnet sympatisere med den Rolle, som man i Forhandlingerne hjemme har ladet Personalunionen spille. Jeg har fra Begyndelsen ikke haft mindste Frygt i denne Henseende. Thi uagtet jeg ikke tvivler om, at Regeringen gerne vilde modtage denne, har den dog i det mindste lige saa ringe Chancer for at opnaa den som nogen Deling af Slesvig, og det er derfor ørkesløst at tænke paa, hvilken af Delene den helst skal tage imod. Efter min Opfattelse har Rigsraadet egentlig kun haft et Spørgsmaal at besvare, nemlig om Krigen skulde fortsættes eller ikke, og dette maatte det da egentlig have besvaret i den første Uge, efter at det nye Ministerium var indtraadt. For mig indeholdt Afskedsdebatten, uagtet den tilsyneladende drejede sig om ganske andre Spørgsmaal, egentlig Svaret herpaa, og det lød: Fred til enhver Pris. Thi uagtet Monrad udtalte sig for det modsatte, og godt saa, at det var herom, at det drejede sig, kunde han dog ikke fremkalde noget Votum i modsat Retning, ja gjorde ikke engang noget Forsøg derpaa.

Jeg bifalder ganske Hensigten med Deres Interpellation i Landsthinget og Maaden, hvorpaa De tog den Sag, men jeg har ikke været ligesaa tilfreds med Forhandlingerne i Folkethinget. Det er muligt, at disse Debatter om adskillige Personalia og disse Bitterheder ikke godt have kunnet undgaas, og det er maaske da bedst, at de have faaet Luft straks, for saa vidt som man tør haabe, at Tordenvejret vil have klaret Luften. Men dette har jeg ingen ret Tillid til. Jeg vilde igennem disse Debatter tydeligt have kunnet se den for Alle til Grund liggende Enighed; vor Resignation har været for larmende, vor Forbitrelse vendt i en gal Retning; man skulde tydeligen have

kunnet se, at vi ere besindige nok til at opfatte vor Stilling rigtigt, og at finde os i det uundgaaelige, men at der bagved dette ligger en levende Bevidsthed om, at vi ikke ville lade os nøje med denne Afgørelse, men at i Fremtiden al vor Hu og al vor Tanke skal være vendt imod at faa det gjort om igen, naar den belejlige Stund kommer, og at gøre os selv mere og mere værdige og dygtige til at tage imod denne længselsfuldt forventede Time ligesom Bruden, der smykker sig i Forventning om Brudgommens Komme.

De taler om Vigtigheden af, hvad jeg har at gøre her i Wien, og det kan gerne være, at det kan være ret vigtigt (det vil sige i *anden* Række), om jeg udfører min Gerning forsvarligt, men naar jeg sagde, at den var tiltalende eller behagelig, saa sagde jeg usandt. Jeg har jo, som bekendt, aldeles ingen Fuldmagt her, og kan og bør ikke modtage nogen. Jeg er rejst hertil, efter Anmodning, for at give Oplysninger til vore Befuldmægtigede, højt regnet for at give dem et Raad i de finansielle Anliggender — videre strækker Aftalen sig aldeles ikke. Men da jeg anden Gang ankom hertil, fandt jeg, at vore Underhandlere ved de første Forhandlinger om de finansielle Spørgsmaal havde følt sig forlegne ved at gaa ind paa den (vistnok tildels fordi Instruktionen kom dem sent tilhænde), og havde fundet Stormagternes Befuldmægtigede ligesaa lidt disponerede til at indlade sig paa Enkeltheder, men derhos ikke lidet oplagte til at beskære os paa en følelig Maade det, der ved Fredspræliminarierne var os tilsagt, vistnok væsentlig paa Indskydelse af C. Scheel-Plessen, som de havde ladet komme fra Holsten straks efter Præliminariernes Afslutning[1]). Man var da kommet overens om, at der skulde finde en Forhandling Sted mellem Plessen og mig for at se, om vi ikke skulde kunne enes. Da dette blev mig meddelt, blev jeg meget overrasket, da dette stred imod, hvad jeg havde

[1]) Scheel-Plessen var ved Fredsunderhandlingerne anmodet af de allierede Magter om at bistaa ved den finansielle Opgørelse, der begyndte at volde Vanskelighed paa Grund af de forskellige Standpunkter. Medens den danske Regering havde beregnet den Del af Statsgælden, som skulde falde paa de afstaaede Provinser, til 41 Millioner Rdlr., ansatte S.-P. den til kun 22 Mill. Resultatet paa Forhandlingerne blev, at Danmark fik udbetalt 29 Mill. mod at overtage hele Rigets Statsgæld (1864: 108 Mill. Rdlr.).

paataget mig, og paabyrdede mig et langt større Ansvar, end jeg nogensinde havde tænkt mig; jeg fandt i Grunden ogsaa, at d'Herrer temmelig meget havde overskredet deres Competence ved saaledes at disponere over mig. Men da jeg havde overvejet Sagen nøjere, kom jeg alligevel til det Resultat, at jeg ikke burde vægre mig ved at indlade mig paa disse Conferencer. Thi vore Folk vare modløse; de havde en ikke ringe Lethed ved at tænke sig, at man maatte gaa ind paa alt muligt, som med tilstrækkelig Bestemthed blev forlangt fra Modpartens Side, og deres tidligere Erklæringer om deres personlige Mangel paa Indsigt i vore finansielle Anliggender vilde let berøve deres Argumentation al sin Vægt hos vore Modstandere ligeoverfor Erklæringer af Plessen, der i Finanssager af dem ansaas for en Autoritet. Overfor ham maatte der altsaa stilles en anden Autoritet, og hertil maatte jeg da lade mig kaare. Jeg har ogsaa allerede haft adskillige Møder med ham. Jeg slog straks an paa dansk, hvilket han gik ind paa, og Forretningerne have hidtil været førte i en ganske rolig, forretningsmæssig Stil. Han har skrevet en Memoire, hvori han fremsætter sine Fordringer, der ere meget store. Samtidig har jeg udarbejdet en statistisk Sammenstilling af de sandsynlige Indtægter i hver af de 2 Dele, hvori vort lille Rige vil blive delt. Han skal nu gøre sine Bemærkninger ved min Sammenstilling, og jeg mine ved hans Memoirer; hvorvidt Grunden derefter vil blive jævnet, kan jeg for Øjeblikket ikke have nogen Mening om. Han synes ikke utilgængelig for en sammenhængende Bevisførelse, men maaske er denne tilsyneladende Moderation noget af det farligste ved ham. Jeg skal imidlertid nok være paa min Post. (Hvad jeg har skrevet, er De nok saa god at behandle med al mulig Diskretion).

Da jeg kom hertil, var der, efter hvad der var blevet aftalt, al mulig Anledning til at jeg blev forestillet for Grev Rechberg [1]), og da jeg nok havde Lyst til at se Manden, førte Quaade [2]) mig

[1] Johann Bernhard von Rechberg f. 1806, den osterrigske Udenrigsminister og Konseilpræsident.

[2] Kammerherre G. F. Quaade var som Minister uden Portefeuille i Bluhmes Ministerium sendt til Wien som Regeringens Kommissær ved Fredsforhandlingerne.

til ham. Jeg kan ikke sige, at han just gør enten noget tiltalende eller noget imponerende Indtryk; han er ældre end jeg; med blonde, graaagtige Haar, lyseblaa, kloge Øjne, snarere lille end stor; hans Conversation ikke videre levende, snarere noget mat. Jeg søgte nu heller ikke at føre ham ind paa noget af de mere interessante Spørgsmaal, da jeg netop elsker ikke at synes vigtigere end jeg er, og i ethvert Tilfælde kun at gaa og gælde for Fagmand.

Werther[1]) har jeg ogsaa besøgt; jeg kender ham godt fra København. Det er en godlidende, men temmelig ubetydelig Mand. Plessen og han ere naturligvis Pot og Pande. Brenner er i og for sig temmelig farlig paa Grund af sin halve Kundskab til danske Forhold og sit østerrigsk-bureaukratisk Stivsind. Han har været med at opgøre Regningen mellem Østerrig og Lombardiet ved Freden til Zürich, og nu skal alting skæres efter det Mønster.

De vil se, at Vanskelighederne kunne være store nok. Men vor Sag er god, og jeg skal nok holde Ørene stive. Gid det maa bære nogen Frugt . . .

Deres

Fenger.

88. Samtale med Monrad.

(Efteraaret 1865.)

Monrad sagde, at han saa ingen Fremtid for Danmark og det danske Folk. Blev det ikke skandinavisk, var det tabt, og vilde det være skandinavisk, var det ogsaa tabt. Ialtfald vidste han ikke, hvad der var at gøre, og uden Maal kunde et Menneske ikke være. Han var *outworn*, og han havde tabt al Tillid til sig selv; men man maatte tro paa sig selv, for at andre skulde tro paa os, og uden Tro kunde man intet udrette. Han havde troet, at det danske Folk vilde slaas til det yderste for

[1] Karl Friherre v. Werther, Preussens Gesandt i Wien. 1849—54 havde W. været preussisk Gesandt i København.

Dannevirke, og hvis det skulde gaa under, da gaa under med Ære; men han var bleven bittert skuffet og følte den højeste *dégoût* for det Hele. Han maatte derfor bort, saa langt som muligt, helst til Australien, som var en engelsk Koloni, med ordnede og honette Forhold, med et mildt Klima, en frugtbar Jordbund, med en simpel og billig Selvregering, uden Indianere, Negerslaver eller andre sociale Forviklinger, hvor det var let at finde Subsistens og berede sin Familie en Fremtid. Viggos Helbred var siden Krigen højst prekær; han havde tabt sin hele Ungdomsfrejdighed og (sine) Illusioner; hans juridiske Studier vare ham modbydelige, og Landet saaledes belemret med Jurister og Juristeri, at der ingen Udsigt var til ad den Vej at finde en tilfredsstillende Existens. Det var tvivlsomt, om Johannes kunde blive Søofficer, og tvivlsomt, om Danmark havde Brug for Søofficerer, og den private Søfart var hos os hverken en anset eller lønnende Livsstilling. Han vilde derfor søge under nye Forhold at berede sine Sønner en sundere Fremtid. Ogsaa hans Kone trængte til et varmere Klima og nye Omgivelser, og der var noget usundt i, at man saaledes skulde være bundet til en Plet, at man ikke skulde kunne forlade den, og han havde ialtfald saa længe og saa trofast arbejdet for Danmark, at han kunde forsvare at sige, at nu kunde han det ikke længer, hvorfor jo Muligheden heller ikke var afskaaren, at han efter en Række af Aar — som Minimum nævnede han 5 Aar — kunde vende tilbage [1]).

Jeg svarede ham med Rasks Valgsprog, at sit Fædreland skylder man alt, hvad man formaar, og at det allermindst kunde sømme sig for os, enten i Almindelighed at agere Kosmopoliter, eller særligen at unddrage os fra Konsekvenserne af en Udvikling, hvori vi selv havde saa stor Del. Det saa vel sort ud nu, og i det store var der for Øjeblikket maaske intet at gøre, selv om vi havde Magten; men det stod i Guds Haand, om der skulde komme lysere Dage, og den første Betingelse var da, at de, som havde Kraft og Evne, ikke havde forladt deres Post. Men ialtfald var der i det mindste meget at gøre for at indrette

[1] Som bekendt vendte Monrad allerede tilbage fra Ny Zeeland efter knap halvfjerde Aars Fraværelse, i Foraaret 1869.

en ny Tilstand efter de nye Forhold, og hvad han havde sagt om Juristeri og Militærorganisation, viste netop, hvor stor Brug der var for Folk, som med Aandsoverlegenhed, Kyndighed og Anseelse kunde tage Del i denne Genopbyggelse. Naar han nu havde for liden Selvtillid, saa var det Reaktionen mod, at han tidligere havde haft for meget deraf, og han burde nøje overveje, om hans Modløshed ikke kom af hans Ærgerrighed, der ikke kunde forsone sig med den Tanke her i Landet at indtage en sekundær Plads. Jeg var bange for, at hans nuværende Plan var udsprungen af den dæmoniske Higen, som stedse havde jaget ham fra det ene til det andet, f. Ex. til med Kultusministeriet, Indenrigsministeriet at tilsmile Ideen om at overtage baade Krigs- og Marineministeriet, at tilbyde sig til det holstenske Ministerium, og til senere at forene Finansministeriet og i det mindste i Gerningen Udenrigsministeriet med Konseilpræsidiet. Det var denne Uro, der nu drev ham til saa excentriske Planer; thi vilde han virkelig for en Tid trække sig tilbage fra det offentlige Liv, saa havde han jo i Humletofte et yndigt Aftægtshus, og vilde han under saadanne Omstændigheder helst fjærne sig fra Landet, kunde han jo i en Villa eller Hytte ved Genfersøen eller Middelhavet finde et varmt Klima for sin Hustru og en vederkvægende Hvile for sig. Dette var noget ganske andet end at drage med hele sin Familie til Australien; thi dette var ikke en Rejse, men en Udvandring. Derved vilde han bryde Staven over sit Fædreland, som han forlod som Rotterne det synkende Skib, og over hele sin Fortid, thi hvad han var, det var han i, ved og for Danmark. Alt, hvad han var, vidste og formaaede, var ham til ingen Nytte i dette fjærne Land, og hvad han der trængte til, medbragte han ikke. Vel mente jeg som han, at vi ikke skulde være stavnsbunden til een Plet paa Jorden, og skønt det var noget ganske andet, naar f. Ex. Englænderne gik til de engelske Kolonier, end naar Danske bosatte sig i fjærne Verdensdele, havde jeg intet imod, at unge Mænd eller Folk, der her ikke havde kunnet skaffe sig en Existens, søgte deres Lykke i fjærne Lande. Jeg skulde derfor ikke gøre nogen Indvending imod, hvis han sendte Viggo paa et Handelskontor i Valparaiso eller Johannes i den kinesiske Fragtfart. Men i hans Alder og Livsstilling at drage paa saadanne Eventyr, var at overskære sin

Livsrod, svigte sin Pligt og berede sig en Fremtid fuld af Savn, Skuffelser og Anger. Ved at blive paa Humletofte og pløje sin Jord, var han en Cincinnatus, ved at skjule sig ved Genfersøen en Voltaire, ved at drage til Australien — en Micawber, og dertil var han sandelig for god.

89. Lehmann til Ploug.

[November el. December 1865.]

Kære Ploug!

Naar jeg hermed sender Dig et Indlæg, som indeholder alt, hvad der i paakommende Tilfælde fra din Side kan være at anføre[1]), skal jeg tilføje, at jeg naturligvis hellere havde set min Bog[2]) ignoreret end anmeldt, som sket er. Naar en gammel Politiker skriver en Bog i et alvorligt politisk Øjemed, fuld af nøje overtænkte Domme om de fleste politiske Spørgsmaal, som have bevæget Norge, fuld af Anvendelighed paa vore egne Forhold, og især fuld af »praktisk Skandinavisme«, er han belavet paa de stærkeste Modsigelser, Berigtigelser, Fordømmelser osv. osv., men ikke paa, at se det behandlet som en Stiløvelse, selv om han derfor erholder ug?

Din

Orla Lehmann.

Defensionsindlæg

i Sagen

Dr. *G. Winther* ctr. Red. *C. Ploug.*

Da jeg haaber, at den ærede Ret med mig vil være enig i, at alt, hvad der er sagt om Citanten i den paaklagede Artikel,

[1]) Se det spogefulde Defensionsindlæg nedenfor. Geert Winther havde anlagt Injuriesøgsmaal mod »Fædrelandet« for en Artikel i dettes Nr. 269, 1865. Ploug idomtes en Bøde paa 100 Rdlr. m. m. for Artiklen ved Hof- og Stadsretten 14. Januar 1867.

[2]) »Norge og Normændene«, 1865. Anmeldelsen findes i »Fædrelandet« Nr. 264, 1865.

er fuldkommen sandt, og at denne Sandhed er udtrykt paa en aandfuld og slaaende Maade, saa skal jeg henstille, om det ikke ialtfald maa anses for tilstrækkeligt, at de af Citanten som fornærmelige fremhævede Udtalelser mortificeres, idet jeg dog maa gøre opmærksom paa, at Udtryk som Krybdyr, Snyltesvamp og Pjalt, som blot billedlige og spøgefulde epitheta ornantia, formentlig kun bør bedømmes efter æstetiske Hensyn, idet ingen for Alvor vil tro, at Citanten naturhistorisk kan henregnes til Reptilierne eller Phanerogamerne. Skulde Retten imidlertid mene ikke at kunne undgaa ved Siden deraf at anvende Straf, saa turde der ved sammes Udmaaling være at tage Hensyn til, at der ikke ved de paaklagede Udtalelser er tilføjet Citanten nogen Skade, idet de netop ville forhøje hans Anseelse i de Kredse, hvor han ene kan vente at finde en saadan, og hvis Omdømme ene for ham kan have Betydning.

Idet jeg saaledes indstiller Indstævnte til Rettens mildeste Dom, maa jeg i hvert Tilfælde reservere Personalhistoriens Ret mod Citanten.

Ærb.

Orla Lehmann.

90. Oscar (II), Hertug af Östergötland til Lehmann.

Stockholm, d. 20. Februar 1866.

Det vil sandsynligvis ikke være Dem ubekendt, at her i Stockholm nu tilstundende Sommer, den 13de Juni, aabnes den Nordisk-Internationale Kunst- og Industri-Udstilling, samt at til omtrent samme Tid flere særskilte Møder, hvis Formaal er: Forhandling af Anliggender af fælles Interesse for de 3 Scandinaviske Folk, ogsaa vilde blive holdte her.

Saa meget og varmt jeg end ønsker, at Alt dette vilde bære Velsignelse med sig, og saa meget jeg end — inden for mig af Pligt og Evne bestemte Grændser — arbeider for dette, er det ikke derom jeg *nu* vilde meddele mig med Dem, men om en anden Sag, en Bisag om De behager, men af den Vigtighed, at

den *en Dag*, i en alvorsfuld Time, kommer at spille rollen af Hovedsag.

De veed, at her i Sverrig, siden flere Aar tilbage, bestaaer en Frivillig Medborgervæbning, om hvis Øvelser og Tendentser *hidtil* intet andet end Godt kan siges, om ogsaa Institutionen endnu lider af *mange* Ufuldkommenheder. Blandt denne Væbnings vigtigste Øvelser fremstaaer i det mindste for mig Skyd-Øvelsen, og jeg har derfor gjort mit til at opmuntre samme. Fremskridt ere ogsaa tagne. Nu er det Forslag blevet fremsat, at under Løbet af kommende Sommer, i Sammenhæng med Expositionens f. ex. Slutning i Begyndelsen af September arrangere en større Skydning med Indbydelse af de tvende Broderfolkenes for Skyttesagen interesserte Medborgere. Det er for at befordre denne Sag, jeg henvender mig til Dem, Hr. Amtmand, hvis Hjerte jeg veed er varmt for Nordens Fremtids Sag, og alt hvad der kan nærmere føre Folkene til hinanden. De nærmere detaljerne vil jeg lade tilside indtil videre. Hvis De gaaer ind paa Sagen selv, bliver det let at med Stockholms Foreningens Bestyrelse f. Ex. ved Ordføreren Kommandøren i Marinen A. Egerström, eller Overbefalingshavenden Majoren i Artilleriet Grev Adlersparre træffe nærmere Aftale. Forslaget er som sagdt her allerede vakt, og med almindelig Glæde skulde man nok see de Danske Vaabenbrødre deeltage. Men inden noget officielt Skridt vedtages, eller noget af hele planen bør komme ud blandt Publikum ogsaa her, har jeg villet consultere Dem, og høre hvad De tænker om Sagen og Muligheden af dens Udførelse.

Skydningen havde vi tænkt os kunde vare to Dage. Den 1ste skulde der skydes blot med Gevær af den her i Sverrig og Norrige reglementerede ensartede Kaliber, men saavel med Kammer- som Mundingsladning: den anden derimod med alle Gevær, af alle, der ønskede. Planen er blot til i Udkast. Forandringer kunde altsaa naturligvis skee, ogsaa ganske Opgivelse deraf, hvis De efter Overvejelse finder den i et eller andet Henseende mindre hensigtsmæssig. Jeg behøver ikke at sige, at den Deel, jeg deri har hidtil taget blot afsaae den Skandinaviske Sags Fremme, en Sag, som jeg altid har været, er, og altid vil blive oprigtigt hengiven, uanseet mine personlige Fordele eller

min personlige Stilling, thi jeg ser i den, og alene i den Nordens Ære og Storhed, ja maaske Nordens Redning.

Udbedende mig Svar herpaa, tegner jeg mig venskabeligst

Oscar.
Hertug af Östergötland.

91. Besøg hos Kong Carl XV i 1866[1]).

Da jeg kom ud til Ulriksdal for at hilse paa Kongen, stod der paa Slotspladsen en stor Klynge af Boghandlere i sorte Kjoler og hvide Handsker[2]), som efter det nu tilendebragte skandinaviske Boghandlermøde vare tilsagte til Afskedsaudiens. Jeg haabede derfor efter dem at kunne faa Adgang til Hans Majestæt, og ledte efter et Væsen, som jeg kunde forebringe mit Ønske, da jeg hørte en dyb Stemme udraabe mit Navn og følte en stærk Arm omslynge min Hals. Det var Kongen selv, som straks vilde trække af med mig, og som blev staaende i Døren (ligesom Boghandlerne bleve staaende i Gaarden), medens jeg midt paa Landevejen fik min Kjole paa. Dermed var Prologen til Ende[3]).

---

[1] L. var 1866 i Stockholm som Deltager i den »Nordiska Nationalförening«s Møde.

[2]) Samtidig afholdtes »Nordisk Boghandlermøde« i Stockholm.

[3] Jeg har anført dette lille Træk af Kongens formløse Ligefremhed, fordi det er betegnende baade for hans flotte Natur og for det Talent, hvormed han veed at bedaare Mængden og more sig selv. Saaledes havde han kort forinden vist et Par engelske Rejsende, som han traf i Ulriksdals Have, omkring paa Slottet, og paa deres Ønske om muligt at faa selve Kongen at se, anvist dem et Sted, hvor denne snart vilde ride forbi. Man tænke sig Englændernes Forfærdelse, da de i Hs. Majestæt genkendte den Kastellan, som de for en halv Time siden havde budt Drikkepenge. — Paa hans sidste Rejse til Norge jog han afsted paa Lensmandens Gumpekærre, medens denne ordnede Forspandene for de kgl. Vogne, og ankom saaledes til næste Station en Stund førend Toget. Her traf han en Præst, som med Papiret i Haanden øvede sig i den Tale, hvormed han skulde modtage den forventede Monark, og som var saa optaget af at deklamere Pragtstederne, at han ærgerlig afviste Kongens ubelejlige Spørgsmaal. Det blev naturligvis

Efter at Kongen havde vist mig omkring i Slottet, som han fra et tomt Invalidehotel har forvandlet til et ret morsomt Museum af Sager fra Sverrigs Middelalder, førte han mig ind i sit Arbejdskabinet, og her havde vi en lang Samtale, hvorved jeg dog væsentlig indskrænker mig til at anhøre de Udtalelser, hvis væsentlige Indhold jeg her skal gengive.

Han begyndte med at forsikre, at det ikke var hans Skyld, naar det ikke var gaaet anderledes: men en konstitutionel Konge formaaede Intet uden sine Ministre, og skønt det jo vistnok stod til ham at afskedige disse, var det kun en daarlig Fornøjelse, naar han ikke kunde faa andre i deres Sted. Deri maatte jeg tro ham, og derpaa vilde jeg faa Bekræftelse, hvor jeg vilde spørge, at Ingen dengang vilde have vovet at optræde som De Geers Efterfølger, fordi dette vilde være betragtet som en Opgivelse af Forfatningsreformen, som et Forræderi mod Folket, og de Geer havde ikke villet skille sig fra Manderström, som alt havde begæret sin Afsked og gerne skulde have faaet den. Han havde derfor været nødsaget til at beholde dem og altsaa at følge deres Politik [1]). Nu stillede Sagen sig derimod anderledes, efter at De Geer, som fremdeles var uundværlig, havde

en Scene af stor komisk Virkning, da Præstemanden intonerede med sin Tale for Adjudanten i Kongens Vogn, men afbrodes af denne med den Forsikring, at han alt kendte hans gode Mening. — Efterat Kongen paa Kroningsdagen med Scepter og Purpurkaaben om Skuldrene havde holdt sit Indtog paa Stockholms Slot, saa man ham samme Aften i en graa Frakke og med Cigar i Munden blande sig i den bølgende Folkemængde, og ofte vil man have set ham, lig en anden Harun al Rashid, stige endnu dybere ned i sit Folk. Navnlig var der en Retning, hvori han kan kappes med Gudernes og Menneskenes Fader Kronion. Jeg tror, at »Amphitryon«s Forfatter vilde have været henrykt over en Idee, jeg engang har hørt udtale af en gammel svensk Baron: Enär han bjuder en flicka till en polska, klappar hjertat i mamma och pappa — i mamma för at hon skall fa lungsot — i pappa för att hon skall blifva med barn. *O. L.*

[1] Den almindelige Mening er, at Manderström havde begæret sin Afsked, fordi hans Alliancetraktat strandede i Statsraadet, navnlig paa Gripenstedts Modstand, og fordi han, som han privatim skrev til Grev Hamilton, »vilde ligge i sin Grav som en ærlig Mand«. I saa Fald vilde det jo netop være M., Kongen skulde havde støttet. Men hvorom alting er, ses det jo, at M. meget let bekvemmede sig til at give Afkald paa denne omhandlede Beliggenhed. *O. L.*

faaet sin Reform gennemført, som i den Grad havde været hans Livs Formaal, at det var undskyldeligt, naar han ved Siden heraf havde anset alt andet som en Biting. De Geer var i sit Hjærte Skandinav[2]), om end noget kølig, og den Modbydelighed, det tidligere tyske Maskepi havde haft for ham, som for dem Alle, var jo nu faldet bort. Desuden havde han lovet Kongen at hjælpe ham i skandinavisk Retning, naar denne vilde hjælpe ham til at gennemføre Reformen — hvorved han ikke tænkte paa det kgl. Samtykke, som naturligvis ikke kunde være nægtet, men paa den Opbydelse af hele den kongelige Indflydelse, uden hvilken Sagen ikke kunde være gaaet igennem hos Adelen.

Kongen havde nu opfyldt sin Del af denne Overenskomst, og han tvivlede ikke paa, at de Geer, som var en Hædersmand, ogsaa vilde opfylde sin, skønt det ikke havde været gørligt i Formen at opstille nogen Definition paa en skandinavisk Politik, som jo maatte være afhængig af Tid og Omstændigheder. Hvad Manderström angaar, vilde det være let at erstatte ham, og han vilde ikke blive savnet af nogen. Vel var han ingenlunde en Modstander af Skandinavismen — »han er ikke mod nogen Ting« — og da han var et kløgtigt Hoved og en dygtig Pen, vilde vi godt kunne være tjente med ham, hvis ikke hans Antecedentser gjorde, at *vi* naturligvis ikke kunde have nogen Tiltro til den svenske Regering, »saalænge det Skilt er paa Kröket«. Men den Vanskelighed vilde vel kunne besejres, ligesom den største af disse, Gripenstedt, nu, maaske alt om faa Dage, af andre Grunde vilde falde bort. Ulykken var kun, at de Geer ikke vilde tage nogen Beslutning om Dannelsen af et nyt Kabinet, forinden det havde viist sig, i hvad Retning Valgene vilde gaa — hvorimod der fra et almindeligt konstitutionelt Standpunkt jo ikke kunde gøres nogen alvorlig Indvending — og at Valgene ikke kunde være tilendebragte førend Udgangen af September, medens Nødvendigheden af at tage en afgørende Beslutning kunde overraske dem hver Dag.

Da jeg i fuldeste Forstand var en privat Mand, som var kommet til Sverrige for at se mig om, og til Kongen for at gøre ham min Opvartning, havde jeg ingen Opfordring til at gaa ind

[2]) Sml. De Geer, Minnen I. S. 266 ff.

paa nogen Slags Drøftelse af, hvad der uden Foranledning fra min Side sagdes mig. Men at det sagdes til mig, var i mine Øjne et nyt Bevis paa, at det ikke havde stort at betyde, og jeg har da ogsaa kun gengivet det, fordi det viser, at Kongen mere var homme d'ésprit end Statsmand, men uagtet sin Løshed dog en velvillig Mand og charmant Vært.

---

92. Dunker til Lehmann.

Christiania. 24. Jan. 1867.

Kære Lehmann!

Hvorved har jeg fortjent, at De saaledes overvælder mig med Godhed og Venskab? Efter at have plejet mig Dag ud og Dag ind under mit Ophold i Kjøbenhavn i Høst med Aands og Legems Føde og kærlig Opmærksomhed af alle mulige Slags har De nu i Festen til Fædrenes Minde udbragt min Skaal med en Tale, ved hvilken De yder mig en Hjælp, paa hvilken jeg sætter den allerhøjeste Pris. Hvorved har jeg fortjent alt dette? Det er mig kært at svare: ved ingenting. Havde jeg fortjent det, saa var det jo betalt, saa havde jeg jo intet at takke for, men at jeg slet ikke har fortjent det, det er netop det bedste ved Tingen. I den skandinaviske Videnskab er De den øverste Autoritet, og man havde allerede begyndt at ville forkætre mig ved at paaberaabe Deres Vidnesbyrd imod mig. Maaske havde De endnu ikke dengang set det, men De svarede i rette Tid paa den rette Maade og paa det rette Sted.

Hvad Skandinavismen som Tankevirksomhed eller Erkendelse har at overvinde, er i Danmark Hjemmetyskeriet og i Sverrige Stormagtsherskesygen fra Carl X. Baade i Danmark og Norge tynger den svenske Fordringsfuldhed tungt, og skøndt man, naar det kom til Stykket, i Grunden ikke vilde indrømme de svenske Fordringer, optræder man dog i dette Anliggende ligeoverfor Sverige som Hofmænd ligeoverfor Kongen: man siger ham ikke imod, man tier kun til hans Dumheder. Men saaledes kan det ikke gaa. Vi maa søge at faa Svenskerne opdragne i Skandinavisme, saaledes at en Sammenslutning kunde blive

mulig, og dertil er det nødvendigt, at Sandheden siges, siges rent ud, saa at man ikke lader Svenskerne forblive i Illusioner og Fordringer, der gøre virkelig Sammenslutning umulig. Her i Landet er Fejgheden saa stor iblandt Journalisterne, at medens jeg tør paastaa, at hele Nationen glæder sig over min Bog[1]) og er mig taknemmelig for den, vover ingen at nævne Bogen og vover »Aftenbladet« ikke at nægte Optagelsen af et jammerligt Produkt, der fornægter Redaktørens Meninger og politiske Troesbekendelse, og er skrevet af vor Demosthenes, Adjunkt Holt »pro corona«, det er for at blive Postmester i Sarpsborg.

Hvad siger De om vor Konges Trontale om Sveriges Resignation og Hvilen i de naturlige Grænser? Er ikke den de Geers og Manderströms Svar baade til Dem og mig? Dette er altsaa det skandinaviske Ministerium, som Kongen skulde skaffe sig? De naturlige Grænser blive lige naturlige, enten det hedder Øresund, Store Belt eller Lille Belt, det er kun Danevirke, Slien eller Kongeaaen, som ikke danner naturlige Grænser. »Hvorledes er Kong Jacob?« spurgte en Engelskmand en Skotte straks efter Jacobs Tronbestigelse i England. »Har De set en tam Abekat?« svarede Skotten. »Naar jeg har ham, bider han Dem, som jeg vil det, og naar De har ham, bider han mig«. — Det gælder altsaa at have Dyret i sin Magt, og det véd det svenske Ministerium, og det bruger sin Stilling, saa længe det har den. Men derfor vil det ogsaa beholde den. Kun Fejgheden er den nu virkelig herskende Magt. Frygt hindrede dem fra at dele Danmark med Preussen allerede i 1861, og kun Frygten er det, som hindrer dem fra at proklamere Kielertraktaten gældende.

Tak, tak, glædeligt Nytaar, tak for det gamle.

Deres hengivne

B. Dunker.

93. Lehmann til Ploug.

[1867.]

. . . Det glæder mig, at Du med egne Øren har hørt af »Fædrelandet's« Udenrigsminister, at hans lidet dulgte Sympati —

[1] Om Revision og Foreningsakten mellem Sverige og Norge. 1—2. 1866—68.

ikke blot for en lykkelig Fuldbyrdelse af hele Tysklands Preussificering, men ogsaa for Garibaldis seneste Entreprise[1]) hidrører fra Frygt for, at Frankrig skulde blive eneraadende[2]). Saaledes maatte en dansk Journalist tage det, hvis han stod i Bismarcks Sold.

Din

Orla Lehmann.

Hovedstifter af »Fædrelandet«.

94. Dunker til Lehmann.

Christiania. 3. Febr. 1868.

Kære Lehmann!

Tusinde Tak for Deres prægtige Foredrag om Dansk og Tysk Mellemværende[3]), som jeg fik idag og straks har læst med stor Glæde og Tilfredsstillelse. Saadanne Skrifter maa jo hjælpe storlig til at paaskynde den Tid, da Danmark virkelig bliver dansk helt igennem, skønt jeg ikke tvivler paa, at den endnu tilbageværende Hærskare af Tvetullinger ikke lader sig overbevise. De maa alle dø i Ørkenen, inden man kommer til det forjættede Land.

Men naar saa Danmark er bleven dansk, saa skulde det ogsaa indtræde i Forbundet med Sverige og Norge, og hvad Haab er derom? For mig staar det klart, at det derfor er en af de nødvendige Betingelser, at Norge holder sine indre Anliggender frie for svensk Indblanding og det af to Grunde. Den ene er, at om ogsaa Norge vilde finde sig i at blive en svensk Provins, hvilket indledes ved det nye Rigsaktsudkast med en

[1] Mentana-Affæren, hvor Garibaldi 3. Novbr. 1867 blev besejret af de franske Hjælpetropper.

[2]) Nuværende Bibliothekar ved Rigsdagen, Emil Elberling, var »Fædrelandet s udenrigspolitiske Medarbejder. Ifølge hans Meddelelse maa dette sigte til, at han formodentlig engang paa Bladets Kontor har ladet falde en Ytring som, at han ikke onskede, at Frankrig skulde regere hele Verden.

[3] Det gamle Mellemværende mellem Dansk og Tysk. 1868. Foredrag holdt i Dansk Folkeforening.

unionel Regering, hvis Kompetence ikke er bestemt ved Genstande, der engang for alle gøres fælles, men blot bestemmes formelt, og derfor kan angaa alt, saa kan Danmark, om det end i nordisk Beruselse gik ind derpaa, dog ikke taale det i Længden; og den anden er, at Sverige vel kan tænkes at gaa ind paa en Union som den nuværende mellem Sverige og Norge, ogsaa udvidet til Danmark, skønt ogsaa dette vil holde haardt; men for en anderledes indrettet Forbindelse med Danmark vilde det nære en, som jeg troer, uovervindelig Frygt, fordi det vilde være bange for, at Sverige dog alligevel vilde komme i samme Forhold, som England under Plantageneterne, og blive forsømt for Danmarks Skyld, en Frygt, som maaske allerede har gjort sig gældende paa Carl Gustavs Tid.

Jeg holder paa Status quo, til vi have faaet Danmark med, og bagefter vilde jeg ogsaa tro, at man burde holde paa Selvstændighed i de indre Anliggender, eller i alt Fald denne Selvstændighed kun modificeret ved Fællesskab i bestemte og klart begrænsede Ting. Men jeg kan ikke andet end sige, at disse fælles Ting vilde blive slettere regerede af Fællesregeringen, som nok blev det samme som den svenske Regering, end af vore egne Regeringer, som maa rette sig efter vore Meninger og vort Tarv, medens Fællesregeringen alene vil tage Hensyn til Sverige. Det ser vi tydeligt nok i det lidet, vi have haft af Fællesskab.

Deres

B. Dunker.

95. Hother Hage til Lehmann.

Nybollegaard. 28. Septbr. 1869.

Kære Orla!

Du er trofast. De lange Mellemrum mellem Breve tyde paa, at Tiderne ere onde; men det gør dog godt stundom at se en gammel god Udskrift. Hvad skal jeg egentlig sige? Vi have vist begge stillet os et andet Ideal end det, der nu foregaar og længe er foregaaet: men havde vi ikke det, da kunde vi aldrig ført Kampen.

Da jeg i 1861 forlod mit fredelige Hjerting[1]) for at optage en Kamp med Bondevennerne og Grundtvigianerne, var jeg ikke blind for det, jeg gik imøde, men jeg havde Følelsen af, at den burde optages, i det mindste i nogle Kredse. Herfra skriver J. A. Hansens Had sig tildels, skønt det forinden ikke var ringe. Denne Gang havde han og hans underjordiske Hjælpere overgaaet sig selv i Snille og underfundige Midler . . . . Jeg havde det Held ikke at blive vred. Du kender vel disse ubegribelige Dage, hvoraf vi stundom faa en, netop naar vi trænge til den, da alle onde Magter kunne slippes løs imod os, uden at vort gode Lune forstyrres eller Sjælen taber sin Ligevægt. En saadan Dag havde jeg virkelig, og jeg betragtede denne store, næsten rasende Skare, midt under Talen, jeg maatte holde i 1½ Time, med en underlig Blanding af Vemod og Forbavselse. Skaren syntes mig nogle Gange ligesom pludselig rystet i sin Tro paa, at jeg var den værste Bureaukrat, Pengearistokrat og Præstevældens samt Kirketugtens Talsmand, men det var kun øjeblikkelige Indtryk. Personlig kan jeg ikke klage. Jeg er virkelig stundom træt til Døden, og Ro er mig tjenlig. Desuden viste man mig en saa fin og taktfuld, jeg kan sige øm Opmærksomhed, at jeg ikke kan glemme det, og medtager et Indtryk, der bevæger mig. Men jeg nægter ikke, at jeg maa sørge med Dig. Thi Ret har Du deri, at vort Partis Tilbagegang er for Intet at regne imod det, at vilde, foragtede Bønder atter og atter foretrækkes for de hæderlige og forstandige. Nu er hele Kampen mellem Grundtvigianernes fantastiske Drømme og J. A. H.s allerlaveste og allerlumskeste Instinkter. Før om to Aar bliver der næppe stor Forandring, med mindre store Begivenheder indtræde. — Og det er min Overbevisning, at der meget snart, forsaavidt *det ikke er sket*, i Købstæderne vil vise sig en Aand, der vil være fuldt saa slem som den paa Landet. Dog — Taalmod. Vi have Intet at vælge imellem. Har et mildt Despoti som Napoleons hjulpet Frankrig? Der synes at være Chaos efter

[1]) Hother Hage havde fra 1853—61 repræsenteret Hjerting-Kredsen; i 1861 modtog han Valg paa sin Fødeo Møen, hvor han to Aar tidligere var bleven Borgmester i Stege og havde købt Ejendommen Nybollegaard (tidligere Marielyst).

80 Aars Kampe. Vi have dog under 20 Aars Opdragelse faaet mange smaa Mindretal, der kunne lægge gode Spirer. Det vilde glæde Dig at kende min Broder Christophers[1]) varme og dybe Fædrelandskærlighed. Jeg nævner ham som en af de mange, der lider under Tidens Tryk og kun leve af Fremtidshaab. Naar vi ikke kunne bruges mere, maa vi være taknemlige for det, vi fik udrettet. Jeg føler godt, at Du kan have Grund til at klage, men jeg veed ogsaa, at din Aand er saa fri og stærk, at Du aldrig vil segne under Bitterhedens Kvaler. Du kan, hver Gang Tiden trykker Dig, se tilbage og glæde Dig, og Du kan ogsaa se fremad og glæde Dig, thi de nuværende Herrers og Herskeres smaa Aander ville ikke længe holde sig oven Vande, og naar de forskellige Grupper ere prøvede og fundne for lette, vil vel den ægte Malm nok komme i Kurs igen. Og selv om det ikke sker i vor Levetid, kan al den populære Herlighed, fra oven eller fra neden, ikke veje det mindste imod den Fred, der følger med ærligt at arbejde, i Stedet for at flyve lidt paa Smigrens Vinger: jeg veed ikke om Folkesmigreren ikke er en god Del værre end Fyrstesmigreren: to ødelægges i det sidste Tilfælde, Tusinder i det første. Lev vel. Og atter Tak.

Din tro, hengivne

H. Hage.

96. Fenger til Lehmann.

Kbhvn., 25. Juli 1870.

Kære Lehmann!

Jeg kan begribe, at De længes efter at høre Noget fra os[2]), især under den Rygtefeber, som selvfølgelig ikke har kunnet udeblive. Men Sagen er den, at vi kende ikke Rygterne, uden de allerede have faaet en vid Udbredelse, og det er ikke muligt at faa dem alle dementerede.

---

[1] Christopher T. F. Hage 1809–72, Købmand og engelsk Vicekonsul i Nakskov.

[2] Fenger var 1870 indtraadt som Finansminister i Ministeriet Holsteinborg. Lehmann tilbragte Sommeren 1870 som Rekonvalescent i Hellebæk.

Hvad der kan ansees for vist er, at den franske Flaade er under Opsejling i Kattegattet; hvad der er meget rimeligt er, at den endnu ikke medfører Landgangstropper, og at disse først om nogen Tid ville følge. Det sidste Punkt er næsten ligesaa vigtigt med Hensyn til vor Stilling som det første.

Saavidt var jeg kommet, da jeg modtog sikker Underretning om, at den igaar Aftes meddelte Efterretning fra Skagen beroede paa en Misforstaaelse. Nuvel! Der er alligevel ingen Tvivl om, at den franske Flaade er paa Vejen hertil. Den vil enten ingen Landgangstropper medbringe eller dog kun en mindre Styrke.

Men jeg betroer Dem yderligere *under Betingelse af den dybeste Tavshed*, at vi i Løbet af faa Dage vente en extraordinær fransk Gesandt hertil, nemlig *duc de Cadore*. Der er ingen Tvivl om, at han vil medbringe meget alvorlige Propositioner, ej heller kan det betvivles, at vi her ville lukke begge Øren op for, hvad han har at sige, og at vi ville gøre, hvad vi gøre, med den fuldeste Bevidsthed om, at ingen diplomatisk Forhandling nogensinde har været af større Vigtighed for Danmark.

For at Situationen til den Tid kan være fuldkomment ren og klar, er det, som *De* let vil se, rigtigt, at der afgives en Neutralitetserklæring som Svar paa Preussens Meddelelse om Krigens Udbrud. Denne bliver afgivet idag, men i en saadan Form, at vi beholde fuld Handlefrihed. Vi holde hver Dag Conseil i flere Timer, og Tonen er god. Jeg bliver ved min Mening om Haffner[1]. Raasløff[2]) er kommen fra Paris; han har talt baade med Kejseren og med Gramont, og jeg troer, at han erkender, at den af os indtagne Position er rigtig.

— — —

Deres

Fenger.

[1]) Wolfg. Haffner var gaaet over i Ministeriet Holstein som Krigs- og Marineminister.

[2]) Efterat Raasloff i April 1870 var traadt ud af Ministeriet, havde han begivet sig til Paris.

INDHOLD.

		Side
1.	H. C. Ørsted til Lehmann	1
2.	Lehmann til H. C. Ørsted	2
3.	Tscherning til Lehmann	4
4.	Tscherning til Lehmann m. fl.	5
5.	J. S. Welhaven til Lehmann	18
6.	Lehmann til Tscherning	24
7.	Tscherning til Lehmann	27
8.	P. C. Koch til Lehmann	32
9.	Til Formanden for den Æroeske Afdeling af Trykkefrihedsselskabet	34
10.	J. C. Hauch til Lehmann	36
11.	J. C. de Falsen til Lehmann	38
12.	Tscherning til Lehmann	39
13.	Blicher til Lehmann	41
14.	de Coninck til Lehmann	42
15.	Ploug til Lehmann	45
16.	P. C. Koch til Lehmann	49
17.	Tscherning til Lehmann	51
18	Til mine Vælgere	55
19.	Tscherning til Lehmann	66
20.	Ploug til Lehmann	69
21.	Tscherning til Lehmann	72
22.	Lehmann til Ploug	75
23.	Lehmann til Ploug	77
24.	Ploug til Lehmann	79
25.	Tscherning til Lehmann	80
26.	Grundtvig til Lehmann	85
27.	M. J. Goldschmidt til Lehmann	86
28.	M. J. Monrad til Lehmann	87
29.	B. Dunker til Lehmann	90
30.	Lehmann til H. N. Clausen	91
31.	Tscherning til Lehmann	93
32.	Aarestrup til Lehmann	93
33.	F. Schiern til Lehmann	94
34.	R. Puggaard til Lehmann	97
35.	R. Puggaard til Lehmann	100
36.	Fridsch til Lehmann	101
37.	Samtale med Frederik VII	102
38.	F. M. Knuth til Lehmann	110
39.	F. M. Knuth til Lehmann	111
40.	Lehmann til sin Hustru	112
41.	Lehmann til sin Hustru	113
42.	Amtmandskabet i Vejle	117
43.	a. Lehmann til sin Hustru	124
	b. Tscherning til Lehmann	128
	c. Lehmann til Tscherning	130
	d. Lehmann til sin Hustru	132
44.	Tscherning til Lehmann	135
45.	Ploug til Lehmann	137
46.	Lehmann til Tscherning	140
47.	Tscherning til Lehmann	142
48.	Lehmann til Tscherning	145
49.	Lehmann til Tscherning	147
50.	Lehmann til Tscherning	148
51.	Lehmann til Tscherning	149
52.	Balth. Christensen til Lehmann	150

		Side
53.	Ploug til Lehmann	151
54.	Const. Hansen til Lehmann	153
55.	Lehmann til Ploug	155
56.	Lehmann til Ploug	156
57.	Frederik VII's Besøg i Vejle	157
58.	Hall til Lehmann	166
59.	Math. Fibiger [Clara Raphael] til Lehmann	167
60.	D. G. Monrad til Lehmann	169
61.	Wilh. Lehmann til Orla Lehmann	171
62.	Lehmann til Ploug	174
63.	Wilh. Lehmann til Orla Lehmann	183
64.	Lehmann til Hall	185
65.	Hall til Lehmann	186
66.	Lehmann til Ploug	188
67.	Lehmann til Ploug	189
68.	Lehmann til Hall	191
69.	Lehmann til Hall	192
70.	Lehmann til Ploug	194
71.	Ploug til Lehmann	195
72.	Lehmann til Ploug	196
73.	Lehmann til Ploug	196
74.	Lehmann til Hall	198
75.	Hall til Lehmann	198
76.	Lehmann til Hall	200
77.	Lehmann til Hall	201
78.	Hall til Lehmann	203
79.	Lehmann til Hall	205
80.	Lehmann til Hall	207
81.	Lehmann til Hall	209
82.	Lehmann til Konseilpræsidenten	210
83.	Konseilpræsidenten til Lehmann	211
84.	Lehmann til Ploug	213
85.	Lehmann til Carl XV	213
86.	Ministerskiftet 1863	216
87.	Fenger til Lehmann	228
88.	Samtale med Monrad	232
89.	Lehmann til Ploug	235
90.	Oscar (II), Hertug af Östergötland til Lehmann	236
91.	Besøg hos Carl XV	238
92.	B. Dunker til Lehmann	241
93.	Lehmann til Ploug	242
94.	B. Dunker til Lehmann	243
95.	Hother Hage til Lehmann	244
96.	Fenger til Lehmann	246

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

BRIEF
DL
0014642

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 13 11 09 020 4